İSTANBUL BAROSU
ÇOCUK HAKLARI MERKEZİ

23 NİSAN ÖZEL YAYINI

1878
İSTANBUL BAROSU

İstanbul Barosu Dergisi
Çocuk Hakları Merkezi
23 Nisan Yayını

Sahibi
İstanbul Barosu Adına Baro Başkanı
Av. Prof. Dr. İbrahim Özden Kaboğlu

•

Yayından Sorumlu
Yönetim Kurulu Üyeleri
Av. Yelda Koçak Urfa
Av. Hürrem Sönmez

•

Yerel Süreli Yayın

•

İstanbul Barosu
Çocuk Hakları Merkezi

•

Yayına Hazırlayanlar
Av. Kardelen Ateşci
Av. Sıla Çamur
Av. Ezgi Sivrikaya

•

Kapak Tasarımı
Ceren Suntekin

•

Yönetim Yeri
İstiklal Cad. Orhan Adli Apaydın Sok.
No: 2 Beyoğlu-İst.
Tel: (0212) 393 07 00

www. istanbulbarosu.org.tr
dergi@istanbulbarosu.org.tr

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi
tarafından hazırlanan özel sayının tüm hakları saklıdır.

Yazıların sorumluluğu yazarlara ait olup
yazılar soyadı sırasına göre sıralanmıştır.

Nisan 2025

İSTANBUL BAROSU ADLİ YARDIM BÜROLARI

Merkez Büro

İstiklal Cad. Orhan Adli Apaydın sok. No:8 Kat:2-3 Beyoğlu/İst.

Tel: (0212) 393 08 29 Faks: (0212) 245 83 67

Bakırköy Şubesi

Osmaniye M. Şirin Sk. No:28/32 Bakırköy/İst.

Tel: (0212) 393 08 14 Faks: (0212) 570 90 14

Gaziosmanpaşa Şubesi

Merkez Mah. Eyüp Yolu Ecla Sok. No:7 G.Osmanpaşa/İst.

Tel: (0212) 393 08 20 Faks: (0212) 616 88 57

Kartal (Anadolu Yakası) Şubesi

Cevizli M. Ulubey Sk. No:4 Nursanlar 1 Plaza 2. Kat Kartal/İst.

Tel: (0216) 585 21 60 Faks: (0216) 939 20 09

Esenyurt İSADEM Şubesi

Sultaniye Mah. Balıkyolu Cad. No:20-22 Esenyurt/İst.

Tel: (0530) 952 31 66 Faks:(0212) 939 10 00

Çağlayan Kadın Hakları Merkezi

Şiddeti Önleme Bürosu (Adli Yardıma bağlı)

Çağlayan Adalet Sarayı Çağlayan/İst.

Tel: (0212) 393 07 84 Faks:(0212) 240 04 12

Ümraniye İSADEM Şubesi

Şerifali Mah. Turcan Cad. No. 1 Ümraniye/İst.

Tel:(0216) 585 21 91

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

Hukuk Güvenliği Çocuklar İçin Neden Önemlidir?

AV. PROF. DR. İBRAHİM ÖZDEN KABOĞLU..... 8
İstanbul Barosu Başkanı

Çocuk ve Ceza Sorumluluğu: Neo-Liberal Söylemlerin Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkisi

AV. KARDELEN ATEŞCİ..... 11

Çocukların İnternet Üzerindeki İfade Özgürlüğünün Erişim Engelleme Kararları İle Sınırlandırılması

AV. GÜLŞEN BAŞARIR..... 26

Cinsel İstismar Mağduru Çocuklarla Adli Görüşme: Adli Görüşme Merkezleri

DOÇ. DR. HÜSEYİN BATMAN..... 44

Çocuk Hakları Bağlamında Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)

AV. MİNE GÜLİZ BAYKAL..... 58

Türk Hukukunda Çocuğun Bakımı ve Eğitiminin Çocuk Hakları İle İlgili Temel İlkelerin Işığında Değerlendirilmesi

PROF. DR. EBRU CEYLAN..... 65

Kız Çocuklarına Yönelik Israrlı Takip Suçunun Değerlendirilmesi

AV. SILA ÇAMUR..... 91

Sokakta Yaşayan Çocuklarla İlgili Sosyal Hizmet Müdahale Planı: İstanbul İli Örneği
MURAT ÇELİK 105

Çocuk Hakları Perspektifinden Spor Hakkı
AV. MELTEM ÇİÇEKLİ 118

Mesleki Eğitim Merkezleri ve Mesleki Ortaokulların Anayasaya Uygunluğu: Bir Değerlendirme
AV. ESEN EROLUS 127

Çocuk Yoksulluğu ve Cezasızlık
HACER FOGGO 139

Çocuğun Katılım Hakkı ve Hukuki Dinlenilme Çerçevesinde Yargılamada Çocuğun Dinlenilmesi
AV. ESMA MEMİ 148

Bir Koruma Tedbiri Olarak Çocukların Koruyucu Aile Yanına Yerleştirilmesi
AV. AYÇA ÖZDOĞAN 164

Kanayan Yara: Kız Çocuklarının Küçük Yaşta Evlendirilmesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEYNEP REVA 176

Çocuk Hakları: Kuramsal Ve Kavramsal Sorunlar
ARŞ. GÖR. KEMAL EFE SAYIN 197

Gıdaya Erişim Hakkının Annesi Yanında Kalan Çocuklar Bakımından İncelenmesi
AV. ONUR SEZEN 224

Sosyal Medya Uygulamalarının Çocuk Hakları İle İmtihanı: Tiktok Özelinde Bir Değerlendirme
AV. EZGİ SİVRİKAYA..... 238

Hijyen Hakkı'nın İhlali Olarak Regl Yoksulluğu
AV. ZEYNEP TAMER 248

Babanın Soyadını Değiştirmesi İle Çocuğun Soyadının Düzeltilmesine Çocuk Hakları Persektifinden Bir Yaklaşım
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLEN SİNEM TEK 264

Velayetin Belirlenmesi Ve Kişisel İlişki Hususunda Çocuğun Üstün Yararı İlkesi
AV. BEGÜM TEKİN 273

Çocuğun Üstün Yararı Bakımından Çocuğa Yönelik Tıbbi Müdahaleler
AV. ZEYNEP NUR YALÇINKAYA..... 287

Ücretsiz Okul Yemeği: Hayal mi, Gerçek mi?
DR. MENEKŞE TOKYAY 303

Türkiye'de Çocukların Sağlık Hakkı ve Çocuğun Üstün Yararı Prensibi Çerçevesinde Zorunlu Aşı Reddi: Hukuki Bir Değerlendirme
AV. SUREYYA KARDELEN YARLI 322

Engelli Çocukların Oyun Hakkına Erişimi
AV. DENİZ YAZGAN ŞENAY 328

Çocuğun Kamusal Alanda Oyun Hakkına Erişimi
AV. NEŞE YOĞUNALİ..... 344

Dijital Helikopter Ebeveynlik ve
Çocuğun Bu Yolla Takibi
ARŞ. GÖR. AYŞE ZİYAN 355

AYM - Raziye Dağ Başvurusu
(Kişisel İlişki – Aile Hayatına Saygı) 369

AYM - Tolgahan Yenice Başvurusu
(Müşterek Çocuğun Uzun Yargılama Sonucu
Mutat Meskene İade Edilmemesi) 377

AYM - Tugçe Seher Sulaksu Başvurusu
(Cezaevi Görüşü, Eğitim) 385

AYM - E.E. Başvurusu
(Evlilik Dışı Doğan Çocuğun Veliye Teslim Edilmemesi) ... 401

ÇOCUK KORUMA KANUNU..... 413

HUKUK GÜVENLİĞİ ÇOCUKLAR İÇİN NEDEN ÖNEMLİDİR?[1]

Hukuk devleti, hukuk güvenliğini sağlamanın ve özgürlüğü güvence altına almanın "en ileri eşiği"dir. Kişi güvenliği ile hukuksal güvenlik arasında yakın bir ilişki kurulabilir. Bu ilişki, "kişiliğin özü"nün korunması hedefine yönelir. Hukuk devletinin ortak ölçütleri vardır: Yasama başta olmak üzere, bütün resmi makamların ve bireylerin hukuk kurallına saygı göstermesi, bu kurallara uyulmaması durumunda bağımsız yargıçlar tarafından yaptırım kararı verilmesi; hukuk kuralının açık ve herkes tarafından bilinebilir olma özelliği gibi…

Hukuk, herkesin haklarının ve yükümlülüklerinin tanımlandığı ve belirlendiği güvenlik ortamında anlamını bulur. Hukuki güvenlik, hukuk kuralının açık ve anlaşılabilir olması gereğini de ifade eder. Şu halde, güvenlik ile yasaların niteliği arasında sıkı bir bağlantı var. Hukuk güvenliği, kuralların (yasaların) kabul edilmesinden yürürlüğe girmesine kadar uyumlu olmasını gerekli kılar. "Hukuk sistemi" deyimi, anlatımını, düzenli bir bütünlük, düzgün bir "hukuk düzeni" arayışında bulur. Hak ve özgürlükler alanında güvenlik gereği, daha açık bir biçimde kendini gösterir. Hukuk güvenliğinin sağlanması ölçüsünde, -çocuklarınki dahil- kişi özgürlükleri güvence altına alınabilir. Eğer hukuksal güvenlik ilkesine ilişkin kurallar kötüye kullanılarak yetişkinlerin hakları ihlal edilirse, aslında böyle bir yaptırım çocuklara yönelik olmasa bile çocuk haklarını da ihlal eder.

1 İbrahim Özden, Kaboğlu, Çocuklar ve Anayasa, Tekin Yayınevi, 1. Bası, Nisan 2018, s. 62-64.

Anayasamızın "Kişi hürriyeti ve güvenliği" başlıklı 19. maddesi, kişilerin aranması, yakalanması, gözaltına alınması ve tutuklanmasına ilişkin kuralları ve güvenceleri sıralamaktadır. Buna karşılık, bu maddenin uygulanması her zaman öngörülen güvencelere uygun olmamaktadır. Örneğin, kaçma olasılığı bulunmayan bir kişinin sabahın köründe evine baskın yapılması, o evde yaşayan çocuklar üzerinde yaşam boyu atlatamayacakları travmalar yaratır. Ya da suçsuzluk varsayımı ilkesi gereği, kişinin tutuksuz yargılanması esastır. Bunlara aykırı uygulamalar madde 19'un kötüye kullanılması anlamına gelir. Yasa ve Anayasaya göre gerekmediği halde tutuklanan kişinin çocuk yakınları da, bu haksız uygulamanın kurbanı haline gelir.

Sonuç olarak, kamu makamlarının yetişkinlere yönelik hak ihlallerinin giderilmesine ilişkin düzenlemeler mevcut olsa bile ihlaller, çocuk haklarını da onulmaz bir biçimde zedeler ve çocukların gelişme hakkını engeller.

Av. Prof. Dr. İbrahim Özden KABOĞLU
İstanbul Barosu Başkanı

ÇOCUK VE CEZA SORUMLULUĞU: NEO-LİBERAL SÖYLEMLERİN ÇOCUK SUÇLULUĞU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

"Bir çocuğu yetiştirmek için bütün bir köy gerekir derler.
Başka bir deyişle bütün köy çocuğu ihmal ederse
çocuğun hayatı mahvolabilir. (…)

Tek suçlu o çocuklar mı?
Kimsenin onları eleştirmeye hakkı yok. Herkes suçlu."
– Suça İtilen Çocuklar

Av. Kardelen ATEŞCİ[1]

Çocuk ve çocuk hakları kavramları tarih boyunca ihmal edilmiş ve uzun yıllar hukuki düzenlemelerle güvence altına alınmamıştır. Çocukluk anlayışı topluma göre farklılık göstersede uzun bir dönem çocuklar toplumda birey olarak değil, ebeveynlerinin ya da içinde bulundukları toplumsal yapının bir parçası olarak değerlendirilmiş, hatta bazı kültürlerde babalara çocuklarını köle olarak satabilme yetkisi[2] dahi verilmiştir. Çocukluk, yetişkinliğin bir geçiş evresi olarak görülmüş ve çocukların kendilerine özgü haklara sahip olabileceği fikri büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası birçok devlet, sosyal devlet anlayışının bir parçası olarak refah devleti anlayışını benimseyerek çocuk adalet sistemini de bu doğrultuda yeniden yapılandırmıştır[3].

---

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Başkanı, LL.M.

2 Dirican, Dr. Rabia, Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları, Çocuk ve Gelişim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 2018, ss. 51-62, s. 42.

3 İrtiş, Verda, Çocuk ve Genç Ceza Adaleti Politikaları: Muğlaklaşan Sınırlar, Yetişkinleştirilen Çocuk ve Gençler, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 48, Sayı: 1, 2015, ss. 89-110, s. 93.

20. yüzyılla birlikte çocukluk kavramına bakış açısı değişmeye başlamış ve çocukların gelişimsel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak özel haklara sahip olmaları gerektiği fikri yaygınlık kazanmıştır. Çocukların yetişkinlerden farklı fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişim süreçlerine sahip olduğu gerçeği, onların korunmasını ve haklarının yasal güvenceler altına alınmasını zorunlu hale getirmiştir[4]. Bu bağlamda, 20. yüzyılda çocuk haklarının uluslararası[5] düzeyde ele alınması ve hukuki düzenlemelere konu olması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu süreçte, suça sürüklenen çocuklara yönelik adalet sisteminde, çocuğun yaş grubuna özgü düzenlemeler yapılması, çocuk mahkemelerinin oluşturulması ve uzman görüşlerinin sürece dahil edilmesi gibi yaklaşımlar öne çıkmıştır[6]. Ayrıca, herhangi bir yargı kararına varmadan önce çocuğun yaşam koşulları, eğitimi ve kişisel gelişimi göz önünde bulundurulmuş, çocuğun işlediği fiilden tamamen bireysel olarak sorumlu tutulması yerine, toplumun da bu süreçte sorumluluğu bulunduğu kabul edilmiştir[7]. Cezalandırıcı tedbir-

4 Dirican, s. 52.

5 Çocuk haklarının tarihine bakıldığında, dört önemli belge yer almaktadır:
• 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi,
• 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi,
• 1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi,
• 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 20 Kasım 1989 tarihinde 44/25 sayılı kararla Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmiş ve imzaya açmıştır. Sözleşme, 49. madde gereğince 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzaladıktan sonra, Türkiye'nin onay belgeleri, 4 Nisan 1995 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne sunulmuş ve Sözleşme, 4 Mayıs 1995 tarihinde Türkiye için geçerli olmaya başlamıştır.

6 Bailleau, Francis ve Cartuyvels, Yves, "La Mise en Question du Modèle 'Protectionnel' Dans la Justice des Mineurs en Europe", Editör: Bailleau, Francis & Cartuyvels, Yves, La Justice Pénale des Mineurs en Europe. Entre Modèle Welfare et Infléxions Néo-libérales, L'Harmattan, 2007, ss. 7-19, s. 8.

7 Ballieau & Cartuyvels, s. 8.

lerden kaçınılarak, koruyucu ve eğitici önlemler öncelikli hale getirilmiş ve çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılması son çare olarak değerlendirilmiştir[8].

Göç, yabancı düşmanlığı, güvensizlik algısı, mağdur haklarının öne çıkması, sosyal, politik, ekonomik çalkantılar vb. 20. yüzyıl sonlarından itibaren refah devletinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda çocuk haklarının korunmasında önemli bir kazanım olan koruyucu model giderek tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle 1990'lı yılların sonlarından itibaren, ceza adalet sistemlerinin çocuklara yönelik yaklaşımında da bu dönüşümün etkileri hissedilmeye başlanmıştır[9]. Türkiye'de de benzer bir eğilim gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Mağdur hakları ile suça sürüklenen çocuklar çatışmanın tarafı gibi gösterilmekte, biri diğerine üstün tutulmaya çalışılmaktadır. Toplumsal gerçeklikten uzaklaşılarak, çocukların erken yaşta "suçlu", "cani", muamelesi görmesi, sosyal medya, yazılı görsel basında çocuk odaklı bir yaklaşımın benimsenmemesi, toplum nezdinde "suç makineleri" gibi ifadelerle damgalanmaları ve mahremiyetlerinin ihlal edilmesi, yargı süreçlerinde hak ihlallerine maruz kalmaları, artan çocuk hapis cezaları[10], cezalandırıcı yöntemlerle çözüme ulaştırılmak istenmesi ve onarıcı adalet mekanizmalarının devreye sokulmaması gibi sorunlar devam etmektedir. Bu sorunlar sistem içerisinde indirgemeci bir yaklaşım benimsenmesine

8 Ballieau & Cartuyvels, s. 8.

9 Ballieau & Cartuyvels, s. 7-8.

10 Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü'nün verilerine göre, Çocuk ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemelerinde hapis cezası verilen çocuk sayısında önemli bir artış gözlemlenmiştir. 2009 yılında 5.728 olan bu sayı, 2016 yılına gelindiğinde 12.423'e çıkarak iki katına yükselmiştir: Bkz. Yalçın, Alper, Çocuk Mahpuslar Raporu: Çocuk Mahpuslara İlişkin Hak İhlali İddiaları, Bilgi ve Denetim Mekanizmalarına Yapılan Başvurular ve Akıbetleri Raporu, CİSST/TCPS, 2017, s. 9.

neden olmakta ve kimi zaman tek başına kimi zaman ise ana suçlunun çocuk olduğu vurgulamaktadır. Bu vurgu 21. yüzyıl Türkiye'sinde çocuk ve gençlerin kendine özgü yargılamalarının yitirilmesini yetişkinler gibi yargılanma taraftarlarının sesini arttırmaktadır.

Bu yazıda, özellikle 21. yüzyıl Türkiye'sinde, çocuk suçluluğuna dair yaşanan birçok hak ihlali arasında yer alan çocukların yetişkinler gibi yargılanması ve ceza sorumluluğu yaşının düşürülmesi söylemlerine değinilecek ve konu diğer ülkeler ile karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Ceza sorumluluğunun başlama yaşı konusunda tüm ülkeler için geçerli evrensel bir standart belirlenmemiştir. Ancak bu yaşın çok düşük olmaması gerektiği, çocuğun işlediği suçun hukuki anlamını ve sonuçlarını anlayabileceği bir döneminde sorumluluk taşıması gerektiği yönünde bir ilke bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi[11] ve Pekin Kuralları[12], bu konuda rehberlik sağlamakta olup, ceza sorumluluğu yaşının belirlenmesinde dikkate alınması gereken temel kriterleri ortaya koymaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Genel Yorumu No. 10'da[13] ülkelere ceza sorumluluk yaşının 12'den düşük olarak belirlenmemesi gerektiği ve sorumluluk yaş sınırının daha da artırılması gerektiği önerilmektedir. Sosyallik ilkesini benimseyen ülkeler, suç işlenmeden önce bile tehlike durumlarında

11 "Ceza yasasını ihlal konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığının kabulü" md.40/3-a.

12 "Cezai sorumluluğun alt sınırını belirleyen sistemler açısından, bu sınır çocuğun duygusal, zihinsel ve entelektüel açılardan olgunluğa eriştiği yaşın altında tutulmamalıdır." md.4.1.

13 https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf, Erişim Tarihi: 10.3.2025.

müdahale etmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşımda, çocukların toplumla uyumlu bir şekilde yetişmesi sağlanırken, ceza sorumluluğu yaşının belirlenmesinde de farklı bir yaklaşım benimsenmektedir. Sosyallik ilkesinin esas alındığı ülkelerde, genellikle ceza sorumluluğu yaşı daha yüksek belirlenmektedir[14]. Örneğin, bu ilkenin benimsendiği Belçika ve Romanya'da ceza sorumluluğu yaşı 18 olarak belirlenmiştir[15]. Diğer yandan, Portekiz, İspanya ve Ukrayna'da bu yaş 16 iken, Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç gibi ülkelerde ise 15 olarak tespit edilmiştir[16]. Ceza sorumluluğu açısından, genel olarak kuzey ülkelerinde yaş sınırının, güney ülkelerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, İtalya, Hırvatistan, Rusya, Slovenya, Japonya, Macaristan, Romanya ve Çin gibi kuzey ülkelerinde ceza sorumluluğu yaşı 14 olarak belirlenmiştir[17]. Buna karşın, Bangladeş, Gana, Zimbabve, Namibya, Barbados, Kuveyt ve Lübnan gibi güney ülkelerinde bu yaş sınırı 7 olarak tespit edilirken güneydeki bazı ülkelerde ceza sorumluluğu yaşı; Irak, Etiyopya ve Filipinler'de 9, Fiji, Sierra Leone, Yeni Zelanda ve Nepal'de 10, Uganda ve Fas'ta ise 12'dir[18]. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bazı eyaletler ceza sorumluluğu yaşını 7 olarak belirlemektedir[19]. ABD, çocuk ve gençlere yönelik suç ve ceza politikalarında zamanla önemli

14 Çiçek, Tahsin Furkan, Türk Ceza Hukukunda Kusur Yeteneğini Etkileyen Bir Hâl Olarak Yaş Küçüklüğü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s. 107.

15 Akın Atalan, Gülfer, Ceza Hukukunda Çocuk Yargılaması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2013, s. 7.

16 Akın Atalan, s.7; Çiçek, s. 107; Danimarka özelinde değerlendirme için bkz. Fırat, Gizem: Suça Sürüklenen Çocuklara Sunulan Sosyal Hizmetlerin Değerlendirilmesi, Türkiye ve Danimarka Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 30.

17 Çiçek, s. 109.

18 Çiçek, s. 109.

19 Akın Atalan, s. 7.

değişimlerin yaşandığı ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu değişimin temel göstergelerinden biri, çocuk adalet sisteminde suça yaklaşım biçiminin dönüşüm geçirmesi olup özellikle yargıçların karar süreçlerinde çocuğun entelektüel ve duygusal gelişimine değil, işlenen suça odaklanmaya başlamalarıdır[20]. Bu çerçevede, 1970'li yılların sonlarından itibaren birçok eyalet, çocukların yetişkin mahkemelerine sevk edilmesine olanak tanıyan yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur[21]. ABD açısından BMÇHS imzalamadıkları ve eyaletlerinin bir kısmında idam cezasının olduğunu ifade etmek de gerekmektedir. Süreç çocuk aleyhine işlerken şu sorular göz ardı edilmemelidir: Bu sertleşen politika, çocuk suçluluğunu gerçekten azaltmış mıdır? Çocukların yetişkin mahkemelerinde yargılanması, onları rehabilite etmek yerine daha fazla kriminalize ederek suç döngüsüne hapsetmekte midir? Örneğin, ABD'de çocuk adalet sisteminin giderek daha cezalandırıcı bir hale gelmesi, çocukları korumaktan çok cezalandıran bir mekanizmaya mı dönüşmüştür? Tüm bu sorular zihnimizi meşgul ederken Türkiye'de ceza sorumluluğu TCK madde 31 kapsamında düzenleme bulmuştur. Düzenleme şu şekildedir:

- Fiili işlediği 12 yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Çocuklar için çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir.
- 12-15 yaş arasındaki çocuklar, işledikleri fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama yeteneklerine göre değerlendirilmektedir. Çocuğun cezai sorumluluğunun bulunmaması halinde çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır.

20 İrtiş, s. 95.

21 İrtiş, s. 95.

- 15-18 yaş arasındaki çocuklar için ceza indirimleri uygulansa dahi çocuklar hakkında cezai yaptırım uygulanmaktadır.

Türkiye'de, Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında, ceza sorumluluğu yaş sınırının orta seviyede belirlendiği, ABD'ye nazaran ise daha çok çocuk hak odaklı bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Zira, Türkiye Çocuk Hakları Sözleşmesine taraf olan devletlerden biri olup Sözleşmenin 40. maddesi, çocukların cezai sürece dahil olmaları halinde, yaşlarına uygun bir yargılama süreci geçirmelerini ve rehabilitasyonlarının esas alınmasını öngörmektedir. Bunun yanı sıra, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Adalet Sistemine İlişkin Genel Yorumu No. 24 (2019)[22] çocukların cezalandırıcı değil, rehabilite edici bir yaklaşımla ele alınmasını tavsiye etmektedir. Beijing Kuralları ve Riyad İlkeleri de çocuk adalet sistemlerinin onarıcı adalete dayalı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin çocuk adalet sisteminin teorik açıdan gerek taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi gerek Çocuk Koruma Kanununda yer alan düzenlemeler gereği salt cezalandırıcı benimsemediğini rehabilitasyon ve koruma eksenli bir yaklaşımı benimsediğini söylemek mümkün.

Türkiye'de fiziksel ve ruhsal açıdan gelişmekte olan çocuklara, yetişkinlerden ayrı olarak özel bir statü tanınmışken, son dönemde çocuk ceza adalet sisteminin daha cezalandırıcı ve neo-liberal ceza politikaları doğrultusunda şekillenmesi yönündeki taleplerin arttığı görülmektedir. Neo-liberal ceza adalet sisteminin benimsenmesi halinde, çocukların suçla

22 https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2019-childrens-rights-child, Erişim Tarihi: 10.3.2025.

ilişkilendirilme biçimleri de değişecek, bir bakıma tek olmasa dahi esas sorumlu çocuk olarak görülerek; devletin sosyal koruma yükümlülükleri yerine cezalandırıcı politikalar güç kazanacaktır. Bu süreçte, çocukların içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar göz ardı edilerek bireysel suçluluk vurgusu ön plana çıkacaktır. Ancak bu yaklaşım, çocuk suçluluğunu toplumsal bağlamından koparıp bireysel bir suça indirgemekle kalmayacak; aynı zamanda, çocukların büyüdüğü çevre, aile yapısı, sosyo-ekonomik durum, eğitim ve yoksulluk gibi belirleyici faktörleri göz ardı ederek, sorumluluğu yalnızca çocuğa yükleyen bir anlayışı pekiştirecektir. Bu bağlamda, çocukların yetişkinler gibi yargılanması ve ceza sorumluluk yaşının düşürülmesi, çocuk suçluluğuna çözüm getirmeyeceği gibi – ABD ve diğer ülkelerdeki ceza sorumluluk yaşı uygulamaları da dikkate alındığında – devletin çocuklara yönelik pozitif ve negatif yükümlülüklerinin ihlaline yol açacaktır. The Council of State Governments (CSG) Justice Center tarafından yayımlanan "Transitional Age Brief" adlı rapor[23] ABD'deki eyalet istatistiklerini karşılaştırmak için tekrar suç işlemeyi takip eden eyaletten verileri derlemiştir. Raporda yer alan veri ve oranlar aşağıdaki şekildedir:

Çocukların/Gençlerin Hapsedilme Oranları:[24]

- 2013 yılında, çocuk adalet sistemi kapsamında hapsedilen gençlerin yaklaşık %20'si 18-20 yaş arasında olup bu genç yetişkinlerin yarısından fazlası (7.044 kişi), ciddi suçlar nedeniyle hapsedildi.

23 https://csgjusticecenter.org/wp-content/uploads/2020/01/Transitional-Age-Brief.pdf, Erişim Tarihi: 9.3.2025.

24 https://csgjusticecenter.org/wp-content/uploads/2020/01/Transitional-Age-Brief.pdf, s. 3.

- 2012 yılında, 129.274 kişi ile genç yetişkinler (18-24 yaş) eyalet ve federal yetişkin cezaevlerine yapılan kabul oranlarının %21'inden fazlasını oluşturmaktadır.
- 2012'de, 18-24 yaş arasındaki siyahi erkekler, yetişkin eyalet ve federal hapishanelere kabul edilen genç yetişkinlerin yaklaşık %40'ını ve toplam hapishane kabul oranının yaklaşık %10'unu oluşturmuştur.

Çocukların/Gençlerin Tekrar Suç İşleme Oranları:[25]

- Hapishaneden tahliye edilen genç yetişkinlerin tekrar suç işleme oranı, diğer yaş gruplarına kıyasla önemli ölçüde daha yüksektir.
- Bir çalışmaya göre, 25 yaş altındayken hapishaneden tahliye edilen kişilerin yaklaşık %76'sı üç yıl içinde tekrar tutuklanmış, %84'ü ise beş yıl içinde yeniden suç işlemiştir.

Bu oranlar, ABD'de çocukların ve genç yetişkinlerin cezalandırıcı ceza adalet sistemi içinde yüksek oranda kriminalize edildiğini ve hapsedilmenin, genç suçluların topluma yeniden kazandırılmasını sağlamak yerine, tekrar suç işlemelerine yol açtığını göstermektedir. Çocukların yetişkinler gibi yargılanması ve cezalandırılması, suç oranlarını azaltmak bir yana, gençlerin kriminal geçmişlerini ağırlaştırarak topluma entegrasyonlarını daha da zorlaştırmaktadır. Diğer yandan, ABD'deki suça sürüklenen çocuklarla ilgili Miller v. Alabama ve Graham v. Florida davaları, çocuk suçlulara yönelik farklı bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koyması açısından büyük

25 https://csgjusticecenter.org/wp-content/uploads/2020/01/Transitional-Age-Brief.pdf, s. 3.

bir öneme sahiptir. Özellikle **Graham v. Florida kararında**, cinayet suçları dışında, bir çocuğun işlediği suç nedeniyle şartlı tahliye imkânı olmadan müebbet hapis cezasına çarptırılmasının hukuka aykırı olduğu belirtilmiştir[26]. **Miller v. Alabama** davasında ise, 14 yaşında bir çocuğun cinayet suçundan dolayı yetişkin gibi yargılanmasının ve şartlı tahliye olmaksızın müebbet hapis cezasına çarptırılmasının zalim ve olağandışı bir durum olduğuna karar verilmiştir[27]. Ancak, **Montgomery v. Louisiana** davasında, Miller kararının geriye dönük olarak uygulanamayacağına ve bu nedenle, halihazırda işledikleri suçlardan dolayı şartlı tahliye imkanı olmaksızın müebbet hapis cezasına çarptırılmış olan çocukların cezalarının yeniden değerlendirilemeyeceğine dair bir hüküm verilmiş olması dikkat çekicidir[28]. Ayrıca, günümüzde ABD'de çevre suçlarının da alternatif ceza yöntemlerine tabi tutulması gerektiği yönünde tartışmaların gündemde olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak suçun önlenmesi yalnızca hukuk ve yasal düzenlemelerle sağlanamaz; bu noktada asıl tartışılması gereken, çocukların cezai sorumluluk yaşı değil, çocuk suçluluğuna yol açan yapısal ve sosyal faktörlerin nasıl ortadan kaldırılacağıdır. Bu bağlamda Türkiye örneğini ilgilendiren şu sorular tekrar gündeme getirilmelidir:

---

26 Özel, Cansın, "Karşılaştırmalı Hukuk Işığında Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Öngörülen Alternatif Uygulamalar"; Editör: Göka, Emir& Orhan, Uğur& Aksoy, Hüseyin Can, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi II. Genç Hukukçu Araştırmacılar Sempozyumu - Ceren DAMAR ŞENEL'in Anısına, 2021-2022, ss. 610-622, s. 611.

27 Özel, s. 612.

28 Özel, s. 612.

- Türkiye'de çocuk adalet sistemi, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile tam uyumlu mudur?
- Çocuk adalet sistemi, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde etkin bir şekilde işletilmekte midir?
- Risk altında bulunan çocukların tespiti ve olası riskler değerlendirilmekte midir?
- Devlet, çocukları suça sürükleyen sosyal ve ekonomik koşulları gidermek adına yeterli önleyici tedbirler almakta mıdır?
- Suça sürüklenen çocukların rehabilitasyonu için mevcut politikalar yeterli midir?
- Çocuklara özgü güvenlik tedbirleri ne ölçüde uygulanmaktadır?

Yukarıdaki soruların yanıtlanması, çocuk ceza adalet sisteminin cezalandırıcı değil, koruyucu ve onarıcı bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmasını sağlamak açısından kritik önem taşımaktadır. Bu sebeple, bu ve benzeri soruları sormaksızın faturayı salt çocuğa kesmeye, çocuğun yetişkin gibi yargılanmasına yönelik indirgemeci talepler sorunu çözmemekte aksine sorunu çığ gibi büyütmektedir. Çocuk ceza adalet sisteminin etkinliği, yalnızca bireysel suçluluk üzerinden değerlendirilmemeli; aksine, çocukları suça sürükleyen yapısal ve toplumsal faktörler dikkate alınarak ele alınmalıdır. Ancak belirttiğimiz üzere günümüzde, çocuğun yetişkin gibi yargılanmasına ve ceza sorumluluk yaşının düşürülmesine yönelik indirgemeci taleplerin arttığı gözlemlenmektedir. Bu tür yaklaşımlar, sorunun temelinde yatan sosyal, ekonomik ve kültü-

rel dinamikleri göz ardı etmekte; devletin çocuklara yönelik koruma yükümlülüklerini zayıflatmaktadır. Çocuğun bireysel suçluluk kavramı etrafında değerlendirilmesi, onun içinde bulunduğu çevresel ve sosyo-ekonomik koşulları dışlamakta ve çözüm üretmek yerine suça sürüklenen çocuğu damgalamaktadır. Son dönemde çocuk ceza adaletinde sorumluluğun kime atfedildiğine dair tartışmalar, devletin ve toplumun yükümlülüklerini göz ardı eden, bireyi suçun tek faili olarak konumlandıran bir anlayışın öne çıktığını göstermektedir. Oysa çocuk suçluluğu, bireysel bir eylem olarak ele alınamayacak kadar çok boyutlu bir meseledir. Suça sürüklenen çocuğun sosyal koruma mekanizmalarından yoksun bırakılması, onun toplumdan dışlanmasına ve damgalanmasına neden olmaktadır. Çocuğun bir "suç makinesi" veya "cani" olarak görülmesi, toplumsal önyargıları pekiştirmekte ve çocuğun rehabilitasyonunu imkansız hale getirmektedir. Kaldı ki, Türkiye'de çocuk suçluluğuna yönelik neo-liberal ceza politikaları, çocukları bireysel suçlular olarak konumlandırarak onları "tehlikeli sınıfların" bir uzantısı gibi göstermekte ve bu yaklaşım, çocuk adalet sisteminde onarıcı ve rehabilite edici mekanizmaların gelişimini engellemektedir[29]. Oysa, çocuk suçluluğunun önlenmesi ve çocukların topluma kazandırılması, yalnızca cezalandırıcı tedbirlerle değil, önleyici ve destekleyici politikalarla mümkündür.

Hukukun temel işlevlerinden biri, normatif düzenlemeleri gerçek hayata entegre ederek uygulanabilir kılmaktır. Bu doğrultuda, çocuk koruma mekanizmalarının yalnızca yasal

29 Özkazanç, Alev&Ağtaş, Özkan, "Türk Neo-liberal Ceza Politikasında Bir Hayalet: Suçlu Çocuklar, In Neo-liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim, Dipnot Yayınları, 2011, ss.163-201, s.198.

düzenlemelerle değil, etkili uygulama süreçleriyle de desteklenmesi gerekmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Koruma Kanunu gibi düzenlemeler, çocukları koruma amacı güderken, uygulamadaki aksaklıklar çocuk adalet sisteminin etkinliğini sınırlamaktadır. Yasaların kağıt üzerinde var olması yeterli olmayıp uygulama ile çözüm getirilebilir. Bu sebeple devlet, yargı organları, sosyal hizmetler, kolluk kuvvetleri ve ilgili tüm kurumlar, bu düzenlemeleri benimsemeli ve uygulamada etkin kılmalıdır. Çocuk suçluluğuna dair indirgemeci yaklaşımlar, uzun vadede suç oranlarını ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle, çocuk ceza adalet sisteminin önleyici, koruyucu ve rehabilite edici bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması zorunluluktur. Suça sürüklenen çocukların geçmiş travmaları göz önünde bulundurularak, psikolojik destek ve rehabilitasyon hizmetleri sunulmalı, madde bağımlılığı, aile içi şiddet ve yoksulluk gibi suçun kök nedenlerine yönelik sosyal politikalar geliştirilmelidir. Çocuk mahkemelerinin yetki alanı genişletilmelidir. Çocuklara yönelik eğitim ve mesleki beceri programları, psikososyal destek hizmetleri, onarıcı adalet uygulamaları ve tahliye sonrası sosyal destek mekanizmaları güçlendirilmelidir. Bu nedenledir ki, devlet tarafından çocukları koruma yükümlülüğünü merkeze alan, çocuk hakları eksenli ve onarıcı adalet mekanizmalarına dayanan bir sistem inşa edilmeden, çocuk suçluluğunun önlenmesi mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın Atalan, Gülfer, Ceza Hukukunda Çocuk Yargılaması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2013.
- Bailleau, Francis ve Cartuyvels, Yves, "La Mise en Question du Modèle 'Protectionnel' Dans la Justice des Mineurs en Europe", Editör: Bailleau, Francis & Cartuyvels, Yves, La Justice Pénale des Mineurs en Europe. Entre Modèle Welfare et Infléxions Néo-libérales, L'Harmattan, ss. 7-19, 2007.
- Çiçek, Tahsin Furkan, Türk Ceza Hukukunda Kusur Yeteneğini Etkileyen Bir Hâl Olarak Yaş Küçüklüğü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
- Dirican, Dr. Rabia, Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları, Çocuk ve Gelişim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 51-62, 2018.
- Fırat, Gizem: Suça Sürüklenen Çocuklara Sunulan Sosyal Hizmetlerin Değerlendirilmesi, Türkiye ve Danimarka Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- İrtiş, Verda, Çocuk ve Genç Ceza Adaleti Politikaları: Muğlaklaşan Sınırlar, Yetişkinleştirilen Çocuk ve Gençler, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 48, Sayı: 1, ss. 89-110, 2015.
- Özel, Cansın, "Karşılaştırmalı Hukuk Işığında Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Öngörülen Alternatif Uygulamalar"; Editör: Göka, Emir & Orhan, Uğur & Aksoy, Hüseyin Can, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi II. Genç Hukukçu Araştırmacılar Sempozyumu - Ceren DAMAR ŞENEL'in Anısına, ss. 610-622, 2021-2022.
- Özkazanç, Alev & Ağtaş, Özkan, "Türk Neo-liberal Ceza Politikasında Bir Hayalet: Suçlu Çocuklar", In Neo-liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim, Dipnot Yayınları, ss.163-201 2011.
- Yalçın, Alper, Çocuk Mahpuslar Raporu: Çocuk Mahpuslara İlişkin Hak İhlali İddiaları, Bilgi ve Denetim Mekanizmalarına Yapılan Başvurular ve Akıbetleri Raporu, CİSST/TCPS, 2017.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Genel Yorum No. 10 (2007) - Çocuklar ve Alternatif Cezai Yaptırımlar, https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf, Erişim Tarihi: 10.03.2025.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Genel Yorum No. 24 (2019) - Çocuk Hakları ve Çocuk, https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2019-childrens-rights-child, Erişim Tarihi: 10.03.2025.
- https://csgjusticecenter.org/wp-content/uploads/2020/01/Transitional-Age-Brief.pdf, Erişim Tarihi: 9.03.2025.

- Akın Atalan, Gülfer, Ceza Hukukunda Çocuk Yargılaması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2013.
- Bailleau, Francis ve Cartuyvels, Yves, "La Mise en Question du Modèle 'Protectionnel' Dans la Justice des Mineurs en Europe", Editör: Bailleau, Francis & Cartuyvels, Yves, La Justice Pénale des Mineurs en Europe. Entre Modèle Welfare et Infléxions Néo-libérales, L'Harmattan, ss. 7-19, 2007.
- Çiçek, Tahsin Furkan, Türk Ceza Hukukunda Kusur Yeteneğini Etkileyen Bir Hâl Olarak Yaş Küçüklüğü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.
- Dirican, Dr. Rabia, Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları, Çocuk ve Gelişim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 51-62, 2018.
- Fırat, Gizem: Suça Sürüklenen Çocuklara Sunulan Sosyal Hizmetlerin Değerlendirilmesi, Türkiye ve Danimarka Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 201.
- İrtiş, Verda, Çocuk ve Genç Ceza Adaleti Politikaları: Muğlaklaşan Sınırlar, Yetişkinleştirilen Çocuk ve Gençler, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 48, Sayı: 1, ss. 89-110, 2015.
- Özel, Cansın, "Karşılaştırmalı Hukuk Işığında Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Öngörülen Alternatif Uygulamalar"; Editör: Göka, Emir & Orhan, Uğur & Aksoy, Hüseyin Can, Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi II. Genç Hukukçu Araştırmacılar Sempozyumu - Ceren DAMAR ŞENEL'in Anısına, ss. 610-622, 2021-2022.
- Özkazanç, Alev & Ağtaş, Özkan, "Türk Neo-liberal Ceza Politikasında Bir Hayalet: Suçlu Çocuklar", In Neo-liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim, Dipnot Yayınları, ss.163-201, 2011.
- Yalçın, Alper, Çocuk Mahpuslar Raporu: Çocuk Mahpuslara İlişkin Hak İhlali İddiaları, Bilgi ve Denetim Mekanizmalarına Yapılan Başvurular ve Akıbetleri Raporu, CİSST/TCPS, 2017.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Genel Yorum No. 10 (2007) - Çocuklar ve Alternatif Cezai Yaptırımlar, https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.10.pdf, Erişim Tarihi: 10.03.2025.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Genel Yorum No. 24 (2019) - Çocuk Hakları ve Çocuk, https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-24-2019-childrens-rights-child, Erişim Tarihi: 10.03.2025.
- https://csgjusticecenter.org/wp-content/uploads/2020/01/Transitional-Age-Brief.pdf, Erişim Tarihi: 9.03.2025.

ÇOCUKLARIN İNTERNET ÜZERİNDEKİ İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ERİŞİM ENGELLEME KARARLARI İLE SINIRLANDIRILMASI

Av. Gülşen BAŞARIR[1]

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde çocuğun ifade özgürlüğünün bulunduğu her daim çocuklara anlatılmaktadır. Öyle ki çocuğun düşüncelerini ifade edebilme özgürlüğü aynı zamanda başka çocukların fikirlerini öğrenebilme, iletişim kurabilme, bu zemini sağlayabilecek mecralarda bir araya gelebilme imkânını sağlamaktadır. Gelişen ve ilerleyen dünya ile birlikte çocukların birbiriyle iletişim kurma şekli değiştiği gibi iletişim kurduğu mecralar da değişmektedir. Bu değişimin temel sebeplerinden biri şüphesiz dijitalleşmedir. İnternetin böylesine yaygınlaşması çocuklara, bilgiye daha kolay ulaşma, daha kolay iletişim kurma, toplanabilme, düşüncelerini farklı mecralarda paylaşabilme gibi olumlu etkiler sağlamaktadır.

İnternetin olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkileri de mevcuttur. Çocuklar farkında olmadan ya da farkında olarak suça sürüklenebilmekte ya da suçun mağduru haline gelebilmektedir. Çocukların dijital dünya üzerinde pornografi, istismar ya da suç unsuru taşıyan zararlı içeriklere ulaşabilmesi çocuk güvenliği açısından günümüzün büyük sorunlarından biri haline gelmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın

1 Avukat, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

*"Dijital Dünyada Çocuk Çalıştayı Raporu"*na ilişkin yapmış oluğu basın açıklamasında sosyal medya ve dijital oyun platformlarında çocukların psikolojik dayanıklılığını zayıflatan, şiddet unsuru içeren, intihara özendiren ve mahremiyet ihlâli doğuran içeriklerin yer aldığını ve bu zararlı içeriklerin çocukların çevrim içi zorbalığa uğramasına ve sosyal izolasyon riski ile karşı karşıya kalmasına sebebiyet verdiği ifade edilmiştir[2].

Şüphesiz ki son yıllarda çocukların öznesi olduğu adli vakalarda internet siteleri, oyun siteleri, mobil uygulamalar suçların oluştuğu mecralar olarak değerlendirilmektedir[3]. Yargı mekanizmaları ve kurumlar tarafından söz konusu internet sitelerine yönelik yaptırımlar uygulanırken bu yaptırımların şekli hukuki tartışmalara sebebiyet vermektedir. İnternetin, çocukların haklarını gerçekleştirmeleri için yeni fırsatlar sunarken ihlâl ve istismar risklerini doğurduğu bir gerçektir. Ancak çocukları bu ihlâl ve istismardan kalıcı olarak korumanın ilk adımı olarak çocukların sıkça kullandığı internet siteleri ve uygulamalara erişiminin engellenmesi kararı verilmesi beraberinde çocukların başkaca haklarının ihlâlini getirmektedir. Bu çalışma kapsamında çocuklara yönelik zararlı içeriklere sahip internet sitesi ve mobil uygulamaların nasıl erişime engellendiği, bu engellemenin çocuğun ifade özgürlüğünün

2 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 02.02.2025 tarihli basın açıklaması, https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanligin-dijital-dunyada-cocuk-calistayinin-raporu-tamamlandi/ (Son Erişim Tarihi: 12.03.2025)

3 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dijital Oyunlar Çalıştayı ve Sempozyumu Raporu basın açıklaması, *"Çocuğun karşısındaki aktörlerin kimlik bilgileriyle ilgili detaylı bilgiler mevcut olmadığından, çevrimiçi oyunlar çocuklar için istismar riskini artırıyor. Çevrimiçi oyunlar üzerinden cinsel istismar vakaları, gelen bildirimlerin yüzde doksanını oluşturuyor."* Bkz. https://www.aile.gov.tr/chgm/haberler/dijital-oyunlar-calistayi-ve-sempozyumu-nun-calistay-raporu-yayimlandi/ (Son Erişim Tarihi: 13.03.2025)

ihlâlini doğurduğu ve bu kapsamda çocuk için güvenli bir dijital dünyanın çocuğun ifade özgürlüğünü koruyacak şekilde nasıl tasarlanması gerektiğine değinilecektir.

1. Çocukların İnternet Üzerindeki İfade Özgürlüğü

1.1. Çocuğun İfade Özgürlüğü ve İnternet İle İlişkisi

Çoğu zaman ifade özgürlüğünün yetişkinlere özgülenmiş bir hak olduğu yanılgısına düşülmektedir. Ancak en temelinde ifade özgürlüğü çocuk haklarının temelini oluşturan dört ana ilkeden birini oluşturmaktadır[4]. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12'nci maddesinin 1'inci fıkrası görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocukların kendilerini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı olduğunu ifade etmektedir[5]. Aynı zamanda Çocuk Hakları Komitesi'nin 2009'da yayımladığı Genel Yorum No. 12'de çocukların görüşlerini ifade etme hakkı üzerine detaylı çalışmalar yapılmıştır[6]. Anayasa'nın 26'ncı maddesi yine herkesin, düşünce kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

---

4 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi temelde ayrımcılığa uğramama, çocuğun yüksek yararı, yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı ve katılım hakkı olarak dört ana ilke üzerine kurulmaktadır. Katılım hakkı kapsamında çocuklar hayatlarını etkileyecek her konuda görüş sunma hakkına sahiptir. Buradan hareketle de yetişkinlerin ve devletlerin çocukları dinlemesi, fikirlerine saygı göstermesi ve onlar adına alınacak kararlara dâhil etmesi gerekmektedir. Bkz. https://oznecocuk.com/ilkeler-cocuk-haklari-sozlesmesi/ (Son Erişim Tarihi: 14.03.2025)

5 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi tam hali için bkz. https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme

6 Çocuk Hakları Komitesi'nin 2009'da yayımladığı 12 Numaralı Genel Yorumu https://insanhaklariizleme.org/vt/mfhandler.php?file=ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorum%20no.12.pdf&table=yayin&field=dosya&pageType=view&key1=435

İfade özgürlüğünü düzenleyen en temel metin olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10'uncu maddesinde de *"herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir"* cümlesi yer almaktadır. O halde bu düzenlemeler ışığında yaş fark etmeksizin her çocuğun fikir sahibi olma, bu fikri ifade etme, başkalarından fikir ve bilgi alma, bilgiye erişme hakkı bulunmaktadır. Bu özgürlüğün kapsamı ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları çerçevesinde sadece bilgi ve düşüncelerin özünü kapsayacak şekilde değil aynı zamanda dile getirildiği, iletildiği ve elde edildiği farklı yöntem ve araçları kapsayacak şekilde geniş nitelikte yorumlanmalıdır[7]. Düşüncelerin ifade ediliş şekilleri ise sözlü ya da yazılı olabileceği gibi şarkı, bildiri, fotoğraf, resim, afiş, belirli bir kıyafet giyme, belirli bir eylemde bulunma gibi ortaya çıkabilmektedir[8]. Bu açıdan ifade özgürlüğü her türlü ifadeyi koruma altına almakta ve içerik yönünden herhangi bir sınırlama getirmemektedir[9]. Ancak bu özgürlüğün bir sınırı bulunmaktadır ve bazı ifadeler, ifade özgürlüğünün sınırlarında kalmamaktadır.

İfade özgürlüğü pek çok hak yönünden bir odak teşkil etmektedir[10]. Anayasa Mahkemesi (AYM), Youtube kararında ifade özgürlüğünün temel odak teşkil ettiğini ve diğer haklarla bağlantılı olduğunu ifade ederken ifade özgürlüğünün sadece

---

7 AİHM, *Nilsen ve Johnsen/Norveç* [BD], B. No. 23118/93, paragraf 43, 25.11.1999, AİHM Sokolowski/Polonya, B. 49327/99, paragraf, 23.09.2008

8 Ayrıntılı bilgi ve örnek kararlar için bkz. Harris, O'Boyle & Warbrick, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, Onikilevha Yayıncılık, s. 565

9 Ulaş Karan, Anayasa Mahkemesi İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi, s. 6; Madde 10'un sadece fikir ve bilgilerin içeriğini değil aynı zamanda bunların aktartılma biçimini de koruduğuna AİHM içtihadında da yer verilmiştir. Bkz. *Oberschlick/Avusturalya (No.1),* B. No. 11662/85, 23.05.1991; İfade özgürlüğü aynı zamanda yararsız ve değersiz görülen bilgileri de korumaktadır. Bu kapsamda AYM kararı için bkz. AYM, Bekir Coşkun Kararı, B. No. 2014/12151, 04.06.2015, paragraf 36, AYM Ali Gürbüz ve Hasan Bayar Kararı, B. No. 2013/568, 24.06.2015, paragraf 42

10 Cankat Taşkın, İnternete Erişim Yasakları, Seçkin Yayıncılık, 2016, Ankara, s. 49

bir görüş ve kanaate sahip olmayı değil aynı zamanda bu görüşü açıklama ve yaymayı ve bunu yaparken de görsel ve yazılı medya araçlarını içinde barındırdığını ifade etmektedir[11]. AYM'nin söz konusu kararda yer vermiş olduğu ifadeler aynı zamanda internet ile ifade özgürlüğünün ne kadar iç içe geçmiş olduğun göstermektedir.

AİHM *Delfi AS/Estonya* [BD][12] ve *Ashby Donald ve Diğerleri/Fransa*[13] kararlarında ifade özgürlüğü çerçevesinde düşüncenin ifade edilebilmesi ve yayılabilmesi için internetin aracılardan birini oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda AİHM *Cengiz ve Diğerleri/Türkiye*[14] kararında internetin, kişilerin bilgi ve fikir alma ve verme özgürlüğünü kullanmalarının temel araçlardan biri haline geldiğini ve ifade özgürlüğünün kullanılmasına internet sitelerinin benzeri görülmemiş bir alan sağladığını ifade etmektedir.

---

11 AYM, *Youtube Llc Corporatıon Servıce Company ve diğerleri* Başvurusu [GK], B. No. 2014/4705, 29.05.2014, paragraf 47, *"Anılan düzenlemeler uyarınca ifade özgürlüğü, sadece "düşünce ve kanaate sahip olma"* özgürlüğünü değil aynı zamanda sahip olunan *"düşünce ve kanaati (görüşü) açıklama ve yayma"*, buna bağlı olarak "haber veya görüş alma ve verme" özgürlüklerini de kapsamaktadır. Bu çerçevede ifade özgürlüğü bireylerin serbestçe haber ve bilgilere, başkalarının fikirlerine ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanamaması ve bunları tek başına veya başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe ifade edebilmesi, anlatabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir."; AYM, *Youtube Llc Corporatıon Servıce Company ve diğerleri* Başvurusu [GK], B. No. 2014/4705, 29.05.2014, paragraf 50, *"Bu bağlamda ifade özgürlüğü, Anayasa'da güvence altına alınan diğer hak ve özgürlüklerin önemli bir kısmı ile doğrudan ilişkilidir. Görsel ve yazılı medya araçları yoluyla fikir, düşünce ve haberlerin yayılmasını güvence altına alan basın özgürlüğü de düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün kullanılma araçlarından biridir. Basın özgürlüğü, AİHS'de ifade özgürlüğüne ilişkin 10. madde kapsamında koruma altına alınmışken, Anayasa'nın 28 ilâ 32. maddelerinde özel olarak düzenlenmiştir."*

12 AİHM, *Delfi AS/Estonya [BD]*, B. No. 64569/09, 16.06.2015

13 AİHM, *Ashby Donald ve Diğerleri/Fransa*, B. No. 36769/08, paragraf 34, 10.01.2013

14 AİHM, *Cengiz ve Diğerleri/Türkiye*, B. No. 48226/10, B. No. 14027/11, paragraf 44 ve 52, 01.12.2015

Çocukların sahip olduğu bu her bir hakkın ve tabii ki ifade özgürlüğü hakkının da dijital ortamda korunması sağlanmalıdır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi dijital ortamdaki çocuk haklarına ilişkin 24 Mart 2021'de Genel Yorum No. 25'i yayımlamıştır[15]. Bu yorum kapsamında Çocuk Hakları Komitesi dijital ortamda çocuğun haklarına saygı duyulması, korunması gerekliliğini bir kez daha ifade etmiştir[16]. Bununla beraber dijital dünyada çocukların ifade özgürlüğü kapsamında fikirlerinin, siyasi görüşlerinin korunmasını ve bunları ifade ederken bir tehdit ile karşılaşmaması gerektiğine de yer vermiştir. Ancak çocuğun üstün yararı çerçevesinde internet ortamında karşılaştığı zararlı içeriklerden korunması adına başvurulan yöntemlerde çocukların ifade özgürlüklerinin sınırlandırıldığı söz konusudur. Bu kapsamda bakılması gereken husus çocukların ifade özgürlüklerinin sınırlandırılmasının nasıl haklı olacağıdır. Bu hakka yönelik gerçekleştirilen müdahaleler, kanuni ve meşru araçlar temelinde ve demokratik toplum düzeninde gerekli sayılabilecek ölçülü nitelikler taşıdığı sürece haklı olarak nitelendirilebilecektir[17].

---

15 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin yayımladığı Genel Yorum No. 25 *"Convention On The Rights of The Child, General Comment No. 25 on Children's Rights in Relation to The Digital Environment"* CRC/C/GC/25, tam metni için bkz. https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-25-2021-childrens-rights-relation (Son Erişim Tarihi: 09.03.2025); Genel Yorum 25'in çocukların anlatımı ile basitleştirilmiş hali için bkz. https://5rightsfoundation.com/resource/childrens-rights-in-our-own-words/ (Son Erişim Tarihi: 12.03.2025)

16 Convention On The Rights of The Child, General Comment No. 25 on Children's Rights in Relation to The Digital Environment, s. 1

17 Tolga Şirin, Farklı Boyutlarıyla Türkiye'de İnanma(ma) Hakkı: İnsan Hakları Odaklı Bir Değerlendirme, 2025 Rapor, s. 62

1.2. İfade Özgürlüğüne Yönelik Getirilen Sınırlamalar

AİHS'in 10'uncu maddesinin 2'nci fıkrasında ifade özgürlüğünün sınırlanmasına dair meşru sebepler sayılmaktadır. Bu madde hükmüne göre, görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilmektedir. Örneğin, şiddeti doğrudan teşvik eden, ırkçı, ayrımcı, nefret içerikli ifadeler ile savaş propagandası içeren ve faşizm temelli söylemlerin ifade özgürlüğünün koruma alanına girmediği kabul edilmektedir[18].

Söz konusu fıkrada sınırlı sayıda belirtilen bu meşru amaçların tespitinde üç şartın varlığına bakılmalıdır. Bu üç şart müdahalenin kanun ile öngörülmüş olması, müdahalenin ikinci fıkrada sayılan ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, kamu güvenliği, düzensizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın korunması, genel ahlak, şöhret veya başkalarının hakları, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi ve yargının otoritesinin ve tarafsızlığının korunması değerlerinden bir veya birden fazlasını içermesi ve demokratik toplum için gerekli olmasıdır[19]. Bu kapsamda çocukları internet üzerinde yer alan

18 Detaylı bilgi için bkz. Ulaş Karan, a.g.e., s. 103-159; Dominika Bychawska-Siniarska, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması, Çev. Tuğçe Duygu Köksal, s. 35-69

19 Söz konusu bu kademeli incelemeye üç aşamalı test adı verilmektedir. Taraf Devlet, gerçekleştirdiği müdahalenin haklı olduğunu göstermek zorundadır. Bu haklılığın ortaya konulabilmesi ve denetimi için AİHS'in 10'uncu maddesinin 2'nci fıkrasında öngörülen üç aşamalı test uygulanır. Değindiğimiz üç koşuldan

zararlı içeriklerden korumak adına başvurulan sınırlamaların ifade özgürlüğü ihlâli yaratıp yaratmadığı bu üç aşamalı test kapsamında değerlendirilmelidir. İlk olarak bakılması gereken zararlı içerik kavramının ne olduğu ve suç kapsamında kalıp kalmadığı, zararlı içerik sebebiyle getirilen engellemelerin kanuni dayanağının olup olmadığı ve demokratik toplum nezdindeki gerekliliğine bakılmalıdır.

1.3. Zararlı İçerik Kavramı ve Çocukların Korunması

Zararlı içerik, çocukların dijital ortamlarda karşılaşacağı müstehcenlik, zorbalık, şiddet ve nefret söylemi içeren içerikleri kapsamaktadır[20]. Bu içerikler çocukların gelişimlerine yönelik olumsuz ve zarar verici etkiler bırakmaktadır. Söz konusu bu içerikler metin, ses, görüntü, fotoğraf, video şeklinde oluşturulmaktadır. Belirtmeliyiz ki zararlı içerik ile hukuka aykırı içerik aynı anlama gelmemektedir. Zararlı içerik, hukuka aykırı içeriği de kapsayan geniş bir kavramdır[21]. Zararlı içerik kimi zaman hukuka aykırı olmayan ve suç teşkil etmeyen bir şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Ancak en nihayetinde çocukların güvenliğinin ve gelişiminin sağlanabilmesi için zararlı içerikten çocukları korumak gerekmektedir. Genel Yo-

---

biri ya da daha fazlası karşılanmıyorsa yapılan müdahale haksız olacak ve ifade özgürlüğünü ihlâl edecektir. İlk unsur olan yasayla öngörülmüş olmanın sağlanması için kanunda düzenlenmiş olması yeterli görülmemektedir. Bu kapsamda kanuni dayanağın yeterince erişilebilir olması gerekmektedir. AİHM *Centro Europa 7 S.R.L. ve Di Stefano/İtalya* [BD], B. No. 38433/09, 07.06.2012 kararında kanuni düzenleme suistimale ya da birtakım grupların keyfi ya da aşırı kullanmasına karşı koruma da sağlaması gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Meşru amaç ikinci fıkra kapsamında sayılan özellikli hâllere ilişkin olmalıdır. Son olarak da demokratik toplumda gerekliliğin sağlanması gerekmektedir. Ancak bu kapsamda da sınırlamanın niteliğine ve ne kadar süre ile sınırlandığına bakılmalıdır. AİHM, *The Sunday Times/Birleşik Krallık (No. 2),* B. 13166/87, 26.11.1991 kararında ölçülülük ilkesine vurgu yapmaktadır.

20 Elif Beyza Akkanat Öztürk, Eylül Erva Akın, Çevrimiçi Platformları İçin Dijital Hizmetler Yasası'nın Hukuki Çerçevesi, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, S. 23, s. 135

21 Akkanat Öztürk, Akın, a.g.e., s. 137

rum 25'te taraf devletleri dijital ortamda çocukların zarar görmemesi ve şiddet mağduru olmaması için yasal düzenlemeleri yapmakla yükümlü tutmaktadır. Türk hukuk mevzuatında çocukların zararlı içeriklerden korunmasına ilişkin genel kabul görmüş bir kanuni düzenleme, filtreleme ya da güvenlik sistemi yer almamaktadır. Bu husus Bakanlık'ın basın açıklamasında "çevrimiçi oyunlar ve sosyal medya platformları üzerinden işlenen çocuk istismarı suçunun tespitini sağlayacak otomatize edilmiş bir sistem bulunmadığından, çocuk istismarı ile mücadelenin daha etkin olabilmesi adına çocuk ve vatandaşlar aracılığı ile mağduriyetlere ilişkin farkındalığın ve hukuki bildirimlerin artmasının önem teşkil ettiği" şeklinde ifade edilmiştir. Yargı makamları ise önüne böyle bir başvuru geldiği takdirde genel düzenleme niteliği taşıyan 2007 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (5651 Sayılı Kanun) kapsamında inceleme, denetleme ve yargılama yapmaktadır.

2. Zararlı İçerikle Mücadele Yöntemi Olarak Erişimin Engellenmesi

2.1. İçerik Çıkarma ve Erişimin Engellenmesinin Hukuki Dayanağı

Zararlı içeriklerle ilgili mücadelede bugün kullanılan tek yöntem 5651 sayılı Kanun'un 8'inci maddesinde düzenlenen içeriğin çıkarılması ve erişime engellenmesi usulüdür. İçeriğin çıkarılması, içeriğin tamamen silinmesini ifade ederken erişimin engellenmesi ise içeriğe müdahale etmeden belirli bir bölgede kullanıcıların ilgili yayına, kısmına ya da bölümüne

ulaşılmasının engellenmesi anlamına gelmektedir[22]. Bu madde hükmünde erişim engelleme kararı verilmesine sebebiyet veren suçlar katalog halinde sayılmıştır. Erişim engelleme kararı verilebilmesi için yeterli şüphe aranmaktadır. Bu kapsamda madde hükmünde sayılan bu suçların işlendiği yönünde savcılığın yeterli kanaati oluşmuş ise erişim yasağı talep etme hakkı doğmuş sayılacak ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ilgili internet sitesine savcılık tarafından da erişim engeli kararı getirilebilecektir. Madde kapsamında katalog halinde sayılan bu suçlar ise 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırmak, sağlık için tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama suçlarıdır[23].

---

22 Şerafettin Ekici, Bilişim ve Teknoloji Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2022, İstanbul, s. 131-132

23 İçeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesi kararı ise soruşturma evresinde hâkim, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından verilmektedir. Ancak 8'inci maddenin 2'nci fıkrası kapsamında Cumhuriyet Savcısı'na soruşturma evresinde gecikmesinde sakınca bulunan hallerde içeriğin çıkarılmasına ya da erişimin engellenmesine karar verme imkânı tanınmaktadır. Cumhuriyet Savcısı bu yönde bir karar vermesi halinde 24 saat içinde kararını hâkimin onayına sunmakla yükümlü tutulduğu gibi hâkim ise yine kararını en geç 24 saat içinde vermekle yükümlü tutulmaktadır. Mahkeme tarafından kararın onaylanmaması halinde ise verilen tedbir kararı Cumhuriyet Savcısı tarafından derhal kaldırılmalıdır. Hâkim, mahkeme ya da Cumhuriyet Savcısı tarafından verilen içeriğin çıkartılması ya da erişimin engellenmesi kararının bir örneği gereği yapılmak üzere ilgili kuruma gönderilmektedir. 5651 sayılı Kanun kapsamında 8/A maddesi kapsamında içeriğin çıkartılması ve erişimin engellenmesine yönelik *"gecikmesinde sakınca bulunan hâller"* şeklinde özellikli bir hâl düzenlenmektedir. Bu madde hükmüne göre yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması sebeplerinden bir veya birkaçına bağlı olarak hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde Cumhurbaşkanlığı veya bu değindiğimiz hususlarla bağlantılı Bakanlıkların talebi üzerine içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesi kararı verilebilmektedir. Örneğin Bilişim Teknolojileri Kurumu başkanı katalog olarak sayılan suçları oluşturan yayınların içerik veya yer sağlayıcısını yurt dışında bulunması halin-

Çocuklara yönelik zararlı içeriklerin madde hükmünde sayılan katalog suçlardan birini içermesi halinde içeriğin yer aldığı internet sitesine yönelik içerik çıkarma veya erişimin engellenmesi kararı verilebilmektedir. 5651 sayılı Kanun kapsamında çocuklara yönelik zararlı içeriklere yer verilmediği gibi içerik çıkarma ya da erişime engelleme dışında filtreleme gibi farklı güvenlik önlemlerine değinmemektedir. Ancak zararlı bir içeriğe erişim engeli getirmek bir sorunu çözebilmek için yeterli değildir. Çocuklar VPN gibi alternatif erişim yolları ile engellenen internet sitelerine erişim sağlayabilmektedir. Olması gereken ise çocuk dostu içeriklerin ve çocuk güvenliğinin sağlanabilmesi adına kalıcı çözümler getirilebilmesi ve bunu sağlarken de olabildiğince çocukların haklarının az ihlâl edilmesidir. Kaldı ki, içeriklerin çocuk dostu hale getirilmesi için ilk aşamada erişim engeli getiriliyor olsa düzenlemelerin kısa süre içinde halledilerek çocukların ilgili internet sitelerine erişiminin uzun sürmeden sağlanması gerekmektedir. Aksi halde erişim engeli getirilmesi ölçülülük ilkesine aykırı hâle gelerek çocukların ifade özgürlüğünün ihlâlini doğuracaktır. Peki zararlı içerikler ile mücadele kapsamında getirilen bu engelleme kararları ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının haklılığını mı yoksa ifade özgürlüğünün ihlâlini mi temsil etmektedir?

2.2. Erişimin Engellenmesinin İfade Özgürlüğünü İhlal Etmesi

Bünyesinde zararlı içerikler mevcut olması sebebiyle Türkiye'de Roblox, Discord ve Wattpad'e erişim engeli kararı getirilmiş ve bu internet siteleri yaklaşık bir yıla yakın süredir

---

de ya da içerik ve yer sağlayıcısı yurt içinde bulunsa dâhi içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesi kararını re'sen verebilmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Cankat Taşkın, a.g.e., s. 213-301; Alp Öztekin, Teori ve Uygulamada Türk İnternet Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2021, Ankara

erişime engellenmiş bir hâldedir. Başka kişiler ve topluluklarla görüntülü, sesli ve yazılı sohbetler yapmasını sağlayan Discord 9 Ekim 2024 tarihinde Ankara 1. Sulh Ceza Hakimliği tarafından 2024/12907 karar numarası ile erişime engellenmiştir. Adalet Bakanı ise bu engellemenin sebebini *"çocukların cinsel istismarı ve müstehcenlik suçlarının işlendiğine dair yeterli şüphesinin bulunması"* olarak açıklamıştır[24]. Discord ise genellikle kamuoyunda çocukların ve yetişkinliklerin birbiri ile konuşarak oyun oynadığı ya da oynanan oyunları izlediği bir internet sitesi olarak bilinmektedir.

Roblox isimli oyun platformu da aynı şekilde "çocuk istismarına neden olacak içerikleri barındırdığı gerekçesiyle" sebebiyle 7 Ağustos 2024 tarihinde Adana 6. Sulh Ceza Hakimliği tarafından 2024/5282 karar numarası ile erişime engellenmiştir. Bu engellemenin ardından Roblox yöneticileri *"politika yapıcıların çocukları koruma konusundaki kararlığını paylaşıyoruz, yetkililerle birlikte çalışmaya hazırız"* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Engelleme kararına da pek çok çocuk tepki göstermiş hatta internet yasaklamalarına yönelik barışçıl eylemlerde bulunmuşlardır[25]. Şüphesiz ki, çocukların internete erişme özgürlükleri ifade, haberleşme, bilgi edinme, haber alma, eğitim, bilim, sanat özgürlükleri ile yakından ilişkilidir[26]. Ayrıca gelişen teknolojiler ile birden fazla çocuğun internet üzerinde bir araya gelerek iletişime geçmesi, ortak fikirlerde buluşabilmesi, sanal ortamda örgütlenme ve toplanma hakkının da teknolojiye ayak uydurmuş bir halini oluştur-

24 BBC, "Discord'a Erişim Engeli Getirildi" başlıklı 9 Ekim 2024 tarihli haber yazısı https://www.bbc.com/turkce/articles/cx2y4wyznwgo (Son Erişim Tarihi: 09.03.2025)

25 Bianet, Çocukların Roblox Nöbeti 5. Gününde Yasağa takıldı başlıklı 15 Ağustos 2024 tarihli haberi, https://bianet.org/haber/cocuklarin-roblox-nobeti-5-gunu nde-yasaga-takildi-298625#google_vignette

26 Taşkın, a.g.e., s. 39

maktadır[27].

Bir başka erişim engeli olan internet sitesi ise Wattpad. Bu site kişilerin yazılar yazarak yayımlayabildiği başka kullanıcıların da bunları okuyabildiği bir okuma-yazma sitesi. Wattpad ise 12 Temmuz 2024 tarihinde Ankara 10. Sulh Ceza Hakimliği tarafından 2024/6507 karar numarası ile erişime engellenmiştir[28]. Neden engellendiğine yönelik ise herhangi bir açıklama da kamuoyuna sunulmamıştır. Burada çocukların üstün yararının ilkesi uyarınca zararlı içeriklerden korunması adına internet sitelerine getirilen erişim engellemeler ile çocukların ifade özgürlüğünün korunması arasında bir dengenin sağlanması gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin çocukların dijital mecralardaki konumuna ilişkin yaptığı incelemelerde de çocuklar, dijital ortamın güvenli, katılımlarının korunması, desteklenmesi ve teşvik edilmesi gerektiğini dile getirmiştir[29]. Başvurulan ilk yönetimin uzun süreli engelleme, ortadan kaldırmak, kısıtlama olması şüphesiz ki ölçülülükten uzak ve çocukların ifade özgürlüğünü engelleyecek niteliğe sahiptir.

İnternete erişim, AİHS 10'uncu madde kapsamında değerlendirilen bireysel haklardan biri haline gelmiştir. Öğretide internete erişim hakkı *"gelişme hakkı"* ile bağlantılı bir şekilde ele alınmaktadır[30]. Bu kapsamda internet sitelerine getirilen

27 Bu yönde görüş için bkz. Taşkın, a.g.e., s. 39

28 Bu bilgiler İfade Özgürlüğü Derneği'nin EngelliWeb projesi kapsamında oluşturulan verilerden alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. https://ifade.org.tr/kacgundur/?lang=tr (Son Erişim Tarihi: 08.03.2025)

29 General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment, CRC/C/GC/25, s. 1, https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-25-2021-childrens-rights-relation

30 Betül Aslan, Devletin Temel Amaç ve Görevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı, Onikilevha Yayıncılık, 2009, İstanbul, s.

erişim engellemelerinin çocukların kendilerini ve kişiliklerini geliştirme hakkını engelleyebileceğine yönelik görüşler de yer almaktadır[31]. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus engellemenin keyfiyete dayanmaması ve ölçülü olmasıdır. Bu kapsamda öncelikle bir internet sayfasına erişimin engellenmesi son çare olmalıdır ve yapılması gereken kademeli bir uyarı sisteminin sağlanmasıdır. Bu sebeple geliştirilen uyar – kaldır (notice and takedown) yöntemi önem teşkil etmektedir. Bir zararlı içerik sebebiyle internet sitesinin tamamına erişimin engellenmesi ölçülülük ilkesi, Anayasa, AYM ve AİHM içtihatları ile de bağdaşmamaktadır. Bu uyar – kaldır yöntemi ile doğrudan bir erişim engeli getirilmemekte ve böylece haklara yönelik sınırlamalar ve ihlâller en aza indirgenmektedir[32].

3. İfade Özgürlüğünü Koruyarak Çocukların Güvenliğini Sağlamak

Çocukların zararlı içeriklerden korunmasına yönelik sosyal medya kuruluşları kullanıcılar ile yaptıkları sözleşmelerin içine kendi kullanım koşullarını yazmaktadır. Bu kullanım koşulları içinde çocuklara yönelik yaş kısıtlamaları konmaktadır. Ancak pek çok çocuk sözleşmeyi okumadan ve şartları sağlamadan kabul etmektedir. Haliyle sosyal medya kuruluşları da çocukları koruma noktasında başarılı olamamaktadır. Bu kapsamda kuruluşlar da yükümlülüklerden ve denetimlerden kendilerini sıyırabilmektedir. Ancak dijital dünyadaki çocuk güvenliği Avrupa Komisyonu'nun da mevcut gündemlerden birini oluşturmaktadır.

---

31 Taşkın, a.g.e., s. 42

32 Doğan Kılınç, Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta İnternet Sitelerine Erişimin Engellenmesi ve İfade Hürriyeti, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 14, S. 2, 2010, s. 446

Dijital dünyadaki hizmetlerin düzenlenmesi adına Dijital Servisler Yasası (Digital Services Act – DSA) yürürlüğe girmiştir. Bu yasa kapsamında çocukların internet üzerindeki zararlı içeriklerden korunmasına yönelik birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler ile kullanıcıların ve çocukların güvenli bir internet ortamına erişmesi, kullanıcıların bilgilendirilmesi ve şeffaflığın hâkim olduğu bir çevrimiçi dünyanın oluşturulması amaçlanmaktadır[33]. DSA'nın kullanım koşulları başlıklı 14'üncü maddesinde internet sitelerinin, mobil sitelerin ve mobil uygulamaların çocuklara özgü tasarlanması ve ifade hürriyeti dâhil olmak üzere tüm insan haklarının korunmasına yönelik düzenlemelerin yapılması ve önlemlerin alınması hususu düzenlenmektedir. Bunlara ek olarak da çocukların zararlı içeriklerden korunması amacıyla koruma ve güvenlik mekanizmalarının ve davranış kurallarının (code of conduct)[34] oluşturulması gerektiği ele alınmaktadır. Bu düzenlemeler uyarınca Türk hukuk mevzuatının Avrupa hukukundaki bu uluslararası düzenlemelerden hareketle uyumluluk sürecine girmesi ve zararlı içeriklerden çocukları korumaya yönelik güvenlik ve filtreleme mekanizmalarının oluşturulması ve bunlara uygunluk denetimlerinin yapılması gerekmektedir.

Buradan hareketle hem doğrudan çocukları koruyan regülasyonların yapılması ama bunların yapılırken de temel çocuk haklarının özüne dokunmadan tasarlanması gerekmektedir.

---

33 Akkanat Öztürk, Akın, a.g.e., s. 136

34 Uyar-kaldır sistemi kişilerin doğrudan içerik çıkarma ya da erişim engelleme için yargı yoluna başvurmadan ya da yargı makamlarının içerik çıkarma ya da erişim engelleme kararı vermeden önce kademeli olarak başvurduğu bir mekanizmadır. Buna göre önce içerik sağlayıcı sonra yer sağlayıcıya silinmesi talebiyle başvurulur. Daha sonrasında erişim engellenme yönünde karar verilir. Bu sistem erişimin sona çare olmasına uyumluluk sağlamaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz. Aybike Tunç, Örnek Uygulamalar ve Türk Hukuku'nda Uyar/Kaldır Kuralı, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, 2019

Bununla beraber internet ve mobil sitelerin ve mobil uygulamaların bu hukuki düzenlemeler çerçevesinde düzenli olarak denetlenmesi, internet üzerinde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların, ailelerin ve çocukların da zararlı içeriklere yönelik farkındalığının artırılması ve bütün ülke çapında da internet okuryazarlığının artırılması gerekmektedir. *"Türkiye'de Çocukların ve Ebeveynlerin Bilinçli ve Güvenli İnternet Kullanım Deneyim ve Alışkanlıkları Raporu"* kapsamında çocukların internet kullanım alışkanlıkları ve karşılaştıkları riskleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda çocukların beşte birinin internet üzerinde bir sorunla karşılaştığında ebeveynlerin çok küçük bir kısmının bu durumdan haberdar olmadığı belirtilmektedir[35].

Hukuka aykırılığın mevut olması halinde ise engelleme ve yasaklamaların ilk başvurulan çözüm olmaması gerekmektedir. Kısıtlamalar kademeli olarak yapılmalı ve engelleme son çare olmalıdır. Devletler ise mutlaka çözüm odaklı bir tavır sergilemelidir.

KAYNAKÇA

- Akkanat Öztürk, E. B., Akın, E. E. Çevrimiçi Platformları İçin Dijital Hizmetler Yasası'nın Hukuki Çerçevesi, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, S. 23
- Aslan, B. Devletin Temel Amaç ve Görevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı, Onikilevha Yayıncılık, 2009, İstanbul
- Bychawska-Siniarska, D. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması, Çev. Tuğçe Duygu Köksal, Avrupa Konseyi
- Ekici, Ş. Bilişim ve Teknoloji Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2022, İstanbul
- Ermeydan, D. Suç İşlenmesinin Önlenmesi Amacıyla İnternet İçeriğine Erişimin Engellenmesi ve İfade Özgürlüğü, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku ABD, Doktora Tezi

35 Türkiye'de Çocukların ve Ebeveynlerin Bilinçli ve Güvenli İnternet Kullanım Deneyim ve Alışkanlıkları Raporu için bkz. https://www.guvenliweb.org.tr/haber-detay/bilincli-ve-guvenli-internet-kullanim-deneyim-ve-aliskanliklari-raporu-yayinlandi (Son Erişim Tarihi: 14.03.2025)

- Harris, O'Boyle & Warbrick, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, Onikilevha Yayıncılık
- Karan, U. Anayasa Mahkemesi İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi
- Kılınç, D. Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta İnternet Sitelerine Erişimin Engellenmesi ve İfade Hürriyeti, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 14, S. 2, 2010
- Öztekin, A. Teori ve Uygulamada Türk İnternet Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2021, Ankara
- Taşkın, C. İnternete Erişim Yasakları, Seçkin Yayıncılık, 2016, Ankara,
- Şirin, T. Farklı Boyutlarıyla Türkiye'de İnanma(ma) Hakkı: İnsan Hakları Odaklı Bir Değerlendirme, 2025 Rapor
- **KARARLAR**
- AYM, Bekir Coşkun Kararı, B. No. 2014/12151, 04.06.2015
- AYM, Ali Gürbüz ve Hasan Bayar Kararı, B. No. 2013/568, 24.06.2015
- AYM, *Youtube Llc Corporatıon Servıce Company ve diğerleri* Başvurusu [GK], B. No. 2014/4705, 29.05.2014
- AİHM, *Nilsen ve Johnsen/Norveç* [BD], B. No. 23118/93, 25.11.1999
- AİHM, *Sokolowski/Polonya*, B. 49327/99, 23.09.2008
- AİHM, *Oberschlick/Avusturalya (No.1),* B. No. 11662/85, 23.05.1991
- AİHM, *Delfi AS/Estonya* [BD], B. No. 64569/09, 16.06.2015
- AİHM, *Ashby Donald ve Diğerleri/Fransa*, B. No. 36769/08, 10.01.2013
- AİHM, *Cengiz ve Diğerleri/Türkiye*, B. No. 48226/10, B. No. 14027/11, 01.12.2015
- AİHM, *Centro Europa 7 S.R.L. ve Di Stefano/İtalya* [BD], B. No. 38433/09, 07.06.2012
- AİHM, *The Sunday Times/Birleşik Krallık (No. 2),* B. 13166/87, 26.11.1991
- İNTERNET SİTELERİ
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 02.02.2025 tarihli basın açıklaması, https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanligin-dijital-dunyada-cocuk-calistayinin-raporu-tamamlandi/
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dijital Oyunlar Çalıştayı ve Sempozyumu Raporu Basın Açıklaması, https://www.aile.gov.tr/chgm/haberler/dijital-oyunlar-calistayi-ve-sempozyumu-nun-calistay-raporu-yayimlandi/
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme

- Çocuk Hakları Komitesi'nin 2009'da yayımladığı 12 Numaralı Genel Yorumu https://insanhaklariizleme.org/vt/mfhandler.php?file=ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorum%20no.12.pdf&table=yayin&field=dosya&pageType=view&key1=435
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin yayımladığı Genel Yorum No. 25, https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-25-2021-childrens-rights-relatio
- 5 Rights Foundation- Genel Yorum 25 https://5rightsfoundation.com/resource/childrens-rights-in-our-own-words/
- BBC, "Discord'a Erişim Engeli Getirildi" başlıklı 9 Ekim 2024 tarihli haber yazısı https://www.bbc.com/turkce/articles/cx2y4wyznwgo (Son Erişim Tarihi: 09.03.2025)
- Bianet, Çocukların Roblox Nöbeti 5. Gününde Yasağa takıldı başlıklı 15 Ağustos 2024 tarihli haberi, https://bianet.org/haber/cocuklarin-roblox-nobeti-5-gununde-yasaga-takildi-298625#google_vignette
- İfade Özgürlüğü Derneği'nin EngelliWeb https://ifade.org.tr/kacgundur/?lang=tr
- Türkiye'de Çocukların ve Ebeveynlerin Bilinçli ve Güvenli İnternet Kullanım Deneyim ve Alışkanlıkları Raporu. https://www.guvenliweb.org.tr/haber-detay/bilincli-ve-guvenli-internet-kullanim-deneyim-ve-aliskanliklari-raporu-yayinlandi

CİNSEL İSTİSMAR MAĞDURU ÇOCUKLARLA ADLİ GÖRÜŞME: ADLİ GÖRÜŞME MERKEZLERİ

Doç. Dr. Hüseyin BATMAN[1]

Türkiye'de yasalarımızın yanı sıra Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Dünya Sağlık Örgütü benzer şekilde on sekiz yaşından küçük bireyleri çocuk olarak tanımlamıştır (Akbaba vd., 2022). Çocukların özel bir değere sahip oldukları ve zorunlu olarak korunmaları gerektiği yönünde ortak bir bakış açısı mevcuttur (Kök, 2006). Çocuklar dünya çapında korunmaya muhtaç bireyler olarak değerlendirilmektedir. Fiziksel ve ruhsal bakımdan gelişimini tam olarak sağlayamamış, dışarıdaki tehlikelere karşı koyma yetisini kazanamamış çocuklar istismara açık bir hale gelmektedir (Kök, 2006, s. 3). Çocukların karşı karşıya kaldıkları istismar yüzyıllar boyu varlığını devam ettiren bir sorundur (Alpaslan, 2014).

Çocuklar saldırganlar için ideal sayılabilecek kurbanlar olarak değerlendirilmektedir. Bunun birtakım sebepleri vardır. Örn. çocuklar meraklıdırlar, yetişkin bireyler tarafından kolaylıkla etki altına alınabilirler ve yönlendirilebilirler. Sevgi, şefkat ve ilgiye ihtiyaç duyarlar (Polat, 2005).

Çocuk istismarına dair ilk tanımlama 1860 yılında Fransa'da adli tıp alanı akademisyenlerinden Ambres Tardieu tarafından yapılmıştır (Acehan vd., 2013). Ayrıca Caffey tarafından 1946 yılında Caffey sendromu, 1961'de ise Henry Kempe

1 Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

tarafından "Hırpalanmış Çocuk Sendromu tanımlamıştır (Acehan vd., 2013; Kara, Biçer ve Gökalp, 2004). Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre çocuk istismarı; yaşantısını, sağlığını ve gelişimini tehlikeye sokacak nitelikte, bir yetişkin tarafından çocuğa yönelik olarak kasıtlı ve kasıtsız olarak gerçekleştirilen ve hak gaspına neden olan tüm eylemlerin toplamıdır (Akt. Yurdakök, 2010). Çocuk istismarı dört temel başlık içinde açıklanabilir. Bunlar; fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar ve ihmal şeklindedir (Polat, 2017; akt. Batman & Gökçearslan, 2024).

a) Fiziksel İstismar: Fiziksel istismar; kaza sonucu olmayan, çocuğa acı veren, gelişme ve fonksiyonelliğinde daimi zararlara neden olabilecek her türlü şiddet hareketidir. Buna göre tokatlama, ısırma, itme, tekmeleme, bir cisimle vurma, kemik kırma, evden kovma, terk ve öldürme gibi davranışlar fiziksel istismarın örnekleridir (Akyüz, 2013).

b) Cinsel İstismar: Cinsel istismar, bir çocuğun rızası olmaksızın veya fesada uğratılmış bir irade ile rızası alınarak veyahut fiziksel ya da psikolojik baskıya maruz kalarak cinsel hedefler amacıyla kullanılmasıdır (Aydın, 2018).

c) Duygusal İstismar: Bir yetişkin ya da kendisinden yaşça büyük bir birey tarafından çocuğa yönelik aşağılayıcı, küçük düşürücü ve çocuğun kendine güvenini zedeleyici tutum ve davranışlardır (Akyüz, 2013).

d) İhmal: İhmal çocuğun bakımını sağlamakla görevli kişinin bu görevini yerine getirmemesi, çocuğu fiziksel ya da duygusal olarak ihmal etmesidir. Beslenme, giyim, tıbbi gereksinimler, duygusal ihtiyaçlar veya en uygun yaşam koşulları için gerekli dikkati göstermeme şeklinde nitelenmektedir

(Polat, 2004). Büyüme geriliği bulunan, psiko-sosyal uyum güçlüğü çeken, eğitim ihtiyaçları giderilemeyen, koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlandırılamayan çocukta ihmal akla gelmektedir (Polat, 2017).

Cinsel istismar henüz gelişimini tamamlamamış erkek ve kız çocuğunun cinsel zevk elde etmek amacıyla kullanılmasıdır (Polat, 2001). Bugün çocuğun cinsel istismarı dünya genelinde evrensel bir halk sağlığı problemi olarak ortaya çıkmakta ve dünya genelinde milyonlarca çocuğu etkisi altına almaktadır (Burrows & Powell, 2014). Çocuğun cinsel istismarı sorunu ihmal, fena muamele, psikolojik, duygusal ve fiziksel istismarı da içermektedir. İstismarın failinin çocuğun tanıdığı bildiği bir kişi olması çocuğun bu durumdan daha fazla etkilenmesine yol açmakta ve hayatı boyunca devam edecek psikolojik sorunlarla kendisini karşı karşıya bırakabilmektedir (Yiğit, 2005). Çocuklar istismardan en fazla etkilenen mağdur grubu durumundadır (Benuto & Garrick, 2016).

Cinsel istismar; çocuğun tam manasıyla kavrayamadığı, gelişim düzeyi yönünden hazır olmadığı veya toplumun ortaya koyduğu tabulara ve yasalara aykırılık teşkil eden cinsel davranışlara dahil edilmesi durumudur (Yaşat-Aksay ve Kar, 2022). Özellikle çocukluk döneminde maruz kalınan cinsel istismar olgusu çocukta derin etki bırakan, duygusal bakımdan sarsıcı ve hayat boyu etkileri hissedilen acı bir tecrübedir (Bayrak vd., 2021). Uluslararası literatüre bakıldığında, erkek çocuklar arasında cinsel istismara maruz kalanların oranı %3-18, kız çocuklarının oranı ise %10-34 olarak tespit edilmiştir (Bağ ve Alşen, 2016).

Temas İçermeyen Cinsel İstismar Türleri

a) Seksi konuşma: Failin çocuğun cinsel özelliklerine ilişkim ya da çocuk üzerinde gerçekleştirmeyi istediği cinsel faaliyetleri dile getirdiği ve başka cinsel öneri ve yorumlarda bulunduğu konuşma şeklidir (Polat, 2017).

b) Teşhir: Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre teşhir; gösterme, sergileme olarak ifade edilmektedir (TDK, 2019).

c) Voyeurism (Röntgencilik): Cinsel heyecan elde etmek amacıyla insanların soyunma anının, çıplak halinin veya cinsel ilişki anının gözlenmesi davranışıdır (Medical Dictionary, 2019).

2) Cinsel dokunma: Vücudun cinsel bölgelerine yapılan herhangi bir dokunmadır. Bu özel bölgeler, göğüsler, vajina, penis, kalçalar, anüs ve perineal bölgedir. İstismarcı kurbanı okşayabilir, kurbanın da kendisine dokunmasını sağlayabilir, kurbanı ve istismarcı karşılıklı okşama ve mastürbasyonda bulunabilirler (Polat, 2017).

3) Oral-genital seks: İstismarcının çocuğun genital organlarını yalaması, öpmesi, emmesi veya ısırması veya çocuğun oral yolla kendiyle birleşmesini sağlamasıdır (Polat, 2017).

4) İnterfemoral ilişki: Organ duhulünün (Penetrasyon) olmadığı, sürtünmenin olduğu istismar şeklidir (Aktepe, 2009). Bu ilişki türünde erkek genelde cinsel organını partnerinin bacakları arasında sürterek doyum sağlar (Medical Dictionary, 2019).

5) Seksüel penetrasyon: Cinsel ilişki davranışıdır, kurbanın genital veya anal boşluğuna birinin organını ya da herhangi bir cismi sokmasıdır (Medical Dictionary, 2019).

6) Cinsel sömürü: Çocuk pornografisi ve çocuk fuhuşunu kapsar (Aktepe, 2009). Genelde bu sömürüden sorumlu olan şahıs cinsel tatminden çok parasal kazanç için bu tür faaliyette bulunur (Polat, 2017).

7) Başka istismar türlerini de içeren cinsel istismar: İfade edilen istismar türlerinin birtakım değişen türleri ve kombinasyonları vardır. Cinsel istismar eylemine başka bir tür aşağılama eşlik edebilir. Örneğin bazı vakalarda defekasyon (dışkının dışarı atılması) ve ürinasyona rastlanmıştır. Fiziksel yönden kötü muamele ile uyuşturucu ve alkol kullanmaya zorlama ve ayrıca daha şiddetli istismar türleri de vardır (Polat, 2017).

Çocukta Cinsel İstismar Belirtileri

Cinsel istismara maruz kalan çocuklarda birtakım belirtiler görülmektedir. Bu davranışlar genel anlamda; cinsellikle ilgili konulara aşırı ilgi göstermesi ya da aşırı ilgisizliği, cinsellik içeren davranışlar sergilemesi, sıklıkla öpme isteğinde bulunması, cinsel organlarına dokunmaya çalışması, sürtünmesi, kendi cinsel organını başkalarına gösterme çabası, bedeninin kirlenmiş olduğunu söylemesi, resimlerinde ya da oyunlarında cinsel istismar yaşadığını düşündürecek özelliklerin varlığı, tuvalet alışkanlığı edinmiş bir çocukta altını veya yatağını ıslatma, bebeksi davranışlarda bulunma şeklindedir (Aydoğdu ve Özsoy, 2017).

Tüm cinsel istismar mağduru çocuklar cinsel istismar olayından aynı düzeyde etkilenmezler. Çocuğun yaşadığı travmanın derecesi bazı değişkenlere bağlıdır.

i) İstismarın tipi: Aile içi ensest ilişkiye maruz kalan bazı çocuklar dışarıdan tanımadıkları birisinin cinsel istismarına kıyasla daha derinden etkilenebilmektedir. Ancak istismarı gerçekleştiren kişi çocuğun tanıdığı bir aile üyesi olmasa da çocuk için tehlikeli, sadist veya şiddete yatkın bir özellik taşıması durumunda çocuk üzerinde yine derin etkiler bırakmaktadır (Tower, 1999).

ii) Saldırganın kimliği: Çocukla istismar faili arasındaki ilişkinin yakın olması durumunda, çocuklar yaşadıkları istismar olayından daha çok travmatize olduklarını belirtmektedirler. Babaları tarafından istismar edilen kız çocuklarında, anneleri tarafından istismar edilen erkek çocuklarına nazaran yetişkinlik döneminde daha az travma etkileri gözlemlenmiştir (Tower, 1999).

iii) İstismarın Süresi: Aile içi ensest ilişki kurbanı çocukların yaşadığı cinsel istismar ortaya çıkarılmadan önce bu durum 1 ila 3 yıl arasında sürmektedir. Belirli aralıklarla periyodik olarak karşı karşıya kalınan istismar olayları, tek bir kez maruz kalınan istismar olayına nazaran daha çok travma yaratmaktadır (Tower, 1999).

iv) İstismarın Boyutu: Her ne kadar her türlü yanlış davranış çocuklar üzerinde travma yaratabilecek potansiyele sahip olsa da çocuğa yönelik istismarın boyutunun artması veya çocuğa daha çok fiziksel zarar verilmesi bu bağlamda çocuk için daha fazla olumsuz etkilere neden olmaktadır.

v) İstismara maruz kalan çocuğun yaşı

vi) Yaşanılan istismarın ortaya çıkarılmasına diğerlerinin verdiği tepkiler

vii) İstismarın ortaya çıkarılma noktası*:* Anlattıklarına inanılmayan ya da yaşadıklarını bir başkasına anlatma cesareti olmayan çocuklar maruz kaldıkları istismarı yetişkinlik dönemine kadar gizli tutabilirler (Tower, 1999).

viii) İstismar kurbanının kişilik yapısı: Çocuklar aynı cinsel saldırganlar gibi birbirlerinden farklı özellikler sergilerler. İstismara maruz kalan bir çocuk, istismara maruz kalmış bir diğer çocuğa kıyasla farklı türde tepki ortaya koyabilir (Tower, 1999).

Adli Görüşme:

Adalet sisteminde kendilerine yönelik işlenen suçun kurbanı durumunda olan çocuklar seslerini duyurabilme konusunda güçlükler yaşamaktadır. Bu güçlüklerin temelinde çocukların kendilerinden başka kimsenin görgü tanığının olmadığı ve fiziki kanıtın bulunmadığı cinsel istismara maruz kalmaları yer almaktadır (Powell ve Barnett, 2015). Çocuklar maruz kaldıkları istismar hadiselerinde yeterli fiziksel kanıt bulunamaması halinde istismarın mağduru ve görgü tanığı sıfatıyla görüşmeye çağrılabilmektedir (Poole ve Lamb, 1998).

Adli görüşme; kanunla ilişki durumunda olan, adalet sistemi içinde birtakım iddialarla mağdur ya da tanık sıfatıyla dahil olmuş çocuğun dinlenmesi ve alınan bilgilerin kayıt altına alınarak tutanaklaştırılması ve rapor düzenlenmesidir (Atılgan, Yağcıoğlu ve Çavdar, 2014). Adli görüşme bir istismar vakası ile ilgili soruşturmanın kanıt bakımından en önemli parçasıdır (Korkman, Pakkanen ve Laajasalo, 2017).

Adli Görüşmeci

Adli görüşme, sorgulama aşamasının parçası olarak adli görüşme alanında gerekli eğitimden geçmiş ve sertifikasını almış bir adli görüşmeci üzerinden yürütülmektedir (Newlin vd., 2015; akt. Güllü & Erden, 2022). Adli görüşmeci; alanında eğitimini tamamlayarak çocukla adli görüşme yapan, bu görev esnasında çocuğun gelişimini, psikolojik özelliklerini ve yaşadığı travmanın çocuktaki etkilerini göz önüne alarak çocuğun bu süreçte örselenmesini olası olarak en üst oranda önleme becerisine sahip, tercihen çocuk psikolojisi ve sosyal hizmet alanlarında görev yapmış meslek elemanıdır (Ör. sosyal hizmet uzmanı, psikolog, psikolojik danışman, çocuk gelişim uzmanı vb.) (Bağ ve Alşen, 2016).

Adli Görüşmede Uluslararası Düzenlemeler

Cinsel istismar mağduru çocuklarla ilgili olarak yakın zamanda yapılan uluslararası düzenlemelerden birisi Lanzarote sözleşmesidir. Türkiye'ninde taraf olduğu bu sözleşme şu hususları içermiştir.

i) Herhangi bir gecikmeye sebebiyet vermeksizin adli görüşmenin gerçekleştirilmesi,

ii) Görüşmenin "adli görüşme konusunda eğitimden geçmiş profesyonel meslek elemanları" tarafından tatbik edilmesinin sağlanması

iii) Çoklu adli görüşmenin gerekli olduğu durumda bu görüşmenin ilk görüşmeyi gerçekleştiren adli görüşmeci tarafından yapılmasının temin edilmesi,

iv) Çoklu görüşmelerin olabildiğince asgari düzeyde tutulması,

v) Mağdur çocuk ile yapılan adli görüşme ortamına çocuk tarafından tercih edilen bir kişinin yer almasına imkan sağlanması (Bigot, 2008).

Türkiye'de Çocuklara Yönelik Adli Görüşme Merkezleri

A) Çocuk Koruma Birimleri

Türkiye de cinsel istismar mağduru olan çocukların karakol ve adliyelerin yer aldığı ortamlar dışında ifade alma işleminin yapılması konusunda ilk girişim 1981 tarihinde Yüksek Öğretim Kanunun (2547) 7. maddesi baz alınarak bazı Üniversite hastaneleri bünyesinde Çocuk Koruma Birimlerinin açılması ile mümkün olmuştur (Cantürk, 2016). Çocuk Koruma Birimleri, Çocuk İzlem Merkezleri'nden farklı olarak sadece cinsel istismar mağduru olan çocuklarla değil istismarın diğer türlerine de maruz kalmış olan çocuklarla ilgili gerekli inceleme ve raporlamayı yapan kamu hastanelerine bağlı yerlerdir (Hümanistik Büro, 2014).

B) Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM)

Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) uygulaması, Türkiye'de ilk olarak 2010'da Ankara'da gerçekleştirilen bir pilot uygulama ile başlamış, ardından 2012 yılı itibariyle birçok ilde çalışmalarını yürütmeye başlamıştır (Bağ & Alşen, 2016). ÇİM'ler, 2012/20 sayılı Başbakanlık (Mülga) Genelgesi ile hizmetlerini sürdürmektedir (Bağ & Alşen; akt. Orhan vd., 2019). Çocuk izlem merkezi içinde adli görüşmeci, aile görüşmecisi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın İl müdürlüklerinden

temsilciler, hemşire ve sorumlu hekim yer almaktadır. Ülke genelindeki Çocuk İzlem Merkezleri 7 gün 24 saat şeklinde hizmet sunmakta olup, her gün bir adli görüşmeci nöbetçi olarak görev ifa etmektedir (Bağ ve Alşen, 2016). Çocuk İzlem Merkezi adıyla hizmet veren bu birimler gerekli olması halinde çocukları aynı hastane içerisinde bulunan çocuk psikiyatri kliniğine havalesi yapılmaktadır. Çocuk İzlem Merkezlerinin (ÇİM) polis merkezlerinden ve gürültülü adliye koridorlarından uzak bir yerde açılması Türkiye için önemli bir reform niteliğindedir. Çünkü geçmişte çocukların ifadesi polis karakollarında uygun olmayan bir çevrede ve muhtemelen şüpheliyle karşılaşma olasılığının olduğu bir ortamda gerçekleşmekteydi (Trabzon Barosu Raporu, 2015).

C) Adli Görüşme Odaları

Adli görüşme odası; çocuğun üstün yararının korunması ilkesi uyarınca "çocuk dostu adli usuller" in işletilmesi, görüşme yapılacak kişiye uygun görüşme ve metotla görüşme yapılması, yargılama sürecinin ortaya çıkaracağı ikincil mağduriyetin önlenmesi, korunma ihtiyacının tespit edilmesi ve bu ihtiyacın giderilmesi için ilgili hizmetlere yönlendirmenin yapılması amacıyla oluşturulmuş bir hizmet modelidir (Aydın, 2017). AGO; mağdur çocuğun istismar failiyle aynı yerde bir araya getirilmesinin önüne geçilmesi, ikincil travmatizasyon yaşamasının önlenmesi ve örselenme riskinin bertaraf edilmesi ihtiyaçlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda birçok disiplinin bir arada ortak çalışma yürütmesi mümkün olmuş, teknolojik gelişmelerin desteğiyle de AGO'ların faaliyete geçmesi mümkün olmuştur (Coşkun, 2024).

Adli Görüşme Odalarında gerçekleşen tüm görüşmeler Ulusal Yargı Sistemi (UYAP) ve Ses ve Görüntü Bilgi Sistemi (SEGBİS) üzerinden izlenmektedir. UNICEF'in verdiği destekle Türkiye de birçok ilde Adli Görüşme Odası kurulmuş ve 500'ün üzerinde hakim, savcı ve meslek elemanına Çocukla Adli Görüşme konusunda akademisyenler tarafından bir hafta süren eğitim verilmiştir (Mağdur Hakları Daire Başkanlığı, 2020).

Sonuç ve Öneriler

Cinsel istismar olgusu son yıllarda günlük yaşamda en fazla sıklıkla duyulan sorunlardan birisi olarak bilinmektedir. Cinsel istismar sadece yetişkini değil çocuğuda hedef almaktadır. Cinsel istismara maruz kalan çocuklar çoğu zaman kendilerine inanılmayacağı ya da suçlanacağı düşüncesiyle yaşadığı istismarı birisine anlatmamakta bu durum olayın gizli kalmasına, şüphelinin dışarıda serbestçe dolaşmasına ve başka çocukların mağdur edilmesi riskini ortaya çıkarmaktadır. Cinsel istismar mağduru çocuklar çoğunlukla olayın hem mağduru hem de tek görgü tanığıdırlar. Bu nedenle çocukların vereceği bilgi oldukça önemlidir.

Türkiye 'de cinsel istismar mağduru çocuklarla adli görüşme yapılabilecek merkezler mevcuttur. Bunlar sırasıyla Çocuk Koruma Birimleri, Çocuk İzlem Merkezleri ve Adli Görüşme Odaları şeklindedir. Bu merkezler mağdur çocuğun olayın şüphelisi/faili ile yan yana gelmeden herhangi bir baskı altında kalmadan olaya ilişkin bilgi vermesini sağlamaktadır. Bu merkezlerin Türkiye genelinde yayıgınlaştırılmasının, merkezlerde görev yapan meslek elemanlarının düzenli olarak hizmet içi eğitimlerle desteklenmesinin ve kendilerine süpervizyon desteği sağlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acehan, S., Bilen, A., Ay, M. O., Gülen, M., Avcıl, A. ve İçme, F. (2013). Çocuk istismarı ve ihmalinin değerlendirilmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *22*(4), 591-614.
- Akbaba, M., Isır, A. B., Şaştım, M. U. ve Tataroğlu, Z. (2022). The Importance of a Physician's
- Approach in Repetitive Physical Abuse of a Child and Sexual Abuse Occurring as a Result of a Delayed Court Decision: A Case Report.
- Aktepe, E. (2009). Çocukluk çağı cinsel istismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(2), 95-119.
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku. Çocukların hakları ve korunması*. Pegem.
- Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk döneminde cinsel istismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, *15*(2), 194-201.
- Atılgan, ÜE., Yağcıoğlu, S., Çavdar, Y. (2014). Çocuklarla adli görüşme odaları. İhtiyaçlar iyi uygulama örnekleri ve çocuklarla adli görüşme standartları. *Journal of Law and Human Behaviour,* 38: 171-180.
- Aydın, M. (2017). AGO uygulaması için temel hukuk bilgisi. Unicef.
- Aydın, M. (2018). Çocukların cinsel istismarı ve reşit olmayanla cinsel ilişki suçu. Seçkin.
- Aydoğdu, SGM, Özsoy, Ü (2017). Çocuk hakları ihlali: Cinsel istismar. *GOP Taksim E.A.H. Ek sayı.* 3, 57-60
- Bağ, Ö., Alşen, S. (2016). Çocuğun cinsel istismarının değerlendirilmesinde yeni model: Çocuk izlem merkezleri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Dergisi*. 14 (1), 9-14.
- Batman, H. (2024). Forensic Interviewer in Child Sexual Abuse. *Turkish Journal of Applied Social Work*, *7*(1), 14-27.
- Bayrak, N. G., Gürhan, N., & Karakaş, D. (2021). Türkiye'de çocuk İzlem merkezleri, adli görüşme süreci ve hemşirelerin rol-sorumlulukları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 37(3), 217-222.
- Benuto, L. T., & Garrick, J. (2016). Cultural considerations in forensic interviewing of children. Forensic Interviews Regarding Child Sexual Abuse: A Guide to Evidence-Based Practice, 351-364.
- Bigot, J. (2008). Children and the courts-children's testimony in judicial proceeding affecting them. In International justice for children. Ed. Costa, PJ, (113-118). Council publishing.

- Burrows, K. S., & Powell, M. (2014). Prosecutors' recommendations for improving child witness statements about sexual abuse. *Policing and Society*, *24*(2), 189-207.
- Cantürk, G (2016). Ders notları. Ankara Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- Coşkun, U. H. (2024). Yetişkin cinsel suç mağdurlarının adli görüşme odası gereksinimi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 57*, 283-300.
- Güllü, B. Ü., & Erden, G. (2022). Cinsel istismar mağduru çocuklarla adli görüşme ve önemi. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, *9*(2), 317-331.
- Hümanistik Büro (2014). Türkiye'de çocuk koruma ve önleme sistemleri haritası. Erişim adresi: https://humanistburo.org/tr/ Access: 02.02.2025.
- Kara, B., Biçer, Ü., & Gökalp, A. S. (2004). Çocuk istismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *47*(2), 140-151.
- Korkman, J., Pakkanen, T., & Laajasalo, T. (2017). Child forensic interviewing in Finland: Investigating suspected child abuse at the forensic psychology unit for children and adolescents. *Collaborating against child abuse: Exploring the Nordic Barnahus model*, 145-164.
- Kök, A. N. (2006). Çocuğun cinsel istismarında adli tıp uygulamaları. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10* (3-4), 3-13
- Mağdur Hakları Daire Başkanlığı. (2020). Adli Görüşme Odaları. Erişim adresi: htttps://mağdur.adale.gov.tr/Home/SayfaDetay/agonedir Erişim tarihi: 17.02.2025.
- Medical Dictionary (2019). Erişim adresi: https://medical-dictionary.com/ Erişim adresi:04.03.2025
- Orhan, G., Ulukol, B., & Canbaz, H. (2019). Çocuk izlem merkezi modeli ve bu modelde gözlenen sorunlar. *Kriz Dergisi, 27*(3), 178-186.
- Polat, O. (2001). Aile içi cinsel istismar: Ensest. Çocuk forumu. 4(2), 1-12.
- Polat, O. (2004). Klinik adli tıp. Seçkin.
- Polat, O. (2005). Tıbbi uygulama hataları. Seçkin.
- Polat, O. (2017). Şiddet. (2.basım). Seçkin.
- Poole, D. A., & Lamb, M. E. (1998). *Investigative interviews of children: A guide for helping professionals*. American Psychological Association.
- Powell, M. B., & Barnett, M. (2015). Elements underpinning successful implementation of a national best-practice child investigative interviewing framework. *Psychiatry, Psychology and Law*, *22*(3), 368-377.
- Tower, C. C. (1999). Understanding child abuse and neglect. Allyn & Bacon.

- Trabzon Barosu Çocuk Hakları Komisyonu Raporu. (2015). Çocuk izlem merkezleri. Erişim adresi: https://www.trabzonbarosu.org.tr/Detay.aspx?ID=63434 Erişim tarihi:19.02.2025
- Türk Dil Kurumu (2025). Erişim adresi: tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 04.03.2025
- Yaşat-Aksay, E., ve Kar, H. (2022). Pediatride adli olgu olarak bildirimi gereken konular. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *15*(Özel Sayı-1), 94-100.
- Yiğit, R. (2005). Çocukların cinsel istismarı ve ensest. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 8*(3), 90-100.
- Yurdakök, K. (2010). Çocuk istismar ve ihmali, tanım ve risk faktörleri. *Katkı Pediatri Dergisi, 32*(4), 423-434.

ÇOCUK HAKLARI BAĞLAMINDA ÇOCUKLARIN CİNSEL SÖMÜRÜ VE CİNSEL İSTİSMARA KARŞI KORUNMASINA İLİŞKİN AVRUPA KONSEYİ SÖZLEŞMESİ (LANZAROTE SÖZLEŞMESİ)

Bir gün gelecek ulusların gelişmesi onların askeri ve ekonomik güçleri, başkentlerinin şaşaası ya da yüksek binaları ile değil, gelişen bedenleri ve beyinleriyle küçücük çocuklarına gösterdikleri koruma ile değerlendirilecektir.
(Ulusların Gelişmesi Raporu 1993, UNICEF)

Av. Mine Güliz BAYKAL[1]

Lanzarote Sözleşmesi olarak bilinen *'Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'* her çocuğun ailesi, devlet, toplum tarafından korunma hakkının ve çocukların sağlık ve psiko-sosyal gelişimi açısından cinsel istismarın yarattığı yıkıcı etkinin farkındalığı yanında çocuk istismarını ortadan kaldırmak için uluslararası iş birliğinin önemine dair yüksek bilinçle oluşturulmuş bir insan hakları sözleşmesidir.

2007 yılında Lanzarote, İspanya'da kabul edilmiş, 2010 yılında yürürlüğe girmiştir. Tüm Avrupa Konseyi üye devletleri tarafından imzalanan ve spesifik olarak çocukların cinsel şid-

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

detten korunmasına ilişkin ilk bölgesel sözleşmedir. Bir başka ifadeyle evde veya aile içinde güç, zorlama veya tehditlere başvurularak işlenen istismar türleri dahil olmak üzere, çocukların maruz bırakıldığı çeşitli cinsel istismar türlerini suç kabul eden ilk yasal enstrümandır.

Sözleşme kapsamında 18 yaşından küçük her birey çocuktur.

Ülkemiz tarafından 25.10.2007 tarihinde imzalanan sözleşme 10.09.2011 tarih 28050 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir[2].

Sözleşmenin etkili uygulanmasını temin etmek üzere, sözleşmeye taraf 48 ülkenin temsilcilerinden oluşan özel bir izleme mekanizması, Lanzarote Komitesi, bulunmaktadır[3].

Lanzarote Sözleşmesi çocuklara cinsel amaçlarla ısrarla buluşma talebinde bulunmanın (sanal ayartma) suç olarak kabul edilmesini gerektiren ilk uluslararası yasal araçtır. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile kolaylaşan bu durumun meydana geliş sıklığı son on yılda hızlı bir şekilde artış göstermiştir ve Lanzarote Sözleşmesi devletlerin çocukları bu tür cinsel şiddetten korumasını ve failleri kovuşturmasını zorunlu kılmaktadır.

Lanzarote Sözleşmesi'nin bir başka özelliği de "4P Yaklaşımıdır". Bir başka ifadeyle sözleşme, önleme (Prevention), koruma (Protection), kovuşturma (Prosecution) ve ulusal ve

2 Mülga 244 sayılı Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Cumhurbaşkanına Yetki Verilmesi Hakkında Kanun'un 3. Maddesi kapsamında Bakanlar Kurulu kararnamesiyle onaylanan Sözleşmenin Türkçe ve İngilizce metnine 10.09.2011 tarih 28050 sayılı Resmi Gazete'de yer almaktadır.

3 https://rm.coe.int/list-of-members-liste-des-membres-lanzarote-committee-comite-de-lanzar/1680a1a232

uluslararası iş birliğini teşvik (Promotion) aracılığıyla çocuklara karşı cinsel şiddete yönelik bütüncül bir yaklaşım içermektedir.

Sözleşmeye taraf devletlerin önleme, koruma, kovuşturma ve teşvik kapsamında bir kısım yükümlülükleri vardır.

Önleme kapsamında sözleşmeye taraf devletler; çocuklarda cinsel sömürü ve cinsel istismara yönelik riskler konusunda farkındalık oluşturulması ve kendilerini koruyabilmeleri için çocukların güçlendirilmesi, çocuklarla temas halinde çalışan kişilerin eleme amacıyla taranması ve eğitilmesi, hüküm giymiş veya potansiyel cinsel suçlulara yönelik müdahale programları veya önlemlerin düzenli olarak izlenmesi yükümlüğü altındadır.

Koruma kapsamında; cinsel sömürü veya cinsel istismara ilişkin her türlü şüphenin ihbar edilmesinin desteklenmesi, telefon ve internet yardım hatlarının kurulması, mağdurları ve ailelerini desteklemeye yönelik programların kurulması, tedavi edici yardım ve acil durum psikolojik bakım hizmetinin sağlanması, mağdurun emniyetini, mahremiyetini, kimliğini ve imajını korumaya yönelik çocuk dostu adli takibatın işleyişe girmesinin sağlanması, çocuk mağdurlar ile yapılan görüşme sayısının sınırlı olması ve görüşmenin güven verici bir yerde, spesifik olarak bu amaçla eğitilmiş profesyoneller ile yapılması yükümlülüğü altındadır.

Kovuşturma kapsamında ise taraf devletlerde etkili, uygun ve caydırıcı bir cezai yasal çerçevenin uygulanmasını sağlamaya yönelik ortak kriterler oluşturulmuş ve sözleşme tarafı olan devletlerin suç olarak düzenlemesi gereken birtakım eylemler tanımlanmıştır. Buna göre çocuk cinsel istismarı, çocuk fu-

huşu-fuhuş aracılığıyla cinsel sömürü, çocuk pornografisi – çocuk cinsel istismar materyali, bir çocuğun pornografik performanslara katılması – bir çocuğun cinsel performanslarda sömürüsü, çocukların yozlaştırılması, cinsel amaçlar için çocuklara ısrarla buluşma talebinde bulunmak taraf devletlerin mevzuatında suç olarak düzenlenmelidir.

Ulusal ve uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi kapsamında ise sözleşme ulusal düzeyde etkili, koordine ve kapsamlı olan ülke çapındaki bütünleşmiş politikaların benimsenmesi ve uygulanmasının öneminin altını çizmektedir. Uluslararası düzeyde, iş birliği devletlerin problemleri tespit ve analiz etmelerine, ortak çözümler bulmalarına ve uygulamalarına, verileri ve uzman görüşlerini paylaşmalarına, cezadan muaf tutulma durumuyla mücadele etmelerine ve önleme ve koruma önlemlerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

İnsan haklarının uygulanmasında temel prensip olan eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı tüm insan hakları sözleşmelerinde olduğu gibi Lanzorote Sözleşmesi'nde de düzenlenmiştir. Sözleşmenin 2. maddesinde yer alan ayrım gözetmeme ilkesi gereğince 18 yaş altındaki herhangi bir birey hiçbir koşulda ayrım gözetilmeksizin bu sözleşme maddelerinin güvencesi altındadır[4].

2024 yılı Kasım ayında ilk defa Kolombiya'nın Bogota kentinde Çocuklara Yönelik Şiddetle Mücadele Küresel Bakanlar Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sonrasında yayınlanan

4 Bu Sözleşme hükümlerinin Taraflarca uygulanması, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerden faydalanmaları, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer tür görüş, milli veya sosyal köken, herhangi bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk ve arazi sahibi olma, doğumla, cinsel yönelimle, sağlık durumuyla, engelli olma veya diğer bir statüyle bağlantılı olmaksızın, ayrım gözetilmeden temin edilecektir.

veriler, amacı ve temel özellikleri bakımından Lanzorote Sözleşmesi'ne nitelikli taraf olmanın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu verilere göre;

- Dünyada her 4 dakikada bir çocuk şiddet eylemleri sonucunda hayatını kaybediyor.
- Bugün hayatta olan çocuklar arasında cinsel şiddete maruz bırakılmış olanların sayısı yaklaşık 90 milyon.
- Bugün hayatta olan 650 milyon kız çocuğu ve kadın (toplam kadın nüfusunun beşte biri) çocukluk çağında cinsel şiddete maruz bırakıldığını, bunların 370 milyondan fazlası (toplam kadın nüfusun sekizde biri) ise tecavüz veya cinsel saldırıya uğradığını belirtiyor.
- Kırılgan bağlamlarda kız çocuklarının daha büyük bir riskle karşı karşıya bulunduğu, bu bağlamlarda çocukları hedef alan tecavüz ve cinsel saldırı vakalarının görülme sıklığının dörtte birden biraz fazla olduğu kaydediliyor.
- Geçen yıl, 15-19 yaş grubundaki yaklaşık 50 milyon ergen kız çocuğunun (toplam ergen kız çocuğu nüfusunun altıda biri), eşleri veya partnerleri tarafından fiziksel veya cinsel şiddete maruz bırakıldığı rapor ediliyor.
- 410 ila 530 milyon erkek çocuğu ve yetişkin erkek (toplam erkek nüfusunun yaklaşık yedide biri), çocukluk çağında cinsel şiddete uğradığını, bunların 240 ila 310 milyonu (toplam erkek nüfusunun yaklaşık on birde biri) tecavüz veya cinsel saldırıya maruz kaldığını ifade ediyor.
- 1,6 milyar çocuk (toplam çocuk nüfusunun üçte ikisi) yaşadıkları evde düzenli olarak şiddet içeren cezalara maruz bırakılıyor; bunların üçte ikisinden fazlası hem fiziksel ceza alıyor hem de psikolojik saldırıya uğruyor.

- Her yıl ortalama 130.000 çocuk ve 20 yaş altı genç, şiddet nedeniyle hayatını kaybediyor.
- Şiddet sonucu hayatını kaybetme riski bakımından erkek çocuklarının daha yüksek riskle karşı karşıya bulunduğu, şiddet nedeniyle yaşamını yitiren çocuk ve ergenlerin dörtte üçünün erkek olduğu rapor ediliyor.
- Şiddete bağlı ölüm riski, ergenliğin son döneminde keskin bir artış gösteriyor: şiddet nedeniyle hayatını kaybeden çocukların onda yedisinin 15-19 yaş aralığında olduğu ve bunların çoğunu erkeklerin oluşturduğu kaydediliyor.
- Yaklaşık 550 milyon çocuk (toplam çocuk nüfusunun dörtte biri), eşleri tarafından şiddete maruz bırakılan kadınlar olan anneleriyle aynı evde yaşıyor[5].

UNICEF'in 2024 yılı Ekim ayında açıklanan çalışmasına göre 18 yaşından önce tecavüze uğrayan veya cinsel tacize maruz kalan 370 milyonu aşkın kız çocuğu ve kadın bulunuyor. Diğer bir deyişle bu sayı, bugün hayatta olan her 8 kişiden 1'ine işaret ediyor[6].

The Economist'in farklı bölgelerden topladığı verilerle oluşturduğu rapora göre Türkiye, çocuklar için en güvenli 60 ülke arasında 18. sırada yer almıştır. Çocuklara yönelik cinsel istismar ve cinsel suçların engellenmesine yönelik raporda, Türkiye'nin notu 100 üzerinden 56.7 olarak belirlenmiştir. İnsan Hakları Derneği'nin 2018 raporuna göre ise Türkiye'deki cinsel suçların yüzde 46'sı çocuklara karşı işlenmiştir. İHD'ye

5 https://endviolenceagainstchildrenconference.org/children-youth-survivors-and-csos/

6 https://data.unicef.org/topic/child-protection/violence/sexual violence/?_gl=1*1s1obqt*_gcl_au*NjI1NTYxMzQyLjE3NDM1NDA1NTQ.*_ga*NDI2MTk2MDM2LjE3NDM1NDA1NTQ.*_ga_P0DMSZ8KY6*MTc0MzU0NTA2NC4yLjEuMTc0MzU0NTE3My42MC4wLjA.*_ga_ZEPV2PX419*MTc0MzU0NTA2My4yLjEuMTc0MzU0NTE3My42MC4wLjA.

göre, Türkiye, çocuğun cinsel istismarında dünya listesinde 3.sırada yer almıştır[7].

Çocuğun gerek bedensel gerekse zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmadığı için özel ilgi ve gereksinime, uluslararası iş birliğine dayalı yasal güvenceye ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır. Çocuk hakları bağlamında çocuğun başta cinsel istismar olmak üzere her türlü istismara karşı korunmasına ilişkin ulusal hukuk mevzuatı ve uygulamaları ayrı bir çalışma konusudur. Fakat kısaca ifade etmek gerekirse çocuk haklarının korunmasına ilişkin düzenlemeler henüz yeterli düzeyde değildir ve uluslararası sözleşmelerin yol göstericiliğine ihtiyaç vardır.

İnsan olarak söylemek zorundayız: Çocuğa verilen zarar, etki alanı düşünüldüğünde çocuğun yakın çevresinden başlayarak toplumun bütününe verilen zarardır. Hukukçu olarak takip etmek, doğrunun arkasında yol almak zorundayız.

Lanzarote Sözleşmesi esasen tek bir şey söylüyor: Çocukla ilgili doğru tektir. Çocuk çocuktur ve çocuğun çocuk olma hakkını korumak, her yetişkinin sorumluluğudur. Bu doğru ülkeye, bölgeye, inanca, kişiye göre değişmez ve sözleşme; halihazırdaki trajik verilerle, siyah sayılar bu verilerin dışındadır, bu ütopik gibi görünen sonuca ulaşmanın yolunu gösteriyor.

Unutulmamalıdır ki her bir birey yeryüzündeki her bir çocuğun çocuk olma hakkını savunmak ve korumakla yükümlüdür.

---

7 https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya-cinsel-istismar-ile-savasma-gunu-turkiyede-son-10-yilda-250-bin-cocuk-istismara-ugradi-1818190

TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUĞUN BAKIMI VE EĞİTİMİNİN ÇOCUK HAKLARI İLE İLGİLİ TEMEL İLKELERİN IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Ebru CEYLAN[1]

Giriş

Çağdaş toplumlarda çocuk, ailede bir birey olarak özen gösterilen ve önem verilen bir varlıktır. Çocuk hakları, insan haklarının bir parçasıdır. Bu haklar, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal bakımdan gelişmesinin ve korunmasının sağlanması için yaşamında ihtiyacı olan haklarıdır. Çocuğun en temel hakkı aile içinde sağlıklı bir şekilde bakılarak gelişmesi ve yetiştirilmesi hakkıdır. Çocuğun annesi ve babası velayet hakkına dayanarak çocuğu topluma kazandırmakla hem kendisine karşı hem de topluma karşı sorumludur. Devlet de anne ve babanın mali gücünün yeterli olmaması halinde çocuğun yetişmesinde sorumluluk altındadır.

Hukuk düzeni içinde çocuğun korunması gereken bir varlık olarak kabul edilmesi, 20. yy. 'da yaşanan iki dünya savaşı sonrasında kabul edilen insan hakları ile ilgili Uluslararası Sözleşmelerle mümkün olmuştur. Çocuğun hakları alanında en geniş kapsamlı evrensel ilkeleri düzenleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin m.2, m. 3, m.5 ve m. 12 hükümlerinde yer alan temel ilkeleri bizim iç hukukumuzu

1 İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ebruceylan@aydin.edu.tr

da etkilemiştir[2]. Bu Sözleşmede çocuğun yaşamsal, gelişme, korunma, katılma hakları yanında ekonomik, sosyal, kültürel hakları da yer almaktadır. Çocuğun bakılma ve eğitim hakkı da bu Sözleşmede düzenlenmiştir. Bu Sözleşme çocuğu ilgilendiren tüm konularda çocuğun üstün yararı prensibini esas almıştır. Türk Hukuk sisteminde çocuk haklarıyla ilgili düzenlemeler dağınık ve çeşitlidir. 18/10/1982 tarihinde kabul edilen Anayasa m. 10, m. 41, m. 42, m. 50, m.58, m.61, m. 62 hükümlerinde çocukları koruyan düzenlemeler yer almaktadır.

Çocuğun bakımının sağlanarak gelişmesi ve en iyi şekilde eğitim almasının sağlanması ülkemizde önemli bir sorundur. Ülkemizde yasal düzenlemeler bulunsa da ekonomik, sosyal, kültürel sebeplerden dolayı maalesef bazı çocuklar ailede iyi bakılmamaktadır ve eğitim imkanlarına kavuşamamaktadır. Türk Medeni Kanunu, çocuğun aile ve toplum içindeki yerini düzenleyen en önde gelen kanundur. Türk Medeni Kanunu'nda çocuğun bakımının ve eğitiminin sağlanması için önemli düzenlemeler getirilmiştir [3].

Tarihsel akış içinde Türkiye 'de en önemli toplumsal değişme büyük önder Mustafa Kemal ATATÜRK 'ün kurduğu Cumhuriyetle yaşanmıştır. 743 sayılı Medeni Kanun 'un 17.02.1926 tarihinde kabul edilmesi ve 4 Ekim 1926 tarihinde Türkiye 'de yürürlüğe girmesi, Türk hukukunda çocuk hakları bakımından önemli bir aşama oluşturmuştur. Hukuk devrimiyle çağdaş ve laik bir hukuk sistemi olan Roma Cermen hu-

2 Türkiye BM Çocuk Hakları Sözleşmesini 1989 yılında imzalamış, 09.12.1994 tarihinde onaylamış ve 27.01.1995 tarihinde Anayasanın 90. maddesi gereği bir kanun olarak yürürlüğe girmiştir.

3 CEYLAN, Ebru, Türk Velayet Hukukunda Yeni Gelişmeler, **Legal Hukuk Dergisi**, C. 16, S. 181, Ocak 2018, s. 41 vd.

kuk sistemine katılmak mümkün olmuştur ve İslam Hukuku terk edilmiştir. Cumhuriyet sonrasında 3 Mart 1924 tarihinde çağdaş eğitimin ülkede egemen olması amacıyla Tevhid 'i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi ile medreseler kaldırılarak bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Böylece eğitim-öğretimin laikleşmesinin temelleri atılmıştır.

A. Türk Medeni Kanunundaki Çocuk Haklarıyla İlgili Temel İlkeler

Çocuk haklarıyla ilgili temel ilkeleri düzenleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 1 hükmüne göre çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır. Bu Sözleşmenin m. 2 hükmündeki ayrımcılık yasağı, m. 6 hükmündeki çocuğun yaşama ve gelişme hakkı, m. 3 hükmündeki çocuğun üstün yararına öncelik tanınması, m. 12 hükmündeki çocuğun görüşlerini serbestçe ifade hakkı, dikkate alınması hakkı ve katılım hakkı temel ilkeleridir[4].

Çocuk toplumda zayıf konumdadır. Çocuğun toplumun geleceği olarak taşıdığı önem nedeniyle korunması için hem devletin hem de velayet hakkı sahibi anne ve babasının önemli görevleri ve yükümlülükleri vardır. Sosyal devlet ilkesi gereği Anayasa m. 41 hükmüne göre çocukların korunması için Devletin gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiştir. Bu ilke devletin müdahale ilkesidir. Her çocuğun anne ve babası tarafından bakılmayı ve yetiştirilmeyi isteme hakkı şu şekilde düzenlenmiştir: "*1.Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ana–babanın birlikte sorumlu-*

4 SEROZAN, Rona, **Çocuk Hukuku**, İkinci Basıdan Tıpkı Bası, İstanbul 2017, s. 60 vd.; ÖZDEMİR, Hayrunnisa/ RUHİ, Ahmet Cemal, **Çocuk Hukuku (Ders kitabı),** 7. Baskı, Ekim 2024, s. 21 vd.

luk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana–babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler. 2.Bu Sözleşme'de belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada ana–baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlarlar.3.Taraf Devletler, çalışan ana–babanın, çocuk bakım hizmet ve tesislerinden, çocuklarının da bu hizmet ve tesislerden yararlanma hakkını sağlamak için uygun olan her türlü önlemi alırlar" (m. 18) .

Çocuğun bakımı ve eğitimiyle ilgili BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde önemli bir düzenleme bulunmaktadır. Bu hükme göre çocuğun bakım ve eğitim giderlerini karşılayacak olanların çocuğun anne ve babası olduğu belirtilmiştir. Çocuğun bedensel, zihinsel, ahlâksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı vardır, bu sorumluluk sahip oldukları olanaklar ve mali güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun sorumluluğu annesine, babasına ve bakımını üstlenecek diğer kişilere aittir. Devlet olanakları ölçüsünde anne ve babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere bu hakkının kullanılmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alacaktır (m. 27).

Türk Medeni Kanunu'nun velayetle ilgili hükümlerinde çocuk haklarıyla BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde düzenlenen temel ilkeler görülmektedir. Çocuklar arasında eşitlik ilkesi, çocuğun üstün yararı ilkesi, çocuğun kişiliğine saygı gösterilmesi ilkesi, çocuğun görüşlerinin dikkate alınması

hakkı, çocuğun kendisiyle ilgili işlerde katılma hakkı ve çocuğun hukuki dinlenilme hakkı, velayette bütüncüllük ilkesi, çevresellik ilkesi velayetin kullanılmasında etkili olan ilkelerdir[5]. Velayette temel ilkeler çocuğun gelişmesinde ve yaşamında önemlidir.

Evlilik içinde doğan veya evlilik dışında doğan çocuklar arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün çocuklar eşit şekilde Anayasa'nın ve Türk Medeni Kanunu 'nun koruması altındadır.

TMK m. 339 hükmünde çocuğun üstün yararı ilkesini belirtilmiştir. Çocuğun üstün yararı kapsamına çocuğun her türlü yararı girmektedir. Çocuğun yüksek yararından anlaşılması gereken çocuğun bedensel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişim bakımlarından öncelikli olmasını gösteren bir kavramdır[6]. Bu kavram, çocuğun aile içinde anne ve baba ile menfaatlerinin çatışması halinde öncelikli olarak çocuğun yararlarının korunmasını hedefler. Çocuğun bedeni, fikri, ahlaki, sosyal, hukuki, ekonomik yararlarına göre velayet hakkı sahibi çocuğu ilgilendiren kararları almalıdır[7].

TMK m. 322 hükmünde çocuğun kişiliğine saygı gösterilmesi ilkesi belirtilmiştir. Bu ilke gereği anne ve baba çocuğun kişiliğini geliştirmekle ve korumakla yükümlüdür[8]. Çocuğun

---

5 ÖZTAN, Bilge, **Aile Hukuku**, 6. Bası, Ankara 2015, s. 1136; GENÇCAN, Ömer Uğur, **Velayet Hukuku**, Ankara 2015, s. 81 vd; CEYLAN, Ebru, **Türk ve İsviçre Hukukunda Velayet Hakkı ve Hukuki Sonuçları**, İstanbul 2019, s.172 vd.; CEYLAN, gelişmeler, s.41 vd.

6 ABİK, Yıldız, Türk Medeni Kanunundaki Hükümler ve Çocuk Hukukundaki Temel İlkeler Çerçevesinde Velayette Çocuğun Yararı, **Prof. Dr. Şener Akyol 'a Armağan**, İstanbul 2011, s. 3.

7 USTA, Sevgi, **Velayet Hukuku**, İstanbul 2016, s. 133 vd; ABİ, s. 21, 22.

8 İMAMOĞLU, Hülya, Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması, **AÜHFD**. C. 54, S. 2 Yıl 2005, s. 191.

kişiliğinin üçüncü kişilere karşı da korunması gerekir. Anne ve baba velayet hakkını kullanırken velayetin amacına uygun kullanmaları gerekir, çocuğun kişiliğine müdahalede bulunamazlar[9]. TMK m. 339/II hükmü gereği çocuğun annesinin ve babasının sözünü dinleme yükümlülüğü çocuğun yararı ile sınırlıdır.

TMK m. 339/III hükmü gereği anne ve baba çocuğun olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanırlar, önemli konularda çocuğun düşüncesini alırlar. Böylece TMK çocuğun görüşlerine yaşı ve olgunluğuna uygun olarak fikirlerini söyleme hakkını korumuştur. Çocuğun dinlenmesi, çocuğun yararı ve isteğiyle sınırlı olup çocuğun menfaatinin doğru şekilde belirlenmesi için gereklidir[10].

B. Türk Medeni Kanunu Kapsamında Çocuğun Bakımı ve Eğitimi

1. Genel Olarak

Çocuk tam ve sağ doğduğu andan itibaren çocukluk dönemi boyunca bakıma, eğitime ve korunmaya ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacı karşılayacak olan kişiler ise çocuğun anne ve babasıdır. Çocuğun bakımı ve eğitimi, çocuğun kişi varlığı ile ilgilidir. Çocuğun bakımı ve eğitimini en iyi şekilde gerçekleştirmek çocuğun anne ve babasının temel yükümlülüğüdür. Çocuğun bakım ve eğitim giderlerini karşılama yükümlülüğü, anne bakımından çocuğun doğumuyla ve baba bakımından ise soy bağı ilişkisinin kurulmasıyla başlamaktadır[11].

9 İMAMOĞLU, s. 191 vd.

10 CEYLAN, velayet, s. 179.

11 BAYGIN, Cem, **Soybağı Hukuku**, İstanbul 2010, s. 120.

Anne ve babanın çocuğun bakım ve eğitim giderlerini karşılama yükümlülüğü velayet hakkından bağımsızdır, bu nedenle anne ve baba boşanmış olsalar da veya evli olmasalar da bu yükümlülükleri sona ermemektedir[12]. Anne ve babanın çocuğa bakım ve eğitim yükümlülüğü, çocuk soy bağıyla anne ve babaya bağlanmış ise anne ve babaya; eşlerden biri ölmüşse sağ kalan eşe, eşler boşanmışlarsa, velayet hakkı kendisine bırakılmayan tarafa aittir.

Türk Medeni Kanunu aile içinde anne, baba ve çocuk ilişkilerinden hareket ederken öncelikle çocuğun yüksek yararı ilkesine dayanmıştır. Anne ve babanın çocuğu eğitme ve yetiştirme görevleri evlilik ilişkileri devam ederken de evlilik ilişkileri sona erdiğinde de geçerlidir. Boşanma davası açıldığında hâkim, çocuğun bakımı ve korunması için geçici önlemleri almalıdır (TMK. m. 169). Evliliğin boşanma ile sona ermesi halinde çocuğun velayeti anne veya babadan birine veya vasiye bırakılır. Boşanma davası sonrasında çocuğun ruhsal, düşünsel ve fiziksel gelişmesinin sağlanması için gerekli masrafları karşılama görevini TMK., anne ve babaya vermiştir. Anne ve babanın çocuğun bakımı ve eğitimiyle ilgili giderleri karşılama görevi velayet hakkından bağımsız olarak vardır. Nitekim TMK. m. 350/I hükmünde velâyetin kaldırılması hâlinde ana ve babanın çocuklarının bakım ve eğitim giderlerini karşılama yükümlülükleri devam edeceği belirtilmiştir.

2. İştirak Nafakasının Amacı, Hukuki Niteliği ve Özellikleri

Boşanma veya ayrılık sonrasında çocuğun bakım ve eğitim giderlerini karşılanması önemli bir hukuki sorundur. Bu

12 BAYGIN, s. 120.

konuda TMK. m. 327-334 hükümleri arasında çocukların bakımı ve eğitimi giderlerinin karşılanması ile ilgili hükümler düzenlenmiştir. Çocuğun bakım ve eğitim giderlerini karşılamakla yükümlü olanlar, TMK. m. 327 hükmünde düzenlenmiştir. Bu hüküm gereği çocuğun bakımı, eğitimi ve korunması için gerekli giderler kural olarak anne ve babası tarafından karşılanır. Anne ve baba yoksul iseler veya çocuğun özel durumu olağanüstü harcamalar yapılmasını gerektiriyorsa veya olağan dışı bir sebebin varlığı halinde hâkimin izniyle çocuğun mallarından onun bakımı ve eğitimine yetecek belirli bir miktar harcanabilir. Bu düzenlemede, çocuğun eğitim, bakım ve koruma giderlerinin kapsamına hangi unsurların girdiği açıklanmamıştır. Bu giderler, çocuğun yaşına, ihtiyaçlarına, anne ve babanın mali gücüne, yaşadığı çevreye göre değişebilir[13]. Çocuğun giderlerini belirlenmesi iştirak nafakasının belirlenmesinde önemli rol oynar[14]. İştirak nafakasının miktarını hâkim takdir eder. Bu nafaka kararın kesinleşmesiyle başlayıp çocuk ergin olana kadar devam eder[15].

TMK. m. 327/I hükmünde yer verilen çocukların bakımı, eğitimi ve korunması kavramı geniş düşünülmelidir, bu kavramın kapsamına çocuğun ruhsal, zihinsel ve bedensel gelişmesi de girmektedir[16].

---

13 AKINTÜRK, Turgut / ATEŞ, Derya, **Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuku İkinci Cilt**, 25. Bası, İstanbul 2024, s. 320.

14 CEYLAN, Ebru, **Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları,** Galatasaray Üniversitesi yayınları, İstanbul 2006, s.174, 175.

15 DURAL, Mustafa / ÖĞÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, M. Alper, **Türk Özel Hukuku**, C. III, Aile Hukuku, 20. Bası, İstanbul 2025, s. 156; CEYLAN, boşanma, s. 176 vd.; CEYLAN, Ebru, İştirak Nafakasının Belirlenmesiyle İlgili Çocuk Nafakasına İlişkin Seçilmiş Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi, **TBB Dergisi**, Kasım -Aralık 2017, yıl: 30, S. 133, s.299 vd.

16 ÖZTAN, s.1046.

Anne ve babanın çocuklarına bakma, koruma ve eğitme görevleri velayet hakkından bağımsız olduğundan velayet hakkı kendisinden alınmış olsa dahi anne ve babanın bu ödevleri devam etmektedir[17]. Ancak istisnai olarak çocuğu bakma, eğitme ve koruma görevlerinde hâkimin izniyle çocuğun bakımına ve eğitimine yetecek "belli" bir miktar harcamanın çocuğun mallarından yapılabilmesi mümkündür (TMK. m. 327/II). Anne ve babanın çocuğun mallarından harcama yapması için yoksul olduklarını veya çocuğun özel durumunun olağanüstü harcamalar yapılmasını gerektirdiğini veya olağan dışı herhangi bir sebebin varlığını ispatlamaları gereklidir. Böylece, anne ve baba çocuğun mallarının satılmasını ancak belirli şartlar varsa isteyebilir. Bu şartlar, anne ve babanın çocuğun ihtiyaçlarını karşılayabilecek ekonomik güçlerinin olmaması veya çocuğun özel durumu nedeniyle olağanüstü masraflar yapılması gerekmesi veya olağandışı bir sebep ortaya çıkmalıdır[18]. Bu şartlar varsa, mahkemeden önceden izin alarak çocuğun bakımına ve eğitimine yetecek miktarla sınırlı olarak çocuğun mallarına başvurulabilir [19]. Anne ve babanın çocuğa bakma ve eğitim giderlerini karşılama yükümlülüğü çocuğun kendisine ait mallarının bulunmasına bağlı değildir.

İştirak nafakası, velayet hakkı kendisine bırakılmayan eşin velayet hakkı verilen eşe çocuğun bakımı ve eğitim için giderleri için mali gücü oranında yaptığı katkıdır[20]. Bu katkı, TMK. m. 182/II hükmünde şöyle belirtilmiştir: *"Velayetin kullanıl-*

17 CEYLAN, boşanma, s. 174.

18 CEYLAN, iştirak nafakası, s.299 vd.

19 ÖZTAN, s. 1055; CEYLAN, boşanma, s. 174 vd.

20 AKYÜZ, Emine, **Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması,** Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 2016, s. 200 vd; CEYLAN, boşanma, s. 176; CEYLAN, iştirak nafakası, s. 299 vd.

ması kendisine verilmeyen eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır. "İştirak nafakası, hukuki niteliği bakımından bir bakım nafakasıdır[21]. İştirak nafakasının kapsamına, anne veya babanın çocuğun tedbir nafakasındaki gibi bütün masraflarına katılması girmez, sadece hâkimin takdir edeceği orandaki masraflarla yükümlülük söz konusudur [22].

Evlilik birliğinde eşlerin, çocukların bakımına ve yetiştirilmesine birlikte özen göstermek yükümlülüğü vardır. Eşler, boşanmadan sonra çocuklar eşlerden birine bırakıldığı için ayrı olarak bu yükümlülüğü ifa etmek zorundadır [23]. Bu özen yükümlülüğünün, çocuğun yüksek yararına uygun olarak yerine getirilmesi gereklidir [24].

3. Türk Hukukunda Velayet Hakkının Önemi, Hukuki Niteliği ve Özellikleri

Velayet hakkı, TMK. m. 335-351 hükümleri arasında, çocuk malları ise m. 352-363 hükümleri arasında düzenlenmiştir.

Velayet hakkı, anneye ve babaya ve istisnai olarak çocuk evlat edinilmiş ise evlat edinene tanınmış olan çocuğun hem kişi varlığı hem malvarlığıyla ilgili bir haktır. Küçüklerin ve bazı durumlarda kısıtlı çocukların gerek kişi varlığının gerekse malvarlığının korunması ve temsil edilmesi için tanınmış olan bir yetkiler bütünüdür. Velayet hakkı, çocuk yararına anne ve babaya tanınmış olan bir haktır [25]. Velayet hakkı, kişiye sıkı sı-

21 BOZOVALI, Haluk, **Türk Medeni Hukukunda Bakım Nafakaları**, İstanbul 1990, s. 6.

22 BAKTIR ÇETİNER, Selma, **Velayet Hukuku**, İstanbul 2000, s. 143.

23 OĞUZMAN, M. Kemal /DURAL, Mustafa, **Aile Hukuku**, İstanbul 2001, s.271.

24 ABİK, s. 3.

25 OĞUZMAN/DURAL, s.272; KÖPRÜLÜ, Bülent/KANETİ, Selim, **Aile Huku-**

kıya bağlı bir hak niteliğinde mutlak hak[26] sayılmaktadır. Türk Medeni Kanunu m. 339 hükmünde velayetin kapsamı belirtilmiştir, ancak tanımı yapılmamıştır. Kanımızca velayet hakkı, küçüklerin ve belirli hallerde ergin kısıtlı çocukların gerek kendilerine gerekse mallarına özen gösterme ve onları temsil etme konusunda ana ve babaya kanunun yüklediği yükümlülükler ve bu yükümlülüklerin iyi şekilde yerine getirilmesini sağlamak üzere onlara tanıdığı hakların tümüdür[27]. Velayet hakkının kapsamına çocukla ilgili tüm konular girmektedir.

TMK. m. 335 hükmüne göre ergin olmayan çocuk ve istisnai olarak kısıtlanan ergin çocuklar da anne ve babasının velayeti altındadır. Bu kural gereği velayet hakkı kural olarak, anne ve babasıyla soy bağı ilişkisi kurulmuş olan çocuğun kanuni erginlik yaşı olarak TMK. m. 11/I'de kabul edilen on sekiz yaşın doldurulmasıyla sona ermektedir[28]. TMK. m. 27/I hükmüne göre çocukluğun başlangıcı çocuğun sağ ve tam doğmasıyla başlamaktadır.

Velayet, vesayetten tabi tutulan kişiler ve sahip olanlar bakımından farklıdır. Velayette korunan kural olarak ergin olmamış çocuklardır, istisnai olarak ergin çocuklar korunur.

---

ku, 2. Bası, İstanbul 1989, s.246; TEKİNAY, S. Sulhi, **Türk Aile Hukuku**, 7. Bası, İstanbul 1990, s.483; AKYÜZ, s.223 vd.; BAKTIR ÇETİNER, s.27.

26 KURT, Ekrem, Türk Hukukunda Kişiye Sıkı Sıkıya Bağlı Haklar ve Hukuki Sonuçları, **İKÜHFD** S. 15 (2) Yıl 2016, s.150.Mutlak anlamda kişiye sıkı sıkıya bağlı haklar yalnız hak sahibi tarafından kullanılabilen haklardır. KURT, s.133.

27 CEYLAN, velayet, s. 170.

28 Türk Medeni Kanunu'nun kaynağı olan İsviçre Medeni Kanunu 'nda 1994 yılında ergin olma yaşı ve evlenme yaşı on sekiz yaş olarak değiştirilmiştir. Eski TMK. m.88/I hükmünde 1938 yılında 3453 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile erkeklerde normal evlilik yaşı on yedi, kadınlarda on beş olarak düzenlenmişti. Olağanüstü durumlarda ve pek önemli sebep var ise on beş yaşını dolduran bir erkeğin ve on dört yaşını dolduran bir kadının evlenmesine hakim izin verebilir. Ancak hakimin kararından önce anne, baba veya vasinin dinlenmesi şarttı.

Hâlbuki vesayette korunan kural olarak kısıtlanmış ergin kişilerdir[29] ve velayet altında bulunmayan küçüklere de vasi atanır[30]. Velayet hakkına sahip olan sadece çocuğun anne ve babasıdır. Velayetin kural olarak anne ve babaya verilmesi ilkesi gereği anne ve baba dışında başka hiç kimseye velayet hakkı tevdi edilemez[31]. Ancak TMK m. 348 hükmünde gerçekleşen durumlardan biri olursa hâkim velayetin anne babadan alınarak üçüncü kişiye veya bir kuruma verilmesine karar verebilir. Vesayette ise Kanunda belirtilen şartlara sahip olan herkes vasi olarak atanabilir[32].

Velayet, doğuşu bakımından vesayet kurumundan farklıdır. Velayet, doğrudan doğruya hısımlığa dayanan ve doğumla birlikte kendiliğinden doğan bir hak sağlayan bir kurum olduğu halde, vesayet ise TMK.'da belirtilen sebeplerin bulunması halinde mahkeme kararıyla kurulan ve temelde kamu hukukuna giren bir kurumdur[33].

Velayette veliler, kural olarak çocuğun mallarının yönetiminde hesap ve güvence vermezler. Vesayette ise vasiler, göreve başlarken TMK. m. 438 hükmü gereği vesayet altındaki kişinin mallarının defterini tutmakla yükümlüdür ve rapor düzenleyerek vesayet makamına hesap vermekle yükümlüdür[34].

---

29 ÖZTAN, s.1260; AKINTÜRK/ATEŞ, s.478 vd.

30 ÖZTAN, s. 1351.

31 Y. 2. HD. T.21.05.2012 E.2011/17988 K. 2012/13764 sayılı kararında "velayet hakkı münhasıran anne ve babaya tanınan bir hak olup, evlat edinme hali hariç, anne ve baba dışında hiç kimseye tevdi olunamayacağından, annesinin Şükriye Erdoğan olduğu anlaşılan küçük Ebru Tuna'nın velayetinin Satu Tuna'ya verilecek şekilde hüküm kurulması usul ve yasaya aykırı bulunmuştur." (GENÇCAN, s.89 dn.156).

32 ÖZTAN, s.1260; AKINTÜRK/ATEŞ, s.478 vd; GENÇCAN, s.67.

33 ÖZTAN, s.1259; AKINTÜRK/ATEŞ, s.478 vd

34 ÖZTAN, s.1262; AKINTÜRK/ATEŞ, s.478 vd.

Velayette, velinin çocuğun kişiliği üzerindeki görevleri ve yetkileri bakımından kapsamı vesayete göre daha geniştir[35]. Velayette veliler, çocuğun bakımı, eğitim için gerekli giderleri bizzat karşılamakla yükümlüdür, vesayette ise böyle bir yükümlülük yoktur, vesayet altındaki kişinin kendi imkânlarıyla karşılanır. Velayette velilerin eğitim görevleri varken, vesayette ergin kısıtlıların eğitim görevleri yoktur[36].

Velilerin çocuğun mallarını kullanma hakları varken, vesayette vasilerin vesayet altındaki kişinin mallarını kullanmaya hakkı yoktur[37].

Velayet ile vesayet sona ermeleri bakımından farklıdır. Velayette, velilerin velayet hakkından önceden feragat etmeleri mümkün değildir, istifa edemezler, vesayette ise vasilerin vasiliği kabulden kaçınma hakları vardır ve bazı hallerde istifa etmesi mümkündür[38].

Velayet ve vesayet yerleşim yeri bakımından farklıdır[39]. Velayette, çocuğun yerleşim yeri ana ve babasının yerleşim yeridir (TMK. m. 21/I). Vesayet altına alınan kişinin yerleşim yeri, kısıtlamaya karar veren vesayet makamının bulunduğu yerdir (TMK. m. 21/II).

4. Velayet Hakkı Kapsamında Çocuğun Bakımı ve Yetiştirilmesi

Türk Hukukunda çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinde anne ve babanın çocuğun menfaatini göz önünde almaları

35 GENÇCAN, s.69

36 ÖZTAN, s. 1260.

37 AKINTÜRK/ATEŞ, s.478 vd.; GENÇCAN, s.72.

38 ÖZTAN, s.1263.

39 GENÇCAN, s. 78-79.

gerektiği TMK m. 339/I hükmünde belirtilmiştir. Anne ve baba çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi ile ilgilenirken velayet hakkıyla ilgili temel prensiplere uygun olarak hareket etmelidir. Temel prensiplerin başında çocuğun üstün yararı ilkesi gelmektedir. Bu ilke, çocuğun bedeni, fikri, ahlaki ve sosyal güvenliği bakımından çok önemlidir[40]. Çocuğun bir birey olarak sağlıklı şekilde gelişmesinin sağlanması için anne ve babanın çocuğun ihtiyacı olan bakımı sağlaması gerekir. Çocuğun aile ortamı içinde anne ve babasının yanında güvenli şekilde gelişmesi çocuğun üstün yararı gereğidir. TMK.'da çocuğun zorunlu öğrenim dönemi bitene kadar anne ve babasıyla yaşaması ile ilgili açık bir hüküm bulunmadığından bu konuda bir hüküm konulmasında kanımızca yarar vardır[41].

Anne ve babanın çocuğun bakımı konusunda dikkate alacakları en önemli kriter *"çocuğun menfaatidir"*. Çocuğun menfaati, çocuğun yararını belirtmektedir. Çocuğun yararı kavramının çocuğun korunması ve bakımı boyutu, çocuğun kendi menfaatleri boyutu ve çocuğun hakları boyutu olmak üzere üç boyutu olduğu belirtilmektedir [42]. Çocuğun yararı, bir çocuğun geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki hayat tecrübelerini ve düzenini içermektedir[43]. Anne ve baba, çocuğu ile beraber yaşama ve çocuğa bakma sorumluluğu altındadır. Ancak anne ve baba, velayet hakkına dayanarak çocuğun üstün yararı gerektiriyorsa başka bir aile yanına veya kurumda kalmasına da karar verebilirler[44].

40 GENÇCAN, s. 101,102.

41 AKYÜZ, s.241.

42 KÖKSAL, Mehmet, "Çocuğun Menfaati "Konusunda Türk, Alman ve İsviçre Hukuklarındaki Gelişmeler, Medeni Kanun 'un ve Borçlar Kanunu 'nun 90. Yılı Uluslararası Sempozyumu, 1926'dan Günümüze Türk-İsviçre Medeni Hukuku, C. I, Ankara 2017, s.358.

43 KÖKSAL, s.358.

44 AKYÜZ, s.240.

Velayette çevresellik ilkesi çocuğun ruh sağlığının bozulmaması için alıştığı ortamı değiştirmemesini belirtir[45]. Çocuğun alıştığı ortam olan aile yanında bakılması ve yetiştirilmesi gerekir. Çocuğun aile ortamı içinde anne ve babası yanında güvenli şekilde zihinsel, ruhsal ve bedensel gelişimi çocuğun üstün yararı bakımından büyük önem taşımaktadır. Anne ve babanın boşanması halinde Aile mahkemesi hâkimi velayeti düzenlerken çocuğun alıştığı ortamda kalmasına özen göstermelidir. Zira çocuğun çevre değiştirmesi çocuğun gelişimi üzerinde olumsuz etki yapabilmektedir. Bu nedenle çocuğun yerleşim yerinin değiştirilmemesine dikkat edilmelidir[46].

Velayet hakkının kullanılmasında çocuğun görüşünün alınması ilkesini gösteren TMK.m. 339/III hükmü, anne ve babanın çocuğa olgunluğu ölçüsünde hayatını düzenleme imkânı tanıyacakları, önemli konularda düşüncesini alacaklarını düzenlemektedir. Çocuğun bakımında ve yetiştirilmesinde çocuğun fikirlerini ifade etmesine anne ve baba imkân tanımalıdır.

5. Velayet Hakkı Kapsamında Çocuğun Eğitim Hakkı

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin m.5 ve 18 hükümlerine göre çocuğun yetiştirilmesi ve eğitimiyle ilgili sorumluluk öncelikle anne ve babaya aittir. Türk Hukukunda da m. 339-341 hükümlerinde, anne ve babanın, çocuğu genel, mesleki, dini bakımlardan yetiştirme sorumluluğu düzenlenmiştir. Eğitim kavramı, çocuğun kişilik eğitimi, büyütülmesi ve yetiştirilmesi yanında yeteneklerine uygun olarak eğitim

45 CEYLAN, velayet, s. 174.

46 GENÇCAN, s. 119 vd.

almasını da kapsamaktadır. Anne ve baba, imkânları ile çocuğun yeteneklerini de dikkate alarak bu görevlerini yerine getirmelidirler [47].

TMK.'da çocuğun eğitiminin amacı ile ilgili bir düzenleme yoktur, hâlbuki Çocuk Hakları Sözleşmesi m.29 hükmüne göre eğitimin amacının çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duyarak anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla yetiştirilmesi ve özgür bir toplumda etkin bir yaşantıya sorumluluk üstlenecek bir şekilde hazırlanması olduğu belirtilmiştir.

Çocuğun eğitimi, çocuğun kişiliğinin dengeli gelişmesi için anne ve babanın hem hakları, hem de borçları kapsamına giren bir konudur. Bu kavram çok geniştir. Çocuğun bedeninin gelişmesi kapsamına çocuğun beslenmesi, giyinmesi, tedavisi girmektedir. Çocuğun zihinsel gelişmesi kapsamına genel ve mesleki eğitimi girmektedir. Çocuğun ahlâki gelişmesi kapsamına toplumdaki örf ve adetleri çocuğa aktarmak girmektedir.

Çocuğun eğitimi gerek İMK, gerek TMK'da iki ayrı hükümde düzenlenmiştir. Çocuğun genel eğitimi ile çocuğun kişiliğinin gelişmesi için çocuğa verilen kapsamlı eğitim anlaşılmalıdır. Çocuğun dini eğitiminden ise çocuğun dini terbiye konusunda bilgilendirilmesi anlaşılmalıdır. İsviçre Hukukunda yeni İMK. m. 302/I hükmüne[48] göre anne ve

47 AKYÜZ, s.243.

48 Bu hüküm, 1 Temmuz 2014 'de yürürlüğe giren 21 Haziran 2013 tarihli velayetle ilgili değişiklik getiren Federal yasayla düzenlenmiştir. FF 2011 8315. (www.admin.ch) (E. T. 10.02.2025).

baba, çocuğu olanaklarına göre eğitecekleri ve onun bedensel zihinsel ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişimini sağlayacakları ve koruyacakları düzenlenmiştir. Ayrıca anne ve babanın, çocuğun özellikle bedensel ve zihinsel engelli olanlara, yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde genel ve mesleki bir eğitim sağlayacakları düzenlenmiştir (İMK. m. 302/ II). Bizim Hukukumuzda da çocuk bedensel ve zihinsel özürlü ise, ana ve babanın çocuğun yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek şekilde genel ve mesleki eğitim sağlaması gereklidir (TMK. m. 340/II).

İMK m. 302 son hükmüne göre, anne ve baba okul ile eğer şartlar gerektiriyorsa kamu kurumları ile gençliğin koruyan kamu makamları ile işbirliği içinde hareket etmelidir. Türk hukukunda bu hüküm yer almamaktadır. Kanımızca anne babanın okul ve ilgili kuruluşların çalışmalarıyla işbirliği yapması çocuğa karşı görevleri kapsamındadır. Bu nedenle İMK'daki bu hükmün, TMK'ya da alınmasında büyük yarar vardır[49]. İMK'da eğitim kuramlarına anne babanın müdahalesi, çocuğun yararı gereği gerekli görülmektedir.

Çocuğun eğitim hakkını kullanabilmesi için anne ve babanın çocuğun yeteneklerini geliştirmeye önem vererek kullanmaları gerekir (ÇHS. m. 5). Çocuğun bakımında ve eğitiminde çocuğun üstün yararı dikkate alınmalıdır[50]. Anne ve babanın çocuğu eğitirken çocuğun olgunluğu ölçüsünde kendi hayatını düzenleme imkânını tanımaları gereklidir. Çocuğun hayatını etkileyecek önemli konularda çocuğun düşüncelerini almaları gereklidir (TMK. m. 339/III). Anne ve baba,

49 Aynı kanaatte AKYÜZ, s.244.

50 USTA, s. 279.

bir yandan kendi ekonomik imkânlarına göre ve bir yandan da çocuğun bireysel yeteneklerine ve eğilimlerine göre çocuğa eğitim vermelidir[51]. Çocuğun eğitimiyle ilgili velayet hakkının kullanılmasına ilişkin yapılan anlaşmalar, gerek taraflar gerekse çocuk bakımından bağlayıcı değildir. Eğer çocuğun aldığı eğitim çocuk yararına sonuç doğurmuyorsa, bu konuda anne ve baba çocuğa baskı uygularsa çocuğun kişilik hakkı ihlal edilmiş olur. Bu anlaşmalar için eğitim içeriği ile ilgili değil ancak çocuğun bakım ve eğitim masraflarıyla ilgili olarak bağlayıcı özelliği kabul edilebilir. Ancak çocuk bakımından bu tür bir anlaşma da olsa bağlayıcı olmayacaktır.

Türk Medeni Kanununda, anne ve babanın çocuğa genel ve mesleki eğitim vermeleri düzenlenmiştir. Genel eğitimin hedefi, çocuğun yaşına göre geleceğe hazırlanmasını, sorumluluk almasıdır[52]. Bu eğitimin amacı, çocuğun dengeli gelişmesini, topluma uyum sağlamasını, bağımsız bir birey olarak davranmasını sağlamaktır. Çocuğun mesleki eğitiminde ise önemli olan çocuğun hangi mesleğe karşı ilgili ve yetenekli olduğunun bilinmesidir[53]. Anne ve baba, çocuğun yeteneklerine uygun olan mesleğe yönlendirmek ve eğitim almasını sağlamakla yükümlüdür. Meslek eğitimi, okul eğitimi yanında çocuğun mesleğiyle ilgili yetiştirilmesini kapsamaktadır. Çocuk, mesleki eğitim alarak ekonomik bağımsızlığa kavuşur. Bunun için çocuğun ve anne babanın iş alanları ve eğitim hakkında doğru ve gerekli bilgilere sahip olmalarında yarar vardır. Çocuğun yetenekli olmadığı halde zorla çocuğun iste-

51 SEROZAN, Rona / BAŞOĞLU, Başak /KAPANCI, Berk, Aile Hukukunun Özellikleri, İlkeleri ve Gelişimi, Prof. Dr. İlhan Ulusan 'a Armağan, C. II, **İKÜHFD,** C. 15, S. 2, Temmuz 2016, s. 556.

52 USTA, s. 280.

53 USTA, s. 280.

mediği bir mesleğe girmeye zorlanması velayet hakkının kötüye kullanmaları kabul edilmektedir. Çocuğun dini eğitimi ile ilgili konular da velayet kapsamına girmektedir. Anne ve babanın bu yetkilerini velayetin temel amacı ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin temel ilkelerine uygun olarak kullanması gerekir. TMK m. 341 hükmünde, çocuğun dini eğitimini belirleme hakkının annesine ve babasına ait olduğu açıkça düzenlenmiştir. Anne ve babanın bu konudaki haklarını sınırlayacak her türlü sözleşme hukuken geçersizdir. Ergin, dinini seçmekte özgürdür. Görüldüğü gibi Türk Hukukunda, TMK., çocuğa ergin olana kadar din ve vicdan özgürlüğü tanımamaktadır. 1982 tarihli AY. m. 24/V hükmüne göre de din kültürü ve ahlak öğretimi dersi ilk ve ortaöğretim kuramlarında zorunludur. Anayasanın bu hükmü ve TMK m.341 hükmü, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine aykırıdır. Bu Sözleşmenin m.14 hükmüne göre çocuk düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Taraf devletler, anne babanın yönlendirmesine tâbi olarak çocuğun vicdan ve din özgürlüğüne saygı gösterirler. Çocuk, eğer görüşlerini oluşturma yeteneğine sahipse kendisiyle ilgili konularda görüşlerini serbestçe ifade edebilir ve düşüncesini serbestçe açıklayabilir. Bu nedenle dinini seçme hakkı çocuğa aittir. Kanımızca çocuğun dinini seçmesi ve bu konuda eğitim görmesi veya dinini değiştirmesi çocuk yeterli olgunluğa ulaştığı takdirde çocuğa ait olmalıdır. Çocuğun dini eğitimini belirleme hakkının kapsamını ve sınırını kanımızca velayet hakkının amacı ve çocuğun yararı belirlemektedir. Çocuk ergin olduktan sonra dinini seçme hakkı kendisine geçmektedir, çünkü bu hak mutlak anlamda kişiye sıkı surette bağlı bir haktır[54]. Anne ve babaya verilen çocuğun

54 KURT, s.142.

dini eğitimini belirleme hakkı, verilecek eğitimin hangi dini esas alınacağını da belirleme yetkisini de içermektedir.

İsviçre Medeni Kanun'unun velayete ilişkin hükümlerinde 21 Haziran 2013 tarihinde kabul edilip1 Temmuz 2014 tarihinde yürürlüğe giren Federal kanunla önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri de İMK. m.303 hükmüdür. Bu hükme göre dini eğitimi ebeveynin vereceği, bu yetkiyi kısıtlayan sözleşmelerin geçersiz olduğu, 16 yaşını bitiren kişinin kendi dini kimliğini kendisini belirleyeceği düzenlenmiştir.

Çocuğun eğitimi konusunda, Türk Medeni Kanunu'nda önlemler alınabilir. Bu konuda İMK. m. 308 hükmünde düzenlenen eğitim kayyımlığı, TMK. 'da düzenlenmemiştir. İMK m. 308/I hükmünde yapılan son değişiklikte çocuk koruma makamının, şartlar gerektirmesi halinde anne ve babasına çocuğun bakımıyla ilgili tavsiye ve destek verecek bir kayyım atayabileceği belirtilmiştir. Bu konuda doktrinde eğitim kayyımlığının TMK. 'da düzenlenmemesinin bir eksiklik olarak nitelendirilmeyeceği görüşü[55] ileri sürülmüştür. Bu görüş, TMK 346'ya göre, çocuğun yararı ve gelişmesi tehlikeye düşerse hâkime gerekli önlemleri alması için geniş takdir yetkisi verdiğini belirtmektedir. İMK.m. 308/II hükmünde yapılan son değişiklikte çocuğu koruyan makamın, kayyıma çocuğun baba tarafından nesep bağının kurulması, nafakası ve diğer hakları ve kişisel ilişkilerin denetimi için çocuğu temsil etme

55 GÜMÜŞ, M. Alper, **Türk Medeni Hukukunda Kayyımlık**, İstanbul 2006, s. 185; SEROZAN, s. 292; ÖZTAN, s. 1145-1146; AYAR, Ahmet, Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Eğitim (Nitelikli Eğitim) Hakkına İlişkin Bir Değerlendirme, **TBB Dergisi** 2022 (159), s.355. Karşı yönde bkz. AKYÜZ, s. 280.

gibi bazı yetkiler verebileceği belirtilmiştir. İMK m. 308/III hükmüne göre eğitim kayyımlığı ile anne ve babanın velayet hakkının sınırladığı düzenlenmiştir.

6. Çocuğa Eğitim Verilirken Anne ve Babasının Sözünü Dinleme Yükümlülüğü

TMK. 339/II hükmüne göre anne ve babanın eğitim görevini gerektiği gibi yapabilmeleri için çocuğun anne babasının sözünü dinlemesi yükümlülüğü getirilmiştir. Bu yüküm gereği anne ve baba, çocuğa eğitim verirken çocuğun terbiyesiyle ilgili olarak uygun araçlara başvurabilirler. Anne ve babanın uyguladığı çocuk üzerindeki disiplinlerin çocuğun ruh sağlığına uygun olması gerekir. Aksi takdirde çocuğun kişiliğinin gelişiminde büyük sorunlarla karşılaşılabilir. Eski TMK'da bulunan anne babanın tedip yetkisinin kanundan çıkartılması isabetlidir, ancak kanımızca açıkça bedensel ve ruhsal çocuğu zorlayan eğitim araçlarını yasaklayan bir hüküm konulmasında büyük yarar vardır[56]. Çocuğun bedensel ve duygusal güvenliğini tehlikeye düşürecek disiplin türleri, çocuğa zarar verdiğinden anne baba tarafından uygulanmamalıdır[57].

Anne ve baba, çocuğun kişilik hakkını ve üstün yararını korumaya önem verilmelidir. Çocuğun anne ve babasının sözünü dinleme yükümlülüğü yaşına bağlı olarak çocuğun bağımsızlığını kazanmasıyla azalacaktır. Anne ve babanın çocuğa verdiği emirler, çocuk büyüdükçe tavsiye niteliğini alacaktır. Elbette çocuğun, anne ve babanın hukuka ve ahlâka aykırı emirlerini dinleme yükümlülüğü yoktur. Anne ve baba

56 AKYÜZ, s. 245 vd.

57 AKYÜZ, s. 245 vd.

çocuktan kendi kararlarına çocuğun itaat etmesini beklerken çocuğun da makul isteklerini ve bağımsız kişiliğini, yaşını dikkate alınması gerekir. Anne, baba ve çocuk ilişkisinin sağlıklı şekilde devam etmesinin sorumluluğu yine yetişkin olan anne ve babaya aittir. Çocuğun kişilik eğitiminde karşılıklı bir temas söz konusudur[58]. Velayetin amacına uygun şekilde yürütülmesi gereklidir. Çocuğun kişiliğine anne ve babanın müdahalede bulunması sonucunda çocuğun yararı tehlikeye düşerse halinde TMK m. 346 vd. 'daki koruma önlemlerine başvurulacaktır[59].

Sonuç

Günümüzde çocuk haklarının dünyada ve ülkemizde kabul edilmesiyle ailede çocuğun birey olarak önemi artmıştır. Çocukların iyi bakılarak yetiştirilmesi ve iyi eğitim alması sonucunda toplumun geleceği olumlu etkilenir ve çocuklar, toplum için önemli bir varlık olarak korunmuş olur. Çocuğun anne ve babasının ailede velayet hakkı kapsamında çocuğa karşı görevlerini ve yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirmeleri hem çocuk hem de toplum için büyük önem taşımaktadır.

Türk Medeni Kanunu aile içinde anne, baba ve çocuk ilişkilerinden hareket ederken öncelikle çocuğun yüksek yararı ilkesine dayanmıştır. Çocuğun bakımı ve eğitimi çocuğun anne ve babasının temel yükümlülüğüdür. Anne ve babanın çocuğun bakım ve eğitim giderlerini karşılama yükümlülüğü velayet hakkından bağımsızdır. TMK. m. 327-334 hükümleri

58 İMAMOĞLU, s. 193.

59 CEYLAN, velayet, s. 277 vd.

arasında çocukların bakımı ve eğitimi giderlerinin karşılanması ile ilgili hükümler düzenlenmiştir.

Velayet hakkı, çocuğun kişi varlığını ve malvarlığını korumak için çocuk yararına anne ve babaya tanınmış olan bir haktır. Çocuğun bakımı ve eğitimi, çocuğun kişi varlığı ile ilgilidir. Çocuğun eğitimi, çocuğun kişiliğinin dengeli gelişmesi için anne ve babanın velayet hakkı kapsamındadır. Eğitim kavramı çocuğun büyütülmesi ve yetiştirilmesi yanında yeteneklerine uygun eğitim almasını da kapsamaktadır. Türk Medeni Kanunu velayetin kapsamında m. 339-341 hükümlerinde anne ve babanın çocuğu genel, mesleki, dini bakımlarından yetiştirme sorumluluğunu düzenlemiştir. TMK. m. 339 hükmünde anne ve baba, olanaklarına göre çocuğu eğitme, çocuğun bedensel, ruhsal, zihinsel, ahlaki ve toplumsal gelişimini sağlama ve koruma görevi altındadır. Genel eğitimi düzenleyen İsviçre Medeni Kanun'u m. 302/III hükmünde yapılan son değişiklikte anne ve babanın çocuğu okuluyla, eğer şartlar gerektiriyorsa kamu kurumlarıyla ve gençliği koruyan kamu makamlarıyla iş birliği içinde hareket etmeleri gerektiği düzenlenmiştir. Kanımızca anne ve babanın okul ve ilgili kuruluşların çalışmalarıyla işbirliği yapması çocuğa karşı görevleri kapsamındadır.

Mesleki eğitimin amacı, çocuğun ilgisine ve yeteneğine uygun meslekleri tanıma imkânı vermek ve çocuğun ekonomik açıdan bağımsız olmasını sağlamaktır. TMK.m. 342 hükmünde dini eğitim düzenlenmiştir. Dini eğitimin amacı, çocuğa dini terbiye konusunda bilgilerin verilmesidir. Çocuğun dini eğitimini belirleme hakkı, anne ve babasına ait olup bu konudaki haklarını sınırlayan sözleşmeler geçerli değildir. Bir-

leşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 14 hükmünde devletlerin, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne saygı göstereceklerini belirtilmektedir. Kanımızca, çocuğun dini eğitimini belirleme hakkının kapsamını ve sınırını velayet hakkının amacı ve çocuğun üstün yararı belirlemelidir. Türk Medeni Kanunu m. 341/III hükmüne göre çocuk, ergin olduktan sonra dinini seçme hakkı kendisine geçmektedir. Dini eğitimi düzenleyen İMK. m. 303/III hükmünde yapılan son değişiklikte çocuk dinini seçme hakkını on altı yaşını bitirmekle kazanmaktadır. Kanımızca çocuğun dinini seçmesi için belirli bir olgunluğa ulaşması zorunludur, bu olgunluğa ulaşmış ise kendi kararlarını alma özgürlüğü tanınması çocuğun vicdan ve din özgürlüğü bakımından daha uygun olacaktır.

Çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, kültürel, ahlaki hukuki ve ekonomik bakımlardan sağlıklı, dengeli ve özgür şekilde bakılarak gelişmesinde ailenin rolü büyüktür. Çocuğun yetiştirilmesinde anne ve babanın çocuğun bir birey olarak fikirlerini serbestçe ifade etmesine izin vermeleri gerekir. Çocuğun yaşı ve olgunluğu arttıkça anne ve babanın çocuğa daha geniş bir özgürlük alanı sunmaları gerekir. Anne ve babanın velayet hakkını kullanırken çocukla ilgili aldıkları kararların çocuğun kişiliğine saygı gösterilmesi ilkesine uygun olması gerekir, çünkü çocuğun kişiliği korunmadığı takdirde çocuğun yararı da korunamaz. Çocuğun yetiştirilmesinde çocuğun anne ve babasının sözünü dinleme yükümlülüğü çocuğun yararı ile sınırlıdır. Anne ve baba çocuğun kişilik eğitimi verirlerken aynı zamanda çocuğun kişiliğini geliştirmek ve korumakla yükümlüdür.

Ülkemizde ekonomik, siyasi, sosyal ve hukuki sorunlar ve şartlar çocukların bakımını ve eğitim hayatını etkilemektedir.

Özellikle yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlik, çarpık kentleşme, düzensiz göçler, sağlığa ve çağdaş ve laik eğitime yapılan yatırımların yeterli olmaması çocukların geleceği bakımından olumsuzluk yaratmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABİK, Yıldız: Türk Medeni Kanunundaki Hükümler ve Çocuk Hukukundaki Temel İlkeler Çerçevesinde Velayette Çocuğun Yararı, **Prof. Dr. Şener Akyol 'a Armağan**, İstanbul 2011, s. 1-75.
- AKINTÜRK, Turgut/ATEŞ, Derya: **Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku İkinci Cilt**, 25. Bası, İstanbul 2024.
- AKYÜZ, Emine: Çocuk Hukuku, **Çocukların Hakları ve Korunması,** Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara 2016.
- AYAR, Ahmet: Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Eğitim (Nitelikli Eğitim) Hakkına İlişkin Bir Değerlendirme, **TBB Dergisi** 2022 (159), s. 337-362.
- BAKTIR ÇETİNER, Selma: **Velayet Hukuku**, İstanbul 2000.
- BAYGIN, Cem: **Soybağı Hukuku**, İstanbul 2010.
- BOZOVALI, Haluk: **Türk Medeni Hukukunda Bakım Nafakaları**, İstanbul 1990.
- CEYLAN, Ebru: **Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları**, Galatasaray Üniversitesi yayınları, İstanbul 2006. (boşanma)
- CEYLAN, Ebru: İştirak Nafakasının Belirlenmesiyle İlgili Çocuk Nafakasına İlişkin Seçilmiş Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi, **TBB Dergisi,** Kasım -Aralık 2017, yıl: 30, S. 133, s.299-324.(iştirak nafakası)
- CEYLAN, Ebru: **Türk ve İsviçre Hukukunda Velayet Hakkı ve Hukuki Sonuçları**, İstanbul 2019 (velayet).
- CEYLAN, Ebru: Türk Velayet Hukukunda Yeni Gelişmeler, **Legal Hukuk Dergisi**, C. 16, S. 181, Ocak 2018, s. 35-67.(gelişmeler)
- DURAL, Mustafa/ ÖĞÜZ, Tufan /GÜMÜŞ, M. Alper: **Türk Özel Hukuku, C. III, Aile Hukuku**, 20. Baskı, İstanbul 2025.
- GENÇCAN, Ömer Uğur: **Velayet Hukuku**, Ankara 2016.
- GÜMÜŞ, M. Alper: **Türk Medeni Hukukunda Kayyımlık**, İstanbul 2006.
- İMAMOĞLU, Hülya, Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması, **AÜHFD,** C. 54, S. 2 Yıl 2005, s. 183-218. (kişilik)

- KÖKSAL, Mehmet: "Çocuğun Menfaati "Konusunda Türk, Alman ve İsviçre Hukuklarındaki Gelişmeler, Medeni Kanun 'un ve Borçlar Kanunu 'nun 90. Yılı Uluslararası Sempozyumu, **1926'dan Günümüze Türk-İsviçre Medeni Hukuku**, C. I, Ankara 2017, s. 355 vd.
- KÖPRÜLÜ, Bülent / KANETİ, Selim: **Aile Hukuku**, 2. Bası, İstanbul 1989.
- KURT, Ekrem: Türk Hukukunda Kişiye Sıkı Sıkıya Bağlı Haklar ve Hukuki Sonuçları, **İKÜHFD** S. 15 (2) Yıl 2016, s.121-187.
- OĞUZMAN, M. Kemal/ Dural, Mustafa: **Aile Hukuku**, 3.Bası, İstanbul 2001.
- ÖZDEMİR, Hayrunnisa /RUHİ, Ahmet Cemal: **Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)**, 7. Baskı, İstanbul 2024.
- ÖZTAN, Bilge: **Aile Hukuku**, 6. Bası, Ankara 2015.
- SEROZAN, Rona**: Çocuk Hukuku**, İkinci Basıdan Tıpkı Bası, İstanbul 2017.
- SEROZAN, Rona / BAŞOĞLU, Başak /KAPANCI, Berk: Aile Hukukunun Özellikleri, İlkeleri ve Gelişimi, Prof. Dr. İlhan Ulusan 'a Armağan, C. II, **İKÜHFD**, C. 15, S. 2, Temmuz 2016, s. 531-558.
- TEKİNAY, S. Sulhi: **Türk Aile Hukuku**, 7. Bası, İstanbul 1990.
- USTA, Sevgi: **Velayet Hukuku**, İstanbul 2016.

KIZ ÇOCUKLARINA YÖNELİK ISRARLI TAKİP SUÇUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Av. Sıla ÇAMUR[1]

1. Israrlı Takip (Stalking) Kavramının Tanımı ve Türk Ceza Kanunundaki Yeri

Israrlı takip veya uluslararası terminolojideki adıyla "stalking"; bir kişinin, başka bir kişiyi sürekli olarak takip etmek, iletişim kurmak veya rahatsız etmek suretiyle, o kişinin yaşamını olumsuz yönde etkilemesi ve psikolojik olarak mağdur edilmesi anlamına gelmektedir.[2] Bu tür eylemler; mağdurun fiziksel olarak izlenmesi, ev veya iş yeri çevresinde beklenmesi, telefon veya sosyal medya üzerinden tehdit ya da taciz amaçlı mesajlar gönderilmesi gibi çok çeşitli biçimlerde gerçekleşebilmektedir. Israrlı takip fiilinin varlığından bahsedebilmek için; tek seferlik veya anlık bir eylemden ziyade, ısrar ve tekrarlama unsurlarının vurgulanması gerekmektedir.

Bunun yanı sıra, failin kast unsuruyla başka bir deyişle mağduru rahatsız veya huzursuz edeceğini bilerek ve isteyerek hareket etmesi önemlidir. Zira fail, davranışlarının mağdurda tedirginlik yaratacağını öngörüyor veya hedefliyorsa, ısrarlı takip suçunun manevi unsuru oluşmuş kabul edilir. Israrlı takip davranışı, mağdurların günlük yaşamında kaygı, korku ve sürekli tehdit altında hissetmelerine neden olarak ciddi psikolojik ve sosyal sonuçlar doğurmaktadır.[3]

---

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Yürütme Kurulu Üyesi.

2 Süleyman Özar, (2022). «Israrlı Takip Suçu (TCK m. 123/A)», **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt 71, sayı 3,1397-1430.

3 Cankat Taşkın, Ş (2023)."Israrlı Takip Suçu", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 10, sayı 1, 91-136.

Türkiye'de, ısrarlı takip suçuna ilişkin hukuki düzenleme, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 123/A maddesinde düzenlenmiştir. Bu suç tipi, önceleri TCK'nın 123. maddesinde yer alan "kişilerin huzur ve sükûnunu bozma" suçu içinde değerlendirilmekteyken mağdurların yeterince korunamaması ve eylemlerin farklı özellikleri nedeniyle, ayrı bir madde olarak düzenlenme ihtiyacı doğmuştur.[4] Ayrıca kanun koyucu, uluslararası gelişmeler ve İstanbul Sözleşmesi gibi bölgesel sözleşmelerin gerekçelerinden de esinlenerek, ısrarlı takibi ayrı bir suç kategorisine dâhil etme yoluna gitmiştir. Böylece, 27 Mayıs 2022 tarihinde kabul edilen 7406 sayılı Kanun ile TCK'ya 123/A maddesi eklenerek, ısrarlı takip bağımsız bir suç hâline getirilmiştir.[5]

Maddenin gerekçesinde; kişinin huzur ve sükûnetini bozucu takip eylemlerinin önlenmesi, bireyin maddi ve manevi bütünlüğünün korunması amaçlanmakta olup maddenin ilk fıkrasında temel suç için altı aydan iki yıla kadar hapis cezası, çocuğa karşı işlenmesi veya mağdurun yaşamını ciddi biçimde değiştirmesi gibi nitelikli hâllerde ise bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir.[6]

Her ne kadar yasalarımızda ısrarlı takip suçunun çevrimiçi boyutuna özgü bir düzenleme henüz yapılmamış olsa da kadın ve kız çocuklarına yönelik çevrimiçi ısrarlı takip de (terminolojideki adıyla "cyberstalking") son yıllarda giderek yaygınlaşmaktadır. Günümüzde dijital platformlar, kız çocukları ve genç kadınlar için sadece bir sosyalleşme ve ifade alanı değil, aynı zamanda ciddi bir tehlike kaynağı haline de

4 Özar, 1397-1430.

5 7406 sayılı Kanun, 27 Mayıs 2022 tarihli Resmî Gazete, sayı: 31848.

6 TCK m.123/A, 27.05.2022 tarih ve 7406 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik, Resmî Gazete, sayı: 31848.

gelmiştir. Plan International tarafından 31 ülkede 14 binden fazla 15-25 yaş aralığındaki kız çocuğu ve genç kadınla görüşülerek hazırlanan 2020 tarihli The State of the World' s Girls raporuna göre; araştırmaya katılanların %58'i sosyal medya platformlarında çevrimiçi tacize maruz kalmakta, neredeyse tamamı ilk çevrimiçi taciz deneyimini 14-16 yaşları arasında henüz çocukken yaşamakta, %47'si fiziksel veya cinsel şiddetle tehdit edilmekte, %24'ü bu taciz nedeniyle fiziksel olarak güvende hissetmemekte ve %42'si özgüven kaybı yaşamakta ya da psikolojik stres altında kalmaktadır.[7]

2. Çocuk Hakları Perspektifinden Israrlı Takip Suçunun Önemi

Çocuk hakları, çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimini güvence altına almayı amaçlayan geniş kapsamlı bir haklar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC), taraf devletlere çocuğun üstün yararını gözetme ve çocuğu her türlü ihmal, istismar ve şiddetten koruma yükümlülüğünü getirmektedir.[8] CRC'nin 19. maddesine göre, devletler, çocukları her türlü fiziksel veya ruhsal şiddet, ihmal ve kötü muameleden korumak zorundadır. Bu çerçevede Türkiye'nin de çocukların ısrarlı takipten kaynaklanan mağduriyetlerini önlemek için etkili koruma mekanizmaları oluşturması ve uygulamada çocuk hak odaklı prosedürleri benimsemesi gerekmektedir.[9]

---

7 Plan International, State of the World's Girls 2020: Free to Be Online?, 2020.

8 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989), RG: 27.01.1995, sayı 22184, m. 19 ve m. 3.

9 Alper Uyumaz, İdris Akdağ, (2015). "Türk Özel Hukukunda Şiddet ve Israrlı Takip Kavramı ile Israrlı Takip Mağdurunun Korunması", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** cilt 19, sayı 2, s.45-94.

Israrlı takip suçuna fail-mağdur profili açısından bakıldığında, genel olarak faillerin erkek, mağdurların ise çoğunlukla kadın ve çocuk olduğu görülmektedir. Özellikle kız çocuklarının mağduriyet yaşaması, onların sosyal ve psikolojik gelişimlerini derinden etkilemekle birlikte ısrarlı takip davranışları, kız çocukları açısından taciz, psikolojik şiddet ve istismarın başlangıcı veya devamı niteliği taşıyabilmektedir.[10]

Israrlı takip suçu kız çocuklarına karşı; fail tarafından sosyal medya veya dijital platformlar aracılığıyla iletişime geçmeye çalışarak ısrarlı şekilde mesaj veya yorum gönderme, fiziksel takip veya sürekli gözetleme, üçüncü kişiler aracılığıyla çocukla iletişim kurmaya çalışma, mağdurun ev-okul gibi özel alanlarını sürekli takip ederek psikolojik baskı oluşturma gibi özel görünüm biçimleriyle de ortaya çıkabilmektedir.[11] Çocukların bu tür eylemlere maruz kalması, travma sonrası stres bozukluğu, kaygı bozuklukları, sosyal izolasyon ve akademik başarısızlık gibi kalıcı etkiler yaratmaktadır.[12]

Israrlı takip suçunun, çocuk hakları bağlamında etkin biçimde önlenmesi ve mağdur çocukların korunması için hukuki altyapının güçlendirilmesi, kurumlar arası koordinasyonun artırılması ve toplumsal bilinçlendirme çalışmalarının yapılması önemli bir gerekliliktir.[13] Çocukların üstün yararının ko-

10 Soygüt Arslan M.B. (2020), Kadına Yönelik Erkek Şiddetinin Önlenmesi Bağlamında Stalking (Israrlı Takip) ve Cezasızlık Sorunu, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Ceren Damar Armağanı), Nisan- Mayıs 2020, C.5, Sayı-yı1-3, s. 2781-2814.

11 Nesrin Duman, (2023). "Stalklama: Israrlı Takip Davranış Tipolojileri", **Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5 Sayı 2, s.125-141.

12 Duman, s.125-141.

13 Yener Ünver, (2009). "Ceza Hukuku Açısından Mobbing, Stalking ve Cinsel Taciz Eylemleri", **Ceza Hukuku Dergisi,** cilt 4, sayı 11, s.101-127.

runması ilkesi, ısrarlı takip suçlarına karşı mücadelede etkin ve hızlı hareket edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda hem ceza hukuku hem de çocuk hakları açısından önleyici, koruyucu ve destekleyici tedbirlerin güçlendirilmesi kritik önem taşımaktadır. Kolluk birimlerinin ve yargı mensuplarının çocuk hakları konusunda bilinçlendirilmesi, mağdur çocukların yasal destek mekanizmalarına erişimini kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılması ve toplumsal farkındalığın artırılması temel hedefler arasında yer almalıdır. Sonuç olarak, çocuk hakları perspektifinden bakıldığında, ısrarlı takip suçunun ayrı ve özel bir önem taşıdığı açıktır. Çocukların korunmasına yönelik uluslararası ve ulusal yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve çocuğun üstün yararı ilkesinin esas alınması, devletin öncelikli sorumluluğu olarak kabul edilmelidir.

3. Taraf Olduğumuz Uluslararası Hukuki Düzenlemeler Bağlamında Türkiye'nin Yükümlülükleri ve Israrlı Takip Suçuna Bakış Açısı

Uluslararası hukuk alanında özellikle kadın ve çocukların şiddetten korunmasına ilişkin sözleşmeler, taraf devletlere etkili hukuki düzenlemeler oluşturma ve mağdurları koruma yükümlülüğü getirmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC), İstanbul Sözleşmesi ve Lanzarote Sözleşmesi gibi önemli uluslararası sözleşmelerin tarafıdır ve bu sözleşmeler Türkiye'nin iç hukuk sistemine de önemli ölçüde etki etmektedir.

Türkiye'nin 1995 yılında onaylayarak iç hukukuna dahil ettiği Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC), çocukların temel haklarının korunmasını amaçlayan kapsamlı bir uluslararası metindir. CRC' nin özellikle 19. maddesi, taraf

devletlere çocukların her türlü fiziksel ve psikolojik şiddetten, kötü muamele ve istismardan korunması için gerekli tüm yasal, idari, sosyal ve eğitsel önlemleri alma yükümlülüğü getirmektedir.[14] Bu çerçevede, ısrarlı takip gibi psikolojik baskı ve tehdit oluşturan davranışlar, çocukların korunması açısından devletin sorumluluk alanına girmekte ve Türkiye'nin bu sözleşme uyarınca gerekli hukuki düzenlemeleri yapma ve etkin koruma sağlaması zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca CRC' nin 34. maddesi, çocukların her türlü cinsel sömürü ve istismara karşı korunmasını ve mağdurların rehabilitasyon ve sosyal entegrasyonunu amaçlayan yükümlülükleri içermektedir. Bu madde, çocukları hedef alan ısrarlı takip suçlarının da özellikle cinsel istismara zemin hazırlama riski bakımından devletlerin müdahalesini gerektiren ciddi suçlar kapsamında değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Türkiye'nin 2011 yılında imzalayıp 2012 yılında yürürlüğe koyduğu İstanbul Sözleşmesi (Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi), özellikle kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda önemli hükümler içermektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin 34. maddesi, taraf devletlere ısrarlı takip (stalking) eylemlerini açıkça suç olarak düzenleme yükümlülüğü getirmiştir. Sözleşme, bu tür davranışları ciddi bir insan hakları ihlali ve kadına yönelik şiddetin özel bir biçimi olarak tanımlayarak, devletlerin mağdurlara yönelik etkin ve caydırıcı koruma mekanizmaları geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.[15]

---

14 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC), RG: 27.01.1995, sayı: 22184.

15 Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesi, RG: 08.03.2012, sayı: 28227.

Çocukların cinsel istismar ve sömürüye karşı korunmasını amaçlayan Lanzarote Sözleşmesi (Çocukların Cinsel İstismar ve Cinsel Sömürüye Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi) ise Türkiye tarafından 2010 yılında imzalanmış ve 2011 yılında onaylanmıştır. Lanzarote Sözleşmesi'nin özellikle 18 ve 23. maddeleri, çocukları dijital ortam da dahil olmak üzere her türlü cinsel istismar ve sömürü eylemlerine karşı koruyucu tedbirler almayı zorunlu hâle getirmektedir. Bu kapsamda, özellikle dijital platformlar üzerinden gerçekleşen ve çocukları hedef alan ısrarlı takip suçlarının da Lanzarote Sözleşmesi kapsamında ele alınması ve önlenmesi devletin sorumluluğu olarak belirlenmiştir.[16]

Türkiye'nin taraf olduğu birtakım uluslararası sözleşmeler, devlete çocukların ve kadınların maruz kaldığı şiddet türlerini önleme ve mağdurları koruma hususunda net bir sorumluluk yüklemektedir. Türkiye'nin, işbu sözleşmeler bağlamında uluslararası yükümlülüklerini yerine getirebilmek adına ısrarlı takip suçunun mağduru olan çocukların korunması için devletin mağdur çocuklara yönelik etkili hukuki koruma mekanizmalarını geliştirmesi, adli süreçlere erişimi kolaylaştırması, mağdurların psikolojik destek ve rehabilitasyonuna yönelik hizmetlerin sağlanması, farkındalık artırıcı faaliyetlerde bulunması ve adli sistemde çocuğun üstün yararı ilkesini gözeten mağdur odaklı prosedürleri hayata geçirmesi büyük önem taşımaktadır.

16 Avrupa Konseyi Lanzarote Sözleşmesi, RG: 25.11.2010, sayı: 27766.

4. Kız Çocuklarına Yönelik Şiddet Türleri Arasında Israrlı Takibin Yeri, Sosyal ve Psikolojik Yansımaları

Israrlı takip suçu, kadına yönelik şiddetin bir türü olarak ele alınmakla birlikte, özellikle kız çocukları açısından önemli ve özel bir boyut taşımaktadır. Zira toplumsal cinsiyet rolleri, kız çocuklarını daha edilgen, güçsüz ve korunmaya muhtaç bireyler olarak lanse ederek onları şiddet ve istismara daha açık hale getirmektedir. Bu bağlamda, ısrarlı takip suçunun, kız çocuklarının yaşamını kontrol altına almaya ve onların özgürlüklerini kısıtlamaya yönelik bir şiddet türü olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.[17]

Failin, mağdur kız çocuğuna yönelik sürekli izlemek, mesaj atmak veya sosyal medya üzerinden takip edip rahatsız etmek gibi fiillerle mağdur üzerinde kontrol kurmaya çalışması mağdurun hayatının her alanına müdahale ederek psikolojik baskı yaratmayı hedeflemektedir. Ayrıca bu tür takip ve taciz davranışları, kız çocuklarının özgürlük ve güven duygularını yok ederek onları daha fazla istismar ve şiddete açık hâle getirmekle beraber ısrarlı takip suçunun kız çocuklarına yönelik diğer şiddet türleri (cinsel istismar, cinsel şiddet, fiziksel şiddet gibi) için zemin oluşturma riskini de arttırmaktadır.

Bu süreçte failin kullandığı yöntemler, kız çocuklarının duygusal, sosyal ve psikolojik açıdan zarar görmesine yol açmaktadır.[18] Bu mağduriyet süreci, çocukların eğitim hayatında devamsızlık, ders başarısında düşüş ve okuldan kopma gibi

17 Hamdiye Yılmaz İmret, (2024). ''Kadına Karşı Şiddetin Bir Türü Olarak Israrlı Takip Suçu (TCK'nın 123/A Maddesi)", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 11, sayı 1, s.1-24.

18 Veda Bilican Gökkaya, (2023). ''Kadına Yönelik Şiddetin Israrlı Takip Boyutu Üzerine", **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 47, sayı 1, s.51-59.

doğrudan olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Ayrıca, sürekli olarak tehdit altında olduğunu hisseden çocuklar, içinde bulundukları durumu yakın çevreleriyle paylaşmakta zorluk çekmekte ve bu nedenle de sosyal izolasyona maruz kalabilmektedirler.

Sosyal ilişkiler açısından bakıldığında, mağdur kız çocuklarının arkadaş çevresi ile ilişkileri zayıflamakta, akranlarıyla ilişkilerinde mesafeli veya çekingen bir tutum geliştirmekte ve gelecekteki sosyal ilişkilerinde de güven sorunları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca mağdurlar, yaşadıkları şiddeti ifade etmekte güçlük çekmekle beraber çoğu zaman suçun gerçek boyutları da gizli kalmaktadır. Bu durum aynı zamanda ısrarlı takip suçuna maruz kalan kız çocuklarının yetişkinlik hayatlarına kadar uzanan kalıcı travmalara da sebep olmaktadır.

Kaldı ki ülkemizde kız çocuklarının ısrarlı takip suçunu ihbar etmesi ve adli destek mekanizmalarına erişimi konusunda da ciddi zorluklar yaşanmaktadır. Türkiye'de çocuk koruma sisteminin yeterince etkin olmaması, mağdur kız çocuklarının bu süreçte kendini ifade edebilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Yapılan araştırmalarda, kız çocuklarının adli süreçte yaşadıkları başlıca sorunlar arasında; yetkililere ulaşım zorluğu, mağdur ifadelerinin çocuk hak odaklı olmayan yöntemlerle alınması ve çocukların ifadelerinin güvenilirliği konusunda şüpheci bir yaklaşım sergilenmesi öne çıkmaktadır.[19]

Çocuk koruma mekanizmalarının etkili işlememesi nedeniyle, suç mağduru kız çocuklarının ihtiyaç duyduğu psikolojik ve sosyal destek hizmetlerine erişimi de sınırlı kalmaktadır.

---

19 Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği, "**Kız Çocuklarının Adalete ve Adli Yardım Hizmetlerine Erişim Rehberi"**, Ankara, 2022, s.18-33.

Bu durum, mağduriyetlerin derinleşmesine ve suçun cezasız kalmasına neden olarak, çocukların ikincil mağduriyet yaşamalarına yol açmaktadır. Bu nedenle, adli sistemin çocuğun üstün yararı ilkesini gözetir hale getirilmesi, ihbar ve şikâyet mekanizmalarının güçlendirilmesi ve çocuk koruma sisteminin aksayan yönlerinin giderilmesi büyük önem taşımaktadır.[20]

5. Kız Çocuklarına Karşı İşlenen Israrlı Takip Suçlarında Toplumsal Algı ve Medyanın Etkisi

Günümüzde yayın organları toplumun şiddete yönelik algısının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Ancak Türkiye'deki medya kuruluşlarının özellikle kız çocuklarına karşı işlenen şiddet vakalarını aktarış biçimi ciddi sorunlar barındırmaktadır. Zira medyada yer alan şiddet haberlerinde kullanılan dil, genellikle mağduru suçlayıcı, şiddeti magazinselleştiren ve normalleştiren bir tutum içermektedir. Medyada mağdurların özel hayatları, davranışları veya görünüşleriyle ilgili ayrıntılara sıklıkla yer verilmekte, böylece şiddetin kaynağı mağdurun davranışlarına indirgenerek failin sorumluluğu göz ardı edilmektedir. Haber dilinde, sıklıkla sansasyonel ve magazinsel bir yaklaşım benimsenerek mağdurun yaşadığı travma ve hak ihlali ikinci plana atılmakta, mağdurun mahremiyetine yeterli özen gösterilmemekte, faillerin davranışları normalleştirilerek basit bir "ısrar" ya da "takıntı" gibi sunulmaktadır. Bu durum, kız çocuklarının yaşadıkları mağduriyetlerin ciddiyetini azaltmakta ve faillerin davranışlarını dolaylı olarak meşrulaştırmaktadır.[21]

---

20 Fair Labor Association, "**Yalnız Değilsiniz**", 2022.

21 Samet Ceyhan, (2014)." Yazılı Medyada Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinde

Bu durum, kız çocuklarının yaşadığı mağduriyetin derinleşmesine, mağdurların suçları bildirme konusundaki çekincelerinin artmasına ve ikinci kez mağdur olmalarına yol açmaktadır. Oysa ki medya, sorumlu yayıncılık anlayışıyla hareket etmesi ve mağdur odaklı bir dil benimsemesi halinde şiddet olaylarının önlenmesinde ve kamuoyunun bilinçlendirilmesinde güçlü bir araç haline gelebilir.

6. Israrlı Takip Suçuna Karşı Koruyucu ve Önleyici Tedbirler

Türkiye'de şiddet mağdurlarının korunması ve şiddetin önlenmesine yönelik temel hukuki düzenleme 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'dur. Bu kanun kapsamında, mağdurların korunması amacıyla acil koruma kararları, önleyici tedbir kararları ve mağdurun şiddete maruz kalmasının önüne geçilmesini sağlayacak çeşitli tedbirler öngörülmüştür. Kanunda belirtilen koruyucu tedbirler arasında mağdurun kimlik bilgilerinin gizlenmesi, barınma imkânı sağlanması ve failin mağdura yaklaşmasının yasaklanması gibi düzenlemelerin yanı sıra kanun kapsamında, sağlık, eğitim, psikolojik ve hukuki destek gibi mağdur destek hizmetleri de yer almaktadır.[22] Özellikle çocuk mağdurlar için, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu gereği, sosyal ve psikolojik destek hizmetlerinin verilmesi, eğitim ve sağlık kurumlarında özel koruma tedbirlerinin alınması da mümkündür.

Kullanılan Dilin ve Görsellerin İncelenmesi", T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Uzmanlık Tezi, s. 54-55, https://www.aile.gov.tr/media/2517/sametceyhan.pdf (Erişim Tarihi: 29.03.2025).

22 Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesi, RG: 08.03.2012, sayı: 28227.

Ancak ülkemizde 6284 sayılı Kanun ile getirilen tedbirlerin uygulama alanında önemli sorunlar yaşanmaktadır. Uygulamada karşılaşılan temel sorunlar arasında; koruma tedbirlerinin alınmasında gecikmeler, koruma sürelerinin yetersiz olması ve tedbir kararlarının etkili biçimde takip edilmemesi bulunmaktadır. Bu durum, mağdurların koruma altına alınmasında zafiyet yaratmakta ve mağduriyetlerinin devam etmesine sebep olmaktadır.

Her ne kadar ısrarlı takip suçuna ilişkin yürürlükte bulunan mevzuat teorik olarak kapsamlı koruma sağlıyormuş gibi görülse de uygulamada ciddi eksiklikler ve sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların başında; yasal düzenlemelerin yetersiz kalması, sosyal hizmet kurumları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonun zayıflığı, uygulayıcıların (kolluk, savcı, hâkim gibi) bu tür suçlara yönelik farkındalık seviyelerinin düşük olması ve kurumlar arası iş birliği eksikliği gelmektedir. Mevzuattaki ve uygulamadaki sorunlara rağmen, Türkiye'de mağdur destek mekanizmaları; barolar, sivil toplum kuruluşları ve rehberlik hizmetleri aracılığıyla mağdurlara önemli destekler sunmaktadır. Bu kuruluşlar, mağdurların hem adli süreçte desteklenmesi hem de psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması konusunda önemli destek mekanizmaları sunmaktadır.

Rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ise mağdur çocukların desteklenmesi ve güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Psikolojik danışmanlar, çocukların yaşadıkları travmaları tanımlama, müdahale etme ve önleyici stratejiler geliştirme konusunda önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca bu uzmanların etik ve yasal sorumlulukları doğ-

rultusunda hareket etmeleri, mağdurların güven içinde destek alabilmelerini sağlamaktadır[23].

7. Sonuç

Israrlı takip suçu, özellikle kız çocukları için sadece bir hukuki mesele değil, derin psikolojik ve sosyal travmaların izlerini bırakan bir insan hakları ihlalidir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocukların yaşadığı mağduriyetleri derinleştirirken, bu mağduriyetlerin hukuki çözümleri yetersiz kalmakta ve etkili koruma tedbirlerinin uygulanmasında büyük eksiklikler ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de 2022 yılında kabul edilen TCK 123/A maddesi ve 6284 sayılı Kanun, bu alandaki önemli adımlar olsa da uygulama aşamasında karşılaşılan zorluklar ve aksaklıklar, yasal düzenlemelerin etkinliğini büyük ölçüde sınırlamaktadır.

Çocukların adli süreçlere etkin erişiminin sağlanabilmesi ve mağdurların korunabilmesi için koruyucu ve önleyici tedbirlerin güçlendirilmesi içinde bulunduğumuz koşullarda kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Yasal reformlar, uygulama kılavuzlarının devreye sokulması ve çocuk dostu adli prosedürlerin yaygınlaştırılması, mağduriyetleri engelleme adına atılacak en önemli adımlardır. Bu çabaların yanında, barolaın Çocuk Hakları Merkezleri, sivil toplum kuruluşları ve okul rehberlik birimlerinin güçlendirilmesi, mağdurların ruhsal ve sosyal açıdan iyileşmeleri için büyük bir önem taşımaktadır.

Ayrıca medyanın ısrarlı takip suçuyla ilgili doğru ve duyarlı bir biçimde yayın yapması, toplumda farkındalığın art-

23 Nesime Can, (2020)."İstismarı Önlemede Psikolojik Danışmanların Etik, Yasal Sorumlulukları ve Önleyici Rehberlik Çalışmalarına Öneriler", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 3, s.1129-1152.

masına ve yanlış algıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır. Medya, toplumsal algı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olup, suçun normalleşmesinin engellenmesi, mağdurların suçlu gibi gösterilmesinin önüne geçilmesi için kritik bir rol oynamaktadır. Medyanın sorumlu ve doğru bilgi paylaşımı, bu tür suçların ciddiyetini vurgulayan ve mağdurları daha fazla görünür kılan bir mekanizma olarak işleyecektir.

Çevrimiçi ısrarlı takip suçunun önlenmesi için ise hem teknoloji şirketlerinin caydırıcı politikalar geliştirmesi hem de hükümetlerin bu suçları etkin şekilde cezalandıracak mekanizmalar oluşturması gerekmektedir. Aksi takdirde, dijital alan, kız çocukları ve genç kadınlar için susturuldukları, geri çekilmeye zorlandıkları bir yer olmaya devam edecektir.

Sonuç olarak, ısrarlı takip suçunun kız çocukları açısından etkin bir şekilde önlenmesi, yalnızca yasal düzenlemelerin iyileştirilmesiyle mümkün değildir. Uygulamadaki aksaklıkların giderilmesi, toplumsal farkındalık oluşturulması ve güçlü bir destek ağı kurulması, mağdurların korunması ve suçun etkilerinin en aza indirilmesi için gereklidir. Bu süreç, bütünlüklü bir yaklaşım gerektirir ve yalnızca hukuki düzenlemelerle sınırlı kalmayıp, sosyal, psikolojik ve medya desteklerinin de entegre edilmesini zorunlu kılmaktadır.

SOKAKTA YAŞAYAN ÇOCUKLARLA İLGİLİ SOSYAL HİZMET MÜDAHALE PLANI: İSTANBUL İLİ ÖRNEĞİ

Murat ÇELİK[1]

1. GİRİŞ

Sokakta yaşayan çocuklar, ailevi sorunlar, ekonomik yetersizlik, eğitim eksikliği ve barınma sorunları gibi çok sayıda etmenin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan toplumsal bir sorundur. Türkiye'de özellikle büyükşehirlerde artan göç ve kentleşme, sokakta yaşamı tercih eden çocukların sayısında artışa neden olmuştur. Mevcut sosyal hizmet uygulamaları, çoğunlukla kapalı kurum temelli çözümler sunarken, sokakta yaşayan çocukların ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaktadır. Bu makale, İstanbul örneğinde sokakta yaşayan çocukların yaşam koşullarını, karşılaştıkları riskleri ve mevcut sosyal hizmet müdahale planının eksikliklerini değerlendirerek, daha bütüncül ve esnek bir müdahale modelini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma modelini temel alarak, fenomenolojik yaklaşım ile gerçekleştirilmiştir.

- Evren ve Örneklem:

1 Sosyal Hizmet Uzmanı.

Araştırmanın evrenini İstanbul'da sokakta yaşayan çocuklar ve bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları oluşturmuştur. Örneklem; sokakta yaşam deneyimi bulunan 10 çocuk, sokakta çalışmış 5 birey ve 2 meslek elemanından meydana gelmiştir.

- Veri Toplama Araçları:

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri kullanılarak, çocukların yaşam deneyimleri, ailevi durumları, eğitim ve barınma koşulları hakkında veriler toplanmıştır.

- Veri Analizi:

Toplanan veriler, fenomenolojik analiz yöntemiyle incelenmiş, tematik kategoriler oluşturularak bulgular sistematik hale getirilmiştir.

3. KAVRAMLAR

Çatı kavram olan sokak çocuğu kavramının bir çocuk tanımı vardır. Sokak çocuğu; yaşamı ve yaşam kaynakları için sokağı kendine mesken haline getirmiş olan, sorumlu yetişkinlerin gözetiminden ve yönlendirmesinden yoksun olan, henüz yetişkinliğe ulaşmamış kız ya da erkek çocuk olarak tanımlanabilir (Atauz, 1998). Sokakta çalıştırılan çocuk; bu çocuklar günün 24 saatini sokakta geçirir sokağı mesken olarak kabul ederler. Aileleri tarafından istenmeyen veya ailesini ret eden çocuklardır. *Sokağın çocukları* olarak kabul edilirler (OĞUZ, 2008). Bu grup çocuklar risk altında olan çocuklardır. Bu grup çocukların tüm zamanları ve yaşam alanları sokaklardır. Bu konu hakkında yapılan çalışmalarda kısıtlıdır. Bu kısıtlılığın

sebebi ise sokak çocuğu çatı kavramı altında özellikler sokakta çalışan çocuklar hakkında çalışmaların yoğunlaşmasıdır. Bu çocuk grubuna birçok isim verilebilmektedir. Sokak çocukları ile ilgili birçok ülke farklı bir isim kullanabilmektedirler. Örneğin Napoli de *topaç* denmesinin nedeni sürekli yer değiştirip hareketli olmaları, Kongo'da *serçe,* Kolombiya'da *gamin,* Peru da *meyve kuşu* olarak isimlendirilirler (Başpınar, 2002). Türkiye'de ise çocuklara verilen isimler ilk olarak köprü altı çocukları olarak haberlere konu olan çocuklar ile ilgili yazılı ve görsel basın tinerci-balici ifadelerini kullanıyorlar. Sokakta yaşayan çocukların sokakta yaşama nedenleri ise ailesel nedenler ilk sıra da gelmektedir. Parçalanmış aile üyeleri olmaları, sosyo-ekonomik yetersizlik ve aile içi şiddettir.

4. BULGULAR

Araştırmanın bulguları, sokakta yaşayan çocukların temel sorunlarını ve bu sorunların ardındaki dinamikleri aşağıdaki ana başlıklar altında toplamaktadır:

1. Çocukların Ailelerine İlişkin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Durumları

Çocuklarla yapılan görüşmelerde annenin ölümü çocukları derinden sarsıp sevgisiz kaldıkları hissine neden oluyor. Görüşme yapılan çocukların anneler ile ilgili anılarının çoğu zaman güzel ve özlem içerikli olduğu ancak babalar ile ilgili anıların çoğu zaman öfke içerikli olduğu gözlemlenmiştir. Anne ölümü görüşme yapılan çocukların hepsini sokağa itilmesine neden olduğu gözlemlenmiştir. Gizli bir anne özlemi vardır. Yapılan odak grup görüşmelerinde çocuklar zayıf diye tabir ettikleri yönlerini ortaya çıkarmakta ise daha çok güçlü

gördükleri yanlarını göstermeye çalışmaktadırlar. Ancak derinlemesine yapılan görüşmede anneye özlem vurgusu gözlemlenmiştir. Baba ölümüne karşı ise öfkenin en büyük nedeni babanın evi terk etmesidir. Bu terk ediş çocuklar açısında başlangıç olarak kabul edilmiştir. Babaya yönelik öfke belirtisi göstermeyen çocuk ise nötr durumda kalmıştır. Ebeveyn boşanmasında ise; görüşme yapılan çocukların birçoğunun ailesinin boşandığı ve boşanmanın çocukları sokağa yönelttiği gözlemlenmiştir. Boşanma soncunda çocuklar her zaman bir tarafı haklı bir tarafı haksız görmektedirler. Ailenin ekonomik durumuna bakıldığında çocuklarının hepsinin ailesinin ekonomik olarak zorluk yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Görüşmeci çocuklardan biri; … *annem ben küçükken öldü hatırlamıyorum ama arada sırada yanımda olmasını isterdim belki bir şeyler yapardı bana kek, çay, simit gibi. Babam da yaşasaydı onunla da bir şeyler yapabilirdim ama ne bilmiyorum?*

Bir diğer görüşmeci çocuk;… *babam ve annem Diyarbakır'da yaşarken ayrıldılar annemle beraber İstanbul'a geldik. Babam bizi bulmaya çalıştı annem ve kardeşlerim ile sığınma evinde kaldık sonra yurda gönderdiler ordan sokağa geldim. Annem başka biri ile yaşıyor ama ben onu görmedim görürsem ikisini döverim.*

Başka bir çocuk;… *annemin kocası ile yaşadığımda kocası okula gitmediğim için beni döverdi, annemde bana kızardı okula git diye bende yine gitmezdim beni yine dövdüğünde babamın yanına kaçardım. Babamın yanında iken babam bana bakamazdı oradan da kaçardım anneme tekrar giderdim, annemin kocası beni yine döverdi evden yeniden kaçmak istediğimde beni odaya kitlerdi bende kaçtığımda artık eve gitmez sokağa giderdim..*

2. Çocuklara İlişkin Bulgular

Sokak çalışmasında görüşme yapılan çocukların yaş grubunun ortalaması 14.7 dir. Çalışmada kısıtlılık olarak 13 yaş altında ki çocuklarla görüşme yapılmamıştır. Bunun nedeni ise her yaş grubunun farklı özellikler göstermesidir. Bu tercihin başka bir sebebi ise çocukların 11 yaşından sonra sokağa yönelmesi çocuk tarafından benimsenip alışkanlık haline gelmesidir.

Çocukların göç olgusuna direk maruz kalmamaları çocukların bu durumdan etkilenmediklerini göstermemektedir. Göç ile yer değişikliği yapan aileler İstanbul iline geldiklerin genel olarak kendileri gibi göç alan ve ekonomik sorunlar yaşayan semtlere yerleşmektedirler. Yoğun göç alan ve yoksulluk yaşayan semtlerde çarpık kentleşme görülmektedir. Çarpık kentleşme beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Bu sorunlar arasında sağlık, eğitim, suç, madde kullanımı gibi sorunları ortaya çıkarabilmektedir. Bu sorunlar bir anda ortaya çıkmaz katlanarak oluşabilirler. Çocukların ve ailelerin yaşadıkları semtlere baktığımızda bu sorunlar olduğu düşünülen Bağcılar, Esenler, Esenyurt, Sultanbeyli ilçeleri yer almaktadır. Bahse konu bölgelerde suç oranı fazlalık gösterdiği düşünülmektedir.

Yapılan görüşmelerde çocukların okul hayatlarına ilişkin ortak duyguları *sıkılma* duygusudur. Çocuklar aynı zamanda okulda iken arkadaşları veya öğretmenleri tarafından dışlandıklarını bu durumunda okul hayatından uzaklaşmalarına neden olduğu gözlemlenmiştir.

Görüşmeci çocuklardan biri; GR7… Çorlu da yaşardık annem İstanbul'a taşınınca yanına geldim. Esenyurt'ta kalırken oradaki arkadaşlarım ile sokağa gittim…

Başka bir çocuk; *GR2… Küçükyalı yurdunda kalırken 11 yaşımda yurttan kaçıp çocuklarla sokakta kalmaya başladım. Sonra beni başka yurda gönderdiler ağaçlıya. Orda da kaçıyordum ama oradan kaçmak daha zordu. Oradan kaçınca yurda dönmüyordum çok uzaktı. 13 yaşından sonra artık hep sokakta kalmaya başladım..*

3. Çocukların Sokaktaki Durumlarına İlişkin Bulgular

Çalışmamızın katılan çocukların yaşadıkları mekanlara ilişkin yapılan gözlemde çocukların eski binalar, çadırlar, terk edilmiş alanlarda kaldıkları gözlemlenmiştir. İlk olarak görüşme yapılan Ayvansaray bölgesinde surların iç kısmında yer alan bir alana çocukların kalmış oldukları çadır görülmüştür. Bu alan etrafı surlarla çevrili bir kısımdı. Bu kısımda birden çok çadır olduğu ilk etapta gözümüze çarpmıştır. Bu görüşmede yanımızda geçmişte sokak yaşantısını deneyimi bulunan biri de yer almıştır. Sokak yaşantısı deneyimi bulunan birini tercih etmek belirlenen alana girmemizin için kolaylaştırıcı oldu. Çocukların kalmış oldukları çadırın önüne geldiğimizde 2 kişilik yeşil bir çadırın yeşillik zeminin üstüne kurulduğu gözlemlenmiştir. Çadırın üstünde ise şeffaf bir branda bulunmaktaydı. Mekân çevresinde yer alan birçok çadır benzer durumdaydı. Çadırın içi açıldığında ise içerisinde battaniye ve yastıkların olduğu gözlemlenmiştir. Bir başka mekân olan Kadıköy de ise çocuklarda Kadıköy Belediye binasının yakınlarında bulunan ve etrafı demir korkuluklarla kaplı olan geniş bir bahçe görünümündedir. Geçmişte sokak yaşantısı bulunan çocuklarla yapılan görüşmelerde ise çocukların kalmış oldukları mekanlar mekruh binalar, inşaatlar, köprü altları gibi mekanları tarif etmişlerdir.

Çocukların en çok tercih ettikleri yemek bulma durumu insanlardan istemektir. Ayrıca bazı çocuklarda kendi yemeklerini kendileri yapmaktadırlar. Ancak sokak yaşantısını alışan çocuk beslenme sorunun çözdüğünü düşündüğü için daha uzun süreler sokakta yaşamaya devam edecektir.

Görüşmeci çocuk; GR1… *Kadıköy de kalıyorum ben. Oraları daha iyi biliyorum. Orada tanıdığın kişiler var beni korurlar. Yaz aylarında bazen çimenliklerde bile uyurum ama soğuklarda bazen yıkık binalarda uyurum. Uyuduğum yer kalabalıktır. Yurtta kalmak istemiyorum orası daha kötü o yüzden buralarda uyuyorum…*

Başka bir çocuk; *GR6…yemeklerimizi biz kendimiz yapıyoruz bazen. Burada ateş yakıp üstünde pişiriyoruz. Malzemeleri marketten istiyoruz bazen veriyorlar ama vermediklerinde sinyale çıkıp para toplayıp alıyoruz. Benim yemeklerim güzeldir. Bazen birileri buraya yemekte getirirler. Ya da yolda yemek ısmarlayanlarda olur…*

Görüşmeci çocuk;… *sinyal çekerken özellikle geceleri barları tercih ederim. Orda insanlar alkollü diye daha çok para verirler. Bazen yurda gidince orda harçlık alırım. Bir aydan fazla kalınca harçlık yazılır ama çok az olur. Hiçbir şeye yetmez…*

4. Çevreye İlişkin Bulgular

Yapılan görüşmelerde çocukların genel olarak beraber yaşadıkları anlaşılmıştır. Bunların birçok gerekçesi olmakla beraber en temel gerekçe güvenlik ihtiyacıdır. Tek başına sokakta yaşamak çocukları birçok sosyal risk ile karşılaşmalarına sebebiyet vermektedir. Sokakta yaşayan çocuklar birçok zaman başka büyük çocukların gözetiminden bahsederler. Bu

gözetim çocuklar için sokakta kalmanın en güvenli kısmıdır. Sokakta yaşayan çocuklara polislerle ilişkileri sorulduğundan çocukların bir kısmı polisleri sevdiklerinden bir kısmı da sevmediklerinden bahsetmişlerdir. Çocuklar sevdikleri polisler ile ilgili kendilerine sevecen davranmaları, haklarında kayıp çocuk ihbarı yapıldığında ve çocuk polisi tarafından teslim alındıklarında kendilerine sigara ve yemek verdiklerini sonrasında ise sosyal hizmet kurumu veya ailesine götürüldüklerini ifade etmektedirler. Ancak çocuklardan bazılarının ise polislerin kendilerine karşı çok sert olduklarını, özellikle sosyal hizmet kurumlarına götürülmesi gereken çocukların uzun süre boyunca karakolda kaldıkları için sevmediklerini söylemişlerdir.

Görüşmeci Çocuk; *mahallede arkadaşlarımla oynarken arkadaşımın annesi ona bu çocukla oynama derdi o zaman çok kızardım ama bir şey demezdi. Keşke böyle bir şey demeseydi…*

Başka bir çocuk; *Kadıköy de beni tanır esnaflar. Bazen parada verirler. Barların yanında dolaşırım bazıları seviyor beni hatta yemek veriyor. Lokantalarda bazen yemek verir ama bazen kızar bana. Alıştım ama kızmalarına bir şey olmaz…*

5. Adli Sistemle İlişkileri

Sokakta yaşayıp cezaevi geçmişi bulunan çocuklarla yapılan görüşmelerde çocuklara cezaevi süreçleri sorulduğunda; cezaevinin şartları çok zor olduğu, akran zorbalıklarına maruz kaldıklarını, kendilerini güvende hissetmediklerini anlatmışlardır. Cezaevinde çocuk sayısının fazla olduğu ve dışarı asla çıkamamanın vermiş olduğu zorluklara değinen çocuklara cezaevi personelleri ile olan iletişimleri sorulduğunda infaz koruma memurlarının kendilerine iyi davranmadıkları,

iyi anlaştıkları diğer çocukları kullanarak kendilerine zarar verdiklerini, cezaevi içerisinde en fazla muhatap oldukları grubunu infaz koruma memurları olduklarını aktarmışlardır. Cezaevine giren çocuklar ve girmeyen çocuklar yapılan grup görüşmelerinde ise cezaevine giren çocuklar cezaevinde rahat oldukları ve kimsenin kendilerine şiddet uygulamadığını anlatmışlardır. Cezaevi hikayeleri çocuklar arasında üstünlük olarak anlatılmaktadır.

Görüşmeci çocuk; *dışarıda kalırken arkadaşlarımla beraber hırsızlık yaptım birkaç defa. Polisler gbt kontrolü yaptıklarında beni mahkemeye götürdüler. Hâkim karşısına çıktığım zaman çok korktum. Sonraları alıştım ama. Hâkim hakkımda ceza verince Maltepe cezaevine götürdüler polisler beni. Orda 4 ay kaldım. Koğuşlarda büyük çocuklar istediklerini yapıyorlardı. Bana çok iş verdiler temizlik işleri. Bazen gardiyanlar bizi çocuklara dövdürtüyorlardı. Orada sigara içmek yasaktı ama bazı çocuklar içerdi. Çocuklara sigara mahkemeye giden çocuklar tarafından ya da avukatlar tarafından veriliyordu. Cezaevinde kalırken sadece yurtta ki hocam ziyaretime geldi oda bir defa başka gelen olmadı. Orda kalırken artık hırsızlık yapmayacağım, namaz kılacağım ve kaçmayacağım derdim kendime. Cezaevinden çıktıktan sonra yurtta kaldım. Kaçmadım ama sonra kaçtım yine…*

6. Sokakta Karşılaştıkları Problemler

Sokak kontrolsüzlüğün olduğu bir alandır. Sokak kendi iç kuralları olan yerlerdir. Çocuklar sokakta birçok risk ile karşılaşabilirler. Sokakta yaşayan çocuklar sokaklarda çetelerin ve insanların fiziksel ve cinsel istismarına uğrayabilirler (Bayraktar, 2007). Bu risklerden biri olan cinsel istismar durumu

sokakta çok sık yaşanabilir. Yapılan çalışmada sokakta yaşayan çocuklara cinsel istismara maruz kalmaları ile ilgili direk sorular sorulmamıştır. Bunun nedeni ise çocukların travmaya uğramalarını engellemektir. Ancak çocuklara sokakta karşılaştıkları sorunlar sorulduğunda çocuklar kendilerinin hiçbir zaman cinsel istismara uğramadıklarını ancak isimlerini vermedikleri bazı arkadaşlarının cinsel istismara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Sokak yaşantısı bulunup sokak yaşantısını bırakıp reşit olan kişi ile yapılan görüşmede; sokakta yaşayan çocukların büyük çoğunluğu sokakta cinsel istismara uğrar ama kimseye söylemez, cinsel istismarda bulunan kişilerin bazen büyük yaşta olup sokakta bulunan kişiler, bazen hiç tanınmayan biri tarafından olduğunu ifade etmiştir. Sokakta yaşayan çocuklar yönelik sokak çalışması yapmış meslek elemanı ile yapılan görüşmede de benzer ifadeler kullanılmış ve sokakta yaşayan çocukların bazıları özellikle büyük kişiler tarafından kollanır bunun amacı da o çocuklara cinsel istismarda bulunmasıdır, diğer çocuklar bu duruma ses çıkaramaz, sokakta yaşıyorsanız ve sizi koruyan biri varsa ona bağlısınızdır çocuklar bunu düşünür, bazı çocuklar sırf bu yüzden sokak yaşantısını bırakabildiği gibi bazıları bırakmaz ve cinsel istismara uğramasına karşı sokak yaşantısına devam eder. Çocuk Destek Merkezinde görev yapan meslek elemanı; polis tarafından kuruluşa getirilen bazı çocuklar hakkında polis tarafından tutulan tutanaklarda cinsel istismara maruz kaldığı ve olayın nasıl meydana geldiği yazılmaktadır. Ne kadar uzun süre çalışırsanız çalışın bu durum sizi çok fazla etkilemektedir. Çocuklar ile ilgili adli işlemler yapılmaktadır ancak çocukların birçoğu bu istismarı sakladıklarını düşünmekteyim diye ifade etmiştir. Cinsel istismara maruz kalınması ayrı bir çalışma halinde incelenmesi gereken bir durumdur.

7. Madde Kullanım Durumları

Sokakta yaşayan çocukların en çok tercih ettikleri maddeler tiner veya balidir. Sokakta yaşayan çocuklara yönelik kullanılan lakaplar tinerci veya balicidir. Sokakta yaşayan çocuklarla ilgili basın yayın kuruluşları bir haber verirlerken de balici ve tinerci kelimesini çok fazla kullanır. Bali bir yapıştırıcı markasıdır. Her iki madde de uçucu maddeler sınıfına girer. Bu maddelerle ilgili yapılan araştırmalarda her iki maddenin beraber kullanılmadığını birini tercih edenin ötekini tercih etmeyecekleri bilgisi elde edilmiştir. Çalışma yaptığımız çocukların bu maddeleri kullanmaları oranı yarı yarıyadır. Bali ve tiner etkisinin ne olduğuna baktığımızda ise balinin insanlara keyif verdiği tinerin ise soğuktan koruduğu. Öğel'in yapmış olduğu çalışmada sokakta yaşayan çocukların kullanımı en çok tercih ettikleri madenin tiner olduğu sonucuna varmıştır. Çocuklarla yaptığımıza çalışmada da benzer sonuçlar çıkmasına rağmen çalışmaya katılan çocukların bali kullandığı çocuklar tarafından aktarılmıştır.

Görüşmeci Çocuk; *bali kullanınca yapmak istediğim her şeyi yapardım. Eiffel kulesine giderdim, gezerdim hayal ettiğim her şeyi canlı olarak yaşarım. Baliyi alınca mutlu hissederim. Ama bir iki defa şeker de attım. Ama şekeri çok kullanmam balinin bulması daha kolay…*

8. Gelecek Beklentileri

Görüşme yapılan çocukların gelecek beklentilerine yönelik sözleri kısa ve net bir durumdadır. İki sonuç çıkabilir buradan. Birincisi hayal kurmaktan vazgeçmişlerdir bu da kurdukları ama yıkılan hayalleri ile ilgili durumdur. İkincisi ise sadece basit istekleri vardır aile, rahat yaşam ve mutluluk.

9. Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Köpekler

Sokakta yaşayan çocuklar ve köpek başlığına ayrıca değinmemizin nedeni çocukların güvenliklerine ilişkin yaşadıkları ve net olarak ifade edemedikleri güvenli alan durumudur. Köpeklerin insanların en iyi dostu olduğu ve insanların kendilerini ve eşyalarını korumayacakları kabulü sokakta yaşayan çocuklarda yer alan önemli bir algıdır. Çocuklar köpeklerden bahsederlerken sıklıkla *köpekler varken kimse bize dokunamaz* algısı bulunmaktadır. Sokakta yaşayan çocukların kendilerini güvenli alanda hissettikleri yer, alan köpek ile yaşamak aslında sorunun ne olduğunu çok net ortaya koymaktadır.

Görüşmeci çocuk; …*biz köpeklerle beraber her yere gezeriz hatta bir gün köpeklerle beraber yürüyerek boğaz köprüsünü geçerken polis beni yakalayıp yurda bıraktı…*

5. SONUÇ

Araştırmanın sonuçları, sokakta yaşayan çocukların yaşadığı çok boyutlu sorunların ancak bütüncül bir müdahale planı ile ele alınabileceğini göstermektedir.

Sonuçlar:

- Barınma, ailevi, sosyo-ekonomik ve eğitimsel eksiklikler, sokakta yaşayan çocukların yaşam kalitesini ciddi anlamda düşürmektedir.
- Mevcut sosyal hizmet müdahaleleri, çocukların gerçek ihtiyaçlarına uygun esnek çözümler sunamamaktadır.
- Öneriler:

1. Kurum Yapısının Esnekleştirilmesi:

Çocuk destek merkezlerinin, kapalı kurum modelinden zi-

yade, sokak temelli müdahalelere de olanak sağlayacak esnek bir yapıya kavuşturulması.

2. Aile ve Toplum Temelli Destek:

Parçalanmış aile yapısına yönelik danışmanlık, terapi ve aile bütünleştirme programlarının geliştirilmesi; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve sosyal hizmet uzmanlarının koordineli çalışması.

3. Eğitim ve Meslek Edinme Programları:

Sokakta yaşayan çocukların eğitim ve mesleki gelişimlerine yönelik özel programlar ile onların topluma yeniden kazandırılmasının sağlanması.

4. Politika Geliştirme:

Mevcut sosyal hizmet politikalarının, çocukların öz-determinasyon haklarını ve yaşam alanı tercihlerinin göz önünde bulundurularak yeniden yapılandırılması.

5. Araştırma ve İzleme:

Uygulanan müdahale planlarının sürekli olarak izlenmesi, değerlendirilmesi ve güncellenmesi için niteliksel araştırmaların desteklenmesi.

KAYNAKÇA

- BAYRAKTAR G. (2007) Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Acısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Denizli
- KARAKUŞ M. (2010) Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel Durumları ve Gelecek Beklentileri, Yüksek Lisans Tezi, Bolu
- POLAT O. (2008) Sokak Çocukları, İstanbul

ÇOCUK HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN SPOR HAKKI

Av. Meltem ÇİÇEKLİ[1]

GİRİŞ

Günümüzün gelişen teknolojisi ile birlikte çocukların günlük yaşam alışkanlıkları da önemli ölçüde değişmiştir. Akıllı telefonlar, tabletler ve bilgisayar oyunları, çocukların vakit geçirme şekillerini köklü bir şekilde dönüştürmüş; sokak oyunlarının yerini dijital oyunları almıştır. Dijital ortamda ve ekran başında geçirilen sürelerin giderek arttığı gözlenmektedir. Bu durum çocukların hareketsiz bir yaşam tarzına yönelmesine ve fiziksel aktivitelerden uzaklaşmalarına yol açmıştır. Hareketsiz yaşam tarzı, sadece fiziksel sağlık sorunlarını değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişim üzerinde de çocuklar için olumsuz etkiler yaratmaktadır. Oysa spor, çocukların sağlıklı bireyler olarak yetişmesinde ve toplumla güçlü bağlar kurmasında vazgeçilmez bir araçtır. Ancak sporun çocuk gelişimindeki bu önemli rolüne rağmen, birçok çocuk spora erişimde fırsat eşitsizliğiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, çocukların oyun hakkı içerisinde yer alan spor hakkı, yalnızca bir fiziksel aktivite hakkı değil, aynı zamanda sağlıklı yaşam, sosyal katılım ve kişisel gelişim hakkıdır. Bu çalışmada, çocukların spor hakkının ve sporun içinde çocuk haklarının tarihsel ve hukuki temelleri ele alınacaktır. Amacımız, çocukların spor hakkı konusunda farkındalık yaratarak, bu hakkın

1 Av. Meltem Çiçekli LL.M., İstanbul Barosu Spor ve Spor Hukuku Komisyonu Yürütme Kurulu Üyesi..

korunması ve hayata geçirilmesi için toplumun tüm kesimlerini hareket geçirmektir.

A. Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi İle Spor Hakkının Oluşumu

Çocukların spor hakkını ele almadan önce genel olarak çocuk haklarının tarihsel gelişimi ile spor hakkının oluşumuna bakmak faydalı olacaktır. Çocukların spor hakkı, çocuk haklarının tarihsel gelişimiyle birlikte uluslararası belgelerde zamanla daha belirgin hale gelmiş ve ilerleyen süreçlerde temel bir hak olarak devletler tarafından tanınmıştır.

Uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik yapılan ilk sözleşme 1924 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'dir.[2] Beş maddeden oluşan bu bildirge ile çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortamda yaşamaları, gelişmeleri ve korunmaları gerektiği vurgulanmıştır. Tarihte ilk olarak uluslararası düzeyde çocukların korunmasına yönelik hazırlanan bu bildirge 1928 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından da imzalanmıştır.[3] Ancak, beş maddelik bu bildirgeyi incelediğimiz takdirde doğrudan çocukların spor hakkından bahsedilmediği görülmektedir. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Milletler Cemiyeti'nin geçerliliğini kaybetmesi sonucu Cenevre Çocuk Hakları bildirgesi'nin herhangi bir yaptırımı kalmadığı ve çocuğu koruma konusunda yeteri kadar etkin olmadığı anlaşılmıştır.[4]

---

2 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 26 Eylül 1924.

3 Sevil Lale Kurt, Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı:36, Yıl: 16, Tarih: Ocak-Haziran 2016, SS 99-127.

4 Sevil Lale Kurt, Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı:36, Yıl: 16, Tarih: Ocak-Haziran 2016, SS 99-127.

İkinci Dünya Savaşında da çocuklar büyük ölçüde zarar görmüş, ancak belirtildiği gibi Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi çocukların korunmasına fayda sağlamamıştır. Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla birlikte Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesini yeniden düzenlemek için çalışmalar başlatılmıştır. Çalışmalar sonucu 1959 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir.[5] Birleşik Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi çocukların haklarının korunmasına yönelik ilk uluslararası kapsamlı bir belgedir.[6] Bu bildirge, 10 temel ilke üzerine kurulmuş ve çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal refahını sağlamayı amaçlamıştır. 1959 tarihli bildirgede çocukların spor hakkına doğrudan olmasa da dolaylı olarak değinilmiştir. Bildirge içerisinde çocukların sağlıklı gelişim hakkı ilkesine yer verilmiştir. Bu ilkeye göre, çocukların sağlıklı fiziksel ve zihinsel gelişimi güvence altına alınmıştır. Ayrıca, bildirgede çocukların eğitim hakkı kapsamında kültürel ve eğitsel etkinliklere katılım öngörülmüştür. Böylece bu bildirge ile çocukların spor hakkının temeli oluşturulmuştur. Ancak, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi gibi Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nin de herhangi bir yaptırım gücü olmaması nedeniyle bu bildirge de yeteri karar etkin olmamıştır.[7]

Tam 30 yıl sonra 1989 yılında, Birleşmiş Milletler, Çocuk Hakları bildirgesini yenilemiş ve genişletmiştir. 1989 yılında

5 Sevil Lale Kurt, Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı:36, Yıl: 16, Tarih: Ocak-Haziran 2016, SS 99-127.

6 Birleşik Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, 20 Kasım 1959.

7 Sevil Lale Kurt, Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı:36, Yıl: 16, Tarih: Ocak-Haziran 2016, SS 99-127.

kabul edilen Birleşik Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk haklarını koruma altına alan ve uluslararası bağlayıcılığa sahip olan evrensel bir sözleşmedir ve dünya genelinde birçok ülke tarafından kabul edilmektedir. Bu sözleşme ile çocukların spor yapma hakları da uluslararası düzeyde dolaylı biçimde güvence altına alınmıştır.

Görüldüğü üzere Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, daha sonra 1959 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi ve 1989 yılında kabul edilen ve 1990 yılında Türkiye tarafından onaylanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi önemli belgelere de zemin hazırlamıştır. Bu sözleşmeler, çocuk haklarının evrensel olarak tanınması ve korunması için önemli kilometre taşlarıdır.

B. Çocukların Spor Hakkına İlişkin Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de çocukların spor hakkına ilişkin yasal düzenlemeler hem ulusal mevzuat hem de uluslararası sözleşmeler çerçevesinde şekillendirilmektedir. Belirtildiği üzere Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 1989 yılında kabul edilmiş ve 1990 yılında Türkiye tarafından onaylanmıştır.[8] Sözleşme, çocukların temel haklarını güvence altına almak amacıyla hazırlanmış ve çocukların haklarını her alanda korumak için asgari standartları belirlemiştir.[9] Birleşik Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, spor hakkını doğrudan ifade etmese de çocukların oyun, sağlıklı yaşam ve gelişim hakkı kap-

8 Birleşik Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 20 Kasım 1989.

9 History of Child Rights, İnternational Standarts Have Advanced Dramatically Over The Past Century-Explore The Milestones, https://www.unicef.org/child-rights-convention/history-child-rights, Çevrimiçi Erişim: 14.03.2025.

samında spor yapmayı temel bir hak olarak dolaylı biçimde güvence altına almaktadır.

Çocuklar için oyun oynama hakkı, sağlıklı fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimleri açısından hayati öneme sahiptir. Oyun, çocukların yaratıcılıklarını geliştirmelerine, sosyal beceriler kazanmalarına ve dünyayı keşfetmelerine olanak tanır. Ayrıca, stresle başa çıkmalarını ve duygularını ifade etmelerini sağlar. Bu nedenle, çocukların oyun oynaması sadece bir eğlence değil, aynı zamanda temel bir haktır. Birleşik Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 31. maddesinde çocukların dinlenme, boş zaman değerlendirme, oyun oynama ve kültürel-sanatsal etkinliklere katılma hakları yer almaktadır.[10] Çocukların spor hakkını bu madde kapsamında çocukların boş zaman etkinlikleri ve oyun hakkı olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca, madde taraf devletlerin çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkına saygı duyacaklarını ve çocuklar için etkinlikler konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik edeceklerini vurgulamaktadır.

Spor çocukların sağlıklı yaşam tarzının temelini oluşturmaktadır. Fiziksel hareket çocuğun duygusal, zihinsel, sosyal ve fiziksel gelişimini destekler ve sağlıklı bir yaşam bakımından yetişkin bireyler için olduğu gibi çocuklar için de elzemdir. Ayrıca, spora katılım çocukların özgüven duygularını geliştirmelerine imkan sağlar.[11] Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi, çocukların yaşama ve aza-

10 Birleşik Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 20 Kasım 1989, madde 31.

11 Rüstem Orhan, Çocuk Gelişiminde Fiziksel Aktivite ve Sporun Önemi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, Çilt: 9, Tarih: Ocak 2019, Sayfa: 157-176.

mi düzeyde gelişme hakkını güvence altına almaktadır.[12] Çocukların bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimini sağlama amacı taşıyan bu madde, sporun çocukların sağlıklı gelişimindeki rolünü vurgulamaktadır. Bu kapsamda, taraf devletler, çocukların bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimlerini en üst düzeyde sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almakla yükümlüdür. Spor faaliyetleri, çocukların fiziksel sağlıklarını koruma, zihinsel becerilerini geliştirme ve sosyal uyumlarını artırma açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Bu bağlamda, spor hakkı, çocuğun sağlıklı yaşamı, gelişimi ve iyi olma hali için temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Çocukların Spor Hakkının Anayasal Dayanağı ise Türkiye Cumhuriyeti Anayasası›nın 41. maddesinde yer almaktadır.[13] Maddenin hükmü, çocukların her türlü istismar ve şiddete karşı korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. Bu bağlamda, çocukların spor hakkı da dolaylı olarak Anayasal güvence altına alınmıştır. Zira çocukların bedensel ve ruhsal gelişimini destekleyen spor faaliyetlerine katılım hakkı, istismarın önlenmesi ve sağlıklı bireyler yetiştirilmesi amacını doğrudan desteklemektedir. Anayasa'nın 41. maddesi ile devlet, çocukların güvenli ve korunaklı spor ortamlarında aktif olarak yer almalarını sağlamakla yükümlüdür. Bu anayasal yükümlülük, uluslararası sözleşmelerle de desteklenmekte olup, özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 31. maddesi ile uyum içindedir. Dolayısıyla, çocukların spor hakkı hem anayasal hem de uluslararası normlar çerçevesinde korunmakta ve teşvik edilmektedir.

12 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 20 Kasım 1989, madde 6.

13 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 11 Ekim 1982, madde 41.

C Sporun İçerisinde Çocuk Haklarına ve Spor Hakkına Dair Yasal Düzenlemeler

Spor alanında, Türkiye Futbol Federasyonu, çocukların korunmasına yönelik olarak "Futbolda Sporcu Esenliği ve Çocuk Koruma Talimatı"[14] yayımlamıştır. Bu talimat, çocukların futbol faaliyetleri sırasında korunmasını ve esenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Talimatın temel ilkelerinde ise Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen hakların dikkate alınması vurgulanmıştır.[15]

Türkiye Futbol Federasyonu, 11 Ocak 2023 tarihinde kabul ettiği "Futbolda Sporcu Esenliği ve Çocuk Koruma Talimatı" ile futbolda çocukların korunmasına yönelik önemli bir adım atmıştır. Bu talimat, çocukların üstün yararını gözeterek, herhangi bir yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, ırk, sosyal konum, inanç, yetenek düzeyi veya engel durumu gibi hususlarda ayrım yapılmaksızın tüm çocuklara eşit uygulama sağlamayı amaçlamaktadır.[16]

Talimatın temel ilkeleri arasında, çocuğun üstün yararının gözetilmesi, futbolun çocuklar için güvenli ve keyifli bir ortam sunması ve çocuk koruma faaliyetlerinin şeffaflık içinde yürütülmesi bulunmaktadır. Ayrıca, çocukların yaşama, güvenlik, sağlık ve gelişme haklarına saygı gösterilmesi, mahremiyet ve kişisel verilerin korunması ile dijital ürün ve hizmetlerin tasa-

14 Futbolda Sporcu Esenliği ve Çocuk Koruma Talimatı, bkz., https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Futbolda-Sporcu-Esenligi-ve-Cocuk-Koruma-Talimati.pdf, Çevrimiçi Erişim: 16.03.2025.

15 Futbolda Sporcu Esenliği ve Çocuk Koruma Talimatı, madde 4/1-c, bkz., https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Futbolda-Sporcu-Esenligi-ve-Cocuk-Koruma-Talimati.pdf, Çevrimiçi Erişim: 16.03.2025.

16 Türkiye Futbol Federasyonu'ndan Çocuk Koruma Talimatı, bkz., https://izleme.haklar.org/turkiye-futbol-federasyonundan-cocuk-koruma-talimati/, Çevrimiçi Erişim: 17.03.2025.

rımında çocuğun esenliğinin gözetilmesi de vurgulanmaktadır.[17] Görüldüğü üzere bu yasal düzenlemeler ile Türkiye Futbol Federasyonu talimatı çocukların spor hakkını koruma ve geliştirme amacı taşımaktadır.

Değerlendirme Ve Sonuç

Bu çalışmada, çocukların spor hakkının hukuki ve tarihsel temelleri ele alınmış; sporun çocuk gelişimindeki rolü incelenmiştir. Çocuk haklarının tarihsel sürecine bakıldığında, 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin bu alandaki ilk uluslararası belge olarak önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bu bildirgeyi 1928 yılında imzalaması, çocuk haklarının korunması konusunda erken dönemde atılmış önemli bir adımdır.

Sonrasında, 1959 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ve 1989 yılında kabul edilip 1990'da Türkiye tarafından onaylanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların spor hakkını da içeren geniş kapsamlı düzenlemeler getirmiştir. Bu belgeler, çocukların sağlıklı gelişimini desteklemek ve spor hakkını güvence altına almak açısından önemli hukuki dayanaklar oluşturmuştur.

Ancak bu yasal düzenlemelere rağmen, spor hakkının uygulanabilirliği ve çocukların bu hakka erişimi noktasında bazı eksiklikler bulunmaktadır. Bu durum, sözleşmelerde öngörülen hakların tam anlamıyla hayata geçirilmesi için hukuki düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

17 Futbolda Sporcu Esenliği ve Çocuk Koruma Talimatı, madde 4, bkz., https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Futbolda-Sporcu-Esenligi-ve-Cocuk-Koruma-Talimati.pdf, Çevrimiçi Erişim: 16.03.2025.

Sonuç olarak, çocukların spor hakkı, ulusal ve uluslararası belgelerle güvence altına alınmış önemli bir haktır. Bu hakkın korunması ve çocukların spor olanaklarına erişiminin sağlanması, hem hukuki sorumluluk hem de toplumsal bilinç gerektirmektedir. Çocuk hakları ile ilgili yasal düzenlemelerin uygulamada daha etkin hale getirilmesine yönelik çalışmalar, bu konuda atılacak önemli adımlar arasında yer almaktadır. Çocukların spor hakkını güvence altına almak, onların sağlıklı, mutlu ve sosyal bireyler olarak yetişmesine katkı sağlamakla kalmayıp toplumun genel refahını da artıracaktır. Bu amaçla, spor hakkını koruma yönündeki çalışmaların artırılması ve toplumsal bilincin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır

MESLEKİ EĞİTİM MERKEZLERİ VE MESLEKİ ORTAOKULLARIN ANAYASAYA UYGUNLUĞU: BİR DEĞERLENDİRME

Av. Esen EROLUS[1]

Millî Eğitim Bakanlığının tanımı ile mesleki eğitim; toplumsal hayatın her alanında ihtiyaç duyulan mesleklerde kalifiye teknik elemanlar yetiştirilmesi için gerekli bilgi ve becerilerin verildiği eğitimdir. Özellikle ara eleman ihtiyacı içinde olan ülkelerde nitelikli şekilde uygulandığında hem mesleki eğitim gören öğrencilere hem de topluma katkısı büyük olmaktadır. Ancak ülkemizde uygulanan Çıraklık Eğitim Merkezleri ya da 2016 yılında isim değişikliği ile Mesleki Eğitim Merkezi adını alan MESEM[2], çıraklara[3] nitelikli bir eğitim vermekten oldukça uzaktır. Bu yazıda, MESEM'in Anayasa ve uluslararası sözleşmelere aykırılıkları, çocuk işçiliği ve iş güvenliği eksiklikleri tartışılacaktır.

Aileler tarafından genellikle sosyoekonomik sebeplerle tercih edilen MESEM, öğrencilere yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda mesleki tecrübe kazandırmayı vaat etmektedir. Bu merkezlerde 4 gün pratik 1 gün teorik olmak üzere eğitim gören öğrencilerin en az ortaokul veya imam hatip ortaokulu

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

2 6764 sayılı Kanun ile Milli Eğitim Temel Kanunu ve Mesleki Eğitim Kanunu'nda yapılan, Resmî Gazete'de 9 Aralık 2016'da yayımlanan değişiklikle çıraklık eğitimi, örgün ve zorunlu eğitim kapsamına alınmıştır.

3 Bu yazıda geçen çırak sözcüğü 3308 sayılı kanunda "mesleki eğitim faaliyeti" adı altında çalıştırılan aday çırak, çırak ve kalfaları kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

bitirmeleri ve gerekirse sağlık kurulu raporu ile belgelemek üzere işin gereğine uygun sağlık koşullarına haiz olmaları yeterlidir. Akademik başarının günden güne anlamsız hale geldiği günümüz koşullarında pek çok velinin haklı olarak çocuklarını bu merkezlere yönlendirdiklerini söylemek mümkündür. Kaldı ki MESEM'e kaydolmak için azami bir yaş sınırı da aranmamaktadır.

Mesleki Eğitimin Ulusal Mevzuattaki Yeri

3308 sayılı kanunun Mesleki eğitim merkezi programına çıraklık kayıt şartları başlıklı 10. Maddesi, Türkiye'nin taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesine de ILO 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesine de aykırıdır. Zira 4+4+4 eğitim sistemi ile okula başlama yaşının 66 aya (5,5 yaş) çekilmesi ile MESEM'e başlama yaşı 13'e indirilmiştir. Tekrar etmekte fayda vardır ki MESEM uygulaması, bu haliyle Anayasa ve Uluslararası Sözleşmelere aykırıdır. Her ne kadar içeriğinde 1 günlük teorik eğitim 4 günlük pratik eğitim bulunsa da bunun pratikte uygulanmadığı, çırakların her gün işyerlerine gittikleri ayrıca bu çocuklar sağlıklı bir eğitim öğretim ortamından ziyade her türlü istismara açık ve iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinden mahrum bir şekilde ağır şartlarda çalıştıkları kimse tarafından inkâr edilemeyecek bir gerçektir.

Son zamanlarda kamuoyunda özellikle iş kazaları ile gündeme gelen MESEM'den (Mesleki Eğitim Merkezi) sonra, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından mesleki eğitim literatürüne Mesleki Ortaokullar isimli yepyeni bir kavram daha kazandırılmıştır[4]. Tıpkı MESEM gibi çocuklara mesleki eğitim bece-

4 https://www.meb.gov.tr/turkiyenin-ilk-mesleki-ortaokullarinin-egitim-verecegi-iller-belli-oldu/haber/34771/tr (Erişim Tarihi: 25.03.2025).

rileri kazandırmak iddiasıyla ortaya çıkan bu yeni kurumlar şimdilik sadece pilot bölgelerde faaliyete girmiş durumdadır. Ancak projenin başarılı olması halinde tüm Türkiye'ye yayılacağı belirtilen mesleki ortaokulların ulusal ve uluslararası mevzuata uygun olup olmadığını halen yeterince tartışılmış değildir. Zira bu inceleme sadece çocukların eğitim hakkını ve eğitim kalitesini değil, artık ülkemizde bir iş gücü piyasası haline gelmiş olan çocuk emeğinin de mevzuata nasıl entegre edildiğini görmek açısından önem teşkil etmektedir.

Mesleki Ortaokulları hayatımıza girene dek, MESEM'e kaydolmak için ortaokul bitirme şartının doğal bir sonucu olarak çocukların asgari 13,5 yaşını doldurması beklenmekteydi. Ancak 2024 Ağustos ayında bir genelge ile hayatımıza giren Mesleki Ortaokulların bu durumu değiştirdiğini söylemek gerekir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ve 2024-2025 Eğitim ve Öğretim Yılına İlişkin İş ve İşlemleri konu alan 14.08.2024 tarihli 111911202 (2024/53) sayılı genelgenin, Mesleki ve Teknik Eğitim Politika Belgesine, 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'na ve konuyla ilgili diğer ulusal ve uluslararası mevzuata uygun olduğunu söylemek mümkün değildir.

ILO ve Uluslararası Örgütlerin Çıraklık Eğitimine Bakışı

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çıraklık sistemlerini çocuk işçiliğiyle mücadelede kritik bir araç olarak görmektedir. Ancak ILO'nun 138 ve 182 sayılı sözleşmelerinde, çocukların eğitim haklarının korunması gerektiği vurgulanmaktadır. ILO 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi, asgari çalışma yaşının kademeli olarak artırılmasını öngörmektedir. Türki-

ye bu sözleşmeyi 1998 yılında onaylamış olmasına rağmen, gerek önceki ismiyle Çıraklık Eğitim Merkezleri, gerekse bu yazının konusunu oluşturan MESEM ve Mesleki Ortaokullar uygulamaları ile bu ilkeye ters düşmektedir. Yine ILO 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Sözleşmesine göre çıraklık eğitiminin ağır ve tehlikeli işlerden arındırılması gerektiğini belirtmektedir. Ancak MESEM'de ve Milli Eğitim Bakanlığının yeni düzenlemesi ile yaşları 10 ila 12'ye kadar inebilecek olan çırakların elektrik tesisatları, yüksek gerilim sistemleri, gemi inşası, deri giyim üretimi, makine bakım onarımı, betonarme yapı sistemleri, beton-çimento ve zemin teknolojisi, deri işleme, mermer işleme, makine bakım onarım, metal doğrama, endüstriyel-dekoratif cam üretimi ve şekillendirme, yapı tesisat sistemleri, tekstil hizmetleri gibi "tehlikeli" ve "çok tehlikeli" sınıflarda yer alan işlerde çırakların ağır sanayi kollarında çalışmalarının önü açılmıştır. Bu durum sözleşme hükümleriyle açık bir çelişki içerisindedir.

UNESCO ve UNICEF'in Çocuk Hakları Raporları ise çıraklık sisteminin eğitimi *tamamlayıcı* nitelikte olması gerektiğini, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimini olumsuz etkileyecek uygulamalardan kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak ülkemizdeki güncel uygulama, pek çok yargı kararına da konu olduğu üzere, çıraklık eğitimi altında çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyecek koşullarda çalıştırıldıklarını göstermektedir. Özellikle bu konuda hizmet tespit davaları bakımından yaşanan hukuki uyuşmazlıklar Yargıtay'ın önüne geldiğinde, Yargıtay burada yapılan çalışmaların gerçek anlamda bir çıraklık eğitimi mi yoksa çıraklık eğitimi altında bir işçi işveren ilişkisi mi olduğunu irdelemektedir. Buna göre "özellikle sigortalı

ile işveren arasındaki hukuki ilişkinin niteliği ve sigortalının çırak olup olmadığı belirlenirken çalışma ilişkisi irdelenmesi, çıraklık sözleşmesinde akdi ilişkinin üstün niteliğinin 'çalışma' yerine 'sigortalıya bir meslek ve sanatın öğretilmesi' olduğu hususu gözetilmesi, sigortalının işyerinde üretimle ilgili çalışmalara eylemli olarak katılması ve meslek ve sanat eğitiminin ikinci planda tutulması, bir başka anlatımla sigortalının emeğiyle işyeri ve işverene katkıda bulunması durumlarında çıraklık ilişkisinin söz konusu olamayacağı" Yargıtay tarafından benimsenmiştir. (Y. 10.HD. 2018/5228 E., 2019/5312 K.)[5] Bu bağlamda, Türkiye'de çıraklık eğitiminin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi gerekmekte, özellikle iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri artırılmalı, çıraklara yönelik koruyucu düzenlemeler getirilmelidir.

Çıraklar: İşçi Mi Öğrenci Mi?

Konu mesleki eğitim ile ilgili olduğunda, karşımıza çıkan en büyük handikap buna hangi mevzuat üzerinden bakılacağı olmaktadır. Bu konuda iki yaklaşım söz konusudur. Birincisi mesleki eğitim merkezlerinde yapılan uygulamaların bir eğitim türü olarak kabul edilip eğitim hayatının bir parçası olarak benimsenmesi ve tartışmanın 3308 sayılı kanun ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan diğer yönetmelik ve genelgelerle uyumluluğu üzerinden yapılmasıdır. İkinci yaklaşım ise MESEM veya Mesleki Ortaokullarda çalışan çırakların pratikte işçiden farksız olduğunu, bu sebeple konuya İş Kanunu, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve sair ulusal ve uluslararası mevzuat üzerinden bakılması gerektiğini savunmaktadır.

5 Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Çıraklık Sistemi Raporu, sf. 22.

Bu yazıda ikinci bakış açısı benimsenmekte ve çırakların pratikte bir mesleki eğitim almadıkları, pratikte İş Kanunu'na tâbî bir işçiden farksız ve hatta daha dezavantajlı konumda oldukları, ancak mevzuatta işçi olarak tanımlanmamaları sebebiyle işverenler bakımından ucuz iş gücü teşkil eden bu öğrencilerin belirli haklardan yoksun bırakıldıkları vurgulanmaktadır. Gerçekten de MESEM bünyesinde eğitim gören çırakların herhangi bir iş tanımı olmaksızın ve herhangi bir iş güvenliği önlemi alınmaksızın, saat ve dinlenme sürelerine hiçbir şekilde riayet edilmeksizin her işe koşturuldukları artık saklanamaz bir gerçektir[6]. Pratikte yaşanan bu sarsıcı gerçek, çocuk işçiliğini meşrulaştıracağı endişesiyle inkâr edilmemelidir.

Mesleki Ortaokullar Gerçekten Gerekli Mi?

Türkiye'nin 1998 yılında onaylayarak asgari çalışma yaşını uluslararası standartlara uygun hale getireceğini taahhüt ettiği 138 sayılı ILO Asgari Yaş Sözleşmesine göre, gelişmekte olan ülkeler bakımından asgari çalışma yaşı öncelikle 14 olarak belirlenmeli, daha sonra bu kademeli olarak artırılmalıdır[7]. Ancak MESEM uygulaması çıraklar bakımından yeterince hak ihlaline kapı aralamıyormuş gibi, 2024 Temmuz ayında yayımlanan genelge ile çocukların 9,5-10 yaşından itibaren çırak olarak "eğitim görmesinin" önü açılmıştır. Bunun pratikte henüz ergenlik çağına bile girmemiş çocuklar üzerinde yaratacağı fizyolojik (boy uzamasının durması, kamburlaşma, vb.) ve psikolojik etkilerden (çocuğun sosyalleşememesi, entelek-

6 https://www.evrensel.net/haber/524248/istemesem-gercegi-ise-basladigin-da-14-oldugunde-15-%20yasindaydi (Erişim Tarihi: 25.03.2025).

7 https://www.ilo.org/tr/resource/138-nolu-asgari-yas-sozlesmesi (Erişim Tarihi: 25.03.2025).

tüel gelişimlerinin sekteye uğraması) uzun uzun bahsetmek mümkündür, ancak genelge öyle büyük bir hukuka aykırılık taşımaktadır ki, öncelikle buna karşı çıkmak gerekir. Gerçekten de çıraklar işçi sayılmadıkları için sendikal faaliyetlerde bulunamazlar, çalışma saatleri ne 3308 sayılı kanuna ne de 4857 sayılı kanuna uygundur, 3308 sayılı kanuna göre işveren tarafından her yıl tatil aylarında verilmesi zorunlu olan 1 aylık ücretli izinleri kullandırılmaz, 6331 sayılı kanuna göre iş sağlığı ve güvenliği hükümlerine tabi olsalar da işyerinde çalışan sayısına dahil edilmezler ve belli hakların çalışan sayısına bağlı olduğu durumlardan yararlanamazlar. Tüm bunlar alışılagelmiş, neredeyse kanıksanmış bir takım hak ihlalleri olmakla birlikte, MESEM kapsamında çalışan çocukların ölüm haberleri ile tekrar gündeme gelmektedir. Ancak Türkiye'nin taraf olduğu tüm uluslararası anlaşmalara, ILO Tavsiye Karar ve Sözleşmelerine ve bunun doğal bir sonucu olarak Anayasaya aykırı şekilde dizayn edilmiş mesleki ortaokullar, bu tartışmaların tamamını geri plana atacak kadar ciddi bir hak ihlaline yol açacak niteliktedir. 9 ila 10 yaşında bir çocuğun kaportacılık, mermer işlemeciliği, kumaş boyama, ayakkabı yapımı-tamiri ve benzeri işlere bu kadar erken yaşta başlamasının ona ne gibi bir beceri ve nitelik kazandıracağı ve bu kazanımlara ne uğruna sahip olacağı sadece hukukçuların değil tüm toplumun sorması gereken bir sorudur. Çocuklar sanayi bölgelerinden hiç dışarı çıkmaksızın, değil okula gidip 1 günlük teknik eğitim almak ailelerini dahi görmeksizin çalışmakta, gerekli iş güvenliği önlemleri alınmamış işyerlerinde öğrenmek için geldikleri işin haricinde de sayısız işe koşturulmakta, bunun sonucunda ucuz iş gücü olarak kullanılmaktadırlar. Çırakların maruz kaldığı tüm bu olumsuzluklar karşısında, MESEM

sistemi dahilinde çırak çalıştıran iş verenlere pek çok teşvik sunulmakta, çalışan çırak başına aylık net asgari ücretin yarısı kadar destek verilmektedir.

Türkiye'deki Mesleki Eğitim Sistemi Anayasaya Uygun Mu?

Bilindiği gibi eğitim hakkı Anayasanın 42. maddesinde güvence altına alınmış ve "*Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz*" şeklinde düzenlenmiştir. Anayasa ile güvence altına alınan eğitim hakkı, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununda (İlköğretim Kanunu) ayrıntılı şekilde düzenlenerek, işbu kanunun 1. ve 2. maddelerinde kadın erkek tüm vatandaşlar için ilköğretim mecburi kılınmıştır. Yine kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen eğitim sistemi 4 yıl süreli zorunlu ilkokul ve 4 yıl süreli zorunlu ortaokul şeklinde kademeli olarak tanımlanmıştır.

Mesleki Ortaokul düzenlemesi ise, 4 senelik zorunlu ilköğretimi tamamlayan öğrencilerin sonrasındaki 4 senelik zorunlu ortaokulu bitirmeksizin bu kurumlara geçebilmesine, yaşları 10 ila 12 arasında değişen çocukların yeterli teorik ve temel eğitime erişmeden mesleki yaşama atılmalarına yol açacaktır. Henüz gelişme çağının ortasında olan çocukların mesleki eğitim adı altında atölyelerde günde 10-12 saat çalıştırılmaları sadece boyun eğriliği, kamburluk, bodurluk ve benzeri fizyolojik etkilere yol açmayacak; aynı zamanda çocukların zihinsel ve entelektüel gelişimlerini de durduracaktır. Görüleceği MESEM ve Mesleki Ortaokul düzenlemesi, en hafif tabiriyle çocukları eğitim ve öğrenim haklarından yoksun bırakarak Anayasaya aykırılık teşkil etmektedir. Yine Anayasanın ilgili maddesinin ikinci cümlesinde "Öğrenim hakkının kap-

samı *kanunla* tespit edilir ve düzenlenir" demektedir. Halbuki yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere Mesleki Ortaokul modeli bir kanuna dayanmamaktadır. Çocukların en temel eğitim ve öğrenim hakkının kapsamı yalnızca bir genelge ile daraltılmıştır.

Yalnızca Mesleki Ortaokul sistemi değil, aynı zamanda 3308 sayılı Kanun'un Mesleki Eğitim Merkezi programına çıraklık kayıt şartlarını düzenleyen 10. maddesi, Türkiye'nin taraf olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ve ILO 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi'ne aykırıdır. MESEM'e başlama yaşının 13'e düşürülmesi, çocukların eğitime erişim hakkını kısıtlayarak Anayasa'nın 42. maddesi ile güvence altına alınan eğitim hakkını ihlal etmektedir. Yine Anayasanın uluslararası mevzuatın Türk hukuk sistemindeki ve kanunlar hiyerarşisindeki yerini belirleyen 90/5.maddesi kapsamında Türkiye'nin imzacısı olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesine aykırılık taşıyarak, anayasa ikinci defa hiçe sayılmış olmaktadır. Tüm bu açıklamalar ışığında, bu merkezlerin hukuki statüsünün yeniden değerlendirilmesi ve çocuğun üstün yararını gözeten hak temelli gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Dünyadaki Başarılı Çıraklık Uygulamaları: Almanya Modeli

Almanya'nın çıraklık sistemi, eğitim sisteminin bir parçası olarak uygulanmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye'deki yerleşik uygulamanın aksine, ilköğretimdeki başarısız olan çocukların değil, yeteneğine ve isteğine göre eğitimin belli bir aşamasında ve eğitim içerisindeki çocukların seçtiği bir sü-

reçtir[8]. Öte yandan Türkiye'de çırak merkezlerine gönderilen çocukların ekseriyetle ilkokul derslerinde başarısız, yoksul ailelerden gelen ve bir an evvel işgücüne katılması amaçlanan çocuklar olduğu bilinmektedir.

Almanya'da uygulanan ikili eğitim sistemi, mesleki eğitimin en başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Almanya'daki Çıraklık eğitimi genellikle 15-16 yaş civarında başlamaktadır, azami başvuru yaşı olmamakla birlikte zorunlu okul eğitimi tamamlandıktan sonra başvurulabilmektedir. Çıraklık eğitim süresi ise mesleğe göre değişmekle birlikte çoğunlukla 2 ila 3.5 yıl arasında sürmektedir[9]. Bu sistemde çıraklar haftanın belirli günlerinde okulda teorik eğitim almakta, kalan günlerde ise iş yerinde uygulamalı eğitim görmektedir. Öğrenciler iş hukuku kapsamında korunmakta ve sigortalı olarak çalışmaktadır. Özel sektör ve devlet iş birliğiyle çırakların mesleki gelişimi sürekli denetlenmektedir. Yine Almanya modelinde sendikalı ve toplu iş sözleşmesi olan işyerlerinde, çıraklar da sendikal hak ve menfaatlerden faydalanabilmektedir. Türkiye'de ise genel kanı, çırakların işçi olmadığı gerekçesiyle sendikal haklardan yararlandırılmalarının mevzuata aykırı olacağı yönündedir. Bu düşünceyi benimseyenler, çıraklara sendikal hak ve özgürlüklerin tanınması halinde onların adı konmamış birer işçi statüsüne yerleştirileceği endişesini duymaktadır. Bu bir bakıma iyi niyetli ve anlaşılabilir bir endişe olarak görülebilecek ise de esasında bu tavır haklar bakımından değil ama yükümlülükler bakımından işçilerden hiçbir farkı olmayan çırakların daha fazla hak kaybı yaşamasına sebep olmaktadır.

8 Çıraklık Sistemi Raporu, sf. 25.

9 Çıraklık Sistemi Raporu, sf. 25 vd.

Almanya modelinin Türkiye'de uygulanabilirliği değerlendirildiğinde, MESEM ve mesleki ortaokulların yalnızca iş gücü piyasasına ucuz emek sağlayan bir yapı olmaktan çıkartılıp, gerçek anlamda mesleki eğitim sağlayan bir kuruma dönüştürülmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Almanya modelinde olduğu gibi, özel sektör ve devletin iş birliğiyle, çırakların eğitim alırken aynı zamanda sosyal güvencelerden faydalanması sağlanmalıdır.

Sonuç Yerine

MESEM ve Mesleki Ortaokullar, çocuk işçiliğini artıran ve eğitim hakkını ihlal eden bir yapıya sahiptir. Anayasa ve uluslararası sözleşmelere aykırı olan bu sistemin acilen revize edilmesi gerekmektedir. Türkiye'de Almanya gibi başarılı modellerden örnek alınarak, çırakların yalnızca iş gücü olarak görülmediği, aynı zamanda mesleki anlamda gelişimlerini sağlayan bir eğitim sistemine geçilmelidir. Bu çerçevede:

- MESEM' sistemine giriş yaşı en az 15'e çıkarılmalıdır.
- Herhangi bir kanuni dayanağı olmayan ve Türkiye'nin imzacısı olduğu çocuk hakları içerikli tüm sözleşme ve tavsiyelere açıkça aykırılık teşkil eden Mesleki Ortaokul Modeli'nden derhal vazgeçilmelidir.
- Çıraklar sigortalı işçi statüsüne alınmalı ve iş güvenliği tedbirleri artırılmalıdır.
- Eğitim süresi boyunca teorik eğitim oranı artırılmalı, iş yeri eğitimi kontrollü hale getirilmelidir.
- Çırakların sendikal hakları tanınmalı, sendikal faaliyette bulunma ve örgütlenme hakları Anayasadaki standartlara uygun hale getirilmelidir.

- Mesleki eğitim sistemi; okulda başarısız olan öğrencileri eğitim sisteminin dışına atmakta kullanılan bir aparat olmaktan çıkarılmalı, her öğrencinin kendi yeteneği ve ilgisine göre mesleklere yönelmesini sağlayan, bilimsel teorik eğitimi ve denetlenebilir nitelikli pratik eğitimi bir arada sağlayan merkezler haline getirilmelidir.
- ILO ve diğer uluslararası örgütlerin belirlediği standartlar dikkate alınarak çıraklık eğitimi yeniden yapılandırılmalıdır.

Bugüne dek bu konuda yaşanan hak ihlalleri, işyerlerinde yapılan denetimlerin yetersiz oluşu veya gerek çırakların deneyimsizliğine[10] gerekse işverenlerin bilgi eksiklikleri, iş sağlığı ve güvenliği hükümlerine aykırı uygulamalar ve buna benzer nedenlere bağlanmaktaydı. Ancak artık hem Anayasa hem de kanun ve uluslararası sözleşmelere aykırı biçimde yürürlüğe konan MESEM sistemi ve bir genelge ile eğitim hayatına entegre edilen Mesleki Ortaokul modeli, konuyu kaçınılmaz bir biçimde hukuki bir bağlama oturtmuştur. Konu ile ilgili gerekli düzenlemelerin yapılarak bir an evvel kanunlara, uluslararası sözleşmelere ve Anayasaya aykırı bu düzenlemelerden vazgeçilmesi, başta çırakların yaşları olmak üzere örgütlenme, eğitim, sağlık ve iş sağlığı güvenliği alanında sahip oldukları hakların uluslararası standartlara yükseltilmesi gerekmektedir. Aksi halde yalnızca çırakların değil toplumun da altından kalkamayacağı büyük zararlar ortaya çıkacaktır.

10 https://www.isigmeclisi.org/20961-hayatini-kaybeden-mesem-li-arda-tonbul-un-arkadaslari-arkadasimizi-suc (Erişim Tarihi: 25.03.2025).

ÇOCUK YOKSULLUĞU VE CEZASIZLIK

Hacer FOGGO[1]

Evlerini ziyaret ettiğimde çocukların yaşadığı yeri gördüğümde dehşet içinde kalmıştım. Anneleri kovid nedeniyle öldüğü için küçük iki çocuğa akrabaları bakıyordu. Komşular çocukların çok sık ağladıklarını, evden zaman zaman çığlık sesi duyduklarını, çocukların okula ara ara gittiklerini söylüyorlardı. Çocuklar aslında evde değil sokakta büyüyorlardı.

Bir başka öyküde ise tanıdığım bir anne cezaevine girdikten sonra çocuklarını akrabasına bırakıyor, akraba da çocuklara kötü davrandığı için çocuklar bana ulaşmıştı. Çocukları sonra başka akrabaları, daha sonra başka akrabaları aldı ve nihayetinde anne cezaevinden çıktı ve çocukları yeniden toparladı. Şimdi o çocuklarda depresyon ve panik atak var. Bütün bunları neden anlatıyorum…

Çocuklar ister yoksul ister varlıklı olsun kendi temel ihtiyaçlarını karşılayamaz. Bir çocuk çeşitli nedenlerle ailesi dışında bir yerde kalıyorsa ihmale ve istismara açıktır. Yine çocuk, birlikte yaşadığı ailede çeşitli nedenlerle ihmale uğruyorsa, bu çocuklardan birinci derece de sorumlu olması ve koruması gereken devlettir. İhmaller içinde yaşayan çocuklar korunmuyorsa ne çocuklar, yoksulluk döngüsünden çıkar ne de bu ihmali ve istismarı gerçekleştirenlere yaptırım uygulanabilir.

---

1 Derin Yoksulluk Ağı Kurucusu.

Çocuk yoksulluktan kaynaklı yetersiz besleniyorsa, giyinemiyorsa, eğitime erişmekte zorlanıyorsa, barınma koşulları çocuğa uygun değilse bu durum çocuğun devlet eliyle ihmal edilmesidir. Bu ihmaller çocuklarda yetişkin olduklarında da fiziksel ve ruhsal olarak kalıcı sorunlara yol açabilir.

İhmal, aynı zamanda çocuğun yok sayılmasıdır. Çocuk yoksulluktan kaynaklı okulu bırakıp çalışmaya başlıyorsa, çalışan her çocuk çalıştığı yerde fiziksel ve ruhsal şiddet görme ihtimali yüksektir. Çocuğun gördüğü şiddeti anlatması, anlaması yetişkinlere göre çok daha zordur.

İhmal aynı zamanda aile içindedir, çocuğu görmezden gelmek, aşağılamak, korkutmak veya yalnızlaştırma halidir. Çocuğun aile içinde ihmal edildiğini anlaması çok zor olduğu için özellikle aile düzeninin bozulmaması veya farklı gerekçelerle zaman zaman hem akrabalar, hem komşular hem de kamu görevlileri tarafından çeşitli gerekçelerle tolare edilir. Bu da çocuğa ileride zihinsel ve fiziksel olarak ciddi zararlar verebilir. Bir çocuğu ucuz işgücü olarak görmek, şiddet uygulamak, sömürmek ihmaldir, istismardır, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığını bozar. Çocuğun uğradığı bu ihmaller zinciri açığa çıktığında da cezasızlığın devreye girmemesi gerekiyor.

Cezasızlık, yoksulluk içinde yaşayanları onurlu yaşam hakkından mahrum eder. Cezasızlık denilince akla öncelikle siyasal muhalifler gelir fakat yirmi yılı aşkındır yoksul mahallelerde yaptığım ev ziyaretlerinde, hak ihlalleri ve nefret suçlarının cezasızlık nedeniyle artık yaşamın bir parçası kendilerinin kaderi olarak gören ailelerle görüştüm. Sizlere medyada da geniş yer alan birkaç çarpıcı ve dramatik olaydan söz edeceğim.

2022 yılında Ankara'nın Altındağ ilçesinde, 2,5 yaşındaki Kadir'i baba döverek ve istismar ederek öldürüyor. Çocuğun ölümünü şüpheli bulan polis, baba ve aynı evde yaşayan kardeşini gözaltına alıyor. Babanın daha önce komşuları tarafından Aile Bakanlığı'na ve Emniyet'e şikâyet edilmesine rağmen önlem alınmadığı yönündeki iddiaları üzerine dönemin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Derya Yanık konu ile ilgili bir TV kanalında şunları söylüyor:

"26 Nisan'da bize Alo 183 üzerinden aile içi şiddetle alakalı bir ihbar gelmiş. 28 Nisan'da arkadaşlarımız eve gitmişler ve inceleme yapmışlar."

Bakın arada 2 günlük bir zaman dilimi var. Bu 2 gün ihmal değil midir?

Devam ediyor Bakan "Fakat herhangi bir bulgu yok. Yani baba evde değil, dedeyle ve diğer ailenin fertleri ile görüşüyorlar. Anne Ankara dışında bildiğim kadarıyla bana verilen notlarda herhangi bir bulgu yok. Sonra bununla yetinmiyor arkadaşlarımız babayı da kuruma çağırıyorlar. Babadan da gerekli bilgileri sorgulamaları yapıyorlar herhangi bir işaret yok şiddetle ilgili. Dolayısı ile ondan sonraki süreçte muhtemelen eğer bir şiddet iddiası yani çocukla ilgili daha yeni bulgular tıbbi aşamalar devam ediyor. Varsa da bir şey sonrasında yani ölüme götüren süreç sonrasında gerçekleşti gibi görünüyor. Çünkü biz bu aileyi pek çok noktada desteklemişiz zaten. Yani hiçbir şey yapılmadı iddiası biraz haksız bir iddia olur. Biz hem sosyal ekonomik destek noktasında hem engelli olan dedenin desteklenmesi noktasında desteklemişiz. "ve devam ediyor Bakan "eğer herhangi bir ihmal herhangi bir dikkatsizlik herhangi bir savsaklama gibi bir ihtimal dahi söz konusu

olursa gerekli idari yaptırımları uygularız bundan hiç kimsenin kuşkusu olmasın.

Çocuk yoksulluğu ile ilgili tanıklıklarım ve özellikle yoksul mahallelerdeki gözlemlerime dayanarak Bakan Derya Yanık'ın kendi idari soruşturması için söylediği "herhangi bir ihmal herhangi bir dikkatsizlik, savsaklama" konusunda "ihmalleri" bir bir sıralayacağım

- **Yaşı 2.5 olan, korumasız ve savunmasız bir bebeğin şiddet gördüğüne dair 26 Nisan'da bakanlık birimine bir ihbar geliyor, peki neden, hemen aynı gün değil de iki gün sonra bakanlık görevlileri 28 Nisan tarihinde gidiyor?**
- Çocuğun annesi, muhtemelen babanın kendisine yönelik şiddeti nedeniyle olaydan 6 ay önce çocukları bırakıp evi terk ediyor ve başka bir şehre gidiyor. Bakanlık kendisine bağlı kurumunun takip ettiği bu evde, anne terk ettikten altı ay sonra çocukların annesiz, aşırı yoksul koşullar altında yaşadığını izleyip neden müdahale etmiyor?
- Evde bebeğe bakamayacak durumda bir yatalak engelli dede, komşuların iddiasına göre sürekli şiddet uygulayan bir baba, babanın erkek kardeşi ve küçük bir abla ile kalıyor. Yani bu evde bu çocukların bakımını üstlenecek hiç kimse yok, sürekli bakıma muhtaç bir bebeğin bu evde bu süre zarfında korumasız bir biçimde kalması Bakanlığın ilgi alanına neden giremiyor, bu ihmaldir, görevini yerine getirmemektir.
- Komşuların şiddet ihbarı ile eve gelen bakanlık görevlilerine "Evde şiddet yok" diyen engelli yatalak dedenin ifadesi

oğluna bağımlı yaşadığından ve kaygı ile söylenmiş ifade olamaz mı? Üstelik olayla ilgili o dönemde basında çıkan son habere göre çocuğun uzun zamandır vücudunda sürekli şiddet gördüğüne dair bulgularda ortaya çıkmış.

- Kurum görevlileri 28 Nisan'da yaptığı sosyal inceleme sonucu "şiddetle ilgili bulgu yok" sözleri tıbbi bir rapora dayanıyor mu, Hayır? Bu ihmal değil mi? Bakan diyor ki programda **"Yani hiçbir şey yapılmadı iddiası biraz haksız bir iddia olur. Biz hem sosyal ekonomik destek noktasında, hem engelli olan dedenin desteklenmesi noktasında desteklemişiz."**

Saydıklarımın hepsi ihmaller zinciridir, takip etmediğiniz ama ekonomik destek/ gıda benzeri destek verdiğiniz çocuğun ölümü ve Bakanlığın ihmalini ortadan kaldırmıyor. O evde 6 aydır annesiz yaşayan 2.5 yaşında bir bebek şiddet iddiaları üzerine bile sosyal koruma altına alınmıyor. Bakanlığa bağlı kurumların desteklediği aileleri takip etmeleri, hanedeki bir acil durumdan veya değişiklikten haberdar olmaları çok önemli. Fakat bu takibin yapılabilmesi için yine yeterince donanımlı ve ihmalleri tespit edecek yoksulluğa insan hakları perspektifi anlayışı ile bakacak bir politikaya ve çalışanlara ihtiyaç var.

Sonuç olarak babaya "**Çocuğu eziyet ederek öldürmek**" suçundan ağırlaştırılmış müebbet, "**Zincirleme şekilde cinsel saldırı**" suçundan ise 30 yıl hapis cezası verildi. Peki Aile Bakanlığı'na bu ihmaller zinciri ile ilgili bir soruşturma açıldı mı? Bütün basın babayı konuşurken Bakanlık'ın ihmallerini neden tartışmıyoruz. Bu cezasızlık değil mi?

Bir başka olay; Eskişehir'de 6 yaşındaki Elif Nur açlık ve bakımsızlıktan yaşamını yitiriyor. Anne babası cezaevinde

olan Elif Nur'a ve 9-12 yaşındaki 2 kardeşine halası, amcası ve babaannesi bakıyor. Bu evde açlık ve bakımsızlıktan rahatsızlanıp götürüldüğü hastanede ölen Elif Nur'un halası, amcası ve babaannesi hakkında, 'Çocuğu canavarca hisle veya eziyet çektirerek öldürme' suçundan ağırlaştırılmış müebbet, devlet korumasına alınan diğer 2 kardeşe yönelik 'Eziyet' suçlamasıyla da 16'şar yıl hapis cezası istendi. Hazırlanan iddianamede, Elif Nur ve diğer çocukların haftalarca herhangi bir besin yemeden çatı arasında kaldıklarının tespit edildiği belirtildi. Küçük kızın aynı evde yaşadığı 9 ve 12 yaşındaki ağabeylerinin de bakımsız ve halsiz halde bulunup korumaya alındı...

Şimdi Eskişehir'deki Elif Nur için cezasızlık ve ihmalleri sıralayalım:

- Annesi babası cezaevinde kalan çocukları ve annenin dışarıdaki çocuklarını anne cezaevine girdiği andan itibaren izleyemeyen devlet kurumlarının hiçbir ihmali yok mu?
- Bu aile bakanlıktan sosyal yardım alan bir aile, çocuğun açlıktan ölecek bir duruma gelmesini göremeyen bir duruma gelinceye kadar Aile Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı birimleri neredeydi?
- Elif Nur'un anne ve babası cezaevine alındıktan sonra Adalet Bakanlığı bu çocukların durumuyla ilgili neden diğer kurumlara bilgi vermedi?
- Adalet Bakanlığı süreci başlattıktan sonra diğer kurumlara bilgi vermeli ve cezaevinde kalan çocuk varsa onunla ilgili koruyucu tedbirleri almalıydı. Sağlık Bakanlığı çocukları sürekli Aile Hekimliği aracılığıyla izlemeli sosyal destek veren Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ise çocuğun ihtiyaçla-

rını ve durumunu sürekli periyotlarla takip ederek gerekli önlemleri önceden almalıydı.

- Düşünün, çocuklar okula devam etmiyor ama ne okul ne de Milli Eğitim temsilciliklerinin bu konuda bir yaptırımı yok. Bu cezasızlık değil mi, suçlu sadece hala mı, akrabalar mı?
- Bir başka olay:
- Hatay'ın Erzin ilçesinde çalıştırıldığı fabrikada paketleme makinesinin makarasına kıyafetini kaptıran çocuk işçi 14 yaşındaki **Dicle Nur Selçuk**, yaralı olarak kaldırıldığı hastanede yaşamını yitiriyor. Şimdi cezasızlıkla ilgili sorularım:
- *14 yaşındaki Dicle Nur Selçuk, Diyarbakır'dan Hataya Erzin ilçesindeki fabrikaya tek başına mı geldi, Fabrikada çalışmasına kim izin verdi?*
- *Okul çağında olan Dicle Nur, Diyarbakır'da herhangi bir okulda kayıtlı mıydı? Kayıtlı ise okul devamsızlık yapmasına nasıl izin verdi veya neden bu çocuğu izlemedi?*
- *Narenciye fabrikasında 14 yaşındaki bir çocuk belli ki mesaiye de bırakılıyor, gece 22.00 de yaşamını yitirdiğine göre bu fabrikada bir denetim var mı?*
- *Ne kadar ücrete çalıştırılıyor bu çocuklar, hangi şartlarla getiriliyor, işyerinde doktor, psikolog vb. var mı?*
- *Bu arada Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Çalışma Programı, çalışan çocuklarla ilgili nasıl bir izleme yapıyor ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Türkiye Ofisi'nin bu konularda ellerinde istatistik dışında bir izleme, değerlendirme ve bakanlığa yönelik bir önerileri oldu mu?*

İş Cinayetlerinde Cezasızlık ve Yitirilen Yaşamlar

İSİG Meclisi'nin verilerine göre sadece 2024 yılında en az 1897 işçi, iş cinayetlerinde hayatını kaybetti. Bu ölümlerin nedenlerine baktığında çok basit önlemlerin bile alınmadığını görüyorsunuz. Ekipmanlar temin edilmiyor, denetimler yapılmıyor. Denetim yapılsa bile evrak üzerinde kalıyor. İş cinayeti sonrası caydırıcı ceza verilmiyor veya asıl sorumlular yargılanmıyor. Yetkili kamu kurumlarının da yargılanmasına izin verilmiyor. Cezasızlık ve denetimsizlik patronların iş güvenliği önlemlerini hiçe saymasına ve iş kazalarının artmasına sebep oluyor.

Benim sahada çalışırken tanık olduğum cezasızlık mağdurları bakın kimlerdir "fabrikadan çıkardılar 3 aylık maaşım da içeride kaldı" diyen Ali, "çekçeğimi aldılar, gizli gizli çuvalla kâğıt topluyorum" diyen Ferit. Cezasızlık, sosyal yardım merkezlerinde, belediye kapısında, işkur kapısında, erzak, kömür kuyruğunda, pazarda kalan sebzeleri almak için akşam saatini beklemektir. Cezasızlık, elektriğini kestiklerinde tutuklanma korkusu yaşayanlar, intihara teşebbüs edenlerdir. Cezasızlık arttıkça, yoksulların yaşama korkusu da artar. Çekçeğine el konulması, çocuğunun aç kalması, fabrikadan çıkartılmak, işini kaybetme ihtimali, mobbing, eşinden şiddet gören yoksul bir kadının ne kadar katlanacağını, nereye gideceğini bilememe halidir cezasızlık.

Cezasızlık tarlalara, meralara, ormana, gecekondulara, okullara, tapulu evlere, sahillere, yaylara "yasalara ek maddeler", yönetmelikler, genelgeler çıkartılarak göz dikilmesidir. Bitmeyen istekler, ihalelere doymayanlar ve doyamayanlar ve neredeyse "ölümsüz" olduklarını ilan edecek bir avuç insanın

zenginleşmesiyle derinleşen yoksulluğa neden olanlardır. Yani açlıktan ve bakımsızlıktan ölen 6 yaşındaki Elif Nur'un sadece "halasını" tartıştıran sistemdeki yapısal çürümüşlüğü görmeden, insan hakları temelli bir politika ortaya koymadan bu yoksulluğu önleyemeyiz.

KAYNAKÇA:

- https://www.posta.com.tr/gundem/2-5-yasindaki-kadirin-olumuyle-ilgili-bakan-yaniktan-flas-aciklama-2522040
- https://www.milliyet.com.tr/gundem/2-5-yasindaki-kadirin-korkunc-olumu-babanin-ifadesi-ortaya-cikti-6756991
- https://www.gercekgundem.com/yazarlar/hacer-foggo/4321/kadir-bebegi-neden-kurtaramadik
- https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/ac-birakilip-eziyet-edilen-elif-nurun-olumunde-babaanne-ve-halaya-iyi-hal-indirimi,2lWbaS4TiUymTn4VVcpYGQ
- https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/narenciye-paketleme-fabrikasinda-cocuk-isci-olumu-kiyafetini-makineye-kaptirarak-yasamini-yitirdi-2001738#google_vignette
- https://www.isigmeclisi.org/20824-2022-yilinda-en-az-1843-isci-is-cinayetlerinde-hayatini-kaybetti#:~:text=Yüzde%2068'ini%20ulusal%20basından,işçi%20iş%20cinayetlerinde%20hayatını%20kaybetti.

ÇOCUĞUN KATILIM HAKKI VE HUKUKİ DİNLENİLME ÇERÇEVESİNDE YARGILAMADA ÇOCUĞUN DİNLENİLMESİ

Av. Esma MEMİ[1]

I. Giriş

Katılım; çocuğun kendini etkileyecek kararlara dâhil olmasını, kendini ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğünü içermektedir. Ailede, okulda, toplumsal ortamlarda, çocukları ilgilendiren politikaların belirlenmesinde, yerel yönetimlerde, medyada çocuklarla ilgili haber yapılırken çocukların bilgilendirilmeleri, karar alma süreçlerine katılabilmeleri ve fikirlerini ifade edebilmeleri anlamına gelir. Katılım hakkından bahsedebilmek için çocukların yalnızca kendini ifade edebilmeleri yeterli değildir aynı zamanda sözlerinin dikkate alınıyor olması da gerekir. Ayrıca çocuklara katılım hakkını kullanabilmeleri için olanak tanınması da bu kapsamdadır.

Katılım ile çocukların problem çözme yeteneklerinin geliştiğini, hak ve sorumluluklarının farkına varmalarını sağladığını, toplumun sorunlarına daha duyarlı hale gelmelerine yardımcı olduğunu, kendilerine duydukları güveni artırdığını ve alınan karara uyum sağlamalarını kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Çocuklara kendileriyle ilgili her alanda katılım olanağının sağlanmasıyla çocukların birey olarak kabul

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi

görmeleri ve demokrasiyi anlayarak hayatlarına uygulamaları amaçlanmaktadır.

Bu yazıda uluslararası metinler ve yasalarla güvence altına alınan çocuğun katılım hakkı hukuki dinlenilme kapsamında ele alınacak olup, adalet sistemi içerisinde bilhassa yargılamalarda çocuğun dinlenilmesi ve söz hakkının etkisi irdelenecektir.

II. Çocuğun Katılım Hakkı

Katılım hakkı ilk kez Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer bulmuştur. Sözleşmeyle çocuklar uluslararası hukuk alanında birer hak süjesi haline gelmişlerdir. Çocuğu hem birey olarak hem de içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak tanıyan sözleşme o güne dek yetişkinlere özgü kabul edilen birçok hakkı çocuklara tanımasıyla uluslararası hukukta özel bir yer edinmiştir. Ayrıca sözleşmenin çocuğun katılımının sağlanması noktasında denetim mekanizması öngörmesiyle de diğer tüm metinlerden ayrıştığını söylemek mümkündür. Sözleşmenin dört temel ilkesinden biri olarak kabul edilen katılım 12. maddede şu şekilde ifade edilmektedir: *"Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır."* [2]

2 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, New York, 20.11.1989.

Maddenin ilk cümlesinde yer alan çocuğun görüşünü serbestçe ifade etmesi hakkı, aynı zamanda çocuğun görüşünü açıklama hakkını kullanmak isteyip istemediğine de kendisinin karar verebilmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sözleşmenin 12. Maddesinde açıklanan katılım sessiz kalma hakkını da pek tabi içermektedir. Çocuğa bir iletişim şekli olarak sessiz kalma hakkının tanınması, çocuğun kendisini, kendi tercih ettiği biçimde ifade etmesi hakkının desteklenmesi bakımından önem arz etmektedir.[3] Sözleşmenin on ikinci maddesinin ikinci cümlesi açıkça çocuğu etkileyen konularda adli veya idari süreçlerde çocuğun dinlenilmesinin sağlanmasını temin etmektedir. Taraf devletler sözleşmenin çocuklar için güvence altına aldığı hak ve özgürlükleri sağlamak üzere iç hukuklarında düzenleme yapmak ve sözleşme kapsamında çocuk haklarının nasıl uygulandığı konusunda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları komitesine düzenli raporlar sunmakla yükümlüdürler.

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi[4] katılım hakkının çocuğun ilişkili olduğu uyuşmazlıkla ilgili kendini ifade edebilmesi, görüşlerini açıklayabilmesinin yanında uyuşmazlık ile ilgili bilgi sahibi olmasını da kapsadığını belirtmektedir. Sözleşmenin çocuğun katılımına ilişkin davalarda bilgilendirilme ve dava sırasında görüşünü ifade etme hakkı başlıklı üçüncü maddesinde bu husus şu şekilde düzenlenmiştir: *"Yeterli idrake sahip olduğu iç hukuk tarafından kabul edilen bir çocuğa, bir adli merci önündeki, kendisini*

3 Dr. Öğr. Ü. Serkan Ekiz Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Katılım Hakkı *İzmir Barosu Dergisi*, Mayıs 2021 s. 208.

4 Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Strazburg, 25.1.1996.

ilgilendiren davalarda, yararlanmayı bizzat da talep edebileceği aşağıda sayılan haklar verilir: ilgili tüm bilgileri almak; kendisine danışılmak ve kendi görüşünü ifade etmek; görüşlerinin uygulanmasının olası sonuçlarından ve her tür kararın olası sonuçlarından bilgilendirilmek."

Sözleşme ayrıca daimi komiteyle taraf devletlere çocuk haklarının geliştirilmesini ve kullanılmasını teşvik etmek üzere; çocuk haklarının kullanılmasına ilişkin kanun hükümlerini güçlendirmek için öneriler yapmak; çocuk haklarının kullanılmasına ilişkin mevzuat tasarıları hakkında görüşler vermek; çocuk haklarının kullanımı ile ilgili genel bilgileri medyaya, kamuya, kişilere veya çocuklara ilişkin sorunlarla ilgilenen kurumlara sağlamak; çocukların görüşünü araştırmak ve onlara gerekli tüm bilgiyi sağlamak sorumluluğu yüklemektedir.

III. Çocuğun Katılım Hakkının İç Hukukta Yansımaları

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde öngörülen görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve bilgilendirilme hakkının tanınması hususu iç hukukumuzda da önemli ölçüde benimsenmektedir.

Çocukların katılım hakkına ilişkin önemli uluslararası metinlerden olan Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ülkemiz tarafından 9 Haziran 1999 tarihinde imzalanmıştır. Bu Sözleşmenin amacı, çocukların yüksek çıkarları için, haklarını geliştirmek, onlara usule ilişkin haklar tanımak ve bu hakların, çocukların doğrudan ve diğer kişiler

veya organlar tarafından bir adli merci önündeki, kendilerini ilgilendiren davalardan bilgilendirilmelerini ve bu davalara katılmalarına izin verilmesini teminen kullanılmasını kolaylaştırmaktır. Sözleşme birinci maddenin dördüncü paragrafı uyarınca taraf devletleri imza/onay/uygun bulma aşamasında sözleşmenin uygulanacağı en az üç aile uyuşmazlığını belirlemekle yükümlü kılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti beyanına göre sözleşmenin aile hukuku davalarından; boşanma davaları, ayrılık davaları, çocukların velayetine ilişkin davalar, ebeveynle çocuk arasında kişisel ilişki kurulması ve babalığın mahkeme kararı ile kurulmasına ilişkin davalarda uygulanması uygun bulunmuştur.[5]

Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi 15/05/2003 tarihinde Strazburg'da imzaya açılmış, Türkiye Devleti çekincesiz olarak sözleşmeyi onaylamıştır. Sözleşmenin 6. Maddesi uyarınca iç hukukuna göre yeterli ayırt edebilme yeteneğine sahip olduğu kabul edilen bir çocuk kendi yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça ilgili tüm bilgileri almak, danışılmak ve görüşlerini ifade etmek haklarına sahiptir.[6]

3 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilen Çocuk Koruma Kanunu, temel ilkeler başlıklı dördüncü madde hükmüyle çocuğun haklarının korunması amacıyla yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınmasını ilke olarak gözetmektedir. Kanunun tedbir kararlarında usul başlıklı 13. Maddesinin ikinci fıkrası tedbir kararının verilmesinden önce

5 4620 sayılı Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, 18/01/2001.

6 6006 sayılı Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, 15/07/2003.

yeterli idrak gücüne sahip olan çocuğun görüşünün alınacağını düzenlemiştir. Yine denetim planı hazırlanmasına ilişkin 39./2-f maddesinde çocuğun görüşünün dikkate alınacağı belirtilmiştir.[7]

Türk Medeni Kanunu'nda bilhassa aile hukuku kitabında çocuğun katılımına ilişkin çeşitli hükümler bulunmaktadır. Kanunun soybağının reddi başlıklı 286. maddesinde doğrudan çocuğa dava açma ve taraf olma hakkı tanınmaktadır. Ve fakat belki de çocuğun katılımına ilişkin en dikkat çekici hüküm kanunun evlat edinmeye ilişkin 308. Maddesidir. Küçüğün rızası başlıklı maddenin ikinci fıkrası *"Ayırt etme gücüne sahip olan küçük, rızası olmadıkça evlat edinilemez."*[8] demekle çocuğun beyanı ve kararına tanınan ehemmiyeti göstermektedir. Bu hüküm iç hukukumuzda çocuğun katılım hakkının açıkça her şeyin üstünde olduğunu gösteren nadir düzenlemelerdendir.

Medeni Kanun'un 323-327. Maddelerinde yer bulan çocukla kişisel ilişki kurulmasında da nispeten çocuğun üstün yararı ve isteğinin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Çocuk ile ebeveyn arasında kişisel ilişki kararı verilirken çocuğun yaşı, sağlığı, kişisel ilişki kurulacak kişiyle çocuğun manevi ilişkisi, anne babanın yaşam biçimi, ekonomik durumları, çalışma şartları, yaşadıkları ortam, tarafların ve en önemlisi çocuğun görüşü dikkate alınır.

Yine Medeni Kanun'un 335- 351. Maddelerinde düzenlenen velayet hususunda da çocuğun katılımına ilişkin hüküm-

7 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu K.T. 3/7/2005, Resmî Gazete Tarih: 15/7/2005 Sayı:25876.

8 4271 sayılı Türk Medeni Kanunu 22/11/2001, Resmî Gazete Tarih: 8/12/2001 Sayı: 24607.

ler bulunmaktadır. 339. Maddenin üçüncü fıkrası "*Ana ve baba, olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanırlar; önemli konularda olabildiğince onun düşüncesini göz önünde tutarlar.*" demek suretiyle çocuğun fikirlerini belirterek kendiyle ilgili kararları alabilmesine olanak tanınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Çocuk katılımının uluslararası metinlerde öngörülen şekilde yazılı metinlerde benimsenip benimsenmediğini ortaya koymak adına çocuğun katılım hakkına ilişkin iç hukukumuzdaki çeşitli düzenlemelerden bahsettik. Uygulamada yani yargılama sırasında çocuğun katılımının ne derece tatbik edildiği ve hangi usullerde dinlenildiğine geçmeden önce bir üst kavram olarak hukuki dinlenilmeden ve yasal dayanaklarından bahsedilecektir.

IV. Hukuki Dinlenilme

Hukuki dinlenilme yargı mercileri önünde kendini anlatabilme iddia ve savunmada bulunabilme olarak ifade edilebilir. Salt davanın taraflarına ait bir hak değildir. Taraflar dışında üçüncü kişilerin de hukuki dinlenilme hakkı vardır. Bu yönüyle hukuki dinlenilmenin iddia ve savunmada bulunmadan daha kapsayıcı bir kavram olduğunu söylemek gerekir. Hukuki dinlenilme hakkı Anayasamızın 36. maddesinde yer alan bir usuli temel hak niteliğindedir.[9] *"Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz."*[10]

9 Hakan PEKCANITEZ, Hukukî Dinlenilme Hakkı, *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2000, s. 754.

10 T.C. Anayasası m. 36.

Hukuki dinlenilme hakkı, adil yargılanmanın görünümü olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesi ile de teminat altına alınmış bir haktır. Dolayısıyla hukuki dinlenilme hakkının ihlali adil yargılanma hakkının ihlali sonucunu doğuracaktır.

Roma Hukukunda *karşı tarafı da dinleyelim* anlamına gelen *"audiatur et altera pars"* kavramı yalnızca bir kişinin dinlenilmesinin eksik olacağını her iki tarafın birlikte eşit olarak dinlenilmesi gerektiğini ifade eder. Hukuki dinlenilme hakkının birçok temel haktan daha önce kavram olarak karşımıza çıkması ve dahi uygulanmış olması esasen evrensel insan hakları açısından ne derece önemli bir yapıtaşı olduğunu da bizlere göstermektedir.

Hukuki dinlenilme ile tüm taraf ve ilgililer dinlenir, iddia ve belgeler sunulur, vakalar tartışılır; sonucunda ise yargı makamı nihai kararını verir. Muhakemenin amacı da maddi gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamaktır. İşte hukuki dinlenilme maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasının en önemli aracıdır. Gerçeğin tespiti ancak adil bir yargılama ve hukuki dinlenilme ile mümkündür.

Anayasa ile güvence altına alınan hukuki dinlenilme ayrıca muhakemeye ilişkin genel ve özel kanunlarda da yerini almıştır. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 27. maddesinde *"Davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahiptirler."*[11] demek suretiyle yalnızca tarafların değil ilgili üçüncü kişilerin de bu hakka sahip olduğunu belirtmektedir.

11 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 27, 12/1/2011, Resmî Gazete Tarih: 4/2/2011 Sayı: 27836.

Ceza Muhakemesi Kanununun 236. maddesinde ceza yargılamalarında mağdur ile şikâyetçinin hangi usullerde dinleneceği, kanunun 52. Maddesinde tanıkların dinlenmesine ilişkin usul düzenlenmiştir.[12] Çocukların mahkemede dinlenmesine ilişkin ise genel düzenlemeden ayrı olarak çocuğun yüksek menfaatine uygun olacak şekilde kanun koyucunun madde metnini düzenlediği anlaşılmaktadır.

V. Yargılamada Çocuğun Dinlenilmesi

Çocuk bir yargılamada taraf sıfatı ile bulunabileceği gibi tanık ya da ilgili olarak da bulunabilir. Zira yargılamanın sonuçları doğrudan çocuğun menfaatine etki edecek nitelikte olabilir. Katılım hakkı hukuki dinlenilme kapsamında ele alındığından çocuğun yalnızca yargılamanın tarafı olarak değil ilgilisi olarak da yargılamada dinlenilmesine yer verilecektir.

a. Hukuk Yargılamalarında Çocuğun Dinlenilmesi

Çocuğun yargılamada taraf olarak bulunabileceği hallerden biri olan babalık davası TMK m. 301-304 arasında düzenlenmektedir. TMK m. 301 hükmü, çocuk ile baba arasındaki soybağının mahkemece belirlenmesini anne ve çocuğun isteyebileceğini düzenlemektedir. Soybağı iddiasında bulunmak kişiye sıkı sıkıya bağlı olduğundan babalık davasında davacı taraf sıfatı ile bulunan çocuğun dinlenileceği tartışmaya yer bırakmayacak şekilde açıktır. Her ne kadar sınırlı ehliyetsiz olan çocuğun davayı bizzat açıp takip etmesi mümkünse de pek tabi özel yetkili vekaletname ile vekilin takip etmesi de mümkündür. Bu durumda vekilin hukuki dinlenilme hakkını

12 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu m.52, m.236, Resmî Gazete Tarih: 17/12/2004 Sayı: 25673.

kullanıp kullanmadığına bakılması gerekmektedir. Ve fakat çocuğun davada kendisini bir avukat ile temsil ettiriyor olması yargılamada dinlenilmesine engel teşkil etmeyecektir. Vekil ile temsil edilmesi çocuğun dinlenilmesine lüzum olmadığı yönünde yorumlanmamalıdır. Çocuk davasını ister vekil aracılığıyla ister kendisi açıp takip etsin çocuğun kararı verecek hâkim tarafından bizzat dinlenilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Taraf olmamakla birlikte yargılama sonucunda verilecek karar çocuğun menfaatlerini, hukuki ve fiili durumunu etkileyebilir. Boşanma davası ile ferileri niteliğindeki velayet, nafaka ve anne-baba ile kişisel ilişki kurulması kararları çocuğu doğrudan etkileyecek nitelikte olduğundan çocuğun yargılamada dinlenilmesi gerekmektedir. Zira Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Haklarına İlişkin Avrupa Sözleşmesi uyarınca çocuğun boşanma sürecinde bilgilendirilmesi, görüşlerini paylaşması ve görüşlerinin dikkate alınması katılma hakkının bir gereğidir.[13] Çocuğun tanık ya da ilgili olarak bulunduğu davalarda görüşü genellikle Sosyal İnceleme Raporu (SİR) vasıtasıyla alınmaktadır. Sosyal İnceleme Raporları Adalet Bakanlığı tarafından Aile Mahkemelerinde görev yapan psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji veya sosyal hizmet alanlarında eğitim almış uzmanlar tarafından hazırlanmaktadır. Çocuğun dinlenilmesinde lüzum görülen hallerde Adli Görüşme Odası (AGO)'nda uzman tarafından dinlenmesine olanak tanınmaktadır. Çocukların duruşma salonunda değil de AGO'da uzman vasıtasıyla dinlenmesi çocuğun üstün yararı ilkesinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada yasa

13 İdil TUNCER KAZANCI, Hukukî Dinlenilme Hakkı ve Çocuğun Katılma Hakkı Bağlamında Yargılamada Çocuğun Dinlenilmesi, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Ocak 2023, s. 72.

koyucunun çocukların adalet sistemi içerisinden en az hasarla ayrılmasını amaçladığını söylemek mümkündür. Mahkeme hakimlerinin de çocuğun üstün yararını gözeterek takdirlerini çocukların AGO'da dinlenilmesi yönünde kullandıklarını görmekteyiz.

Aile hukukuna ilişkin yukarıda bahsi geçen davalarda hakimlerin yalnızca Sosyal İnceleme Raporuna bağlı olarak karar vermesi hususunda ise çocuğun katılım hakkı ve hukuki dinlenilmenin tam olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği tartışmalıdır. Yargıtayın hâkim görüşü ayırt etme gücüne sahip küçüğün mahkemede dinlenilmesi gerektiği yönündedir. Çocuğun mahkemede bizzat dinlenmemesi eksik inceleme olarak değerlendirilerek bozma sebebi kabul edilmektedir.[14] Yargıtay on yaş üzeri çocukların velayet hakkı ile ilgili olarak görüş bildirebileceklerini içtihat etmekteyse de daha küçük yaştaki ayırt etme gücüne sahip çocuğun dinlenebilmesinin de ilgili uzmanların vereceği karar ve hâkimin takdir hakkı çerçevesinde mümkün olduğu doktrinde savunulmaktadır.[15]

b. Ceza Yargılamalarında Çocuğun Dinlenilmesi

Ceza Adalet Sistemi içerisinde çocuğun dinlenilmesi elbette hukuk yargılamalarından ayrı ve özel bir usule tabidir. Mağdur ve suçtan etkilenen çocukların yaşamış olduğu travma sonucu psikolojik durumunun etkilenmiş olmasının kuvvetle muhtemel olması sebebiyle psikolojisine daha fazla zarar verilmemesi adına beyanlarının alanında uzman kişilerle yapılması gerektiği düzenlenmiştir. Çocukların cinsel istis-

14 Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, T. 22.12.2016, E. 2015/21429, K. 2016/16338.

15 OKTAY ÖZDEMİR, s 1234.

marı suçlarında mağdur çocukların adalet sistemi içerisinde defalarca adli işlemlerden geçirilirken örselenmesine ve hatta yeniden travma yaşamasına engel olmak üzere tüm işlemlerinin Eğitim Araştırma Hastaneleri bünyesindeki Çocuk İzlem Merkezlerinde (ÇİM) uzman marifetiyle bir defaya mahsus olarak dinlenecekleri hükme bağlanmıştır. Kanunun gerekli gördüğü haller dışında cinsel istismar mağduru çocuk bir defaya mahsus dinleneceğinden ÇİM'de beyanları uzman tarafından alınırken sesli ve görüntülü olarak kaydedilir. Böylece kararı verecek hakimlerin bu kayıttan çocuğa dolaylı da olsa temas etmesi ve çocuğun katılım hakkını kullanması mümkün kılınmaktadır.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun mağdur ile şikayetçinin dinlenmesi başlıklı 236. maddesi şu şekildedir: *"(3) Mağdur çocukların veya işlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş olan diğer mağdurun tanık olarak dinlenmesi sırasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi bulundurulur. (4) (Ek:17/10/2019-7188/22 md.) Cumhuriyet savcısı veya hâkim tarafından ifade ve beyanının özel ortamda alınması gerektiği ya da şüpheli veya sanık ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen çocuk veya mağdurların ifade ve beyanları özel ortamda uzmanlar aracılığıyla alınır. (5) (Ek:17/10/2019-7188/22 md.) Türk Ceza Kanunu'nun 103'üncü maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenen suçlardan mağdur olan çocukların soruşturma evresindeki beyanları, bunlara yönelik hizmet veren merkezlerde Cumhuriyet savcısının nezaretinde uzmanlar aracılığıyla alınır. Mağdur çocuğun beyan ve görüntüleri kayda alınır. Kovuşturma evresinde ise ancak, maddi gerçeğin ortaya çıkarılması açısından mağdur çocuğun beyanının alınması veya başkaca bir işlem yapılmasında*

zorunluluk bulunması hâlinde bu işlem, mahkeme veya görevlendireceği naip hâkim tarafından bu merkezlerde uzmanlar aracılığıyla yerine getirilir. Mağdur çocuk yargı çevresi ve mülkî sınırlara bakılmaksızın en yakın merkeze götürülmek suretiyle bu fıkrada belirtilen işlemler yerine getirilir."

Çocuk Koruma Kanunu'nun soruşturma başlıklı on beşinci maddesinin birinci fıkrasında "*Suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma çocuk bürosunda görevli Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılır.*" Demek suretiyle suça sürüklenen çocuğun ifadesinin alınması yani dinlenilmesi işlemlerinin bizzat cumhuriyet savcısı tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir.

Yargılama aşamasında ise çocukların dinlenilmesi mahkeme/ceza hâkimi tarafından gerekli görülüyor ise çocuğun yüksek menfaatine zarar getirmeyeceği ölçüde duruşma salonunda veya Adli Görüşme Odaları (AGO)'nda dinlenilmesi mümkündür. Çocuk ister duruşma salonunda ister AGO'da dinlenilsin psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bulundurulması yasalarla mecbur kılınmıştır.

VI. Sonuç

Her ne kadar tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmeler doğrultusunda çocuk katılımının ülkemizde benimsendiği ve iç hukukta buna yönelik birçok düzenlemeye yer verilmiş olduğu izah edildiyse de çocuğun görüşünün alınması hususunda henüz kat edilmesi gereken yol olduğu kanaatindeyiz. Uygulamada ise yargı makamlarının çocuğun katılım ve dinlenilme hakkının kullanılmasında gerekli özeni göstermedikleri dile getirilmelidir. Bilhassa boşanmanın ferisi niteliğin-

deki nafaka, velayet ve çocukla kişisel ilişkinin tesisine ilişkin uygulamada karar verilirken çocuğun katılımının geri plana atıldığı dolayısıyla görüşlerinin dikkate alınmadığı görülmektedir. Çocukların katılımının yalnızca uzman tarafından hazırlanan matbu sosyal inceleme raporları vasıtasıyla sınırlı şekilde sağlandığını mahkeme hakimlerinin de bu rapora bağlı kalarak çocukla temas kurmadan karar verdiği sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. Çocuğun yargılamada bizzat kararı verecek merci tarafından dinlenilmesi davanın aydınlatılması ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılması kapsamında yükümlülük olmanın yanı sıra Anayasa, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve yasalarca korunan katılma hakkı ve hukuki dinlenilmenin gereğidir. Şayet kendi menfaatlerini etkileyen yargılamada çocuk bizzat kararı verecek hâkim/savcı tarafından dinlenmiyorsa açık bir adil yargılanma hakkı ihlali söz konusu olacaktır.

Çocuğun katılım hakkının aynı zamanda beyan ve görüşlerinin dikkate alınmasını da içerdiğinden bahsetmiştik. Kendi menfaatlerini ilgilendiren konularda yargılamada dinlenen çocuğun beyanları ne derece dikkate alınıyor ve kararı etkiliyor sorusu pekâlâ gündeme gelecektir. Doğrudan çocukla temas etmeyen, duygu dünyasını gözlemleyemeyen hâkimin çocuğun görüşlerini tam olarak anlayıp dikkate alması da mümkün görünmemektedir. Her ne kadar çocuğun yüksek menfaati gereği uzman marifetiyle çocuğun beyanlarının alınması gerektiği düzenlenmişse de hukuki olarak kanaat oluşturmak ve karar vermek yetkisi yalnızca yargı makamının temsilcisi olan hakimlere ait olduğundan uzmanın varlığı hâkimin bizzat çocuğu dinlemesine engel teşkil etmemelidir. Zira ancak ve ancak çocuğun bizzat kararı verecek hâkim tarafından dinlenilmesiyle görüşlerinin dikkate alındığından bahsedilebilir.

Elbette her olay, her dava ve de her çocuk özelinde ayrı değerlendirme yapmak, halin şartlarına göre farklı çözümler üretmek elzemdir. Bilhassa ceza yargılamalarında çocuğun cinsel istismarı ve çocuğa yönelik her türlü şiddet söz konusu olduğu durumlarda yargılama sırasında daha hassas davranılması, halihazırda travmatize olmuş çocuğun psikolojik olarak yıpratılmaması, çocuğun yüksek menfaatinin titizlikle gözetilmesi gerekmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki çocuğun üstün yararı ilkesi çocuk haklarının uygulanmasında daha çok bir yöntem iken çocuk katılımı ve hukuki dinlenilme adil yargılanmanın da gereği olarak temel bir haktır. Dolayısıyla çocuğun üstün yararı ilkesi çocuğun katılım hakkını engelleyecek şekilde bahane ve gerekçe olarak kullanılmamalıdır.

Serozan bununla ilgili görüşünü şu şekilde belirtmektedir: "çocuğun yüksek yararı, bir haktan ziyade çocuk haklarının tümünün yaşama geçirilmesinde bir kılavuzdur. Aynı zamanda çocuğun yararının gözetilmesi, menfaat çatışmalarında çocuğun tarafının tutulması demektir. Çocuğun yüksek yararı, yetişkinlerin yararıyla özdeşleştirilip yozlaştırılmamalı, çocuk için neyin yararlı olduğunu biz biliriz diyen yetişkinlerin büyüklenmeleriyle geçiştirilmemeli ve önce ön kapıdan içeriye alınan çocuk hakları, sonuçta böyle kılıflarla arka kapıdan dışarıya kaçırılmamalıdır."[16]

Çocukların her alanda katılım haklarını özgürce kullanabildiği ve fikirlerinin değer gördüğü bir ülkede var olmak ümidiyle.

KAYNAKÇA

- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, New York, 20.11.1989

16 Rona Serozan, *Çocuk Hukuku*. (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2005), s.66.

- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Genel Yorum No. 12 (2009), Çocuğun katılım hakkı Cenevre, 25 Mayıs-12 Haziran 2009
- Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Strazburg, 25.1.1996Çocuk Hakları Mevzuatı, İstanbul Barosu Yayınları, 2018
- Doç. Dr. Ebru CEYLAN, ***H***Türk Medeni Kanunu'nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017, s. 349-375
- Dr. Öğr. Ü. Serkan EKİZ, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Katılım Hakkı, İzmir Barosu Dergisi, Mayıs 2021, s.193-231
- Ercüment ERBAY, Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Türkiye Değerlendirmesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 2013 | Cilt.2, Sayı: 1
- İdil TUNCER KAZANCI, Hukukî Dinlenilme Hakkı ve Çocuğun Katılma Hakkı Bağlamında Yargılamada Çocuğun Dinlenilmesi, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 9 | Sayı: 1 | Ocak 2023 | s. 57- 80
- Prof. Dr. Ejder YILMAZ, Çocuk Hakları Açısından Çocuğun Davada Temsilinin ve İradesinin Önemi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt:11 Özel S: 2009, sayfa 819-841
- Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ, Hukuki Dinlenilme Hakkı, Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2000

BİR KORUMA TEDBİRİ OLARAK ÇOCUKLARIN KORUYUCU AİLE YANINA YERLEŞTİRİLMESİ

Av. Ayça ÖZDOĞAN[1]

Çocuk koruma sisteminde, korunmaya ihtiyacı olan çocukların aile temelli bakım sistemi içinde korunmaları, kurum temelli bakım sistemine göre çocuk menfaati açısından daha iyi sonuçlar verdiği anlaşıldığından tüm dünyada desteklenmekte ve koruma altına alınan çocukların koruyucu aile yanına yerleştirilmesi giderek artış göstermektedir.

Dünyaya paralel olarak, ülkemizde de koruyucu ailelik sayısının artışı ile birlikte ilgili hukuki düzenlemelerin yetersizliği karşımıza çıktığı gibi, zamanla bu konudaki hukuki ihtilafların da artış göstereceği ön görülmektedir. Ayrıca ülkemizde, koruma altına alınan çocukların biyolojik ailelerinin korunma gerektiren sorunlarının sosyal devlet ilkesi kapsamında çözülememesinden kaynaklı olarak, koruyucu ailelik modelinin adeta evlat edinme gibi sürekli hale gelmesi, evlat edinme prosedürlerinin koruyucu aileliğe göre daha uzun ve yasal süreçleri içermesi, koruma altına alınan çocukların çoğunun evlat edinmeye uygun olmaması gibi nedenlerle, evlat edinme kurumu yerine koruyucu aile modeli tercih edilmektedir. Bu olgu hukuki ihtilaflar dışında hem biyolojik hem de koruyucu aileler ve daha önemlisi çocuklar açısından sosyolojik, psikolojik ve daha pek çok sorunlar doğurmaktadır. Ay-

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

rıca koruyucu aile modelinde çocuğun özel okullarda ücretsiz eğitim hakkının olması ve devlet koruması altına alınan çocukların ileride devlet memuru olma hakkı olması gibi nedenlerle, evlat edinme koşulları oluşmasına rağmen çocukla ilişkiye koruyucu aile kurumu içerisinde devam edilmesinin tercih edildiği de görülmektedir.

Koruyucu aileliğin tarihsel sürecine bakıldığında, kadim Çin, Sümer, Hint ve İran Medeniyetlerinden itibaren, günümüzdeki koruyucu aile uygulamasına benzer uygulamalar görülmektedir. Koruyucu aileye ilişkin ilk yasal düzenlemenin İngiltere'de, 1607 yılında I. Elizabeth zamanında çıkarılan Yoksullar Yasası'nda yer aldığı kabul edilmektedir. Bu yasayla aileleri tarafından bakılamayan çocuklar, ticaret ile uğraşan ailelerin yanına çırak olarak yerleştirilmiştir. Yine İslam ve Osmanlı geleneğinde, kimsesiz çocukların himayesi ve korunması için koruyucu ailelik uygulamalarını görmekteyiz. Koruyucu aile ile ilgili Türk Hukukunda ilk düzenleme İsviçre'den alınan ve 1926 yılında kabul edilen 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin 273. maddesi ile kanunlarımıza girmiştir.[2] İlk koruyucu aile uygulamasının 1961 yılında Ankara'da ve ikincisinin 1964 yılında İzmir'de kayıtlara geçtiği bilinmektedir. Yasal düzenleme olarak uzun bir geçmişi olmasına rağmen, uygulamada koruyucu aileliğin ancak son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19/1 maddesinde, taraf devletlerin, çocuğun, ana ve babasının ya da onlardan yalnızca birinin, vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen her-

2 743. Sayılı Türk Kanunu Medenisi m. 273 *"Çocuğun bedeni veya fikri tekamülü tehlikede bulunur veya çocuk manen metruk bir halde kalırsa hâkim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile nezdine veya bir müesseseye yerleştirebilir…"*

hangi bir kişinin yanında iken, bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alacakları belirtilmiştir.

Ülkemizdeki mevzuata bakıldığında, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 346. maddesi; *"Çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hâkim, çocuğun korunması için uygun önlemleri alır."* şeklindedir. Yine devamında "Çocukların Yerleştirilmesi" başlıklı 347. madde ise *"Çocuğun bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunur veya çocuk manen terk edilmiş halde kalırsa hâkim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile yanına veya bir kuruma yerleştirebilir. Çocuğun aile içinde kalması ailenin huzurunu onlardan katlanmaları beklenemeyecek derecede bozuyorsa ve durumun gereklerine göre başka çare de kalmamışsa, ana ve baba veya çocuğun istemi üzerine hâkim aynı önlemleri alabilir. Ana ve baba ile çocuğun ödeme gücü yoksa bu önlemlerin gerektirdiği giderler Devletçe karşılanır. Nafakaya ilişkin hükümler saklıdır."* şeklindedir. Yine 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun "Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler" başlıklı m. 5/1 bendinde yer alan düzenlemeye göre; *"Koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir."* Yine aynı maddenin (c) fıkrasına göre, "*Bunlardan; bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine*" karar verilebilir.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nun (SHK), "Koruyucu Aile" başlıklı 23. maddesinde ise *"Mahkemece korunma kararı alınan korunmaya muhtaç çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi bu Kanuna göre kurulmuş kuruluşlarda olduğu kadar Kurumun denetim ve gözetiminde bir "Koruyucu Aile" tarafından da yerine getirilebilir. Koruyucu aileye, korunmaya ihtiyacı olan çocuğun bakımı ve yetiştirilmesine karşılık olarak ikinci fıkra kapsamında ödeme yapılabileceği gibi koruyucu aile bu işi gönüllü olarak da üstlenebilir."* şeklinde yer alan düzenlemede koruyucu aile modeline yer verilmiştir. Yine maddenin devamında, ödemelerin kapsamına, ödeme tutarlarına, yapılacak ödemelerin usul ve esası ile koruyucu ailelerin seçimine, çocukla ilgili sorumluluklarına ve hizmetin işleyişine ilişkin usul ve esaslar, Maliye Bakanlığının uygun görüşü üzerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından çıkarılan yönetmelikle belirleneceği belirtilmiştir.

Koruyucu aileliğe ilişkin yönetmelik ilk olarak 1984 yılında çıkarılmış ve 1993 yılında yeniden düzenlenmiştir ancak 2012 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Şu anda halen, 14.12.2012 tarih ve 28497 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Koruyucu Aile Yönetmeliği (KAY) yürürlüktedir.

Çocuk hakkında tedbir kararı almaya yetkili mahkeme Medeni Kanun çerçevesinde koruma kararı alınıyorsa aile mahkemeleri, aile mahkemeleri bulunmayan yerlerde asliye hukuk mahkemeleri yetkilidir. Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde tedbir alınıyorsa yetkili mahkeme, çocuk mahkemeleridir. Koruma önlemleri herhangi bir ilgilinin başvurusu üzerine alınabileceği gibi, hâkim tarafından gerektiği durumlarda re'sen hareket edilerek de alınabilir. Çocuğun ailesi ya-

nında korunması öncelikli olduğundan, hâkim öncelikle ana ve babaya kanunun kendilerine yüklediği yükümlükleri hatırlatması, ana ve babaya yol göstermesi, nasihat vermesi, velayet hakkının kendilerinden alınabileceği ihtar etmesi gibi önlemleri öncelikli olarak alabilir. Hâkim, ana babayı uyarma, yol gösterme, ihtar etme dışında, çocuğun sağlık veya eğitimiyle ilgili bir tedbirlere de hükmedebilir. Alınacak tedbirler çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamayı amaçlar. Ancak bu önlemlerden sonuç alınamazsa hâkim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile yanına veya bir kuruma yerleştirebilir.

Çocuk Koruma Kanunu'nda, çocuk hakkında alınan bakım tedbirlerinin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) tarafından çocuğun resmi veya özel kuruluşlara yerleştirilerek gerçekleştirileceği düzenlenmiştir. Sosyal Hizmetler Kanunu'nda (SHK) da hakkında korunma kararı alınmış çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinin ya bu Kanuna göre kurulmuş kurumlarda ya da Bakanlığın denetim ve gözetiminde «Koruyucu Aile» tarafından yerine getirileceği düzenlenmiştir. Dolayısıyla hakkında koruma kararı bulunan çocuğun koruyucu aile yanına mı yoksa kuruma mı yerleştirileceği hususu uygulamada Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri'nce belirlenir.[3]

Koruyucu aile, herhangi bir sebeple anne babası ile yaşayamayan çocuklara, aile ortamında kısa veya uzun süreli bakım ve koruma sağlar ve bu çocukların yetiştirilmesi görevini üstlenir. Ancak çocuğun bu süreçte anne ve babası ile kişisel ilişkisi de kesilmez. Çocuk ile anne babası arasındaki iletişim

3 KILINÇ Ayşe Nur, "Türk Hukukunda Koruyucu Aile Sözleşmesi ve Koruyucu Aile ile Çocuk Arasındaki Hukuki İlişkinin Değerlendirilmesi", SÜHFD., C. 28, S. 3, 2020, s. 1224

ASHB'nin denetimi ve gözetimi altında devam ettirilir. Zira alternatif bakım modeli olarak koruyucu ailenin geçici olması asıldır.

Koruma altına alınmasına karar verilen çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesi, ASHB tarafından uygunluğu belirlenen koruyucu aile ile il müdürlükleri arasında imzalanan koruyucu aile sözleşmesini mahalli mülki amirin onaylamasıyla gerçekleşir. (KAY m. 4/I (m) bendi).

Evlat edinme ile koruyucu aile modeli birbirlerine karıştırılan kavramlardır. Evlat edinme de koruyucu ailelik de çocukların aile ortamında bakım ve korunmalarını sağlamak amacıyla kullanılan fakat birbirlerinden farklı hizmet modelleridir. Her iki kurumun hizmet ettiği amaç farklı olmasına rağmen, uygulamada birbiri yerine kullanıldığı, özellikle evlat edinme yerine koruyucu aileliğin kullanıldığı görülmektedir.

Evlat edinme, hukuki durumu evlat edindirilmeye uygun olan çocukla, durumu evlat edinmeye uygun kişi ya da eşler arasında soybağı ilişkisinin kurulmasıdır. Evlat edinme işlemi, TMK m. 305-320 arasında ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Koruyucu ailelik hiçbir şekilde soybağı ilişkisi kurulması sonucunu doğurmayıp, koruyucu aile ilişkisi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl Müdürlüğü ile koruyucu aileler arasında yapılan bir sözleşme ile kurulurken, evlatlık ilişkisinin kurulabilmesi için mutlaka Aile Mahkemesi'nin kararı gerekmektedir. Aynı şekilde bu iki kurumun sonlandırılma usulleri de farklıdır. Koruyucu aile hizmeti KAY'da düzenlenen sona erme şartlarından birinin gerçekleşmesi halinde, koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuğun geri alınması usulüyle sona erdirilirken (KAY m.20/I), evlat edinme ilişkisi Medeni Ka-

nun'da yer alan şartların varlığı halinde mahkeme kararıyla kaldırılabilir. Yine koruyucu aile kurumu, çocukların geçici olarak bakım ve korunmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu kapsamda, koruyucu ailelikte amaç çocukların biyolojik ailesiyle yeniden bir araya getirilmesidir. Diğer yandan, evlat edinme kurumu ise, evlat edinme işleminin gerçekleşmesiyle beraber evlat edinen şahıs veya eşler ile evlat edinilen kişi arasında sürekli bir hukuksal ilişki oluşur. Evlat edinme ilişkisi kurulduktan sonra mirasçılık ilişkisi doğarken, koruyucu aile kurumunda mirasçılık söz konusu değildir. Bununla beraber evlat edinme ilişkisi kurulduktan sonra, evlat edinen şahıs ile evlatlık arasında bir hısımlık ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla evlatlık ile evlat edinen şahıs arasında evlenme engeli doğmaktadır. Koruyucu aile kurumunda, çocuk koruyucu aile tarafından bakım altına alındığı için biyolojik ailesiyle olan ilişkisi kesilmez ve koruyucu aile ile arasında evlenme engeli doğmaz. Yine evlat edinme ilişkisi kurulduktan sonra evlat edinen kişi velayet hakkına sahip olurken, koruyucu aile kurumunda ise koruyucu ailenin bakımı altına alınan çocuğun biyolojik ailede olan velayet hakkı sona ermez. Koruyucu aile, velayet hakkı sahibi olmamakla birlikte koruma altına alınan çocuğun eğitim ve bakım gibi sorumlulukları devlet ile paylaşmaktadır. Evlat edinme ilişkisi kurulduktan sonra evlat edinen, evlat edinilenin bakım masrafları için devletten bir ödeme yardımı almazken koruyucu aileler, isteğe bağlı olarak korunma altına alınan çocuk için ödeme alabilmektedirler.

Yukarıda belirttiğimiz üzere evlat edinme ve koruyucu ailelik iki ayrı kurum olmasına rağmen, özellikle ülkemizde koruyucu ailelik, çoğu zaman evlat edinmenin bir alternatifi olarak görülmektedir. Bunun sebeplerinden birincisi, koru-

ma altına alınan çocuklardan evlat edinmeye uygun çocukların sayısının sınırlı olması ve çocukların çoğunluğunun evlat edinme şartlarını taşımamalarıdır. Yine evlat edinmenin hem bürokratik hem de yargısal uzun süreçleri olması, evlat edinme amacı taşıyanların koruyucu ailelik başvurusu yapmasına neden olmaktadır. Ayrıca bir devlet politikası olarak koruyucu aileliğin niceliksel olarak arttırılmak istenmesi nedeniyle evlat edinme için yapılan başvuruların koruyucu aileliğe yönlendirilmesi, bu yapılırken koruyucu ailelik ile ilgili yaşanabilecek sıkıntılar ile ilgili istatiksel veya bilimsel verilere sahip olunmaması nedeniyle, başvuranlara yeterli bilgilendirmelerin yapılmaması, hatta biyolojik ailesine dönmesi güç olan çocukların belirlenerek bu seçime destek olunmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin koruyucu aile yanından alınarak biyolojik aileye geri döndürülen çocuklarla ilgili veri ve kayıt sistemi olmamasına rağmen, başvurular sırasında sorulduğunda biyolojik aileye geri döndürülen çocukların oranının çok düşük olduğu şeklinde bilgilendirme yapılmaktadır. Yine bir istatistik veri olmamakla beraber, ülkemizde koruyucu ailelik başvurusu yapan adayların çoğunlukla, çocuklarla asli bir aile ilişkisi beklentisinde oldukları gözlenmektedir.

Dünyada, korunma gereksinimi olan çocuklar için en çok tercih edilen bakım türü koruyucu aile bakım yöntemidir. Ancak Türkiye'de aileler sıklıkla, evlat edinebilmek amacıyla koruyucu aile olma eğilimindedir. Sistem içerisinde, çocuğun koruma altına alınmasına neden olan biyolojik ailelerin koşullarının düzeltilememesi ve biyolojik ailelerin güçlendirilmesinin mümkün olamaması gibi nedenlerle ile koruyucu ailelik sistemi büyük ölçüde evlat edinme yerine kullanılmakta ve sayısal olarak artmaktadır. Söz konusu yapı hem biyolojik

ailelerin hem de koruyucu ailelerin sorunlarla karşılaşmasına hatta kimi durumlarda çekişen taraflara dönüşmelerine neden olmakta ve çoğunlukla çocuğun üstün menfaati noktasında karmaşalar ortaya çıkmaktadır. Oysa olması gereken, koruyucu ailelik sistemi içerisinde yapılacak düzenlemeler ile koruyucu aileliğin hukuken sınırlarının netleştirilmesi ve her iki sistemin de kendi amacına hizmet eder hale getirilmesidir.

Önemle ifade etmek gerekir ki koruyucu aile sistemi içerisinde en büyük sorunlardan biri, koruyucu ailelerin çocuk ile ilgili hak ve yetkilerinin sınırlı olmasıdır. Çocuğun bakımı gibi büyük bir sorumluluk alan koruyucu aileler, sınırlı haklara sahip olduklarından çocuğun bakımını gerçekleştirirken sorunlar yaşamaktadırlar. Koruyucu aile, koruyucu aile sözleşmesi hükümlerine dayanarak fiilen devlete ait hak ve yetkileri kullanmaktadır. Eğer velayet kaldırılmamışsa, bu durumda velayet hakkı biyolojik anne ve babada kalmaya devam etmektedir. Koruyucu aile çocuk adına hukuki işlemler yapamaz, onun kanuni temsilcisi değildir. Bununla birlikte KAY çocuk hakkında korunma kararı alındığı her halde ana ve babanın velayet hakkının da kaldırılmış olduğu varsayımı üzerine kurgulanmıştır. Örneğin yönetmeliğe göre, koruyucu ailenin çocuğun devam edeceği okul, katılacağı kurs, sünnet gibi hayatını etkileyen ve değiştiren önemli konularda ana ve babasıyla değil; sosyal çalışma görevlisi ile birlikte karar alıp uygulaması gerekir (KAY m. 15/I, e). Yine çocuğun zorunlu eğitimi tamamlandıktan sonra yüksek öğrenime devam edip etmeyeceği hususunda da koruyucu aile sosyal çalışma görevlisi ile birlikte çocuğun görüşünü dikkate alarak karar alır. Oysa mevzuat gereği çocuğun genel ve mesleki eğitimi konusunda, çocuğun yararına uygun düştüğü ölçüde, velayet hakkı

kaldırılmamış olan ana babanın görüşleri dikkate alınmalıdır. Zira çocuğun yetenek ve becerileri ölçüsünde genel, mesleki ve dini eğitimini belirleme görevi velayet hakkı sahibi ana ve babanındır.[4] Yani yönetmelikte, velayet kapsamında yer alan bazı konularda, sosyal çalışmacının biyolojik aile ile değil, koruyucu aile ile birlikte karar verecek olması düzenlenirken uygulamada bu kararlar velayet hakkı kapsamında olduğundan, örneğin çocuğun sünnet edilme, yurtdışına çıkma vs. gibi kararlarında kurum aracılığıyla velayet hakkı devam eden biyolojik aileden izin alınmak zorunda kalmaya devam edilmektedir. Bu hususta yasal bir düzenleme yapılması gerekmektedir.

Doktrinde bir görüş koruyucu ailelik kurumunun yeniden düzenlenerek, çocuk eğer koruyucu aileye verildiyse biyolojik ailenin velayet hakkının kaldırılmasını ve çocuğun velayet hakkının koruyucu aileye verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.[5] Bu görüş pratik sonuçları açısından ilgi çekici olsa da velayet hakkının ve koruyucu aileliğin hukuki niteliği gereği katılmamız mümkün değildir. Ancak İsviçre Medeni Kanun'u m.308/3'de yer alan düzenlemenin bir benzerinin mevzuatımızda yapılacak değişiklik ile alınması halinde, uygulamada yaşanan sıkıntılar bir nebze çözülecektir. İsviçre Medeni Kanunu'nda yer alan düzenlemeye göre, koruma altına alınan çocukların ebeveynlerinin velayet hakları, gerekli olduğunda danışmanın görevlerini yerine getirebilmesi amacıyla sınırlanabilir şeklindedir. Burada danışman, Çocuk ve Yetişkin Koruma Kurumu (KESB)'ndaki görevlidir. Benzer düzenlemenin kanunumuza, yapılacak bir değişiklik ile alınması halinde,

4 KILINÇ Ayşe Nur, s. 1238.

5 Pehlivan Ayşe, "Türk Hukukunda Koruyucu Aile Kurumu", Medipol Üniversitesi, YÖK Tez Merkezi, s.157.

koruma altındaki çocukların velayet haklarının sınırlandırılması ve özellikle koruyucu ailenin bakım ve gözetim sınırları içindeki konularla ilgili yetkinin biyolojik aile ve koruyucu aile dışında üçüncü bir kişi tarafından yerine getirilmesi mümkündür. Kanaatimizce buradaki üçüncü kişinin koruyucu aile ya da kurum dışındaki bir kişinin olması yani çocuğun belli konularda bağımsız temsili çocuk menfaati açısından önemlidir. Ayrıca İsviçre'deki koruyucu ailelik uygulamasına baktığımızda, koruyucu aile sözleşmelerinin kurum, ebeveynler ve bakım ebeveynleri (koruyucu aile) arasında yapıldığı ve sözleşme kurulurken, çocukla ilgili bakım kapsamındaki konuların ayrıntılı düzenlendiği, çocukla ebeveynleri arasında ziyaret günleri gibi hususların da sözleşmeye yazıldığı görülmektedir. Matbu sözleşmeler yerine çocuğun durumunu dikkate alan münferit sözleşme hükümlerinin belirleneceği bir uygulama (örn. Çocuğun özel sağlık gereksinimleri, dini-sosyal geçmişi vs…) olası ihtilafları önlemek bakımından daha işlevsel olabilecektir.

Belirttiğimiz üzere, koruma altına alınan çocuk koruyucu aile yanına kalıcı olarak yerleştirilmez zira amaç çocuğun biyolojik aile yanına döndürülmesidir. Ancak bazı durumlarda, koruyucu aile ile çocuk arasındaki duygusal ve sosyal bağ, koruyucu aile ilişkisinin de AİHS m. 8/I'deki "aile hayatına saygı gösterilmesi hakkı" kapsamında muhafaza edilmesini gerektirir. Anayasa Mahkemesi bir kararında, koruyucu aile yanında uzun zaman yaşamış olan çocukların koruyucu aileyi, bir aile olarak kabul etme ve onlarla beraber yaşama iradelerini beyan etmeleri halinde, koruyucu aile ile çocuklar arasında aile hayatının mevcut olduğu kanaatine varmıştır.[6] İşte bu gibi çocuk

6 Anayasa Mahkemesi'nin 27.03.2019 tarih ve 2015/7216 başvuru numaralı, Murat Demir Başvurusu kararı (16.04.2019 tarih ve 30747 sayılı R.G.).

ile koruyucu aile arasında aile hayatının mevcut olduğunun kabul edildiği durumlarda, artık koruyucu aile statüsünden evlat edinmeye geçiş imkanının olması gerekmektedir. Benzer bir düzenleme Amerikan Hukukuna yer almakta olup, Koruyuculuktan Evlat Edinmeye Programı (Foster-to-Adopt), bir çocuğun öncelikle koruyucu aileye yerleştirilip, eğer çocuk yasal olarak evlat edinilebilir duruma gelirse, koruyucu ailenin çocuğu evlat edinmesi üzerine kurulu bir programdır. Bu yol, biyolojik ebeveynlerin çocuk üzerinde velayet hakkını geri kazanma olasılığı düşükse, çocuk için istikrar ve kalıcılık sağlamayı amaçlar. Her ne kadar bizim mevzuatımızda da koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuğun evlat edinmeye uygun hale gelmesi halinde, evlat edinme önceliğinin koruyucu ailede olduğu düzenlemesi mevcut olsa da koruyucu ailelik ve evlat edinme dışında koruyucu ailelikten evlat edinmeye geçiş sisteminin ayrı bir model olarak mevzuatımıza girmesi, ülkemizdeki koruyucu ailelik uygulama pratiğine daha yakın bir sistem olacaktır.

Sonuç olarak, koruyucu ailelik ile evlat edinmenin iki farklı amaca hizmet eden kurum olduğu gözetilerek koruyucu ailelik ile ilgili gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve bu yasal düzenlemeler yapılırken, koruyucu aileliğin uygulamada karşımıza çıktığı haline uygun düzenlemelerin hukukumuza alınması gerekmektedir. Böylece uygulamada bu iki kurumun birbiri yerine kullanılmasının önüne geçilerek yaşanılan hukuki, psikolojik ve sosyolojik sorunlar azaltılabilecektir.

KANAYAN YARA: KIZ ÇOCUKLARININ KÜÇÜK YAŞTA EVLENDİRİLMESİ[1]

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep REVA[2]

GİRİŞ

Çocuk evliliği, 18 yaşından küçük bir bireyin bir yetişkinle veya yine bir çocukla evlendirilmesi olup temel bir insan hakları ihlali niteliğindedir. Her ne kadar erkek çocukları da çocuk yaşta evlendirilse de bu duruma kız çocuklarının evlendirilmesinden daha seyrek rastlanmaktadır.()

Çocuk evlilikleri bilhassa kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesi ülkemizde uzun yıllardan beri var olan bir olgu olmasına rağmen toplumun çoğunluğu tarafından bir «sorun» olarak değerlendirilmemektedir. Evliliğin en önemli meşruluk kaynaklarından birisi toplumsal mutabakat olup, çocuk evlilikleri de bu mutabakatın içinde görülmektedir. Yanı sıra, ataerkil ve geleneksel toplum yapısı da erken yaşta evlilikleri ne yazık ki normalleştirmiş ve meşrulaştırmıştır(). Küçük yaşta evlendirilen çocuklar, üzerlerinde her türlü hakka ve güce sahip olduğunu düşünen ebeveynlerince evlendirilmektedir. Dahası bizzat çocukların kendileri de ebeveynlerinin kendile-

---

1 Bu çalışma yazarın "Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk Cilt 5"te yayınlanan "Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılığın Gizli Kalmış Yarası: Zoraki Evlilikler" isimli ve "Hukuk ve Disiplinlerarası Yaklaşımla Şiddet ve Toplumsal Eşitlik"te yayınlanan "Şiddet ve Toplumsal Eşitlik Perspektifinden Kız Çocuklarının Küçük Yaşta Evlendirilmesi" isimli çalışmalarından büyük ölçüde yararlanılarak hazırlanmıştır.

2 Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İnsan Hakları Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi.

ri üzerinde böylesine bir hakka sahip olduğunu düşünmektedir ki bu da küçük yaşta evlendirilen çocukların bu durumu kabullenmelerini kolaylaştırmakta ve buna bağlı olarak da bu durumu şikâyet etmelerini zorlaştırmaktadır. Böylece, kara sayı olarak kalan pek çok çocuk evliliği dramı yaşanmaktadır. Bu çalışma ile çocuk evliliklerinin özellikle de küçük yaşta evlendirilen kız çocuklarının yaşadıklarının hem şiddet hem de toplumsal eşitlik perspektifinden değerlendirilmesi, özellikle de küçük yaşta evlendirilen çocukların cinsiyet bakımından analiz edilmesi hedeflenmektedir.

I. Çocuk Evliliğinin Tanımı

Ülkemizin de ilk imzalayıcılarından olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) çocuğa uygulanabilecek aksi yönde kanun olmadığı sürece 18 yaşından küçük herkesi çocuk olarak tanımlamaktadır(). Çocuk evliliği, bir çocuğun bir yetişkinle yahut yine bir çocukla evlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu evlilikler "erken yaşta evlilik", "çocuk gelin" ya da "çocuk evlilikler" gibi farklı deyimlerle ifade edilmektedir. Ruhsal ve fiziksel gelişimini tamamlamadan yapılan bu evliliklerin büyük çoğunluğu çocuğun bilinçli rızası dışında yapılması dolayısıyla da "erken ve zorla yapılan evlilikler" olarak da adlandırılmaktadır(). Bir başka tanıma göre de çocuk evliliği 18 yaş altında, çocuğun fiziksel, fizyolojik ve psikolojik olarak evlilik ve çocuk sahibi olmak gibi sorumlulukları taşımaya hazır olmadan yapılan evlilik olarak tanımlanmaktadır(). Literatürde terminoloji olarak çoğunlukla "çocuk ve erken yaşta zorla evlilik" olarak kullanılmakta birlikte bu çalışmada kısaca "çocuk evliliği" olarak kullanılacaktır.

II. Kız Çocuklarının Erken Yaşta Evlendirilmesi "Şiddet" Midir?

Çocukların fizyolojik, psikolojik ve cinsel gelişimine uygun olmayan, çocukların eğitim haklarını kesintiye uğratan ve çocuklara yetişkinlerin dahi altından zor kalkabildiği "evlilik" kurumu çocuklara pek çok sorumluluğu yüklemekte ve çocuğun ÇHS ile tanımlanan sağlık hakkı, eğitim hakkı, gelişme hakkı, oyun oynama hakkı gibi pek çok hakkını da zedelemektedir. Ailesinin veya toplumun baskısıyla evlendirilen veya bizzat kendisi evlenmek istese dahi onun bakım ve gözetiminden sorumlu olan ailesince bu noktada kayırılmayan bir çocuk evlendiği takdirde şiddeti fiziksel, psikolojik ve cinsel anlamda tecrübe edecektir.

Çocuk yaşta, erken ve zorla evlilikler tüm dünyada kız çocuklarına yönelik en zararlı uygulamalardan birisi olup, çocuk evlilikleri özellikle kız çocuklarının şiddetten uzak, sağlıklı, nitelikli ve parlak bir gelecek yaşamalarının önünde bir engel teşkil etmektedir. Yapılan bir çalışmada da ortaya konulduğu üzere, Türkiye'de şu anda 18-45 yaş arasındaki her 5 kadından 1'i çocuk yaşta evlenmiştir; çocuk yaşta evlenen her 3 kadından biri çocuk yaşta anne olmuştur ve çocuk yaşta evlenen kadınların yarısı şiddete maruz kalmıştır().

Küçük yaşta evlendirilen çocukların özellikle de kız çocuklarının yaşadığı ve düğün dernekle gerçekleştirilen "evlilik" adı altında yaşamak zorunda kaldığı cinsel istismar, istismarın ötesinde yasal tasdikli cinsel sömürü niteliğindedir. Çünkü çocuk, güç ilişkisi veya güven kullanılarak düzenli olarak cinsel amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Bu bağlamda; kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi, bırakınız şiddet olarak nitelendirilmesini, şiddetin en uç nok-

talardaki görünümü olan cinsel sömürü olarak da karşımıza çıkmaktadır.

III. Kız Çocuklarının Erken Yaşta Evlendirilmesinin Nedenleri Ve Etkileri

Kız çocuklarının çocuk yaşta evlendirilmesinin altında yatan başlıca nedenleri; töre ve aşiret faktörü, aile içi şiddet, cinsel taciz ve istismara uğrama ve aile şerefi, toplumsal baskı ve kullanılan dil, dini bilgilerin yanlış yorumlanması, sosyo-ekonomik sebepler, göç ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak belirtmek mümkündür. Evlilik, çocukların fizyolojik gelişimine uygun olmadığı gibi ruhsal açıdan da olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Evlilik; çocukların eğitim haklarını kesintiye uğratmakta, cinsel, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmalarına neden olmakta ve çocukluklarını yaşamak yerine altından kalkamayacakları bir yükün altına girmelerine neden olmaktadır (). Erken yaşta yapılan evlilikler, çocukluktan ergenliğe ani geçişi de beraberinde getirmektedir. Okula gitmek, akranlarıyla olmak ve oyun oynamak gibi etkinliklerde bulunmak yerine kız çocukları, büyüklerinin tercih ettiği sonuçlara katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Eğitimlerini yarıda bırakmak, küçük yaşta aile ve çocuk sahibi olmak gibi büyük sorumluluklar altına girmek zorunda bırakılmaktadırlar. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 10-19 yaş grubunu "adölesan" olarak tanımlamaktadır. Bu yaş grubunda önde gelen sorunlar, erken evlilik, erken yaşta cinsel ilişki, erken gebelik, istenmeyen gebelik ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlardır (). Çocuk yaşta evlendirilen kız çocukları, 20'li yaşlarda evlenen kadınlara göre, hamilelikte ve çocuk doğurmakta çok fazla sağlık sorunu yaşamaktadırlar.15-19 yaş arasındaki kız çocukların

da hamile kalmaya veya doğuma bağlı ölümler çok sık ortaya çıkmakta olup, her yıl 70.000 kız çocuğu hamile kalmakta veya doğuma bağlı olarak hayatlarını kaybetmektedir. Ayrıca doğurdukları bebekler de ya düşük sebebiyle ya da doğumdan sonraki ilk 1 ay içinde ölmektedir().

Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesinin bazı önemli sonuç ve etkileri aşağıdaki gibidir():

- Çocuk evliliği döneminde meydana gelen cinsel ilişkiler tıpkı bir seri cinsel istismar (cinsel sömürü) gibi algılanmaktadır.
- Evlendirilen kız çocukları okullarını ya da mesleki eğitimlerini bırakmak zorunda kalmaktadır.
- Eğitim ve çalışma hakkından mahrum bırakılan kız çocuğu erkeğe bağımlı hale gelmekte ve maddi açıdan tamamen erkeğin insafına kalmaktadır.
- Evlendirilen çocuk depresyona girmekte ve kimi zaman kendisine zarar verebilmektedir.
- Evlendirilen çocuklarda kronik psikosomatik hastalıklar ortaya çıkabilmektedir.
- Evlendirilen çocuk aile içi şiddete maruz kalabilmektedir.
- Evlendirilen çocuk; fiziksel, duygusal, ekonomik, cinsel istismar yaşayabilmektedir.
- Evlendirilen çocuk şehir hatta ülke değiştirmek zorunda kalabilmektedir.
- Evlendirilen çocuk ilişkilerden, ailesinden, arkadaşlarından izole olabilmektedir.

- Evlendirilen çocuk; travma, depresyon, anksiyete, kendine zarar verme, yeme bozuklukları ve/veya intihara meyilli olabilmektedir.

IV. Çocuk Evliliklerinin Mevcut Durumu

1. Çocuk Evliliklerinin Dünyadaki Durumu

Çocuk evlilikleriyle dünyanın her yerinde karşılaşılabilmekle birlikte Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası tarafından yapılan araştırmalar (), özellikle kız çocuklarında görülen erken yaş evlilikler ile ülkenin gelişmişlik düzeyi ve ailenin yoksulluğu arasında doğru orantı olduğunu ortaya koymaktadır. Dünyada 700 milyondan fazla kız çocuğu 18 yaşından önce evlenmiş olup, bu sayının da 3'te 1'i, yani yaklaşık olarak 250 milyonu, 15 yaşından önce evlenmiş olan kız çocuklarıdır. Henüz çocukken evlenen kız çocuğu sayısı tahminen yılda 12 milyon civarındadır. Tahminlere göre 10 yıl önce her dört kız çocuğundan biri 18 yaşına gelmeden evlenirken, şu anda her beş kız çocuğundan biri küçük yaşta evlendirilmektedir (,). UNICEF'in 2024 Mart'ta güncellenen verilere göre, dünyada en yüksek çocuk evlilik oranı %76,30 ile Nijer'de olup, 15 yaş ve öncesinde evlenen çocukların oranı da %28'dir. 202 ülkeyi içeren bu listenin ilk 8 sırasında yer alan ülkelerin her birinde çocuk yaşta evlenenlerin oranın %50'nin üzerindedir. Türkiye %14,7 oranı ile bu listenin 84. sırasında yer almakta olup, 15 yaş ve öncesinde evlenen çocuk oranı ise ülkemiz için %2'dir(). Son 10 yıl içinde çocuk evlilikleri dünya çapında azalmış olsa da hala yaygın sayılabilecek düzeydedir. Ulusal ve uluslararası düzenlemelerle, çocuk evlilikleri neredeyse tüm dünyada yasaklanmış olmasına rağmen, yine de her gün 33.000 kız çocuğu evlendirilmektedir. Tahmini hesaplamalara

göre, bugün yasayan yaklaşık 650 milyon kadın ve kız çocuğu ile 118 milyon erkek çocuğunun 18 yaşından önce evlendiği tahmin edilmektedir (). Görüldüğü üzere dünyadaki duruma bakıldığında da kız çocuğu ile erkek çocuk arasında kız çocuklarının aleyhinde belirgin bir fark göze çarpmaktadır.

2. Çocuk Evliliklerinin Ülkemizdeki Durumu

a. Genel Olarak

Türkiye'de yıllardan beri gelenekselleşmiş bir uygulama mevcuttur. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kız çocukları 12-13 yaşına gelince yine ufak çocuklarla veya yetişkinlerle evlendirilmektedir. Hem de düğün dernekle evlendirilmektedir. Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi demek, okula gitmeleri gereken zamanda küçük yaşlarda evlerine hapsedilmesi ve kelimenin tam anlamıyla, bitmeyen bir "evcilik oynamak" zorunda kalması demektir. Çocukluk yıllarında ailelerinin ve toplumun baskısı ve zorlamalarıyla evlenen kız çocukları, çocukluklarını yaşayamadan annelik yükünün altına girmekte ve özellikle psikolojik açıdan çok yıpranmaktadır. Tam biyolojik olgunluğa erişmeden çocuk doğuran bu çocuklar bebeklerini büyütürken kendileri de büyümektedirler. Ama o bebekler anneleri okumamış, deneyimsiz ve olgunlaşmamış olduklarından bunun faturasını büyüdüklerinde ödemektedirler. Yani yaşanan bu travma sadece çocukta kalmamakta bebeklerine de yansımakta, nesilden nesle devam etmektedir (). Ülkemizde erken yaşta evlilikler uzun yıllardan beri var olan bir olgu olmasına rağmen toplumun çoğunluğu tarafından bir "sorun" olarak değerlendirilmediği gibi "evlilik" adı altında meşrulaştırılmakta ve hatta düğün dernekle kutlanmaktadır. Oysaki bırakınız cinsel istis-

marı olmasını bizzat cinsel sömürü niteliğinde olan çocuk evlilikleri çocuğun fizyolojik, cinsel ve psikolojik gelişimine de uygun değildir ().

a. TÜİK İstatistikleri

24 Şubat 2025 tarihinde yayınlanan TÜİK Evlenme istatistiklerine göre (); 16-17 yaş grubunda olan kız çocuklarının resmi evlenmelerinin toplam resmi evlenmeler içindeki oranı %1,6 olup, aynı yaş grubunda olan erkek çocuklarının resmi evlenmelerinin toplam resmi evlenmeler içindeki oranı %0,1'dir. Görüldüğü üzere kız çocukları ve erkek çocukları arasında belirgin bir farklılık mevcuttur. Çocuk evliliklerinin oransal olarak en çok olduğu ilk 10 ilin 9'u Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndedir. TÜİK istatistiklerine göre; 2024 yılında toplam evlenme sayısı 568.395 toplam evlenen kız çocuk sayısı 9.354 olup, kız çocuk evliliklerinin toplam evlenmeler içindeki oranları ise 1,6'dır. Oransal açıdan bakıldığında kız çocuklarının en çok evlendirildiği il %7,0 ile Kilis olup, Kilis'i sırasıyla Ağrı, Muş, Kars Gaziantep, Ardahan, Şanlıurfa, Bitlis, Niğde ve Hatay takip etmektedir. Evlendirilen kız çocuklarının sayısı olarak bakıldığında ise ilk sırada 16.731 kız çocuğu ile Gaziantep ili, son sırada ise Bayburt ili yer almaktadır. 2024 yılında Bayburt'ta hiçbir kız çocuğu evlenmemiştir. ***(Tablo 1)***

Tablo 1: Kız çocuğu evliliklerinin illere göre dağılımı

2024 YILI				
	İl	**Toplam Evlilik Sayısı**	**16-17 Yaş Grubu Kız Çocuğu Evliliği Sayısı**	**Kız Çocuğu Evliliği/Toplam Evlilik Oranı**
Sıra	**Türkiye**	**568 395**	**9 354**	**1.6%**
1	Kilis	**1 194**	83	**7.0%**
2	Ağrı	**3 132**	213	**6.8%**
3	Muş	**2 351**	153	**6.5%**
4	Kars	**1 493**	89	**6.0%**
5	Gaziantep	**16 731**	979	**5.9%**
6	Ardahan	**459**	25	**5.4%**
7	Şanlıurfa	**15 821**	800	**5.1%**
8	Bitlis	**2 393**	115	**4.8%**
9	Niğde	**2 466**	111	**4.5%**
10	Hatay	**11 330**	462	**4.1%**

Yine TÜİK 2024 yılı evlenme istatistiklerine göre, 16-17 yaş grubundaki kız çocuklarının sadece %2.66'sı aynı yaş grubundaki erkeklerle evlenirken, %11.21'i 18-19 yaş grubundaki erkeklerle, %50.58'i 20-24 yaş grubundaki erkeklerle, %29.38'i 25-29 yaş grubundaki erkeklerle, %5.29'u 30-34 yaş grubundaki erkeklerle evlenmektedir. 2020 yılında tam 75 kız çocuğu, 35 ve daha büyük yaştaki erkeklerle evlendirilmiştir. Yani 2024 yılında 16-17 yaş grubundaki kız çocuklarının %86.12'si kendilerinden 4 ilâ 34 yaş büyük erkeklerle evlendirilmiştir. Çocuk evliliği istatistiklerinin resmi olarak 16-17 yaş arasındaki çocuklar özelinde yayınlanmakta olup, bu rakamlar 16 yaşından küçük çocuk evlilik verilerini ve resmi olmayan çocuk evliliklerini içermemektedir. Bu nedenle çocuk evliliği rakamlarının aslında çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

b. Adalet Bakanlığı İstatistikleri

Adalet Bakanlığı'nın 2019 yılı verilerine göre (); 16 yaşındaki çocuk için evlenme izni talebi ile Aile Mahkemelerinde karar çıkan dava sayısı 9.699'dur ve bu davaların 8.589'u (%88.55'i) tamamen veya kısmen kabul edilmiştir.

c. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü İstatistikleri

Nüfus Kaydının Düzeltilmesine İlişkin Esaslar 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunun 35 ve 36. maddelerinde düzenlenmiştir. Türk Medeni Kanunu'na göre olağan ve olağanüstü evlenme yaşlarının altında olmalarına rağmen, kayıt düzeltme işlemleriyle yaşları büyütülerek evlenen ya da evlendirilenlere ait verilerin de erken yaşta evlilikler bağlamında değerlendirilmesi mümkündür.

09.04.2021 tarihinde tarafımızca CİMER'e başvuru yapılmış ve 2010-2020 yılları arasında mahkeme kararı ile yaşını büyüterek mahkeme kesinleşme tarihinden sonraki 1 yıl içerisinde ve 18 yaşından küçük olarak evlenenlerin yıllara ve cinsiyete göre dağılımını ortaya koyan tablo talep edilmiştir. CİMER, 30.07.2021 tarihli cevap yazısı iletmiştir. Gelen cevaba göre; 2010-2020 yılları arasında toplam 6.326 kız çocuğu yaşı büyütülmek suretiyle 18 yaşın altında evlendirilmiştir. Bu sayı erkek çocukları için 89'u erkek, 6.237'si kız çocuğudur. Yaş büyütme olgularına bakıldığında; kız çocukları, erkek çocuklara nazaran yaş büyütmek suretiyle 70 kat daha fazla evlendirilmektedir.

V. Çocuk Evlilikleriyle İlgili Uluslararası Ve Ulusal Düzenlemeler

Çocuk evlilikleri gerek uluslararası gerekse de ulusal metinlerde tanımlanan en temel haklardandır**.** ***(Tablo-2)***

Tablo-2: Evlenme hakkı ile ilgili Uluslararası ve Ulusal Düzenlemeler

Mevzuat	İlgili Madde
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ()	**Madde 16:** 1. Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır. 2. Evlenme sözleşmesi, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır. 3. Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur.
Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ()	**Madde 23: Ailenin Korunması** 1. Aile toplumun doğal ve esaslı bir birimidir ve aile toplum ve Devlet tarafından korunma hakkına sahiptir. 2. Evlilik çağındaki her erkek ve Kadının evlenme ve aile kurma hakkı hukuk tarafından tanınır. 3. Evlenecek eşlerin tam ve serbest iradeleri ile kurulmayan bir evlilik geçerli sayılmaz. 4. Bu Sözleşmeye taraf Devletler, eşlerin evlilik konusunda, evliliğin devam ettiği sürece ve boşanmada eşit hak ve yükümlülüklere sahip olmaları için gerekli önlemleri alır. Boşanma halinde çocukların korunması için gerekli hükümler konur.
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ()	**Madde 12:** Evlenme çağına gelen her erkek ve kadın, bu hakkın kullanımını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme (CEDAW) ()	**Madde 16: Evlenme ve aile ilişkileri alanındaki haklar** 1. Taraf Devletler evlilik ve aile ilişkileri ile ilgili bütün konularda kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle erkeklerle kadınların eşitliğini öngören aşağıdaki hakları tanır: a) Evlenmede aynı hakka sahip olma; b) Serbestçe eş seçmede ve serbest ve kendi rızasıyla evlenmede aynı hakka sahip olma; c) Evlilik döneminde ve boşanma sırasında aynı haklara ve yükümlülüklere sahip olma; d) …… e)…… f) …… g) …… h) …… 2. Çocuğun nişanlandırılması ve evlendirilmesi hiçbir hukuki sonuç doğurmaz; asgari evlenme yaşını tespit etmek ve evliliklerin resmi sicile kaydının zorunlu hale getirilmesi için yasama tedbirleri dahil gerekli tüm işlemler yapılır.
Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) ()	**Madde 32: Zorla evlendirmelerin doğuracağı hukuki sonuçlar** Taraflar mağdura gereksiz bir parasal veya idari yük getirmeksizin, zorla gerçekleştirilen evliliklerin geçersiz ve hükümsüz kılınabilmesini veya sona erdirilmesini temin edecek yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır. **Madde 37 - Zorla yapılan evlilikler** 1. Taraflar bir yetişkini veya çocuğu kasten evliliğe zorlamanın cezalandırılmasını temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır. 2. Taraflar, bir yetişkinin veya çocuğun, ikamet ettiği Taraf veya Devletten farklı bir Tarafa veya devlete, söz konusu yetişkini veya çocuğu evliliğe zorlama amacıyla kasten kandırılarak götürülmesinin cezalandırılmasını temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır

1982 Anayasası	**Madde 41:**1. Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır
4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ()	**I. Yaş** **Madde 124:** Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir. **II. Ayırt etme gücü** **Madde 125:** Ayırt etme gücüne sahip olmayanlar evlenemez. **II. Yasal temsilcinin izni** **1. Küçükler hakkında** **Madde 126:** Küçük, yasal temsilcisinin izni olmadıkça evlenemez. **3. Mahkemeye başvurma** **Madde 128:** Hâkim, haklı sebep olmaksızın evlenmeye izin vermeyen yasal temsilciyi dinledikten sonra, bu konuda başvuran küçük veya kısıtlının evlenmesine izin verebilir. **Korkutma** **Madde 151:** Kendisinin veya yakınlarından birinin hayatı, sağlığı veya namus ve onuruna yönelik pek yakın ve ağır bir tehlike ile korkutularak evlenmeye razı edilmiş eş, evlenmenin iptalini dava edebilir.

VI. Çocuk Evliliklerin Hukuksal Boyutu

1. Medeni Hukuk Bağlamında

Türk Medeni Kanunu'nun 124. maddesi evlenme ehliyeti başlığı altında yaş koşulu olarak her erkek veya kadın için on yedi yaşını doldurma şartını öngörmekle birlikte, hâkimin ola-

ğanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebebin varlığı halinde on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebileceğini de düzenlemektedir. Kız çocuğunun hamile olması veya doğum yapması gibi durumlar uygulamada olağanüstü durum ve pek önemli bir sebebin varlığı olarak değerlendirilerek evlenmeye izin verildiği görülmektedir.

Güncel bir yargı kararında; 16 yaşındaki küçük kızlarını nişanlandırılan Iraklı bir ailenin, damat adayının evlerine sık sık gelip gitmesinin dedikodulara neden olduğunu ve bu durumun da "*nahoş bir duruma*" neden olduğunu gerekçe göstererek 16 yaşındaki kızlarını evlendirmek için mahkemeden izin talep ettiği bir davada, mahkeme "*Dosya kapsamında yer alan tüm deliller birlikte değerlendirildiğinde; evlenmesine izin istenenin evlenmesine izin verilmesi için, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 124'üncü maddesinin ikinci fıkrası gereğince, olağanüstü bir durumun bulunması gerektiği anlaşılmakla; davacıların ve evlenmesi talep edilenin ileri sürdükleri ilgili çocuğun nişanlanması, nişanlısının sık gelip gitmesinin dedikodulara neden olması gibi hususlar mahkememizce önemli ve olağanüstü bir sebep olarak kabul edilmemiştir. Dosya kapsamındaki deliller gözetildiğinde somut olayda olağanüstü bir durumun mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Eşler ve toplum açısından yüksek önem arz eden evlilik kurumunun, yaşı ve vücut/psikolojik gelişimi dikkate alınarak izin talep edilen küçüğün menfaatine olamayacağı kanaatine varılmakla davanın reddine karar vermek gerekmiştir*" gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir **()**.

Evlilik yaşı ile ilgili ülke karşılaştırması tablosu aşağıdaki gibidir: () ***(Tablo-3)***.

Tablo-3: Evlenme yaşı ülke karşılaştırma tablosu

Ülke	Kız Çocukları İçin Yasal Evlenme Yaşı	Kız Çocukları İçin Aile İzni İle Evlenme Yaşı	Kız Çocukları İçin Mahkeme Kararı İle Evlenme Yaşı
Afganistan	16	15	14
Almanya	18	18	18
Avusturya	18	18	18
Belçika	18	18	18
Birleşik Krallık	18	16	16
Bosna Hersek	18	18	18
Bulgaristan	18	18	18
Çek Cumhuriyeti	18	18	18
Danimarka	18	18	18
Finlandiya	18	18	18
Fransa	18	18	18
Hırvatistan	18	18	18
Hollanda	18	18	18
Irak	18	18	14
İran	13	<13	<13
İrlanda	18	18	18
İspanya	18	18	18
İsveç	18	18	18
İsviçre	18	18	18
İtalya	18	18	18
Karadağ	18	18	18
Katar	17	16	<13
Luksemburg	18	18	18
Macaristan	18	18	18
Malezya	18	18	13
Moldovya	18	18	18
Pakistan	16	16	16
Portekiz	18	17	16
Romanya	18	18	18
Sırbistan	18	18	18
Slovakya	18	18	18
Suriye	18	18	14
Suudi Arabistan	13	<13	<13
Türkiye	18	17	16
Yunanistan	18	18	18

2. Ceza Hukuku Bağlamında

a) Türkiye'deki Durum

Çocuk evlilikleri, pek çok önemli sorumluluğu içinde barındıran evlilik kurumunun içine çocukları sokarak, insan

hakları alanındaki pek çok uluslararası sözleşmeyi ihlal etmektedir. Ancak insan hakkı ihlali niteliğinde olması, çocuk evliliklerin başlı başına suç olduğu sonucu doğurmamaktadır. Bu nedenle çocuk evliliklerinin suç olarak değerlendirilebilmesi için ceza kanununda suç olarak düzenlenmiş olması gerekmektedir. Çocuk evlilikleri, Türk Ceza Kanunu'nda veya özel ceza kanunlarında ayrı bir suç olarak düzenlenmemiştir. Bununla birlikte çocuk evlilikleri, beraberinde taşıdığı bazı unsurlar nedeniyle, Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenmiş bazı suçların kapsamına girebilmektedir. Örneğin, Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen insan ticareti, tehdit, yaralama, kişiyi hürriyetinden yoksun bırakma, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar, kötü muamele, çocuğun kaçırılması ve alıkonulması gibi suçların kapsamında değerlendirilebilecektir (). Şayet ilgili suçun tipiklik ve diğer unsurlarını karşılıyor olması halinde içine girebileceği suç tiplerini aşağıdaki tablodaki gibi belirtmek mümkün olacaktır. Ancak yinelemek gerekir ki ancak ilgili suçun tipiklik unsurunu taşıması halinde, sırf o suç kapsamına girdiği için zoraki evlilik bir suça konu olmuş olacaktır, yoksa münferit olarak bir suç oluşturmayacaktır.

b) Karşılaştırmalı Hukuktaki Durum

Çocuk evliliği; Birleşik Krallık, Almanya, İsviçre, Avusturya, Belçika ve Norveç gibi bazı Avrupa ülkelerinde ayrı bir suç olarak düzenlenmiştir (). Hatta Kanada'daki düzenleme, evlenecek kişinin çocuk olması halinde bu kişinin çocuk olduğunu bile bile düğününe giden kişiyi dahi cezalandırmaktadır. ***(Tablo-4)***

***Tablo-4**: Karşılaştırmalı Hukukta Çocuk Evlilikleri*

Ülke	Mevzuat	Yaptırım
Birleşik Krallık	Anti Sosyal Davranış, Suç ve Polislik Kanunu Bölüm 20 Madde 121, 122 ()	2014'te çıkarılan İngiliz Yasalarına göre bir kimseyi evlenmeye zorlamak İngiltere, Galler ve İskoçya'da suç teşkil etmekte olup, bu suçun failleri 7 yıla kadar hapis cezasına mahkûm edilebilmektedir. 2017 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile zoraki evlilik mağdurlarının bu suçu ihbar etmelerini kolaylaştırmak için kimliklerinin gizliliğinin sağlanmasına dairi güvenceler getirilmiştir. Zoraki evlilik mağdurlarının kimliklerinin medyada ve facebook, twitter gibi sosyal medya kanallarında yayınlanması da yasaklanmıştır.
Kanada	Barbar Kültür Uygulamalarına Sıfır Tolerans Kanunu Madde 293 ()	Ağustos 2015 tarihli Kanada yasalarına göre bir kişiyi evliliğe zorlayan ve/veya zorlayan kişiye yardımcı olan herkes 5 yıla kadar hapis cezasına mahkûm olmaktadır. Yine aynı şekilde 16 yaşından küçük bir kişi ile evlenen ve/veya evlenenlerden birisinin 16 yaşından küçük olduğunu bilerek bu evlilik törenine katılan herkes 5 yıla kadar hapis cezasına mahkûm olmaktadır.
Almanya	Alman Ceza Kanunu Madde 240, 237 ()	Alman Ceza Kanunu'nda 2013 yılında yapılan değişiklik gereğince bir kişiye zoraki evlilik yaptıran herkes 6 aydan 5 yıla kadar hapis cezasına mahkûm olmaktadır.

İsviçre	İsviçre Ceza Kanunu Madde 181a ()	Evlenmek veya eşcinsel birlikteliği tescil ettirmek için cebir kullanan veya ciddi bir zarar vermekle tehdit eden ve davranış özgürlüğünü başka yollara kısıtlayan kişi için 5 yıla kadar hapis veya adli para cezası ile öngörülmektedir. Hatta bu fiili yabacı ülkedeyken işlemiş olup halihazırda İsviçre'de bulunup iade edilmemiş kişiler de bu cezaya hükmedilmektedir.
Avusturya	Avusturya Ceza Kanunu § 106 I-3 ()	Avusturya Ceza Kanunu'nun "*Ağır Cebir*" başlıklı § 106 maddesine göre, her kim, kişiyi evlilik yapmaya, tescilli birliktelik kurmaya, fuhuş yapmaya veya pornografik bir temsile katılmaya veya zorlanan kişi veya üçüncü bir kişinin özellikle önem taşıyan bir yararını ihlal eden başkaca bir davranışa katlanmaya veya katlanmamaya zorlarsa, altı aydan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Eğer fiil, zorlanan kişinin ya da üçüncü bir kişinin intihar ya da intihar teşebbüsüne yol açmış ise, fail bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır.

VII. Çocuk Evliliklerini Önlemede Çözüm Önerileri

Çocukların, ÇHS'den doğan tüm haklarını ihlal çocuk evliliklerini önlemeye dair önerilerimiz aşağıdaki gibidir ():

Çocuk evliliklerini yasa dışı kabul edilmeli ve buna zorlayan kişilerin hukuki ve cezai sorumluluğuna dair düzenlemeler getirilmeli, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve

Çocuk Koruma Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılmalıdır. Çocuk evliliklerinin hepsinin yasal yollardan yapılmadığı dikkate alındığında, resmi olmayan çocuk evlilikleriyle mücadelede çocuk evliliğinin verdiği zararların vurgulandığı farkındalık eğitimlerinin Doğu ve Güneydoğu bölgeleri başta olmak üzere geniş tabana yayılacak tüm kurumlarca (Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, sivil toplum kurulukları gibi) verilmesi gerekmektedir. Örneğin; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hiçbir dinin çocukların istismarını hoş görmeyeceğinden ve çocuk evlilikleri ile ilgi olumsuz etiklerden bahsedeceği bir hutbe önemli bir kesime ulaşmayı sağlayabilecektir. Çocuk evlilikleri ile mücadele devletin en üst kurumlarınca ele alınması gereken bir konu olup, bu konudaki önleyici tedbirlerin alınması, çocuk evliliklerinin yasa dışı sayılması, etkin denetim mekanizmalarının kurulması ve çocuk evliliklerinin verdiği zararların vurgulandığı kamuoyu mesajlarının ve kamu spotlarının hazırlanması son derece önemlidir. Kendi ülkelerinde daha küçük yaşta evlenme imkanı olan göçmenler için de ülkemizdeki yasal kuralların geçerli olduğunun ve daha küçük yaşta evlilik kendi ülkelerinde yasal olsa dahi ülkemizde bunun yasal olmadığının vurgulandığı farkındalık eğitimlerinin yapılması gerekmektedir. Çocuk koruma sistemlerinin geliştirilmesi ve çocuk evlilikleri ile ilgili ihbarda bulunan kişilerinin gizliliğinin ve her türlü tehdit ve şiddete karşı güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. Örneğin; öğrencisi okuldan alınıp evlendirilen pek çok öğretmen tehdit ve şiddete uğrama nedeniyle bu konuda yeteri kadar aktif davranamamaktadır. Son olarak, çocukların, çocuk oldukları, ailelerinin veya bir başkasının kendilerini evlendirme hakkı olmadığı, aksi biri

durumda onlara yardım edebilecek kurum ve mekanizmalar bulunduğu konusunda bizzat eğitilmeleri son derece önemlidir. Bu nedenle ilkokul müfredatında bu konuya da yer verilmesi ve Milli Eğitim Bakanlığı ile ortak projeler geliştirilerek okullarda bu konuda çocuk dostu eğitimler düzenlenmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Çocuk evlilikleri insan haklarının kullanılmasını engelleyen, kadının statüsünü düşüren ve çocukların başta eğitim olmak üzere temel haklarını ellerinden alan bir sorundur. Bu evlilikler toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen Türkiye'de mutlaka mücadele edilmesi gereken bir alandır(). Şiddet, en temel tanımıyla gücün kötüye kullanılması olduğu için ve çocuklar da yetişkinlere nazaran daha güçsüz oldukları ve özellikle de kendilerine bakmakla yükümlü olan ebeveynlerine karşı daha kabullenici oldukları için şiddetin fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik olmak üzere her çeşidine yetişkinlere oranla daha fazla maruz kalmaktadır. Bu durum çocuk evliliklerinde de aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Zaten çocuk olduğu için dezavantajlı grupta olan bir çocuk bir de kız çocuğu ise dezavantajlılık derecesi çok daha fazla artmakta ve yaşanılan şiddetin derecesi ve etkisi de artmaktadır. Çünkü; evlilik söz konusu olduğu takdirde kız çocuklarının yaşıtları olan erkek çocuklarına göre daha eşitsiz ve daha dezavantajlı durumda olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, çocukların özellikle de kız çocuklarının şiddetin her türlüsünü tecrübe edecekleri ve hiçbir surette fizyolojik, cinsel ve psikolojik gelişimleriyle bağdaşmayan evlilik kurumunun aktörü olmasını engelleyecek düzenlemelerin getirilmesi ve bu konudaki çalış-

ma, eğitim ve projelerin geliştirilmesi önemli ve önceliklidir. Çocuğun yaşı nedeniyle eylemin suç oluşturduğu hallerle ilgili olarak tarafların gayrı resmi olarak evlendiği, her iki tarafın da yaşının birbirine yakın olduğu ve ortak küçük çocukları olduğu gibi gerekçeler gösterilerek suç eyleminin değersizleştirilmesinin yolu kesinlikle açılmamalı ve çocuk evliliklerine hiçbir surette tolerans gösterilmemelidir. Türk Medeni Kanunu'ndaki evlilik onsekiz yaş limitine göre düzenlenmesi, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi sorunu ile mücadelede edilmesinde atılabilecek ilk ve en önemli adım olacaktır.

KAYNAKÇA:

1. UNICEF, Child Marriage, 2024, https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/, Erişim Tarihi: 20.02.2025.
2. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor, 2010.
3. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989, madde 1. https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pa ges/crc.aspx, Erişim Tarihi: 20.02.2025.
4. Özcebe, Hilal /Küçük Biçer, Burcu, "Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler", Turkish Pediatrics Archive/Türk Pediatri Arşivi, 48(2), 2013, s. 87.
5. Boran, Perran /Gökçay Gülbin /Devecioğlu Esra /Eren, Tijen, "Çocuk Gelinler", Marmara Medical Journal, 26(2), 2013, s. 58.
6. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, UNFPA Türkiye'nin, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü iş birliğinde hazırladığı "Türkiye'de Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evlilikler: 1993- 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Veri Analizi" Raporu, 2021.
7. İMDAT Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği, Türkiye Çocuk Evlilikleri Raporu, 2020 Yılı, 20 Nisan 2021. https://www.imdat.org/raporlarimiz, Erişim Tarihi: 20.02.2025.
8. Yakıt, Eda /Coşkun, Anahit, Margirit, "Toplumsal Açıdan Çocuk Yaşta Evlilikler Gerçeği: Hemşire ve Ebenin Sorumluluğu", Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 11(3),2014, s.6.
9. UNICEF, Press Release, New York, 6 March 2018 https://www.unicef.org/eca/press-releases/25-million-child-marriages-prevented, Erişim tarihi: 01.03.2025.

10. Ministerium Frauen Gesundheit, 2017.
11. World Bank, Economic Impacts of Child Marriage, Global Synthesis Report, June 2017, http://documents1.worldbank.org/curated/en/530891498511398503/pdf/116829-WP-P151842-PUBLIC-EICM-Global-Conference-Edition-June-27.pdf, Erişim Tarihi: 08.09.2021.
12. UNICEF 2024.
13. UNICEF, Progress for Every Child in the SDG Era, March 2018.
14. UNICEF, Child Marriage Database, 2024.https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2019/ 10/XLS_Child-marriage-database_May-2024.xlsx?client_id=544597189.1717931182 Erişim Tarihi: 31.03.2021.
15. UNFPA, Kadınlara ve Kız Çocuklarına Zarar Veren ve Eşitliği Bozan Uygulamalarla Mücadele, 2020, https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_swop_2020_high lights_turkish.pdf, Erişim Tarihi: 08.09.2021.
16. Polat/ Reva, Legal Dimension, s. 340.
17. İMDAT Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği, Türkiye Çocuk Evlilikleri Raporu, 2020 Yılı, 20 Nisan 2021, https://www.imdat.org/raporlarimiz, Erişim Tarihi: 08.09.2021.
18. TÜİK, 2024 yılı Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 24 Şubat 2025 https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194, Erişim Tarihi: 01.03.2025.
19. Adalet Bakanlığı, Adli İstatistikler, 2019.
20. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/ 10122019101449 insanhaklaribeyannamesi.pdf Erişim Tarihi: 13.10.2023.
21. BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesii Resmi Gazete: 21.07.2003 – 25175. https://inhak.adalet. gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf Erişim Tarihi: 13.10.2023.
22. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. Resmi Gezete: 19.03.1954 – 8662. https://www.echr.coe.int /documents/d/echr/convention_tur Erişim Tarihi: 13.10.2023.
23. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme (CEDAW), Resmi Gazete: 14.10.1985 – 18898. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093450 bm_07.pdf Erişim Tarihi: 13.10.2023.
24. Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), Resmi Gazete: 8 Mart 2012 - 28227 (Mükerrer). Türkiye, 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İstanbul Sözleşmesi'nin tarafı olmaktan çıkmıştır. Resmi Gazete: 20 Mart 2021-31429.

25. Türk Medeni Kanunu, Resmi Gazete: 8 Aralık 2001-24607. https://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2001/12/ 20011208.htm#1 Erişim Tarihi: 13.10.2023.
26. T.C. Ankara 10. Aile Mahkemesi'nin 10.06.2023 tarih ve 2023/337 Esas - 2023/520 K. sayılı kararı. Karar, dosyada taraf vekili olan ECPAT Türkiye (Çocuklara Yönelik Ticari Cinsel Sömürüye Son Derneği) Başkanı Av. Şahin Antakyalıoğlu'ndan temin edilmiştir.
27. World Policy Analysis Centre, Child Marriage Database. https://www.worldpolicycenter.org/ data-tables Erişim Tarihi:14.10.2023.
28. E. Eylem Aksoy Retornaz, "Türk Ceza Hukuku ve Zorla Evlilik", Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk, Ed. Zeynep Özlem Üskül Engin, On İki Levha Yayınları, 2019, s. 185.
29. Andrea Parrot, Nina Cummings, Sexual Enslavement of Girls and Women, Praeger Publishers, 2008, Chapter 6, s. 87-104.
30. Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act 2014 http://www.legislation.gov.uk/ukpga/ 2014/12/ contents/enacted Erişim Tarihi: 14.10.2023.
31. Zero Tolerance for Barbaric Cultural Practices Act https://openparliament.ca/bills/41-2/S-7/ Erişim Tarihi: 14.10.2023.
32. German Criminal Code (Strafgesetzbuch - StGB) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch _stgb/englisch_stgb.html Erişim Tarihi: 14.10.2023.
33. Swiss Criminal Code https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/che/1937/ swiss_criminal_code_en_html/Swiss_Criminal_Code_amJuly2020.pdf Erişim Tarihi: 14.10.2023.
34. Erdem, s. 422
35. Reva, 2021 s. 93-107.
36. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor, 2010.

ÇOCUK HAKLARI: KURAMSAL VE KAVRAMSAL SORUNLAR

Arş. Gör. Kemal Efe SAYIN[1]

1. Giriş

Hak kelimesinin önüne bir özne eklediğimizde, belirli kişilere özgü haklardan bahsederiz. Veyahut toplumdaki dezavantajlı grupların, herkesin sahip olduğu haklardan birtakım sebeplerle yararlanamadıklarını düşünürüz. Nihayetinde bu bir sorundur ve bu toplumsal sorunu çözmek için bir şeyler yapmak gerekir. Hukukçuların çözüm minvalinde ortaya koydukları yöntem pek de şaşırtıcı değildir. Zira tarihsel bir perspektifle bakıldığında liberal anayasacılık, özgürlük ve güçlenmenin ancak hukuk yoluyla sağlanabileceği fikrini benimsemiştir.[2] Bu temayülün insan hakları hukuku bağlamında işaret ettiği istikamet ise açıktır: Eğer siyaset, toplumu değiştiremiyorsa, o zaman tek çare hukukun toplumu değiştirmesidir. Hukukçu, çözüm arayışında çoğunlukla hukukun sağladığı araçlara yönelir ve hak söylemi bu araçların başında gelir.[3]

---

1 İstanbul Okan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

2 Richard De Friend, "Constitutional Law", *The Critical Lawyers' Handbook*, ed. Ian Grigg-Spall, Paddy Ireland, London: Pluto Press, 1992, C. 1, s. 115.

3 "Sahip olduğunuz tek alet bir çekiçse, her sorunu bir çivi olarak görme eğiliminde olursunuz." Bu, Abraham Maslow'un genellikle "law of instrument" veya "Maslow'un Çekici" olarak bilinen bir kavrama atıfta bulunan ünlü bir sözüdür.

İnsan hakları normlarının geçirdikleri "hukuk öncesi oluşum" anlatısı, gerçekleştirilmesi istenen bir talebin birtakım aşamalar neticesinde insan hakkı olarak ortaya çıktığını öne sürer. Buna göre, ilkin toplumda haksız bir uygulama bulunur, bu uygulamaya tepkiler baş gösterir ve toplumsal mücadelenin başarıya ulaşması halinde bu hak talebi pozitif hukukta güvence altına alınır.[4] Bu anlatının hakikat ölçüsü tartışmalı olmakla beraber, özellikle son yüzyılda bu sürecin değiştiği iddiası güçlüdür: Artık hukuk normu yaratma faaliyeti, siyasi gelişmelerin bir sonucu olmaktan ziyade, siyasi değişimin bir katalizörü olarak işlev görmektedir.[5]

Bir toplumsal sorunun çözümü sürecindeki anılan değişim, hukukçuların rolünü de belirlemektedir. Dezavantajlı grupların maruz bırakıldığı haksızlıkları ortadan kaldırmak adına hukukçuların elinde bir çekiç vardır; bu hak tanımak ve haklar diliyle konuşmaktır.[6] Uygulamada haklar, anayasalara ve kanunlara yazılır, uluslararası sözleşmelere yazıldıkları takdirde ise bunun toplumsal fayda bakımından önemli bir başarı olduğuna kanaat getirilir.

Hukukçular, doğaları gereği sözleşmelerin gücüne inanırlar, nitekim bu belgeler hukuki anlamda bağlayıcı normlar içerir.[7] Bu halde, kişiler hak talep etme yetkisine sahip olacak,

---

4 Bülent Algan, *İnsan Hakları*, 2. Baskı Ankara: Adalet Yayınevi, 2024, s. 36.

5 Yine de hukuk tarihi, bu süreçlerin çoğu zaman iç içe geçtiğini ortaya koyar. Hukuk, siyasi alanı şekillendirmek için her zaman kullanılmıştır. İnsan hakları aktivistleri ise hukuku şekillendirmek için mücadelelerini sürdürmektedir. Çalışmada bu değişimin niteliksel değil, niceliksel olduğu görüşü nakledilmektedir. Bkz. Geoffrey Robertson, *Crimes Against Humanity: The Struggle for Global Justice*, Fourth edition The New Press, 2013, ss. 378-79.

6 Martin Guggenheim, *What's Wrong with Children's Rights*, Cambridge: Harvard University Press, 2005, s. 8.

7 Esasen çoğu meslek dalında "kendi fikrine âşık olma" hali görülür. Örneğin, insanların spora nasıl yönlendirileceği konusunda mühendislerden fikir alınırsa, muhtemelen modern spor tesisleri inşa etmeyi önereceklerdir.

devletler ve bireyler ise bu haklara saygı göstermek zorunda kalacaktır. Sonraki aşama yaptırımdır; eğer kurallara uyulmazsa ya "iyi niyetli devletler" bireyi cezalandırır ya da yargı yetkisini haiz uluslararası mahkemeler devletin kuralları ihlal ettiğini tespit eder. Böylelikle fail, cezalandırılmış olur. Eğer işler bu şekilde ilerlerse, hak tanınan kimselerin durumları iyileşecek ve mesele çözülecektir.[8]

İnsan hakları hukukunun izah edilen işleyişi, değişen siyasi ve ekonomik koşullarla bir araya geldiğinde "yeni haklar" kabul edilir. Bu zamansal tasnif, hak kuşakları olarak isimlendirilir. Yeni haklar uluslararası sözleşmelerde ve anayasalarda tanındıktan sonra, devletlerin de yükümlülükleri belirlenir. Bu "yeni haklar" kölelere, çalışan kadın ve erkeklere, Siyahlara ve diğer gruplara eşit haklar tanıyan önceki medeni ve siyasi haklar mücadelelerinin doğal bir ilerlemesi olarak görülür. Yeni insan haklarının –hatta doğa ve hayvan haklarının– tanınmasını evrensel bir hak talebi olarak gören anlatılar, bu yeni hakların hak kavramı üzerindeki dönüştürücü etkisini göz ardı eder. Örneğin Zizek, bu tamamlayıcı jestlerin her birinin, insan hakları kavramını basitçe yeni alanlara uygulamakla kalmadığını, bu kavramı geriye dönük olarak yeniden tanımladığını ifade eder.[9] Pupavac'ın da işaret ettiği üzere,

8 Galtung, tarif edilen bu hukuk geleneğini fail merkezli bakış açısı olarak adlandırır. Fail merkezli bakış açısına göre, kötülük ani olaylardır ve kötü failin kötü edimidir. Buna çare olarak kontrol eden ve edilenler arasında dikey bir ilişki taşıyan bir toplumsal yapı öngörülür. Buna karşılık yapı merkezli bakış açısı ise, kötülüğü yanlış yapı tarafından işlenmiş kalıcı yanlışlık olarak görür ve çare olarak, iyi, güçlü ve aktif faillerin yapacağı bir devrim, ani bir olay önerir. İlk bakış açısı, yapıdan bağımsız olmaya eğilimlidir, ama diğeri de faillerin özelliklerine duyarsızdır, onları yalnızca burjuva, proleter vb. kategorize eder. Günümüz hukuk geleneğinin, fail merkezli bakış açısına sahip olduğunu söylemekte bir beis yoktur. Johan Galtung, *İnsan Hakları Başka Bir Açıdan Bakış*, çev. Müge Sözen, Metis Yayınları, 1999, ss. 38-52.

9 Slavoj Žižek, *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*, London: Verso, 1999, s. 180.

"yeni insan hakları dalgası" metaforu, farklı hak kuşakları arasındaki içsel çelişkileri gizleyen bir el çabukluğuna dönüşür.[10]

Hak kuşakları arasındaki içsel çelişkiler gizlendiğinde, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile azınlık hakları, LGBTİ+ hakları ve çocuk haklarına ilişkin sözleşmeler ile bu hakların uygulamadaki durumu arasındaki uçurum, kısır tartışmaların odak noktası haline gelir. Fakat sayılanlar arasında çocuk haklarının diğer haklara kıyasla özel bir durumu vardır. Gerçekten de bu sorunların en belirgin biçimde görüldüğü alanlardan birisi çocuk haklarıdır: Çocuk hakları, çocuğun hukukta tanımlanma biçimi, hak sahibi ile karar vericinin çoğu zaman farklı kişiler olması ve çocukların kendilerini ilgilendiren yasal süreçlere katılım olanakları gibi kavramsal ve kuramsal nedenlerle diğer haklardan farklı bir yaklaşıma muhtaçtır. Sayılan unsurların tartışılması, aynı zamanda insan hakları hukukuna ilişkin güncel idraki de sorgulamaya hizmet edecektir.

Guggenheim, çocuk haklarına ilişkin mevcut anlayışın, hukuk uygulamasında yarattığı zorlukları ele aldığı tartışmasında, "Kim çocuk haklarına karşı olmaktan memnuniyet duyar ki?" diye sormaktadır.[11] Elbette bu bir retorik sorudur. Ferguson'a göreyse çocuk hakları söylemine özgü esas zorluk burada ortaya çıkar. 1980'ler ve 1990'lar boyunca çocukların haklara sahip olduğunu söylemenin anlamına dair yürütülen kuramsal tartışmalar uzlaşıyla sonuçlanmamıştır. Yine de

10 Vanessa Pupavac, "Misanthropy Without Borders: The International Children's Rights Regime", *Disasters*, C. 25, S. 2 (2001), s. 96.\\uc0\\u8220{}Misanthropy Without Borders: The International Children\\uc0\\u8217{}s Rights Regime\\uc0\\u8221{}, {\\i{}Disasters}, C. 25, S. 2 (2001

11 Guggenheim, *What's Wrong with Children's Rights*, s. Önsöz, xiii.

haklar söylemi, çocukların devletle, toplumla, yetişkinle ve hukukla ilişkilerinde yaygın olarak kullanılmaktadır.[12]

Çocuk hakları söyleminin pozitif hukuka yansıması olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ("ÇHS" veya "Sözleşme"), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve Amerika Birleşik Devletleri hariç tüm devletler tarafından imza edilip onaylanmıştır. Bu evrensel onay, büyük bir başarı olarak görülmüştür. Öyle ki, Sözleşme'nin meşruiyeti ve faydaları sorgulanmaksızın kabul edilmektedir. Fakat Sözleşme'yi hazırlayanların beklentileri ile çocuk haklarının uygulanması arasındaki uçurum dikkat çekmektedir. Buna rağmen, çocuk hakları araştırmaları, çocuk haklarının yalnızca Sözleşme'de tanımlanan haklarla sınırlı olduğu ve bu hakların sorgulanmaksızın uygulanması gerektiği yönündeki bir uzlaşı tarafından şekillenmektedir. Bu yaklaşım, Sözleşme'nin araştırma, politika ve uygulamalara yön vermesi gerektiği düşüncesiyle de desteklenir.[13]

Hukuk, çocuk haklarına ilişkin üzerinde mutabakata varılmış bir kavramsal ve kuramsal temelin yokluğuna kayıtsız gibi gözükmektedir. Fakat burada bir tehlike mevcuttur: bu temellere sahip olmayan bir hak, hızla öznel tercihlerin veya günlük siyasi gündemlerin dökülebileceği boş bir retorik kap haline gelme riski taşır.[14]

---

12 Lucinda Ferguson, "Not Merely Rights For Children But Children's Rights: The Theory Gap and the Assumption of the Importance of Children's Rights", *The International Journal of Children's Rights*, C. 21, S. 2 (2013), s. 178.

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ann Quennerstedt, "Children's Rights Research Moving into the Future – Challenges on the Way Forward", *The International Journal of Children's Rights*, C. 21, S. 2 (2013), ss. 233-47.

14 John William Tobin, "Justifying Children's Rights", *The International Journal of Children's Rights*, C. 21, U of Melbourne Legal Studies Research Paper No. 693 (2013), s. 5.

Çalışmanın amacı ise, çocuk haklarının kavramsal ve kuramsal sorunlarına ışık tutmaktır. Bunun için üç soru sorulacaktır: Çocuk haklarının ve çocuk haklarına sahip olmanın anlamı nedir? Çocuk haklarına ilişkin mevcut teoriler, çocuğun hak öznesi olarak konumlanması için elverişli midir? Çocuklar, kendilerini doğrudan ilgilendiren hakların belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde –aktif bir özne olarak- ne ölçüde söz sahibi olmuştur?

2. Çocuk Haklarının Anlamı[15]

Çocuk haklarının anlamına ilişkin tartışmalara geçmeden önce makalede kullanılan hak kavramı ile ne kastedildiğini açıklamak gerekir. Çalışmada yer verilen bir kavram olarak hak, belirli kişilere ya da topluma karşı ileri sürülebilen ilişkisel bir talep olarak anlaşılmalıdır. Bu talep, kişilerin ya da toplumun tamamının, hak sahibine karşı pozitif veya negatif bir edimde bulunma yükümlülüğü doğurmasına ve bu yükümlülüğün zorunlu olmasına dayanmaktadır. Bu tanım öğretideki analitik haklar çerçevesine göre, esasen "talep hakları" (claim rights) kavramıyla örtüşmektedir ancak bu çerçevedeki diğer üç hak kategorisinin bazı unsurlarıyla da beraberdir. Bunlar, özgürlükler veya ayrıcalıklar, yetkiler veya yetenekler ve dokunulmazlıklar olarak sıralanabilir. Bu hak türleri birbirinden ayrı olsalar da, tamamen kavramsal niteliktedirler. Zira çoğu zaman bir hak talebinde bulunulduğunda bu kategoriler iç içe geçerler.[16]

15 Bu konuda Lucinda Ferguson'un çalışması oldukça aydınlatıcıdır. Bkz. Ferguson, "Not Merely Rights for Children but Children's Rights", ss. 179-82.

16 Wesley Newcomb Hohfeld, "Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning", *The Yale Law Journal*, C. 26, S. 8 (1917), s. 716.

Eğer haklar devlete, belirli bireylere ya da topluma karşı ileri sürülebilen ilişkisel talepler ise çocuk hakları ifadesinden ne anlamak gerekir? "Çocuklar insan haklarına sahiptir; çünkü çocuklar insandır" önermesi, ilk bakışta oldukça tutarlıdır. Öyleyse çocukların bilinen tüm insan haklarına sahip olduğu hususunda bir şüphe yoktur. Fakat çocuk hakları olarak ayrı bir kategoriden bahsedildiğinde anlam farklılaşır. Bu doğrultuda çocuk haklarının iki farklı görünümü olduğundan söz edilebilir: Çocuklara özgü olan ancak yetişkinlerin sahip olmadığı haklar, hem çocukların hem de yetişkinlerin sahip olduğu ancak hak öznesinin kimliğinin –yani çocuğun- hakkın kapsamını ve içeriğini belirlemede öneme sahip olduğu haklar.

Anılan iki görünüme dair şunları da belirtmek gerekir: Çocuklara özgü olup yetişkinlerin sahip olmadığı hakların karşılığında, yetişkinlere özgü olup çocukların sahip olmadığı haklar da bulunur. Seçme ve seçilme hakkı ile evlenme hakkı buna örnek gösterilebilir. İkincisi, eğer hak öznesinin kimliği, ilgili hakkın içeriğini ve kapsamını belirlemede önem taşıyorsa, olası bir uyuşmazlığa uygulanacak hukuki yorum teknikleri de bu ölçüde farklılaşacaktır. İzah edilen kavramsallaştırmada esasen iki farklı görüş gizlidir. Bir kısım yazar, "çocuklar insan haklarına sahiptir; çünkü çocuklar insandır"[17] sözünden hareketle, çocuk haklarını insan haklarının doğal bir parçası olarak değerlendirir. Bu nedenle ayrı bir çocuk hakları teorisi arayışına gerek duymaz. Örneğin, özellikle çocuklar açısından yaşam hakkının veya işkence yasağının kuramsal temelini derinlemesine incelemeye gerek yoktur; bu hakların varlığı

17 Jonathan Herring, *Family Law*, 5th edition Harlow, Essex, England ; New York: Longman, 2011, s. 434.

genel kabul görmektedir. Fakat bu görüşü diğer temel haklara uyguladığımızda tutarsızlık apaçık görünür. Tıpkı yaşam hakkı gibi, inanç özgürlüğü de genel bir kabul görür; ancak çocuğun insan olması gerçeği, onun ebeveynlerinden farklı dini inançlara sahip olması durumunda hangi inançla yetiştirileceğine dair doğrudan bir sonuç sunmaz.[18] İkinci görüş, çocuk haklarıyla insan haklarını geniş anlamda ayırır. Buna göre çocuk hakları, pozitif hukukta zaten vardır. Teorik temeli sorgulamaktansa, etik temelin güçlendirilmesi ve hakların uygulamasındaki sorunların çözülmesine odaklanmak gerekir. Bunun için temel haklar diskuruna dayanmanın bir faydası yoktur.[19] Ancak, özellikle çocuk hakları bağlamında bu ayrıştırmaya ikna olmak da zordur. Eğer çocuk hakları, çocukların hak sahibi olmalarından ötürü özel bir nitelik taşıyorsa, bu niteliğin kuramsal olarak açıklığa kavuşturulamaması, hukuku uygularken veya çocuk haklarıyla ilgili akademik çalışmalarda önemli tutarsızlıklara neden olacaktır.

Tartışmadan birtakım sonuçlar çıkarabiliriz. En azından, doktrinde ve pozitif hukukta "çocuk hakları" ifadesi kullanıldığında ne demek istendiğini anlayabiliriz. Çocuk hakları, çocuklara özgü olup yetişkinlerin sahip olmadığı birtakım haklardır. Aynı zamanda çocuklar, temel insan haklarına da sahiptir. Yalnızca, hak sahibi çocuk olduğu için, bu haklar farklı bir kapsam ve içerikle yorumlanır.

Hukuk, kelimelerin dikkatle kullanıldığı bir alandır. Yetişkin bir kişinin bir hakka sahip olduğunu söylediğimizde, bu-

18 Ferguson, "Not Merely Rights for Children but Children's Rights", s. 181.

19 Onora O'Neill, "Children's Rights and Children's Lives", *Ethics*, C. 98, S. 3 (1988), ss. 445-46.

nun anlamını düşünmeyiz. Tam ehliyetli[20] bir yetişkin, nerede yaşayacağını, ne yiyeceğini, ne zaman evleneceğini veya kime oy vereceğini seçebilir. Bu konuların hepsinde hak sahibi olduğu kabul edilmiştir. Lâkin çocuklar şu veya bu hakka sahiptir dediğimizde bazı kuramsal sorunlarla karşılaşırız. Bu iddiayı pozitif hukuka taşıdığımızda ise beklenen olumlu etkiyi yasal süreçlerde göremeyiz. Dolayısıyla, hak sahipliği kavramını da incelememiz ve sorunları ortaya koymamız gerekir.

3. Çocuğun Hak Sahibi Olmasının Anlamı

Bir hakka sahip olmanın, talepte bulunma ve bunların yerine getirilmesini sağlama gücünü ifade ettiği belirtilmişti. Peki, bir hak talebinde bulunmanın, ehliyet veya kapasite gibi bazı özelliklere bağlı olduğu durumları nasıl değerlendirmek gerekir? Bu halde bir hakka sahip olmak dışlayıcı ve münhasır hale gelecektir. Böylece hukuk düzeni yalnızca kapasiteye sahip kişiler tarafından yapılan talepleri tanıyacaktır.[21]

Çocuk haklarındaki kavramsal sorun esasen bu ayrımda ortaya çıkar. Hak sahibi ile harekete geçme yetkisi tanınan kişiler farklı kişilerdir. İlki çocuktur, diğeri yetişkindir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme de bu anlayışı yansıtır. Sözleşme'de çocuğun hak sahibi olduğu ifade edilir, buna rağmen çocuklar bu hakları genellikle kendi başlarına kullanamazlar. Bu düşünce, Sözleşme'nin 3. ve 12. maddeleri incelendiğinde açıkça görülebilir. Madde 3 uyarınca, "…çocukları ilgilendiren bütün

20 Ehliyet ile kastedilen medeni hukuk bakımından fiil ehliyetidir. Ancak çalışmada kullanılan ehliyet veya kapasite terimlerini anayasal hak ve özgürlükler de dâhil olmak üzere geniş anlamda düşünmek gerekir.

21 Katherine Hunt Federle, "Rights Flow Downhill", *The International Journal of Children's Rights*, C. 2, S. 4 (1994), ss. 343-44.

faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir" denmektedir. Demek ki göz önüne alınacak değer, çocuğun istek ve talepleri değildir. Çocuğun yararıdır. Yine 12. madde "…çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme" hakkını" tanımaktadır. Öyleyse birincisi, çocuğun "kendini ilgilendirmeyen" konularda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkının bir önemi yoktur. Ya da böyle bir hak zaten mevcut değildir. İkincisi bu hak, çocuğun kendi kararlarını verme hakkı olarak da okunamaz.[22]

Geleneksel hak anlayışında, hak sahibi ve ahlaki fail aynıdır.[23] Buna göre kişiler kendi haklarını savunabilen ve kullanabilen canlılardır. Çalışmanın girişinde çelişkilerine kısaca değinilen "yeni" insan hakları anlayışında ise hak sahibi kişiler, daha doğrusu hak "tanınan" kişiler çoğunlukla güçsüz ve başkalarının korumasına muhtaç olarak görülür. Hak sahibinin kapasitesi ne kadar düşükse, başkalarının yardımına olan ihtiyacı o kadar artar; ancak hak sahibinin güçsüzlüğü, bu yardımı keyfiyetin belirsizliğine terk eder ve herhangi bir güvence sağlamaz.[24] Çocuk hakları söz konusu olduğunda bu çelişki çözüme muhtaçtır.

---

22 Pupavac, "Misanthropy Without Borders", ss. 99-100.\\uc0\\u8220{}Misanthropy Without Borders\\uc0\\u8221{}, ss. 99-100.","plainCitation":"Pupavac, "Misanthropy Without Borders", ss. 99-100.","noteIndex":21},"citationItems":[{"id":26,"uris":["http://zotero.org/users/local/VSOgW3R7/items/BQ6XTBFY"],"itemData":{"id":26,"type":"article-journal","abstract":"The issue of children's rights has become key to human rights-based international security strategies. The UN Convention on the Rights of the Child (1989

23 Bu anlayışın Kant'ın ahlaki özerklik kavramına dayanır. Kant'a göre bu kişi, kendi ahlaki yasasını belirleyebilen rasyonel bir ahlaki faildir. Rasyonel fail, aklını kullanarak kendine amaçlar belirleme kapasitesine sahiptir. Louis-Philippe Hodgson, "Kant on the Right to Freedom: A Defense", *Ethics*, C. 120, S. 4 (2010), ss. 795-96.

24 Ayrıntılı bir inceleme için bkz. David Chandler, *From Kosovo to Kabul: Human Rights and International Intervention*, London: Pluto Press, 2002.

Ahlaki failin kim olduğu sorunu, insan hakları mücadelesinin girdiği çıkmazı da açık eder. Geleneksel anlatıda, hak mücadelesine başlayan insanlar, talep ettikleri hakları, bunların içeriğini ve yükümlülüğün tipini egemene kabul ettirmeye çalışırlar. Ancak, bazı insanların güçsüz olduğu ve bu sebeple insan haklarının dış aktörler tarafından uygulanmasının zorunlu olduğu kabul edildiğinde, yani ahlaki fail ve egemen aynı öznede birleştiğinde, hakları ve bunların içeriğini belirleme gücü egemende kalmış demektir.[25]

Özetle, hak sahibi kişi çocuktur. Talep yetkisiyle donatılmış olanlar ise çocuğun kanuni temsilcisi veya bu alanda yetkili devlet görevlisidir. Çocuğun menfaatlerini belirleyen ahlaki fail ise çocuktan başkalarıdır. Bu halde, çocuğun hak sahibi olmasının ifade edici, politik veya etik önemini yadsımamakla birlikte, sahipliğin yasal süreçlerdeki işlevi beklenen olumlu çıktıları sunmamaktadır ve sunmayacaktır. Bunun sebebi hak teorisinin geleneksel yaklaşımları ile bağlantı kurarak açıklanacaktır.

4. Çocuğun Hak Sahibi Olmasının Kuramsal Dayanakları ve Yasal Sürece Yansımaları

Yirminci yüzyıl, hakların doğası üzerine şiddetli bir tartışmaya sahne olmuştur. İrade teorisi savunucuları, hakların işle-

25 Pupavac, "Misanthropy Without Borders", ss. 99-100; Chandler, *From Kosovo to Kabul*.\\uc0\\u8220{}Misanthropy Without Borders\\uc0\\u8221{}, ss. 99-100; Chandler, {\\i{}From Kosovo to Kabul}.","plainCitation":"Pupavac, "Misanthropy Without Borders", ss. 99-100; Chandler, From Kosovo to Kabul.","noteIndex":24},"citationItems":[{"id":26,"uris":["http://zotero.org/users/local/VSOgW3R7/items/BQ6XTBFY"],"itemData":{"id":26,"type":"article-journal","abstract":"The issue of children's rights has become key to human rights-based international security strategies. The UN Convention on the Rights of the Child (1989

vinin özgürlük alanlarını tahsis etmek olduğunu savunurken, menfaat teorisi taraftarları ise hakları, çıkarların savunucuları olarak tasvir etmiştir. Bu tartışmada iki taraf da muzaffer olamamıştır.[26] Bu iki teori arasındaki uzun ve çözümsüz tarihsel mücadele, menfaat teorisyeni Bentham ve irade teorisyeni Kant'a kadar uzanır. 20. Yüzyılda ise bu iki teori arasındaki akademik tartışma artık tamamen bir çıkmaza girmiştir.[27] Yine de çocuğun belirli bir hak talebinin içeriğine karar verirken mahkemelerin gerekçeleri, hak teorisinin iki geleneksel yaklaşımından biri olan "irade teorisi" veya çoğunlukla "çıkar teorisi" çerçevesinde işler.

Hak kavramı bu çalışmada, Hohfeld'in geleneksel yaklaşımıyla tanımlanmıştı. Tüm haklar Hohfeldci unsurlardır. Peki, tüm Hohfeldci unsurlar hak mıdır? Yani, Hohfeld'in dört unsurundan herhangi biri ya da bu unsurların herhangi bir bileşimi[28] A'ya atfedildiğinde A'nın hakkı olarak sayılır mı?[29] Başka bir deyişle, bu unsurlar çocuğa atfedildiğinde, çocuğun hakkı olarak kabul edilebilir mi? Bunu çözümleyebilmek için, hak teorisinin geleneksel yaklaşımlarından irade ve menfaat teorilerine ve bu teorilerin çocuklara ilişkin yasal süreçlerde nasıl işlediğine daha yakından bakmak gerekir.

---

26 Tartışma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Matthew H. Kramer, Nigel E. Simmonds, Hillel Steiner, *A Debate Over Rights: Philosophical Enquiries*, Oxford: Oxford University Press, 1998.

27 Leif Wenar, "The Nature of Rights", *Rights: Concepts and Contexts*, ed. Brian Bix, Horacio Spector, London: Routledge, 2012, s. 228.

28 Çalışmaya talep haklarının konu edildiğini, ancak bunların diğer üç hak kategorisinin bazı unsurlarıyla iç içe geçtiğini tekrardan hatırlatmak gerekir.

29 Wenar, "The Nature of Rights", s. 227.

4.1. İrade Teorisi (Will Theory)

İrade teorisine göre haklar, hak sahiplerine kendileri veya başkaları üzerinde bir ölçüde normatif kontrol sağlar ve hak sahiplerini belirli alanlar üzerinde "küçük ölçekli egemenler" haline getirme işlevi görür. En belirgin olarak, hak sahipleri, başkaları tarafından kendilerine borçlu olunan görevleri bir seçim meselesi olarak kontrol eder ve bu tür görevleri iptal etme, feragat etme, uygulama veya devretme konusunda Hohfeldyan güce sahiptir.[30] İrade teorisi, Hohfeldyan ayrıcalıklarla da uyumludur ve kişinin nasıl hareket etmeyi seçebileceği veya yetkilerini nasıl kullanabileceği konusunda seçenekler sunar.[31] Hak talepleri ve dokunulmazlıklar ise bu tür ayrıcalıkların ve yetkilerin özgürce kullanılmasını koruma işlevi görür.[32]

İrade teorisyenleri, yalnızca hak sahiplerine başkalarının yükümlülüklerini değiştirme yetkisi veren Hohfeldci unsurları hak olarak tanır. Hakların işlevine ilişkin bu görüş, potansiyel hak sahipleri sınıfına da bir kısıtlama getirmiş olur.[33] Örneğin, internet üzerinden ayakkabı satın aldığımızda, ayakkabının teslimini alıcı sıfatıyla talep ederiz. Ayrıca, bu hakkımızdan feragat edebiliriz veya alacak hakkımızı bir başka kişiye devredebiliriz. Ancak bu işlemleri yapabilmemiz için ehliyete sahip olmamız zorunludur.

---

30 H.L.A. Hart, *Essays on Bentham: Studies in Jurisprudence and Political Theory*, Oxford: Clarendon Press, 1982, ss. 183-84.

31 Neil MacCormick, "Rights in Legislation", *Law, Morality and Society: Essays in Honour of H.L.A. Hart*, ed. P.M.S. Hacker, Joseph Raz, Oxford: Clarendon Press, 1977, ss. 193-94.

32 Hart, *Essays on Bentham*, s. 172.

33 Wenar, "The Nature of Rights", s. 229.

Çocuk hakları, irade teorisi bağlamında düşünüldüğünde, öngörülen ehliyet veya kapasite zorunluluğu çocukların haklara sahip olduğu iddiasını zayıflatır. İrade teorisine göre bir hak çocuğun seçimini korur ama çocuk ancak bu hakkı kendi başına kullanabilecek yeterli kapasiteye sahipse bir hakka sahiptir. Ferguson, bu kuramsal yaklaşımın yasal süreçlerde yol açtığı birbiriyle bağlantılı iki sorunu tespit eder: İlk olarak, küçük çocukların gerekli kapasiteye sahip olmadıkları neredeyse kesindir. Ergenlerin kapasiteye sahip olup olmadıklarını ise yetkili uzman yetişkinler değerlendirir. Bu nedenle küçük çocuklar, çocuk haklarına sahip olmaktan dışlanmış olurlar. Öyleyse bir sınıf olarak çocukların, irade teorisi kapsamında hak sahibi olduğunu iddia etmek imkânsızdır. İkincisi, herhangi bir çocuğun kapasiteye sahip olduğu tespit edilse dahi, kapasitenin derecesini ve yasal süreçte hangi ölçüde dikkate alınacağını belirleyenlerin başkaları olmasıdır.[34]

Uygulamada irade teorisinin izleri bazen velayete ilişkin davalarda görülmektedir. Örneğin Yargıtay, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesine vurgu yaparak, idrak çağındaki çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüşünün alınması ve görüşlerine gereken önemin verilmesini işaret etmektedir. Ancak çocuğun yüksek yararı gerektiriyorsa, çocuğun kendi görüşlerine aykırı bir karar alınması da söz konusu olabilir.[35] Belirtmek gerekir ki uygulamada, çocuğun idrak kabiliyeti olup olmadığına, ilgili uzmanlar karar vermektedir. Çocuğun idrak yeteneğini ölçmek için yapılan testler, bilişsel veyahut psikososyal olabilir. Ölçümler her ne şekilde yapılırsa yapılsın, uzmanın muhakemesine ve takdirine bağlıdır. Öl-

34 Ferguson, "Not Merely Rights for Children but Children's Rights", ss. 192-93.

35 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 2017/3117 E. 2018/1278 K. 27.06.2018.

çüm sonucunda, çocuğun görüşlerinin ne kadar dikkate alınacağı da yine yargıcın takdirine bağlıdır.

Nihayetinde bir çocuk, ne zaman hak talebinde bulunabileceğinin belirlenmesi için bu şekilde başkalarına güvenmek zorundaysa haklara gerçekten sahip değildir. İkincisi, karar vericinin ilgili olgunluk koşullarını karşılayan bir çocuğun görüşünün aksine hükmetmesinin, çocuğun talep ettiği bir hakkı ondan esirgemek olduğu açıktır. Nitekim talep edilen bir hak toplumsal olarak tanınmıyorsa çocuk bu hakka sahip değildir.[36]

İrade teorisinin çocuk hakları bağlamında teşkil ettiği engeller, "çocuğun yüksek yararı" gibi çözüm ilkeleri doğurmuştur. Bu sebeple, hakların dayanağını kişilerin iradesi yerine menfaatlerine oturtan menfaat teorisinin yaklaşımını da incelemek gerekir.

4.2. Menfaat Teorisi (Interest Theory)

Menfaat veya çıkar teorisine göre haklar, genel olarak hak sahiplerinin çıkarlarını korur veya arttırır. İrade teorisinden farklı olarak talep haklarını, yetkilerden daha fazla ön plana çıkarma eğilimindedir.[37] Bununla birlikte, özgürlükler, yetkiler ve dokunulmazlıkların sahipliği de genellikle bireyin çıkarlarına hizmet eder.[38]

Menfaat teorisinin öğretide referans alınan yorumu Raz'a aittir. Buna göre, A'nın bir hakka sahip olabilmesi için, A'nın

36 John Eekelaar, *Family Law and Personal Life*, Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 158.

37 Matthew H. Kramer, "Some Doubts about Alternatives to the Interest Theory of Rights", *Ethics*, C. 123, S. 2 (2013), s. 246.

38 MacCormick, "Rights in Legislation", s. 205.

menfaatinin belirli bir yönü, başka bir kişiye yükümlülük getirecek kadar güçlü bir neden oluşturmalıdır. Bu yaklaşıma göre, A'nın yasal bir hakka sahip olabilmesi, hukukun A'nın menfaatini "başkasına yükümlülük yüklemek için yeterli bir sebep" olarak kabul etmesine bağlıdır.[39]

Menfaat teorisine göre bir hak, çocuğun çıkarlarını korur. Dolayısıyla, söz konusu hakkı pratikte üçüncü bir kişi kullansa dahi çocuk hak sahibi olabilir. Menfaat teorisinin amacının, irade teorisindeki kapasite meselesine çözüm getirmek olduğu görülebilir.

---

39 Joseph Raz, *Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*, Oxford: Clarendon Press, 1994, ss. 266-69.not previously published, on the implications of the moral duties which arise out of concern for the well-being of others. The first part of the book concentrates on the consequences of two central aspects of well-being: the importance of membership in groups - the role of belonging - and the active character of well-being - that it largely consists in successful activities. Both aspects have far-reaching political implications, explored in essays on free expression, national self-determination, and multiculturalism, among others. Against the background of the moral and political views developed in the first part, the second part of the book explores various aspects of the dynamic inter-relations between law and morality, offering some building blocks towards a theory of law.\n \n \n \n, \n This new collection of essays opens with a pivotal essay, not previously published, on the implications of the moral duties which arise out of concern for the well-being of others. The first part of the book concentrates on the consequences of two central aspects of well-being: the importance of membership in groups - the role of belonging - and the active character of well-being - that it largely consists in successful activities. Both aspects have far-reaching political implications, explored in essays on free expression, national self-determination, and multiculturalism, among others. Against the background of the moral and political views developed in the first part, the second part of the book explores various aspects of the dynamic inter-relations between law and morality, offering some building blocks towards a theory of law.","event-place":"Oxford","ISBN":"978-0-19-826069-1","number-of-pages":"390","publisher":"Clarendon Press","publisher-place":"Oxford","source":"Oxford University Press","title":"Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics","title-short":"Ethics in the Public Domain","author":[{"family":"Raz","given":"Joseph"}],"issued":{"date-parts":[["1994"]]}},"locator":"266-269","label":"page"}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}

Menfaat teorisi, her çocuğun kendi adına hak talep edebilecek yetkinlikte olmayabileceğini kabul eder ve bu nedenle hakların kullanımı için bir yetişkini devreye sokar. Ancak bu durum, üçüncü tarafın çocuğun haklarını kullanırken çocuğun istemediği iddialarda bulunabilmesi ihtimalini doğurur. Örneğin Türk Ceza Kanunun 234. maddesi, kendi isteğiyle aile evini terk eden çocuğu yanında bulunduran kişiye ceza öngörmektedir. Amaç çocuğun maddi ve manevi varlığının korunması ise de maddede ne bir yaş aralığı belirtilmiş ne de çocuğun görüşüne hukuki bir değer atfedilmiştir. Bu halde, çocuğun kanuni temsilcileri veya devlet, çocuğun maddi ve manevi varlığının korunması hakkını çocuk adına ve çocuğun isteği hilafına kullanmış olacaktır.[40]

Çocuğun hakkı, çocuğun yararı amacıyla fakat isteği hilafına kullanıldığında, öncelikle bu yararın ne olduğunu belirlemek gerekir. Yarara karar verirken "eğer bu çocuk fikren olgun olsaydı ne tercih yapardı" diye düşünebiliriz. Ancak bu bir faraziyedir. Gerçekleştirmek de mümkün değildir. İkinci ihtimalde çocuğun, yetişkin halini tahayyül eder ve bu soruyu ona sorarız. Ancak yetişkinlik, çocukken yaşanılan tecrübelerden etkilenir. O an var olan çocuk ve düşlediğimiz yetişkin ne yazık ki aynı kişi olmayacaktır.[41]

Menfaat teorisinin bir diğer dezavantajı, çocukluğu ihtiyaç ve savunmasızlıkla tanımlamasıdır. Bu tanım, güçsüzlüğü ve yetersizliği pekiştirir. Yetişkin, çocuğu koruduğunu, devlet ise "çocuğun yüksek yararını" göz önüne aldığını iddia eder.

40 Konu ile ilgili Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay kararlarının bir değerlendirmesi için bkz. Canberk Gümüş, *Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Çocuğun Anayasal Statüsü*, İstanbul: On İki Levha, 2024, ss. 73-75.

41 Ferguson, "Not Merely Rights for Children but Children's Rights", ss. 194-95.

Fakat gerçekte, yetişkin kendi çıkarını korur; çocuk, velayet savaşları gibi yasal süreçlerde yalnızca bir nesne konumuna indirgenir.[42] Devlet ise vatandaşlarının iyiliğini düşünen kutsal otorite kimliğiyle bu nesneyi "korumaya" dünden hazırdır.

Menfaat teorisi çerçevesinde, eğer "çocuk hakları çocuğun menfaatini koruyan haklardır" tanımı yapılıyorsa, bu gerçekten böyle olmak zorundadır. Fakat çocuk adına karar veren yetişkin veya devlet yetkilisi, çocuğun yüksek yararı ilkesini uygularken kaçınılmaz olarak kendi anlayışını uygulayacaktır. Bu durum eşyanın tabiatı gereğidir. Verilen karar, çocuğun yararına veya zararına olabilir. Sadece bunu tespit etmek mümkün değildir.

Meselenin irade teorisiyle iç içe geçtiği yer de burasıdır. İrade teorisi, hak sahibinin ehliyete sahip olmasını zorunlu kıldığı için başarısız olur. Menfaat teorisi ise hak sahipliğini çıkar veya yarar kavramı ile ilişkilendirerek bu sorunu çözmeye çalışır. İrade teorisinde çocuğun ehliyete sahip olup olmadığına üçüncü kişiler karar verir. Menfaat teorisinde ise çocuğun yararının içeriğine başkaları karar verir. Nihayetinde iki durumda da çocuk hak sahibi olamaz. Yani, irade teorisi de menfaat teorisi de çocuk merkezli bir çocuk hakları teorisi oluşmasını sağlayamamıştır.

Görüldüğü üzere kuramsal tartışmalar, çocukların kapasiteleri hakkında olumsuz bir yanıtla başlamaktadır. Bu tartışmanın doğası gereği, çocukları dışarıda bırakan bir tartışma olduğunu fark etmek önemlidir. Öte yandan araştırmacıların önemli bir kısmı da bu konuyu tamamen görmezden gelmek-

42 Katherine Hunt Federle, "Rights, Not Wrongs", *The International Journal of Children's Rights*, C. 17, S. 2 (2009), s. 324.

te ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yeterli teori ve gerekçenin zaten bulunduğunu, Sözleşme'nin sadece uygulanması gerektiğini düşünmektedir.[43] Ancak çocuk merkezli bir kuramsal yaklaşımın yokluğu, uygulamanın bunu başardığı anlamına gelmemektedir.

Arce'nin yakınması, öğreti ve uygulamadaki sorunları geniş bir bakış açısıyla değerlendirmemize imkân tanır: "Öyle görünüyor ki, ya hareket edemiyoruz ya da eleştirel olmayan bir uçuşla körü körüne ilerlemek zorunda kalıyoruz."[44] Burada, çalışmanın giriş kısmında sorulan üçüncü soruya dikkat çekmek gerekir. İlk iki soru, kuramsal tartışmaların çözüm sunmamasıyla ilgiliydi. Üçüncü soru ise pozitif hukuku sorgulamaktadır; çocuklar kendilerini ilgilendiren hak tanıma sürecinde –aktif bir özne olarak- ne ölçüde söz sahibi olmuştur?

5. Çocuklar ve Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi hazırlanış ve uygulanış aşaması bakımından pek çok sorun ihtiva etmektedir.[45] Çocuk hakları

43 Quennerstedt, "Children's Rights Research Moving into the Future – Challenges on the Way Forward", s. 239; Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarına katılan hukukçu Van Bueren kuramsal tartışmaların bir tarafa bırakılması gerektiği hususunda şöyle demiştir: "Dünyadaki çocukların çektiği sıkıntılar, böyle bir lüksü karşılayamazdı." Geraldine van Bueren, *The International Law on the Rights of the Child*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1995, s. 6.

44 Matías Cordero Arce, "Maturing Children's Rights Theory", *The International Journal of Children's Rights*, C. 23, S. 2 (2015), s. 286.

45 Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni eleştirel bir bakış açısıyla inceleyen çalışmalar için bkz. Pupavac, "Misanthropy Without Borders", ss. 95-112; Arce, "Maturing Children's Rights Theory", ss. 283-331.\\uc0\\u8220{}Misanthropy Without Borders\\uc0\\u8221{}, ss. 95-112; Arce, \\uc0\\u8220{}Maturing Children\\uc0\\u8217{}s Rights Theory\\uc0\\u8221{}, ss. 283-331.""plainCitation":"Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni eleştirel bir bakış açısıyla inceleyen çalışmalar için bkz. Pupavac, "Misanthropy Without Borders", ss. 95-112; Arce, "Maturing Children's Rights Theory", ss. 283-331.""noteIndex":44},"citationItems":[{"i-

kavramı ve uygulaması çoğu durumda Sözleşme tarafından belirlenen çerçeveyi yinelemekte ya da belirsiz bir ahlaki ideal olarak sunmaktadır. Çalışmada birçok defa tekrar edildiği üzere, bu kuramsal temel eksikliği, çocuk hakları alanında çalışan araştırmacıların, savunucuların ve politika yapıcılarının işini zorlaştırmaktadır. Çocuk hakları araştırmalarındaki bu noksanlık, hakların keşfedilmeden ve uygulamaya geçirilemeden kalmasına neden olmaktadır.[46] Sözleşme'nin sınırlarının ötesine geçebilecek daha kapsamlı ve eleştirel bir çerçevenin geliştirilmesi, çocuk hakları üzerine anlamlı bir söylem ve eylemin vücut bulması için kritik bir gereklilik gibi görünmektedir.

Gerek öğretide gerekse Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde, çocukların katılımına özellikle vurgu yapılmaktadır. Vurgunun sebebini anlamak zor değildir; zira siyaset felsefesinin bırakmış olduğu miras, katılım ile meşruiyet arasında güçlü bir ilişki kurmuştur. Habermas, yasanın muhatapları olarak yasaya tabi olanların, aynı zamanda kendilerini yasayı oluşturanlar olarak görebilmeleri gerektiğini söyler.[47] Young, demokratik bir kararın normatif meşruiyetinin, karardan etkilenenlerin karar alma süreçlerine ne derece dâhil edildiklerine ve sonuçları etkileme fırsatına sahip olup olmadıklarına bağlı olduğunu belirtir.[48] Rawls ise siyasi iktidarın ancak tüm vatandaşların

---

d":26,"uris":["http://zotero.org/users/local/VSOgW3R7/items/BQ6XTBFY"],"itemData":{"id":26,"type":"article-journal","abstract":"The issue of children's rights has become key to human rights-based international security strategies. The UN Convention on the Rights of the Child (1989

46 Arce, "Maturing Children's Rights Theory", s. 289.

47 Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, çev. William Rehg, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1996, s. 120.

48 Iris Marion Young, *Inclusion and Democracy*, Oxford: Oxford University Press,

onaylayabileceği bir anayasa doğrultusunda kullanıldığında meşru olduğunu ifade eder.[49] Çocuk Hakları Sözleşmesi, bu unsurların herhangi birisini içermez. Sözleşme çocuklar için yazılmıştır ancak çocuklar bu süreçten dışlanmıştır.

2000, s. 6. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 6.”,” plainCitation”:”Iris Marion Young, Inclusion and Democracy, Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 6.”,” noteIndex”:47},” citationItems”:[{“id”:78,”uris”:[“http://zotero.org/users/local/VSOgW3R7/items/T7VK3UWF”],”itemData”:{“id”:78,”type”:”-book”,” abstract”:” Democratic equality entails a principle that everyone whose basic interests are affected by policies should be included in the process of making them. Yet individuals and groups often claim that decision making processes are dominated by only some of the interests and perspectives in the society. What are the ideals of inclusion through which such criticisms should be made, and which might guide more inclusive political practice? This book considers that question from the point of view of norms of democratic communication, processes of representation and association, and how wide the scope of political jurisdictions should be. Democratic theorists have not sufficiently attended to the ways processes of debate and decision making often marginalize individuals and groups because the norms of political discussion are biased against some forms of expression. Inclusion and Democracy broadens our understanding of democratic communication by reflecting on the positive political functions of narrative, rhetorically situated appeals, and public protest. It reconstructs concepts of civil society and public sphere as enacting such plural forms of communication among debating citizens in large-scale societies. The book considers issues of the scope of the polity at two levels: global and local. The scope of a polity should extend as wide as the scope of social and economic interactions that raise issues of justice. Today this implies the need for global democratic institutions. At a more local level, processes of residential segregation and the design of municipal jurisdictions often result in the ability for actions in one locale to affect those in other locales without those making the decisions having to include some of those affected in the decision making process. Metropolitan governments which preserve significant local autonomy may therefore be necessary to promote political equality.”,”event-place”:”Oxford”,”ISBN”:”978-0-19-829755-0”,”language”:”en”,”note”:”Google-Books-ID: Gonp8GXTxb0C”,”number-of-pages”:”326”,”publisher”:”Oxford University Press”,”publisher-place”:”Oxford”,”source”:”Google Books”,”title”:”Inclusion and Democracy”,”author”:[{“family”:”Young”,”given”:”Iris Marion”}],”issued”:{“date-parts”:[[“2000”]]}},”locator”:”6”,”label”:”page”}],”schema”:”https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json”}

49 John Rawls, *Justice as Fairness: A Restatement*, thk. Erin Kelly, Cambridge MA: Harvard University Press, 2001, s. 41.

Çocuklar karar alma sürecinden dışlanmış olsa da Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde katılım hakkını ileriye dönük olarak tanıyabilirdi. Hâlihazırda bunun yapıldığı iddia edilmekte, Sözleşme'nin 12. maddesi bu hususta dayanak olarak kullanılmaktadır. Anılan madde, çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenilme hakkını düzenlemektedir. Fakat maddenin devamında taraf devletler için öngörülen yükümlülük ilginçtir. Buna göre taraf devletler, çocukların sahip olduğu görüşleri, çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Ancak yetişkinler, sivil toplum hayatına veya demokratik karar alma süreçlerine katılırken –en azından kâğıt üzerinde- böyle engellerle karşılaşmazlar. Bir yetişkin, seçme hakkını, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü kullandığında konu ve olgunluk sınırlamasına tabi değildir.

Sözleşme'ye göre çocuklar yalnızca kendilerini ilgilendiren konular haddinde görüş beyan edebilirler. Buna "izin" verilir. Ancak bu görüşlerin gerçek anlamda siyasi bir etki yaratması mümkün değildir. Genel olarak çocukların karar alma yetkinliği sınırlıdır, zira onların adına en doğru kararları verebilecek makamda olanlar yetişkinlerdir. Başka bir deyişle, çocuklara yalnızca sınırlı bir vatandaşlık hakkı tanınmaktadır. Çocuklar, sivil toplum içinde gerçek bir rol oynamaktan ziyade, yüzeysel bir katılım müsameresi sergilemekle kayıtlanmışlardır. Esasen bu görüş, ayrımcılığı tatlı bir dille sunmaktan ibarettir.[50]

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların ve yetişkinlerin farklı hukuki standartlara tabi olduğunu açıkça içermektedir.

50 Brian Milne, *The History and Theory of Children's Citizenship in Contemporary Societies*, Dordrecht: Springer, 2013, s. 38.

Statüler arasındaki benzerlik ve farklılıklar hukuki karar alma sürecinin esasını belirleyen unsurlardır. Bu tabiiyet statüsünün ana fikrine karşı çıkmak zordur: zira iki yaşındaki bir bebek ile otuz beş yaşındaki bir yetişkinin aynı hakları kullanabilmesi gerektiğini iddia etmek pek de makul olmazdı. Bu çerçeveden hareketle olsa gerek hukuk, umumiyetle zıtlıklar ve ikilikler kurarak sınıflandırma yapar. Hâlbuki bazı kişiler "arada kalmış" veyahut bu ikiliğin tamamen dışında olabilirler.[51] Bu halde meseleyi zıtlıklar veya ikilikler üzerinden değil, şeyler arasındaki ilişkiler üzerinden inceleyecek daha eleştirel ve dikkatli bir yaklaşımın gerekli olduğu söylenmelidir.[52]

6. Sonuç Yerine

Bu çalışma, insan hakları anlayışının evrimini eleştirerek başlayarak, bu anlayışın sebep olduğu sorunların özel olarak çocuk haklarına da yansıdığını öne sürmüştür.[53] Araştırmacılar, bu sorunları çözmek için iki farklı yol izlemişlerdir. Bir grup, kavramsal ve kuramsal tartışmalara odaklanmıştır. Kavramsal tartışma, çocuk hakları ve insan haklarının ayrıştırılması veya birleştirilmesi hakkında iken, kuramsal tartışma irade ve menfaat teorileri ekseninde icra edilmiştir.

Çocuk haklarına ilişkin mevcut kuramsal tartışmalar çıkmaza girmiştir. İrade teorisi, hak sahipliğini ehliyet şartına

51 Konuyu cinsiyet çalışmaları yönünden inceleyen bir eser için özellikle bkz. İ. Tuana Öztunçel, "İkili Cinsiyet Sistemi, Transların ve/veya Nonbinary'lerin Tanınması ve Cinsiyetlendirilmiş Hukuki Özneliğin Sınırlılığı Karşısında Cinsiyetsiz Bir Hukukun Olasılığı", *Hukuk Kuramı*, C. 9, S. 1 (2024), s. 11.

52 Ann Scales, *Hukuki Feminizm: Aktivizm-Savunma ve Hukuk Kuramı*, çev. Fehmiye Ceren Akçabay, Ankara: Dost Kitabevi, 2019, ss. 138 ve 159.

53 Bu ilişkinin karmaşık yapısının öncelikle izah edilmesi gerekliliği sebebiyle çalışma, -belki de metodolojik olarak hatalı bir şekilde- sonuç, giriş, tartışma ve sonuç şeklinde ilerlemiş oldu.

bağlamaktadır. Menfaat teorisi ise hak sahipliğini çıkar veya yarar kavramına dayandırmaktadır. Ancak, ehliyet ve yararın belirlenmesi hususunda nihai karar yine yetişkinler tarafından verilmektedir. Her iki teoride de çocuk, sahibi olduğu söylenen hakların belirlenmesi ve kullanılması süreçlerinde aktif bir özne değildir. Sonuç olarak, ne irade teorisi ne de menfaat teorisi çocuk merkezli bir çocuk hakları teorisi inşa edebilmiştir.

Kuramsal tartışmaları bir tarafa bırakmayı yeğleyen ikinci grup ise Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yeterli teori ve gerekçenin bulunduğunu veya bunlara esasen pek gerek olmadığını, Sözleşme'nin doğrudan uygulanması gerektiğini düşünmektedir. Fakat çözülmemiş kuramsal tartışmalar, uygulamadaki sorunların kökeninde yer almakta ve çocuk haklarının yasal süreçlerde etkin bir şekilde uygulanmasını engellemektedir. Çocuk merkezli bir teori bulunmadığında, hakların etkin bir şekilde uygulanmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Sözleşme'nin doğrudan uygulanmasına ilişkin çekinceler bir yana, Sözleşme'nin hazırlanış süreci, meşruiyeti ve içeriği ile ilgili birtakım sorunları da ihmal etmemek gerekir. Anılan tartışmalara bu çalışmada kısaca değinilmiştir. Çocukların sürece katılımı, onların belirli bir kapasiteye sahip oldukları, yetişkinlerin kabul etmesiyle başlamaktadır. Bu kabulden sonra yetişkinler, yalnızca çocukları doğrudan etkilediğine karar verdikleri konularda, çocuklara görüşlerini özgürce ifade etme izni vermektedir. Ancak, çocukların görüşlerinin ne kadar dikkate alınacağı da yine gelişim ve olgunlukları hakkında yetişkinlerin yaptığı değerlendirmelere göre belirlenmektedir. Tekraren, Milne'nin belirttiği gibi, Sözleşme sistemi çocuklara

gerçek anlamda bir vatandaşlık hakkı tanımaktan uzaktır. Çocuklar, sivil toplum içinde gerçek bir rol oynamaktan ziyade, yüzeysel bir katılım müsameresi sergilemekle kayıtlanmışlardır.[54] Bu ana fikir yalnızca demokratik katılım söz konusu olduğunda değil, çocuğun merkezinde bulunduğu soybağı, velayet, ceza yargılaması, malvarlığı, eğitim hakkı, çocuk emeği, sağlık ve beden bütünlüğü gibi geniş bir yelpazedeki hukuki uyuşmazlıklarda da kendini göstermektedir. Sonuç olarak, çocuklar en iyi ihtimalle ve çoğu zaman yalnızca 'dinlenen' konumuna hapsedilmekte; haklarının belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde gerçek anlamda özne olma imkânından sistematik olarak mahrum bırakılmaktadırlar.

54 Milne, *The History and Theory of Children's Citizenship in Contemporary Societies*, s. 38.

GIDAYA ERİŞİM HAKKININ ANNESİ YANINDA KALAN ÇOCUKLAR BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Av. Onur SEZEN[1]

Gıdaya erişim, 1992 yılında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve BM Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) tarafından düzenlenen Uluslararası Beslenme Konferansı ve 1996 yılında yapılan Birleşmiş Milletler Gıda Zirvesi'nde insan sağlığının birincil belirleyicisi olarak vurgulanmış[2] ve güvenli, besleyici, sağlıklı gıdaya erişim temel bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Bu hakkı garanti altına almak üzere devletlerin, özgürlüğünden mahrum durumda olsun veya olmasın, sınırları içerisinde yaşayan herkes için sağlıklı ve güvenli gıdaya erişilebilirliği sağlamak üzere gerekli ve makul tüm tedbirleri almak yönünde pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır[3]. Dünya Sağlık Örgütü, Afrika Birliği (AU) ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ile birlikte 12-13 Şubat 2019 tarihlerinde Addis Ababa'da düzenlenen Birinci Uluslararası Gıda Güvenliği Konferansı'na ortak olmasının ardından Nisan 2019'da Cenevre'de, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından düzenlenen Uluslararası Gıda Güvenliği ve Ticaret Forumu'na katılmış ve her iki konferanstan elde edilen sonuçlar, 2020 yılında Yetmiş Üçüncü Dünya Sağlık Meclisi tarafından kabul edilen *"Gıda Gü-*

1 İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Üyesi, LL.M.

2 World Health Organization (2022), WHO global strategy for food safety 2022–2030: towards stronger food safety systems and global cooperation, https://www.who.int/publications/i/item/9789240057685 (Erişim Tarihi: 07.03.2025), s.2.

3 Sezen, O. (2025), Cezaevindeki Hükümlülerin Hakları ve Hakların Kullanımı, Adalet Yayınevi, s.123.

venliği Çabalarının Güçlendirilmesi" başlıklı WHA73.5 sayılı Karara entegre edilmiştir. Kararda, insan merkezli ve uygun maliyetli gıda güvenliği sistemleri oluşturmaya yönelik daha fazla eylem planı yapılması talep edilmektedir[4]. Bu çalışmada, paydaşı olduğumuz uluslararası kuruluşların gıdaya erişimi, hiçbir ayrıma yer verilmeksizin mutlak ve temel bir insan hakkı olarak tanımladığı gerçeği ışığında, annesi yanında kalan 0-6 yaş grubu çocukların gıdaya erişimlerine kısaca değinilmeye çalışılacaktır.

1. Bir İnsan Hakkı Olarak Gıdaya Erişim

Güvenli gıdaya erişememek, hastalıklara ve ölüme neden olabilecek bir faktör olarak kabul edilmenin yanı sıra, çocuklar özelinde potansiyel büyümenin gerçekleşmesini engelleme, yetişkinler için sadece yaşam riski ve sağlığın bozulması değil çalışma potansiyelinde azalma gibi olumsuz etkilerin görülmesinde de bir risk faktörü olarak kabul edilmektedir[5].

Ülkelerin kendi içinde yaşayan gruplar arasında ve ülkeler arasında artan eşitsizliklerin neden olduğu eğitim ve istihdam fırsatlarına erişimin azalması; yetersiz konut; artan hava kirliliği; besleyici gıdalara sınırlı erişim; gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler; daralan sivil alan; ve bazı ülkelerde insan hakları ve cinsiyet eşitliği konusunda geri adım atılması gibi olumsuzluklar yaşam hakkı; işkence, insanlık dışı muamele ve kötü muamele yasağı; çevre hakkı; sosyal haklar ve ekonomik haklar dahil tüm hakların erişilebilirliklerini olumsuz yönde etkilemektedir[6].

4 World Health Organization (2022), s.3.

5 World Health Organization (2022), s.63.

6 World Health Organization (2024), Aligning for country impact: 2024 progress report on the Global Action Plan for Healthy Lives and Well-being for All, https://www.who.int/publications/i/item/9789240094949 (Erişim Tarihi: 07.03.2025), s.2.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 11.maddesinde *"herkesin açlıktan kurtulma temel hakkını kabul ederek, münferiden ve uluslararası iş birliği yoluyla, özel programları da içeren gerekli tedbirleri"* almak tüm devletlere pozitif yükümlülük olarak yüklenmiştir.

Anayasa gıdaya erişimi sadece sağlığa erişim hakkını düzenlediği 56. maddesinde "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.*" demek suretiyle güvence altına almamaktadır. Aynı zamanda *"Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*" düzenlemesinin yer aldığı *"Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı başlıklı"* 17. maddesinde de güvence altına almaktadır.

2. Çocukların Gıdaya Erişim Hakkı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin önsözünde yapmış olduğu: *"Her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak*" vurgusu, çocuklar ve özellikle özgürlüğünden mahrum durumdaki çocukların gıdaya erişimlerinin devletler tarafından sağlanmasını, devletlerin ahde vefaları gereği bir zorunluluk haline getirmektedir. Sözleşmenin 6. maddesi 2. fıkrası: *"Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.*" demektedir. Sözleşmenin 24. maddesi 2. fıkrası c bendinde: *"Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz bes-*

lenmeye karşı mücadele edilmesi" yönünde gerekli tedbirlerin alınması taraf devletlerin takibinde bulunacak hususlardan sayılmıştır. Yine Sözleşmenin 27. maddesi 3. fıkrası: *"Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, anababaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı› olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar."* demektedir.

3. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Kişilerin Gıdaya Erişimleri

Devletin bakım ve gözetimi altında olan özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilerin gıdaya erişimleri, özgürlüğüne sahip kişilerden ayrı şekilde vurgulanan ulusal ve uluslararası düzenlemelere ve güvencelere tabidir. Bu düzenlemelerden biri olan Bileşmiş Milletler Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar (Mandela Kuralları) 22. Kural, özgürlüğünden mahrum bırakılan herkese yeterli besleyicilikte ve uygun aralıklarla gıda teminini düzenlemektedir. Diğer bir uluslararası düzenleme olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlere Avrupa Cezaevi Kuralları Hakkında REC(2006) 2 Sayılı Tavsiye Kararı (Avrupa Cezaevi Kuralları) 22. maddesi 1. Fıkrası, özgürlüğünden mahrum bırakılan herkes için yaşı, dini hassasiyetleri, kültürü, sağlığı ve fiziki koşulları uyarınca kendisine alıkoyan devlet tarafından gıda teminini tavsiye etmektedir. 22. madde 2. fıkrasında ise temin edilecek gıdanın asgari enerji ve protein miktarının sağlanması için yerel mevzuatta düzenleme yapılması gerektiğini düzenlemektedir. 22.madde 4.fıkrasında, özgürlüğünden mah-

rum bırakılan herkese günde üç öğün gıda temin edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1990 tarih ve 45/113 sayılı kararıyla kabul edilmiş olan Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları) 37. maddesi: *"Her tutma kurumunda bütün çocuklara normal yemek zamanlarında, beslenme, temizlik ve sağlık standartlarına uygun şartlarda hazırlanan, yeterli kalite ve miktarda sunulan ve mümkün olduğu kadar çocukların dini ve kültürel gereklerine uygun bulunan yemekler verilir."* demektedir.

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun 72. maddesi 1. Fıkrası:

(1) Hükümlüye Adalet ve Sağlık Bakanlıklarınca birlikte belirlenecek kalori esasına göre, sağlıklı ve güçlü kalması için nitelik ve nicelik olarak besleyici, sağlık koşullarına uygun, makul çeşitlilikte, yaş, sağlık, çalıştığı işin özelliği, dinî ve kültürel gerekleri göz önünde tutularak besin verilir ve içme suyu sağlanır.

(2) Hükümlü, kendisine verilen günlük besin ve ihtiyaç maddeleri dışındaki ihtiyaçlarını kurum kantininden sağlayabilir. Kantini bulunmayan kurumlarda, bu maddeler, idarenin izin ve kontrolü altında dışardan sağlanabilir.

(3) Hasta hükümlüye, kurum hekiminin belirleyeceği besinler verilir.

(4) Kurumda annesiyle birlikte kalan çocuklara ve süt emziren annelere durumlarına uygun gıda verilir." hükümleri ile kurum idarelerine ücretsiz gıda temini, ücreti özgürlüğünden mahrum bırakılan kişi tarafından karşılanan gıdaların temini

için imkân sağlanması ve çalışmanın ana konusunu oluşturan annesi yanında kurumda tutulan çocuklar için ücretsiz ve uygun ek gıda teminini amir hüküm olarak düzenlemektedir.

4. Annesi Yanında Kalan Çocuklar Özelinde Gıdaya Erişim Sorununa Bakış

Özgürlüğünden mahrum bırakılan kişiler içerisinde annesi yanında kalan çocuklar daha savunmasız ve daha özel bir konumda yer almaktadır. Üstün yararı gereği annesinin yanında kalması gereken, bundan dolayı kapalı bir kurumda ve annesinin tabi tutulduğu infaz rejimine maruz kalan 0-6 yaş çocukları kapsayan annesi yanında kalan çocuk tanımlaması esasında, yapılan bir eyleme karşı toplumun ve yasaların verdiği tepki olan cezalandırmanın[7] doğrudan muhatabı olmaksızın etkilerini yaşayan ve cezalandırma ile hiç karşılaşmaması gereken çocukları kapsamaktadır. Çalışmanın konusu olmamakla birlikte, ücretini karşılayabilecek ekonomik gücü bulunmayan anne hükümlünün, çocuğunun yeterli ve uygun gıdaya alıkoyan devletin ücretsiz olarak sağlaması gerekirken sağlamaması sebebiyle, tam da bu duruma şahit olması bir açıdan alıkonulmanın gerektirdiği katlanılması gereken acı ve elem düzeyine dâhil midir sorusu gündeme gelecektir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2016 tarihli Mursic/ Hırvatistan [BD] kararında: *"Mahkeme her zaman, özgürlükten yoksun bırakıcı tedbirlerle ilgili olarak, maruz kalınan acı ve küçük düşürücü durumun 3. maddenin kapsamına girmesi için, her hâlükârda özgürlükten yoksun bırakmanın kaçınılmaz olarak gerektirdiğinin ötesine geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Devle-*

7 Dönmezer S., Erman S. (2020), Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, c.III, 14. bs, Der Yayınları, İstanbul, s.1.

tin, her tutuklunun, insan onuruna saygıyla uyumlu koşullarda tutulduğu, tedbirin uygulanma koşullarının, ilgiliyi tutukluluğa ilişkin kaçınılmaz acı seviyesini aşan bir yoğunlukta sıkıntı veya ıstıraba maruz bırakmadığı ve tutukluluğun uygulanma gereklerini göz önünde bulundurarak, tutuklunun sağlığı ve refahının yeterli düzeyde iyi olmasının sağlandığından emin olması gerekmektedir." demiştir[8]. Mahkemenin aynı kararda yaptığı bir diğer vurgunun ise: *"Nitekim davalı Devlet, mali veya lojistik zorluklardan bağımsız olarak, ceza infaz kurumu sistemini, tutukluların onuruna saygı duyulmasını sağlayacak şekilde oluşturmakla görevlidir.*" olması dikkat çekicidir[9]. Dolayısıyla kendisini hukuka uygun şekilde alıkoyuyor olsa dahi devletin cezalandırması sonucu katlanması gereken acı ve ızdıraptan tamamen bağımsız ve belki de çok daha yüksek düzeyde acı ve ızdırap kaynağı olarak[10], anne hükümlünün, yanında kalan 0-6 yaş çocuğunun gelişimi için zorunlu olan uygun gıdaya erişim sorunu yaşamasına şahit bırakılması söz konusu olabilecektir. Bununla birlikte bir diğer yaşanmaması gereken acı ve ızdırap kaynağı, maruz bırakılan çocuğun uygun ve yeterli gıdaya erişememesi dolayısıyla gelişiminin ve sağlığının etkilenmesi, maruz bırakılma tarihinde veya geleceğinde buna bağlı olarak yaşanabilecek acı ve ızdırap doğurucu risklerin gündeme gelme ihtimalidir. Annesi yanında kalan çocukların gıdaya erişimleri için alıkoyan devletin pozitif yükümlülüğünün yansımasını incelemek üzere iaşe bedellerine ilişkin dü-

8 Mursic/ Hırvatistan [BD], 2016, prg.99.

9 Mursic/ Hırvatistan [BD], 2016, prg.100.

10 *"Kişilerin maruz bırakıldıkları aynı muameleler karşısında duymuş olduğu acı, her zaman ve herkes için eşit olmamaktadır."* Öztürk, M (2024), Bir Sorun Olarak İnsan Onuruna Aykırı Muamelelerin Derecelendirilmesi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, s.6.

zenlemelere ve resmi denetim yapma yetkisini haiz mercilerin cezaevi ziyaret raporlarına değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

5. Annesi Yanında Kalan Çocukların Gıdaya Erişimleri ile Özgürlüğüne Sahip Çocuklar İçin Asgari Yaşam Standardı Karşılaştırması

2324 sayılı Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik 58. maddesi gereği özgürlüğünden mahrum durumdaki 0-6 yaş grubu çocuklar da tıpkı anneleri gibi cezaevi içerisinde barındırılmaktadır. Bu esnada kendisine sağlanan bakım standardı, günlük iaşe bedeli ile doğrudan orantılıdır. İaşe bedeli, 2548 sayılı Ceza Evleriyle Mahkeme Binaları İnşası Karşılığı Olarak Alınacak Harçlar ve Mahkûmlara Ödettirilecek Yiyecek Bedelleri Hakkında Kanun'un 4. maddesi gereği her sene ekmek ve gıda maddeleri ile orantılı olarak değişmektedir. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün 47 Numaralı Ceza İnfaz Kurumlarına Gönderilen Ödeneklerin Kullanımı, Diğer Hükümler Hakkında Genelge Beşinci Bölüm 2. maddesi: *"Hükümlü ve tutuklu anaların yanında kalan çocuklarına, günlük iaşe bedeli tutarında; süt emziren analara da iaşe miktarının yarısı oranında, ilave yapılmak suretiyle durumlarına uygun besinler verilecek ve günlük iaşe tabelalarında gösterilecektir."* düzenlemesi yer almaktadır. Hükümlü ve Tutuklular ile Ceza İnfaz Kurumları Personelinin İaşe Yönetmeliği 4.maddesi 6. fıkrası: *"Çocuk hükümlü ve tutuklular ile kurumda annesiyle birlikte kalan çocuklara, süt emziren anneler ve hamilelere durumlarına uygun ve Bakanlıkça belirlenen tutarda gıda verilir."* demektedir.

2024 yılı için kurumlarda günlük iaşe bedeli 187 TL olarak verilmektedir. Aylık tutar toplamı 5.610 TL olmaktadır. Türk-İş'in 4-6 yaş grubu çocuk gıda harcaması hesaplaması 3.375,56 TL olmuştur[11].

2023 yılı için annesiyle kurumda kalan çocuklar için günlük iaşe bedeli 75 TL olarak verilmiştir. Aylık tutar toplamı 2.250 TL olmaktadır. Türk-İş'in 4-6 yaş grubu çocuk gıda harcaması hesaplaması 2.305,69 TL olmuştur[12].

2022 yılı için annesiyle kurumda kalan çocuklar için günlük iaşe bedeli 44 TL olarak verilmiştir. Aylık tutar toplamı 1.320 TL olmaktadır. Türk-İş'in 4-6 yaş grubu çocuk gıda harcaması hesaplaması 1.306,27TL olmuştur[13].

2021 yılı için annesiyle kurumda kalan çocuklar için günlük iaşe bedeli 23 TL olarak verilmiştir. Aylık tutar toplamı 690 TL olmaktadır. Türk-İş'in 4-6 yaş grubu çocuk gıda harcaması hesaplaması 655,22 TL olmuştur[14]

Günlük iaşe bedellerine devam sütü ve mama takviyesi dahilken, Türk-İş'in hesaplama raporlarında yaş sınırının 4-6 yaş olarak verilmesi ve 0-4 yaş grubu çocukların özel gereksinimlerinin hesaplamaya dahil edilmediği hatırlatılmalıdır.

---

11 https://www.turkis.org.tr/turk-is-aralik-2024-aclik-ve-yoksulluk-siniri/ (Erişim Tarihi: 08.03.2025)

12 https://www.turkis.org.tr/turk-is-aralik-2024-aclik-ve-yoksulluk-siniri/ (Erişim Tarihi: 08.03.2025)

13 https://www.turkis.org.tr/turk-is-aralik-2023-aclik-ve-yoksulluk-siniri/ (Erişim Tarihi: 08.03.2025)

14 https://www.turkis.org.tr/kasim-2022-aclik-ve-yoksulluk-siniri/ (Erişim Tarihi: 08.03.2025)

6. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun Ziyaret Raporlarında Yer Alan Mevcut Durum Bilgisi

Ceza İnfaz Kurumlarını resmi denetleme mekanizmalarından Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu tarafından 2021 yılında Tarsus Ceza İnfaz Kurumlarına yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar için günlük iaşe bedelinin artırılması gerektiği yönünde tavsiyede bulunulduğu görülmektedir[15].

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu tarafından 2021 yılında Afyonkarahisar Ceza İnfaz Kurumlarına yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar için günlük iaşe bedelinin artırılması gerektiği yönünde tavsiyede bulunulduğu görülmektedir[16].

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2020 yılında Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarına yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar için kahvaltı harici öğünlerde uygun ek gıda temini sağlanmadığı yakınmalarına yer verilmiş[17] ve Heyet tarafın-

15 Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu, Tarsus Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu, s.19.

16 Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu, Afyonkarahisar Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu, s.19.

17 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2020/07, s.7.

dan kahvaltı dışında öğünlerde de süt, meyve gibi besinler verilmesi tavsiyelerinde bulunulmuştur[18].

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2024 yılında Ünye M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarına yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar ve emziren anne hükümlüler için iaşeye ek olarak 25 TL değerinde sebze-meyve, yoğurt, süt, yumurta gibi ek gıdalar verildiği belirtilmiştir[19].

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2021 yılında Ağrı Geri Gönderme Merkezine yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar için süt ve bez temininin Geri Gönderme Merkez idaresi tarafından karşılandığı belirtilmiştir[20].

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2022 yılında İzmir Harmandalı Geri Gönderme Merkezine yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar için süt, mama ve bez temininin Geri Gönderme Merkez idaresi, Belediye ve Kızılay tarafından karşılandığı belirtilmiştir[21].

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2024 yılında Aydın E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar için ayrı bir menü hazırlandığı belirtilmiştir[22].

---

18 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2020/07, s.12.

19 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ünye M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/09, s.10.

20 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ağrı Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/17, s.12.

21 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, İzmir Harmandalı Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2022/53, s.17.

22 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Aydın E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/44, s.10.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2023 yılında Sincan 1 No.lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar için günlük iaşe bedelinin artırılması gerektiği yönünde tavsiyede bulunulduğu görülmektedir[23].

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2021 yılında Eskişehir L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan çocuklar için günlük iaşe bedelinin artırılması gerektiği yönünde tavsiyede bulunulduğu görülmektedir[24].

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu tarafından 2024 yılında Bursa Geri Gönderme Merkezine yapılan ziyarete ilişkin inceleme raporunda annesi yanında kalan 3 yaşından küçük çocuklar için süt ve mama temininin Geri Gönderme Merkez idaresi tarafından karşılandığı belirtilmiştir[25].

Annesi yanında kalan çocuklar için gıdaya erişimin özel olarak ulusal ve uluslararası mevzuatta düzenleme bulduğundan kısaca bahsedilmiştir. Ardından bazı örnekleri ile resmi denetim raporlarında yer alan uygulama örnekleri üzerinden bahsedilmiş olan düzenlemelerin yeknesak uygulamasının bulunmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Annesi yanında kurumlarda bulunan çocukların cezalandırma süjesi olmadıkları ve alıkonulma rejimlerinin getirdiği kısıtlılıklar ile mümkün olduğunca karşılaşmamalarını sağlamanın, alıkoyan devletle-

23 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Sincan 1 No.lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/07, s.18.

24 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Eskişehir L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/03, s.12.

25 Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Bursa Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/34, s.11.

rin pozitif yükümlülükleri içerisinde tartışılması gereken bir unsur olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- DÖNMEZER S., ERMAN S. (2020), Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, c.III, 14. bs, Der Yayınları, İstanbul.
- Mursic/ Hırvatistan [BD], Başvuru No: 7334/13, 2016.
- ÖZTÜRK, M (2024), Bir Sorun Olarak İnsan Onuruna Aykırı Muamelelerin Derecelendirilmesi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- SEZEN, O. (2025), Cezaevindeki Hükümlülerin Hakları ve Hakların Kullanımı, Adalet Yayınevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu, Afyonkarahisar Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Hükümlü ve Tutuklu Haklarını İnceleme Alt Komisyonu, Tarsus Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ağrı Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/17.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Aydın E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/44.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Bursa Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/34.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Eskişehir L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2021/03.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, İzmir Harmandalı Geri Gönderme Merkezi Ziyareti Raporu, Rapor No: 2022/53.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Muğla E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2020/07.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Sincan 1 No.lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2023/07.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Ünye M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, Rapor No: 2024/09.

- World Health Organization (2022), WHO global strategy for food safety 2022–2030: towards stronger food safety systems and global cooperation, https://www.who.int/publications/i/item/9789240057685 (Erişim Tarihi: 07.03.2025)
- World Health Organization (2024), Aligning for country impact: 2024 progress report on the Global Action Plan for Healthy Lives and Well-being for All, https://www.who.int/publications/i/item/9789240094949 (Erişim Tarihi: 07.03.2025).

Sosyal Medya Uygulamalarının Çocuk Hakları İle İmtihanı: TİKTOK ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Av. Ezgi SİVRİKAYA[1]

1. Giriş

Sosyal medya uygulamaları günümüzde çok yoğun bir biçimde kullanılmakla birlikte, adeta hayatımızın olmazsa olmaz bir parçasına dönüşmüştür. Bu dönüşüm var olan uygulamaları herkesin erişimine açmış iken, dünyayı keşfetme evresindeki çocukları da ıskalamamıştır. Öyle ki günümüzde en az yetişkinler kadar çocukların da internette vakit geçirdiği su götürmez bir gerçektir. Bu hali ile sosyal medya uygulamalarını fark eden çocuklar da tıpkı büyükler gibi bu uygulamalarda birtakım hesaplar edinmekte ve paylaşımlar yapmaktadırlar. Açılan bu hesaplar bazen çocukların ebeveynleri denetiminde iken, bazı durumlarda çocukların bizzat kendileri tarafından açılıp yönetilmektedir. Her iki halde de çocukların verileri paylaşıma açılır iken hukuken geçerli bir açık rızanın varlığı tartışmaya açılmaya mahirdir. Öte yandan bu uygulamalardaki veri korumaya ilişkin güvenlik açıkları ile hazırlanan aydınlatma metinleri de çocuk hukuku özelinde değerlendirildiğinde yetersiz görünmektedir.

1 İstanbul Barosu, Türk-Alman Üniversitesi Kamu Hukuku Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

Bu çalışma özelinde sosyal medya uygulamalarının çocuk haklarına ilişkin uygulama sorunları Kişisel Verileri Koruma Kurulu'nun 2023/134 sayılı Tiktok Pte. Ltd. hakkında tesis etmiş olduğu karar özelinde irdelenecektir.

2. Kişisel Verileri Koruma Kurulu Kararı

Kişisel Verileri Koruma Kurulu 2023/134 sayılı kararı ile Tiktok Pte. Ltd.'nin şirket nezdinden gerçekleşen veri ihlalini değerlendirmiştir. Yapılan değerlendirmede ilk olarak; 2021 Ocak ayında Tiktok'un gizlilik politikasında güncelleme gerçekleştirdiği ve bu güncelleme ile 13-15 yaş arasındaki kullanıcıların varsayılan gizlilik ayarının özel olarak değiştirildiği, fakat bu güncelleme öncesinde ilgili gizlilik ayarının varsayılan olarak herkes olmasının hassas yaş grubunda olan kullanıcılar bakımından risk teşkil ettiği ve bu riskler açısından gerekli önlemlerin alınmadığı belirtilmiştir. Devamında ise güncelleme öncesi 13 yaş altı çocukların kişisel bilgilerinin görüntülendiği ve ebeveyn izni alınmadan veri toplandığı, bu durumun çocuklar üzerinde olumsuz sonuç doğurma ihtimali olduğu vurgulanmıştır. İlgili kuruluş bakımından veri sorumlusunun veri işleme şartlarının tümünü belirtmesine karşılık, hangi verileri hangi amaçla işleyeceği yönünde net bilgi vermediği, hizmet koşulları sunulup, onaylar alınırken bu metinlerin Türkçe tercümelerinin bulunmadığı, aydınlatma metninin açık rıza metni yerine kullanıldığı, çerezler bakımından da açık rıza alınmadığı değerlendirerek ilgili tedbirlerin alınması yönünde hüküm tesis edilmesi yanı sıra para cezası uygulanmıştır[2].

2 Karar özeti için bkz. https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/7538/2023-134 (Erişim Tarihi: 07.03.2025).

3. İlgili Kararın Değerlendirilmesi

3.1. Gizlilik Politikası Yönünden Değerlendirilmesi

Kişisel Verileri Koruma Kurulu tarafından yapılan değerlendirmenin ilk adımını gizlilik politikasında var olan ayarlar oluşturmaktadır. Burada 13-15 yaş arası kullanıcıların gizlilik ayarının varsayılan "herkese açık" ayarından "özel" ayarına değiştirilmesi isabetli ise de yetersizdir. Zira burada çocuğu yaşının 13-15 arası olduğu hal korunmaya muhtaç iken 18 yaşından küçük olan 16 ve 17 yaşındaki çocukların verilerinin varsayılan herkese açık olarak kalmaya devam etmesi eksikliktir.

Politikadaki güncelleme ile getirilen yaş aralığı Türk Ceza Kanunu'nun yaş küçüklüğüne ilişkin öngördüğü haller[3] ile paralel olsa da ceza sorumluluğu ile dijital dünyanın kimlik politikası birbirinden ayrılmalıdır. Bu durumda çocuğun işlediği suçun sebep ve sonuçlarını öngörebilme hali ile dijital mecrada attığı adımın sonuçlarını öngörebilmesi arasında ciddi farklılıklar vardır. Çocuk konusu suç teşkil eden bir eylemi algılama yeteneğinin gelişmesi ve belli bir olgunluğa erişmesi halinde sonuçları bakımından öngörebilecekken, dijital dünyanın sonuçlarını öngörmesi çok güçtür. Nitekim internet diğer iletişim araçlarına göre oldukça yeni bir nesil iken, çoğu yetişkinin dahi öngöremeyeceği bir biçimde sınırsız bir yapıdadır. Yapılan bir paylaşımın silinse dahi kaybolmadığı bu dağıtık yapıda, her ne kadar çocukluk yıllarının sonlarına yaklaşmış olsa dahi henüz çocuk olan bu gençleri korumak çocuğun üstün yararını gözetmenin gereğidir. Öyle ki kabaca bakıldığında tehlike arz etmeyen bir hali olsa da dijital

3 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, m.31.

dünya sahip olduğu sonsuz hafızası ve paylaşılanın asla yok olmadığı yapısı ile çocukların yetişkinliklerini ipotek etmeye teşnedir[4]. Çıkarılan profillerin, yapılan kişilik analizlerinin ya da çocukken yapılan fakat çok da dikkat edilmemiş bir paylaşımın yıllar sonra bir şekilde karşımıza çıkma ihtimali var iken, unutmak sadece insana has bir özellik olmaktan öte gitmemektedir[5]. Güçlü bir hafızada her şeyin depolandığı ve her adımın izlendiği süper panoptikon[6] benzetmesi ile anılan bu çağda yapılması gereken, 18 yaşından küçük tüm çocuk kullanıcılar için uygulamanın varsayılan gizlilik ayarının özel olarak güncellenmesi olmalıdır.

3.2. Açık Rıza Yönünden Değerlendirilmesi

Kararın bir diğer incelemeye değer noktası ise uygun ebeveyn iznidir. Açık rızanın ilgili kişi tarafından verileceği belirtilmiş iken, çocuklar bakımından bu rızanın kim tarafından verileceğine yönelik Kişisel Verileri Koruma Kanunu'nda herhangi bir madde yer almamaktır. Veri hukukunun çocuk hakları özelinde yapılan bu incelemesinde, mevzuatımızın Avrupa uygulamasının gerisinde kaldığı en mühim noktanın böyle bir maddenin kaleme alınmamış olması vurgusunu yapmak isabetsiz olmayacaktır. Nitekim General Data Protection Regulation çocukların kişisel verilerine uygulanacak rıza ko-

4 Cansu Dursun, Ebeveynlerin Çocuklarını Sosyal Medyada Teşhiri: Çocuk Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, 2019/2, s.195-208.

5 Unutulma hakkına dair detaylı bilgi için bkz. Can Yavuz, **İnternetteki Arama Sonuçlarından Kişisel Verilerin Kaldırılması Unutulma Hakkı**, Seçkin Yayınları, 3. Baskı, Eylül 2020, Ankara.

6 Akan Yanık, Bir Süperpanoptikon Olarak Yeni Medya: Yeni Medya Işığında Gözetimin Eleştirisi, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,** Sayı:2, Cilt:5, Eylül 2017, s.784-800.

şullarına ilişkin ayrıca bir madde barındırmakta[7] iken, Kişisel Verileri Koruma Kanunu böyle bir madde içermemektedir. Oysa General Data Protection Regulation çocuklara ilişkin olan bu maddenin getiriliş amacını, çocukların veri işleme süreçlerinin yüksek riskli veri işleme süreci olması ile açıklamaktadır[8]. Kuşkusuz mevzuatımızda böyle bir maddenin bulunmayışı çocukların korunmayacağı yönünde bir anlam taşımamaktadır. Fakat bu durumda koruma özel bir hüküm bulunmaması sebebi ile genel hükümlere göre yapılmaktadır. Genel hükümler çerçevesinde hareket edilmesi ise uygulamada yorum farklılıkları oluşturmaya alan açmaktadır.

Çocuklar tarafından açık rızanın sebep ve sonuçlarını ön görebilecek yaşta olup olmadıkları değerlendirmesi yapılması gerekir iken, ebeveynin vereceği rızanın geçerliliği ise her somut olayın koşullarına göre değerlendirilmelidir. Nitekim çocukları temsil yetkisi velayet sahibi ebeveynde iken, verdiği her rızanın çocuk lehine ve onun üstün yararına olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu anlamda çocuğu okula kaydettirir iken, doktor kontrolleri sırasında çocuğun verisinin ilgili makam ile paylaşılmasına verilen rıza, çocuğun lehine ve üstün yararı gözetilerek verilen rıza niteliğinde olduğundan geçerli bir rıza olup, ebeveyn bu rızayı açıklamaya ehildir. Fakat Tiktok ya da Instagram gibi sosyal medya araçlarının çocuğu eğitici, sağlığına katkı sunan bir yönü bulunmamaktadır. Burada yapılan paylaşımların çocuk açısından, çocuğun gelişimini destekleyici, ufkunu açıcı bir yön bulunmamakta-

7 GDPR 8. maddesinin Türkçe tercümesi için bkz. https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/Nihai-ABB-HCDB-GDPR.pdf (Erişim Tarihi: 08.03.2025).

8 Murat Volkan Dülger, **Kişisel Verilerin Korunması Hukuku**, Hukuk Akademisi, İstanbul, 2020, s. 231, GDPR, 8.madde gerekçesi, 75.resital

dır. Aksine çocukluk hali ile yapılan masum bir paylaşımın akran zorbalığına uğraması mümkün iken, diğer sosyal medya kullanıcıları tarafından da komik bir paylaşım haline dönüşmesinin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Hal böyle iken çocuğun manevi kırılma yaşamasına oldukça olanaklı bu mecrada bulunmasında, ebeveyn onayının olması halinde dahi hukuka uygun bir rızanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Zira Kişisel Verileri Koruma Kurumu kararlarında açık rıza gösterilmesini kişiye sıkı suretle bağlı bir hak olarak değerlendirmektedir[9]. Kişiye sıkı suretle bağlı haklar bakımından ise temsil düşmanlığının varlığı ayırt etme gücüne sahip olmayanların bu hakları kullanamamasına yol açtığından nispi bir biçimde kişiye sıkı suretle bağlı hak ve mutlak bir biçimde kişiye sıkı suretle bağlı hak ayrımını beraberinde getirmektedir. Mutlak bir biçimde kişiye sıkı suretle bağlı hakların bizzat hak sahibi tarafından kullanılması gerekir iken, nispi biçimde kişiye sıkı suretle bağlı haklar bakımından temsil mümkün kılınmıştır[10].

Çocuklarının kişisel verileri bakımından ise, Kişisel Verileri Koruma Kurumu açık rızayı kişiye sıkı suretle bağlı bir hak olarak nitelendirmişken, Kişisel Verileri Koruma Kurulu ise küçüğün kişisel verilerinin korunması bakımından yapılan bir başvuruda bu hakkı nispi bir biçimde kişiye sıkı suretle bağlı bir hak olarak değerlendirmiştir[11]. Kurul tarafından

9 İlgili değerlendirme için bkz. https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2037/Acik-Riza-Alirken-Dikkat-Edilecek-Hususlar (Erişim Tarihi: 09.03.2025).

10 Yrd. Doç. Dr. Zarife Şenocak, Küçüğün Tıbbı Müdahaleye Rızası, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2001, C.50, Sayı 4, s.72-80.

11 Kişisel Verileri Koruma Kurulu, 2020/622 sayılı ve 11.08.2020 tarihli kararı, İlgili karar özeti için bkz. https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/6816/2020-622 (Erişim Tarihi: 09.03.2025).

incelenen bu başvuru küçüğün sağlık verilerinin imha edilmesine ilişkin, çocuğu koruma ve gözetme yükümlülüğü ile çocuğun üstün yararını gözetme yükümlülüğünün bir yansıması olması dolayısı ile ilgili başvuruda temsilci tarafından bu hakkın kullanımına olanak tanınması, nispi bir biçimde kişiye sıkı suretle bağlı bir hak değerlendirmesi yapılması isabetlidir. Fakat dijitale dair çocuğun temsilinde bu hakkın kullanımı her somut olayın koşullarına göre değerlendirilerek mutlak ya da nispi hak olduğu belirlenmelidir. Nitekim yasal temsilcinin, küçüğün tedavisi için sağlık verisini paylaşması ya da okul kaydı yapılabilmesi için verisini paylaşması çocuğun yararına iken, bir sosyal medya uygulamasında hesabının bulunmasının çocuğun dünya çapında bir yeteneğinin tanıtım faaliyeti için açılmış olmadığı müddetçe çocuğun üstün yararına olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu anlamda çocuğun velisi tarafından gösterilen rızaya hukuken sonuç bağlanması her somut olayın koşullarına göre değerlendirilmelidir[12].

Tiktok aleyhine yapılan inceleme neticesinde kurul kararının uygun ebeveyn izni olmadığı yönündeki tespiti de bu açıdan yetersiz kalmaktadır. Zira 13 yaşından küçük bir çocuğun eğitim ya da başkaca bir yönden kendine, hayatına, geleceğine değer katmayacak, güvenlik açıkları olan bu uygulamalara dahili yönünde velayet hakkına sahip ebeveynin göstereceği rıza da hukuken sonuç doğurmamalıdır.

12 Ezgi Sivrikaya, **Gözetim Toplumu Çağında Çocuğun Kişisel Verilerine Mahremiyet Hakkı Kapsamında Karşılaştırmalı Bir Bakış**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2023, s.67-70.

3.3. Aydınlatma Yükümlülüğü Yönünden Değerlendirilmesi

Aydınlatma yükümlülüğü ilgili kişinin verilerinin işlenmesi noktasında hangi amaçla, hangi verilerinin, hangi şartlarda işleneceğini gösterir nitelikte olmalıdır. Bu yükümlülük Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda ayrıca veri sorumlusunun yükümlülüğü olarak düzenlenmiş[13] olsa da esasında açık rızanın koşullarından biri niteliğindedir. Zira veri sorumlusunun aydınlatma yükümlülüğü, ilgili kişinin belirli bir konuda, bilgilendirmeye dayalı olarak iradesini ortaya koyduğu anlamı taşıyacaktır[14].

Verilerin işlemesine ilişkin olarak işleme şartlarının belirtilmesi yeterli olmayıp, hangi verinin, hangi amaçla, hangi şartlarda işleneceği ilgilinin anlayacağı bir dilde belirtilmelidir[15]. Bu anlamda sadece işleme şartlarının belirtilmesi ile alınan bir rızaya sonuç bağlanması, sınırsız bir yetki ile verilerin işlemesi ya da ilgilinin haberi dahi olmadan başka bir veri sorumlusuna aktarılması sonucunu doğuracaktır. Böyle bir sonuç ise veri işleme bakımından işlendikleri amaçla bağlantılı, ölçülü ve sınırlı olarak işlenmesi ilkesine aykırılık teşkil edeceğinden kurul kararı bu yönü ile isabetlidir.

Gizlilik politikalarının Türkçe 'ye çevrilmemiş olması ise açık rızanın sonuç doğurabilmesi adına aranan aydınlatma yükümlülüğünün bir parçası niteliğinde iken, ilgili kişinin anlayacağı bir dilde olma koşulunu sağlamamaktadır. Öte yan-

13 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, m. 10.

14 Sivrikaya, s. 80-81.

15 Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Serdar Çekin, **Avrupa Birliği Hukukuyla Mukayeseli Olarak 6698 Sayılı Kanun Çerçevesinde Kişisel Verilerin Korunması Hukuku**, On iki Levha Yayınları, 3. Bası, İstanbul, s. 175-185.

dan bu politikanın sadece Türkçe'ye tercüme edilmiş olması yeterli olmayıp ilgili kişinin, uygulamayı kullanan çocuklar olması halinde çocukların anlayabileceği bir sadelikte kaleme alınması gerekmektedir[16]. Bu anlamda doğru aydınlatma metni örneği olarak bir oyuncak firmasının çocuklar için hazırladığı çocuk aydınlatma metni örnek gösterilebilir[17]. Zira oyuncak firmasının aydınlatma metninde kullanılan dil çocukların düzeyine indirgenmiş ve onların anlayacağı açıklıkta, sade bir üslup kullanılarak yazılmıştır. Öte yandan aydınlatma yükümlülüğü açık rızanın bir ön koşulu olmak ile birlikte, aydınlatma yükümlülüğünü yerine getirmek açık rızanın da yerine getirildiği anlamı taşımamaktadır. Her koşulda açık rıza kanunda öngörülen bütün şartların varlığı ile aydınlatma metninden ayrı bir biçimde yerine getirilmelidir. Kurul kararı bu yönü ile isabetli olup, çerezler bakımından da veri işleme faaliyeti kapsamında işlem yapıldığından rıza koşulunun yerine getirilmesi gerektiği açıktır.

3.4. Güvenlik Tedbirleri Yönünden Değerlendirilmesi

Tiktok uygulaması dijital ortamda alınması gereken güvenlik tedbirleri yönünden çocuklara yeterli koruma sağlayamadığı gerekçesi ile dünyanın çeşitli yerlerinde yargılamalar ile karşılaşmıştır. Yakın bir geçmişte Amerika'da erişimi engellenen bu uygulama, canlı yayın özelliği ile kullanıcıların para kazandığı bir özelliğe sahipken çocuk istismarının önünü açmaya kapı aralamak ile itham edilmektedir[18]. Zira bu can-

16 İslam Sefa Kaya/ Yüksel Tolun, **Uygulayıcılar İçin Türkiye'de ve Avrupa'da Kişisel Verilerin İşlenmesi,** Adalet Yayınevi, Ankara, 2020**,** s.68-69.

17 Örnek aydınlatma metni için bkz. https://toyi.io/tr/toyi-cocuk-aydinlatma-metni/ (Erişim Tarihi: 09.03.2025).

18 Haber detayları için bkz. https://www.theguardian.com/us-news/2025/jan/04/

lı yayınlarda kullanıcılar izleyicilerden gelen talepleri yerine getirerek para kazanır iken gelen talepler her zaman masum olmamaktadır. Kullanıcıların müstehcen bir biçimde dans etmeleri yönünde taleplerin de iletilmesi mümkün iken, çocukları gelen bu taleplerin içeriğini kavramada ehil olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Bu hali ile küçük kendi masum dünyasında gelen talebi basit bir dans gibi düşünebilecek iken izleyicinin yapılan canlı yayının ekran kaydını alması çok olasıdır. Nitekim uygulamanın tam da bu yönü ile pornografiye teşvik ettiği ve uygusuz içerikler barındırdığı gerekçesi ile 3 Nisan 2019'da Madras Yüksek Mahkemesi tarafından Hindistan Hükümetince yasaklanması talep edilmiştir[19]. Böylesine ciddi bir tehditti beraberinde getiren bu uygulamanın çocuk kullanıcılara uygun olmadığı aşikâr iken, güvenlik açıklarının bulunması, gerekli güvenlik tedbirlerinin alınmaması çocukları savunmasız bir pozisyona itmektedir. Öte yandan kişisel verilerin işlenmesine olanak tanınması bakımından bir diğer ilke de gerekli gizlilik ve güvenlik tedbirlerinin sağlanmasıdır. Gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması ise sadece bir kez tedbir alınması ile sınırlı olmayıp, belirli aralıklarla denetim yapılmasını ve gerekli hallerde güncellemeler ile olası ihlallerin engellenmesini de kapsamaktadır[20].

İşlenen veriler bakımından güvenlik düzeyinin yüksek tutulması ve gerekli tedbirlerin alınması açısından kurulun ka-

---

tiktok-knew-its-livestreaming-feature-allowed-child-exploitation-state-lawsuit-alleges (Erişim Tarihi: 09.03.2025).

19 https://tr.wikipedia.org/wiki/TikTok_sans%C3%BCr%C3%BC (Erişim Tarihi: 25.03.2025)

20 Bahri Öztürk/Elif Altınok Çalışkan/Serkan Seyhan, **Kişisel Verilerin Korunması Hukuku Teorik ve Pratik Çalışma Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2022, s. 102-110.
Dülger, s. 559-566.

rarı isabetli olmak ile birlikte, çocukların verileri bakımından olası güvenlik ihlallerinde uygulanan cezaların üst sınırdan tesis edilmesi çocuğun üstün yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akan Yanık, Bir Süperpanoptikon Olarak Yeni Medya: Yeni Medya Işığında Gözetimin Eleştirisi, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, Sayı:2, Cilt:5, Eylül 2017, s.784-800.
- Bahri Öztürk/Elif Altınok Çalışkan/Serkan Seyhan, **Kişisel Verilerin Korunması Hukuku Teorik ve Pratik Çalışma Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2022, s. 102-110.
- Can Yavuz, **İnternetteki Arama Sonuçlarından Kişisel Verilerin Kaldırılması Unutulma Hakkı**, Seçkin Yayınları, 3. Baskı, Eylül 2020, Ankara.
- Cansu Dursun, Ebeveynlerin Çocuklarını Sosyal Medyada Teşhiri: Çocuk Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, 2019/2, s.195-208.
- Ezgi Sivrikaya, **Gözetim Toplumu Çağında Çocuğun Kişisel Verilerine Mahremiyet Hakkı Kapsamında Karşılaştırmalı Bir Bakış**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2023, s.67-70.
- İslam Sefa Kaya/ Yüksel Tolun, **Uygulayıcılar İçin Türkiye'de ve Avrupa'da Kişisel Verilerin İşlenmesi,** Adalet Yayınevi, Ankara, 2020**,** s.68-69.
- Mesut Serdar Çekin, **Avrupa Birliği Hukukuyla Mukayeseli Olarak 6698 Sayılı Kanun Çerçevesinde Kişisel Verilerin Korunması Hukuku**, On iki Levha Yayınları, 3. Bası, İstanbul, s. 175-185.
- Murat Volkan Dülger, **Kişisel Verilerin Korunması Hukuku**, Hukuk Akademisi, İstanbul, 2020, s. 231.
- Yrd. Doç. Dr. Zarife Şenocak, Küçüğün Tıbbı Müdahaleye Rızası, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2001, C.50, Sayı 4, s.72-80.
- Kişisel Verileri Koruma Kurulu, 2020/622 Sayılı ve 11.08.2020 Tarihli Kararı.
- https://www.kvkk.gov.tr/
- https://www.theguardian.com/
- https://toyi.io/
- https://tr.wikipedia.org/

HİJYEN HAKKI'NIN İHLALİ OLARAK REGL YOKSULLUĞU

Av. Zeynep TAMER[1]

1. Giriş

Regl yoksulluğu, dünya genelinde ve Türkiye'de kız çocuklarının fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları yaşamasına; eğitimine ara vermesine veya tamamen bırakmasına neden olmaktadır. Menstrüel hijyen ürünlerine, uygun hijyen koşullarına ve doğru bilgiye erişememek olarak tanımlanan regl yoksulluğu bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir mi? Kanaatimizce evet. Nitekim bu olgu, yalnızca ekonomik bir mesele değil; sağlık hakkı, eğitim hakkı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle doğrudan bağlantılıdır. Çocuk yoksulluğu ile birlikte ele alındığında, regl yoksulluğunun kız çocuklarının temel haklara erişimini kısıtlayan yapısal bir sorun olduğu görülmektedir. Bu çalışmada sağlık hakkı ve ayrımcılık yasağı kavramları birlikte değerlendirilerek *kız çocuklarında regl yoksulluğu* olgusunun sebepleri, görünürlük biçimleri ve çözüm önerileri ele alınacaktır.

2. Sağlık Hakkının Kapsamı ve Menstrüel Hijyenin Dayanağı

Bireye, insan onuruna yaraşır bir yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli koşulların sağlanmasını amaçlayan insan hakları arasında *sağlık hakkı* da yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgü-

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

tü (WHO), sağlık hakkını yalnızca hastalığın veya sakatlığın yokluğu değil; bireyin bedensel ve ruhsal açıdan tam bir iyilik hâlinde olması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bakımdan sağlık hakkı, fiziksel sağlık ile beraber ruhsal ve sosyal iyilik hâlini de güvence altına alan bir haktır.

Sağlık hakkının ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkan hijyen hakkı ise bireylerin sağlıklarını koruyabilmeleri için gerekli olan temel hijyen koşullarına erişim hakkıdır. Hijyen hakkı; temiz suya erişim, sanitasyon hizmetleri, hijyen ürünleri ve hijyen eğitimi gibi unsurları kapsar.[2]

İkinci kuşak haklar arasında yer alan sağlık hakkı, yalnızca bir edim hakkı değil, aynı zamanda devlete pozitif yükümlülükler getiren bir sorumluluktur ve pozitif statü haklarındandır.[3] Pozitif statü hakları, bireyin devletten talep edebileceği haklar olup, bu kapsamda sağlık hakkı da devletin aktif şekilde yerine getirmesi gereken yükümlülükler arasında yer almaktadır. Sağlık hakkının koruması yalnızca fiziksel sağlıkla sınırlı kalmaz; bireyin ruhsal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da kapsar. Bu bağlamda devletler, sağlık hakkının korunması ve geliştirilmesi için sağlık hizmetleri sunmanın yanı sıra sağlıklı bir çevre sağlamak, hijyene ve sağlık eğitimine erişimini temin etmekle de sorumludur.

---

2 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 2010 tarihli kararı (A/RES/64/292) (çevrimiçi) https://press-un-org.translate.goog/en/2010/ga10967.doc.htm?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc

3 Jellinek'in klasik ayrımına göre temel hak ve hürriyetler üç gruba ayrılır. Bunlar negatif statü, pozitif statü ve aktif statü haklarıdır. Negatif statü hakları, devlet tarafından karışılmayacak, dokunulmayacak haklardır. Devlete "karışmama", "gölge etmeme" ödevi yükler. Pozitif statü hakları, devletten olumlu bir davranış, isteme imkanı tanıyan haklardır. Aktif statü hakları ise, kişinin devlet yönetimine katılımını sağlayan haklardır. Bunlara katılma hakları da denir. GÖZLER, Kemal; Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa 2011. s.411-412.

Uluslararası sözleşmelerde sağlık hakkı ve dolaylı olarak hijyen hakkı Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR), Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) kuruluş belgelerinde güvence altına alınmıştır.

Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (ICESCR) Madde 12:

"1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler. 2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamak için alacakları tedbirler şu amaçlara yönelik olacaktır:

(a) Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak;

(b) Çevresel ve sınai sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi;

(c) Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;

(d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması."

Uluslararası Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC) Madde 24:

1-Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hak-

kından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2-Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;

Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;

Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanısıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;

Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;

Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana–babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;

Koruyucu sağlık bakımlarının, ana–babaya rehberliğini, aile planlanması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Madde 12

1. *Taraf Devletler, aile planlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık alanında kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldırarak bütün önlemleri alacaklardır.*

2. *2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla Taraf Devletler kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerektiğinde ücretsiz hizmet vereceklerdir.*

Uluslararası İnsan Hakları belgelerinde güvence altına alınan sağlık hakkının iç hukukta temel dayanağı Anayasa'nın ***Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması*** **başlıklı 56.Maddesidir:**

"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir."

Devletin çevre ve halk sağlığını koruma yükümlülüğünü temel alan düzenlemeler ışığında, iç hukukta Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, Millî Eğitim Bakanlığı Hijyen Eğitimi Yönetmeliği ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gibi çeşitli mevzuatlar yürürlüğe konulmuştur. 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu, temiz suya erişim ve hijyen hizmetlerinin sağlanmasını yerel yönetimlerin temel

görevleri arasında saymaktadır. Ayrıca, Millî Eğitim Bakanlığı Hijyen Eğitimi Yönetmeliği, bireylerin hijyen eğitimine yönelik düzenlemeler içermektedir. Bu yasal düzenlemeler, hijyen hakkının bireyin insan onuruna yakışır bir yaşam sürmesi için vazgeçilmez bir hak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Menstrüel hijyen, kuşkusuz bu hakların en temel güvencelerinden biridir. Menstrüasyon döngüsü yaşayan her bireyin, sağlıklı ve güvenlik içinde bu süreci geçirmesi insan hakları koruması altında yer alır. Bu nedenle, sağlık hakkını güvence altına alan uluslararası düzenlemelerin, menstrüasyonun korunmasını da kapsaması beklenmektedir. Sağlık Hakkı'nın sosyal ve kültürel haklar arasında sayılarak sözleşmelerde düzenlenmesi bizlere menstrüel hijyen koşullarına erişim hakkının bireylerin yalnızca bedensel sağlığını değil maddi ve manevi varlığının korunmasını ve geliştirilmesini de sağladığını göstermektedir.

Cinsiyete dayalı ayrımcılık uygulamalarının gölgesinde kalan *menstrüel hijyene erişim hakkı* toplumsal tabu ve kabuller sebebiyle "kadın meselesi" olarak düşünülmüş; sağlık hakkı kapsamında değerlendirilmemiş olsa da uluslararası sözleşmelerde menstrüel hijyenin sağlanması için gerekli adımların atılmasının sağlık hakkının erişilebilir kılınması kapsamında devletlerin yükümlülüğü olduğu açıkça vurgulanmıştır.

CEDAW ve Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Mümkün Olan En Yüksek Seviyede Sağlık Standartlarına Sahip Olma Hakkı'na dair 14 No'lu Genel Yorumu'nda sağlık imkanlarına erişimde kadınlara yönelik ayrımcılık içeren uygulamaların ortadan kaldırılması, cinsel sağlık hizmetlerine ve karşılanabilir sağlık bakımının

erişilebilir olmasına dair politikalar üretilmesi önerilmektedir. [4]

3. Regl Yoksulluğu ve Görünürlük

Menstrüel hijyen, menstrüel döngü yaşayan bireylerin regl dönemlerinde ihtiyaç duydukları hijyenik ped, tampon, menstrüel kap gibi regl ürünlerine, bunları kullanabilmek için temel su, sanitasyon ve hijyen hizmetlerine ve aynı zamanda regl hakkında doğru bilgiye erişebilmeyi kapsamaktadır. Her ne kadar menstrüel hijyene erişim yukarıda açıkladığımız üzere temel bir insan hakkı olarak kabul edilse de hem Türkiye hem de dünya genelinde menstrüel hijyene erişim oldukça kısıtlıdır.

Menstrüel hijyene erişememe "regl yoksulluğu" olarak tanımlanmaktadır. Regl yoksulluğu, regl olan kişilerin bu dö-

4 Bkz :14 No'lu Genel Yorum *Madde 21. Kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması için, kadınların yaşamları boyunca sağlık haklarını ileriye götürmeye yönelik geniş kapsamlı bir ulusal stratejinin geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu türden bir stratejinin, kadınları etkileyen hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesine yönelik müdahaleleri ve ayrıca cinsek sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili hizmetler de dahil yüksek kalitede ve karşılanabilir sağlık bakımına erişim sağlamaya yönelik politikaları içermesi gereklidir. Buradaki ana amaç, kadınların sağlıkla ilgili karşı karşıya oldukları risklerin azaltılması; özellikle de anne ölümlerinin düşürülmesi ve kadınların aile içi şiddete karşı korunması olmalıdır. Kadınların sağlık hakkının tanınması, sağlık hizmetlerine, eğitim ve bilgilendirilme imkanlarına erişime mâni olan tüm engellerin, cinsel sağlık ve üreme sağlığı alanında karşılaşılanlar da dahil olmak üzere ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Ayrıca, kadınları zararlı kültürel pratiklere ve kadınların tüm üreme haklarını tanımayan normlara karşı koruyacak önleyici, destekleyici ve tazmin ve telafi edici eylemlere de girişilmesi önemle gerekmektedir. Madde 23. Taraf Devletlerin ergenler için güvenli ve destekleyici bir ortam sağlaması gerekmektedir; bu ortam engellere, sağlıklarını etkileyecek kararlara katılma, yaşam becerileri geliştirme, gerekli bilgileri edinme, danışma hizmetlerinden yararlanma ve sağlık davranışlarıyla ilgili yaptıkları seçimleri müzakere etme imkânı sağlamalıdır. Ergenlerin sağlık hakkının tanınması, mahremiyet ve özel hayata saygılı ve uygun cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerini içeren gençlerle dost sağlık bakımı hizmetlerinin geliştirilmesine bağlıdır.*

nemde kendilerine bakım vermelerini kolaylaştıran menstrüel ürünlere ve temiz su, çöp kutusu, temiz, güvenli bir tuvalet gibi temel ihtiyaçlara erişememe sorunudur.[5] Regl yoksulluğunun temel nedenleri yoksulluk ve vergi politikaları sebebiyle maddi erişimsizlik olarak veya tabular sebebiyle bilgiye erişimsizlik olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.[6]

Türkiye'de ve Dünya genelinde yapılan saha araştırmalarına bakıldığında regl yoksulluğunun en yaygın sebebi yoksulluk ve ekonomik yetersizlikler sebebiyle maddi erişimsizlik olarak görülmektedir. Derinleşen yoksulluktan en çok etkilenen grupların ise kadınlar ve çocuklar olduğu gözlemlenmektedir. Regl yoksulluğu nedeniyle kadınlar, iş ve sosyal hayata katılmakta olumsuz etkilerle karşılaşmaktadır.

Çocuklar bakımından ise çocuk yoksulluğunun sağlıklı büyüme ve gelişimleri başta olmak üzere önemli sorunlara yol açtığı akademik çalışmalar ve saha araştırmaları tarafından ortaya konulmaktadır. Öte yandan sağlık alanındaki yoksunluklar eğitim hayatında başarısızlıklara ve çocukların okullarını bırakmalarına sebep olmaktadır.[7] Çocuk yoksulluğunun bir yansıması olarak regl yoksulluğu da kız çocuklarının eğitim hayatından ve sosyal yaşamdan uzaklaşmalarına sebep olmaktadır.

---

5 Aldanmaz, B. & Eskitaşçıoğlu, İ. (2022). Türkiye'de Regl Yoksulluğu. Konuşmamız Gerek Derneği, s.6 (çevrimiçi) https://konusmamizgerek.org/turkiyede-regl-yoksullugu-arastirmasi/

6 Erdem Z., Yiğitalp Ö., T.C Anayasası ve Uluslararası Hukuk Düzleminde Menstrüel Ürünlere Erişim Hakkı, KHAS Bülten, 2022 (çevrimiçi) https://hukukbulteni.khas.edu.tr/bulten/92

7 Berkman, K. (2023). Yoksulluğun Yaşanan Boyutu: Türkiye'de Çocuk Maddi Yoksunluğunun Analizi. Çalışma ve Toplum, 1(76), s. 337-386., ss.372 (çevrimiçi) https://doi.org/10.54752/ct.1241241

Regl yoksulluğu, ekonomik olarak dezavantajlı ve kırılgan gruplarda yaşayan kadınları ve kız çocuklarını daha ağır şekilde etkilemektedir. Bu bireyler, regl dönemlerinde temel hijyen ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde, ev içi bakım rolleriyle ilgili toplumsal beklentilere maruz kalarak cinsiyetçi sosyal normlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Etkenler birlikte değerlendirildiğinde regl dönemlerinin onlar için yalnızca biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda sosyal eşitsizliklerin derinleştiği bir dönem haline gelmesine ve regl döneminde iş veya okuldan uzak kalmakta veya sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar.[8]

Konuşmamız Gerek derneğinin Türkiye'de regl yoksulluğuna ilişkin olarak 2022 yılında kadınlardan oluşan 4108 kişi ile yaptığı saha araştırması sonuçlarına göre katılımcıların menstrüel ürünler dışındaki hijyen ürünlerinden %21,1'inin sabuna, %16,3'ünün temiz suya, %31,8'inin çöp kutusuna her zaman erişiminin olmadığını ve bununla birlikte katılımcıların %29,8'inin temiz bir tuvalete ulaşmasının hiçbir zaman mümkün olmadığını gözlemlenmiştir. Çalışmada katılımcıların sadece %26,4'ü menstrüel ürünleri satın alırken hiçbir zaman zorluk yaşamadığını; %42,5'i nadiren zorluk yaşadığını, %22,6'sı sıklıkla zorluk yaşadığını, %8,5'i ise her zaman zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Verilere bakıldığında ülke genelinde yalnızca %26,4 gibi oldukça düşük bir nüfusun hiç zorluk yaşamadan ürünlere erişim sağlayabilmesi, erişimin kırılganlığını ve güvencesizliğini de göstermektedir.[9]

8 Demircan Yıldırım, P. (2024). Toplumsal Eşitsizliklerin Göz Ardı Edilen Yönü: Türkiye'de Regl Yoksulluğunun Sosyal Politika Perspektifinden İncelenmesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(1), 167-183 (çevrimiçi) https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1421316

9 Aldanmaz, B. & Eskitaşçıoğlu, İ. (2022). Türkiye'de Regl Yoksulluğu. Konuş-

Derin Yoksulluk Ağı'nın 2021 yılında yayınladığı Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim raporuna göre ise pandemi döneminde derin yoksulluk deneyimleyen 103 hanenin %82'si dışarıdan destek almadan hijyenik pede erişemedi.[10] Regl yoksulluğuna ilişkin bir diğer çalışma ise Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve UNFPA iş birliğiyle gerçekleştirilen 2023 Türkiye Gençlik Araştırması. Çalışma Türkiye'deki 15-24 yaş aralığındaki gençlerden oluşan 2.172 hanede gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan çalışma kız çocukları ve genç kadınlara dair tabloyu daha net göstermektedir. Çalışmada genç kadınların %12'si menstrüel malzemelerinin yetersiz olduğunu ve %17'sinin malzemeleri temin etme kaygısı taşıdığı gözlemlenmiş ve hazırlanan raporda çalışma grubunda regl yoksulluğunun yaklaşık %17 oranında olduğu saptanmıştır.[11] Regl hakkında yeterli bilgiye erişimlerine dair sorulan sorularda ise katılımcı genç kadınlarının %37'sinin daha önce hiç kimseyle menstrüasyon hakkında konuşmadıklarını ve konuşanların sadece %2'sinin sağlık personeli ile konuştuklarını belirtmişlerdir.

Menstrüel bilgiye erişime ilişkin istatistikler cinsiyet ayrımına dayalı önyargılar ve tabuların biyolojik bir sürece dair

---

mamız Gerek Derneği, s.5 (çevrimiçi) https://konusmamizgerek.org/turkiyede-regl-yoksullugu-arastirmasi/

10 Derin Yoksulluk Ağı, Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim, 2021 (çevrimiçi) https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-11/Pandemi%20d%C3%B6neminde%20derin%20yoksulluk%20ve%20haklara%20eri%C5%9Fim%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-Yerel%20Y%C3%B6netimlere%20Kriz%20D%C3%B6nemi%20Sosyal%20Destek.pdf

11 UNFPA, Gençlerde Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı & Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evlilikler, Nicel Araştırma Bulguları, 2023 (çevrimiçi) https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/2024-12/T%C3%BCrkiye%20Gen%C3%A7lik%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1%20%C3%96zet%20Bulgular.pdf

bilgi almayı dahi zorlaştıracak kadar toplumsal cinsiyet eşitliği önünde bir engel haline geldiğini göstermiştir.

Regl yoksulluğundan en fazla etkilenen bireylerin kırılgan gruplarda yer alan kadınlar ve kız çocukları olduğundan bahsetmiştik. Türkiye'de 3,6 milyonu geçici koruma altındakiler olmak üzere toplamda 4 milyona yakın mülteci ve sığınmacı yaşamaktadır. Sığınmacıların dörtte birini ergenlik çağı ve yetişkinlik çağındaki kadınlar ve kız çocukları oluşturmaktadır.[12] UNFPA'nın 2022 yılında yayınladığı Türkiye'deki Mülteci Kadınlar ve Kız Çocuklarında menstrüel Hijyen Yönetimi Araştırma Raporunda yer alan bilgilere göre 2 kadın ve kız çocuklardan biri regl dönemlerinde hijyenik regl ürünlerine ulaşamadığı için peçete, bez, havlu, çocuk bezi, pamuk, eski kumaş parçaları veya yalnızca iç çamaşırı kullanmak zorunda kalmıştır. Raporda bilgi, malzeme ve hijyene erişimde kısıtlılık kapsamında regl yoksulluğunun varlığı birlikte değerlendirildiğinde[13] bilgi, malzeme ve hijyene erişimde kısıtlılık kapsamında regl yoksulluğunun varlığı, 11-18 yaş aralığındaki kız çocuklarında %95 ve kadınlarda %97 olarak kaydedilmiştir.[14]

12 Göç İdaresi Başkanlığı. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

13 Bkz: Aşağıdaki yoksunlukları yaşayanlar, bu kapsamda değerlendirilebilir: İlk adet görmeden önce adet hakkında bilgi sahibi olmama, son adet döneminde ihtiyacı olduğunda daha fazla adet malzemesi alamayanlar, son adet döneminde istediği sıklıkla değiştirebilecek kadar malzemesi olmayanlar, son adet döneminde elindekilerin bitmesi halinde nasıl daha fazla adet malzemesi alabileceğine dair endişe yaşayanlar, yaşadığı yerde (ev gibi) yalnızca hane halkı tarafından kullanılan, özel olmayan, güvenli olmayan, kilitlenemeyen, su ve sabun erişimi olmayan, iyi aydınlatılmamış, kapaklı çöp kutusu olmayan, iyi havalandırılmamış bir tuvalet/banyosu olanlar.

14 Türkiye'deki Mülteci Kadınlar ve Kız Çocuklarında Menstrüel Hijyen Yönetimi Araştırma Raporu,2022 (çevrimiçi) https://turkiye.unfpa.org/tr/menstruel-hijyen-yonetimi-arastirma-raporu

4. Vergilendirme Politikaları ve Sonuç

Menstrüel hijyen ürünlerine erişimde maddi zorluklar yaşanmasının diğer bir sebebi de vergilendirme politikalarıdır. Söz konusu ürünler sağlık hakkına erişim olarak kabul edilse de vergilendirme politikalarına bakıldığında bu ürünlerin "pembe vergi" ye tabi olduğu görülmektedir. Pembe vergi kadınlara yönelik ürün ve hizmetlerin, benzer erkek ürünlerine kıyasla daha yüksek fiyatlandırılması olgusudur.[15] Bu vergi ile vergi yükü, regl olan bireylere yüklenmekte ve bu durum cinsiyet ayrımı bulunmayan sağlık ürünlerinden alınan vergiler ile kıyaslandığında orantısız bir maddi yüke neden olmaktadır. Bu uygulamalar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirirken bir yandan da fiyatları artırmakta ve bireyler için menstrüasyon hijyeni yönetimini güçleştirmektedir.

Menstrüel adalet aktivizmi ve toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmaları sayesinde birçok ülkede menstrüel ürünlerden alınan vergiler tartışmaya açılmıştır. Tartışmalar neticesinde devletlerin, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme anlayışı yoluyla, bu ürünlere yönelik vergilendirme politikalarını yeniden kurgulamaları ve bu sayede sosyal adalete katkıda bulunmaları beklenmektedir.[16] Birçok ülkede bu ürünler hala yüksek oranlarda vergilendirilirken, bazı ülkelerde tamamen vergiden muaf tutulmuş ya da vergi oranları düşürülmüştür. 2004 yılında Kenya, menstrüel ürünlerden vergi almayı kal-

15 Beşirli, Ö. B. & Boz, A. (2022). "Tüketim Ürünlerinde Cinsiyete Göre Fiyat Farklılaştırması: Türkiye'de Pembe Vergi Eğilimi", International Journal of Public Finance, 7(1), 161-180, s.164-165 (çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijpf/issue/70677/1035119

16 Aldanmaz, B. & Eskitaşçıoğlu, İ. (2022). Türkiye'de Regl Yoksulluğu. Konuşmamız Gerek Derneği, s.8 (çevrimiçi) https://konusmamizgerek.org/turkiye-de-regl-yoksullugu-arastirmasi/

dıran ilk ülke olmuştur. Bunu Kanada, Avustralya, Hindistan gibi ülkeler izlemiştir. «Lüks değil ihtiyaç» sloganıyla yapılan kampanyalar sonucunda Avrupa Birliği'nde birçok ülke menstrüel ürünlerdeki KDV oranı İspanya'da %4'e, Fransa'da ve İngiltere'de ise %5'e kadar düşürmüştür.[17] Türkiye'de de son yıllarda menstrüel ürünlerin vergilendirilmesine dair TBMM'de kanun teklifleri sunuldu. Bu teklifler; 2019 yılında Milletvekili Serra Kadıgil tarafından vergi oranının %18'den %5'e düşürülmesi; 2021 yılında milletvekili Gülistan Kılıç Koçyiğit'in 15-49 yaş arasındaki regl olan kişilere menstrüel ürünlerin genel sağlık sigortası kapsamında ücretsiz sağlanması ve 2022 yılında milletvekili Candan Yüceer vergi oranının %18'den %1'e düşürülmesi şeklindeydi. Yapılan tekliflere karşın hijyenik ped, tampon gibi tek kullanımlık menstrüel ürünler 2022 yılına kadar %18 oranında, tüketim ürünlerinden alınan en yüksek katma değer vergisi ile vergilendirilmekteydi. 28 Mart 2022'de yayınlanan 5359 sayılı Kararname ile hijyenik ped ve tamponlardan alınan KDV oranı %8'e düşürülmüştür.

Regl yoksulluğu ile mücadele etmek ve menstrüel hijyene erişim hakkı hayati önem taşıyor. Nitekim regl yoksulluğu kız çocuklarının ve genç kadınların sosyal hayatını ve eğitimini doğrudan etkiliyor. Regl olan çocuklar, hijyen ürünlerine erişimlerinin kısıtlı olması ve regl hakkında sahip olunan yanlış algılar nedeniyle eğitime ara veriyor. Ayrıca hijyen ürünlerine erişimi olmadığı için okula gidemeyen kız çocuklarının çocuk yaşta evlilik, yanlış beslenme ve ev içi şiddete daha çok maruz kaldığı düşünülüyor.[18] Menstrüel ürünlere erişimin güçlendi-

17 https://www.context.news/socioeconomic-inclusion/what-is-the-tampon-tax-and-which-countries-have-axed-it

18 https://www.sivilsayfalar.org/2020/09/09/turkiyede-regl-yoksullugunu-ve-regl-tabusunu-sonlandirmak-icin-calisiyoruz/

rilmesi için devletin bu konuyu bir politika olarak ele alması ve yasal düzenlemeler geliştirmesi gereklidir. Ayrıca, regl tabularının yıkılması toplumsal eşitsizliği azaltmada önemli bir adımdır. Kamusal alanlarda regl görünürlüğünün artırılması ve bu alanlarda menstrüel ürünlerin ücretsiz sağlanması hem bu tabuların yıkılmasına hem de regl yoksulluğunun azaltılmasına katkı sağlayacak yöntemler olarak öneriliyor.[19]

Sonuç olarak, başta ekonomik açıdan dezavantajlı ve kırılgan gruplarda yer alan kadınlar ve kız çocukları regl sürecinde ihtiyaç duydukları hijyen ürünlerine ve sağlıklı koşullara erişimde ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Bu engellerin başında ekonomik yetersizlikler, menstrüel ürünlerin yüksek maliyeti ve toplumsal tabular gelmektedir. Bu durum, regl olan bireylerin temel haklarını kullanmalarını zorlaştırırken, biyolojik bir süreci toplumsal cinsiyet eşitliği önünde bir engel haline getirmektedir. Devletler ve uluslararası kuruluşlar dolaylı ayrımcılık içeren yasalar, politikalar veya uygulamaları dönüştürerek kadınların ve kız çocuklarının regl süreçlerini güvenli ve sağlıklı bir şekilde geçirebilmeleri için etkili politikalar geliştirmeli, hijyen ürünlerine erişimi güvence altına almalı ve regl konusundaki toplumsal tabuları yıkacak eğitim programları oluşturmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALDANMAZ, Bahar. & Eskitaşçıoğlu, İlayda: Türkiye'de Regl Yoksulluğu, Konuşmamız Gerek Derneği, 2022,
- (çevrimiçi) https://konusmamizgerek.org/turkiyede-regl-yoksullugu-arastirmasi/

19 Aldanmaz, B. & Eskitaşçıoğlu, İ. (2022). Türkiye'de Regl Yoksulluğu. Konuşmamız Gerek Derneği (çevrimiçi) https://konusmamizgerek.org/turkiyede-regl-yoksullugu-arastirmasi/

- BERKMAN, Kerem: Yoksulluğun Yaşanan Boyutu: Türkiye'de Çocuk Maddi Yoksunluğunun Analizi, Çalışma ve Toplum, 2022, 1(76), s. 337-386., (çevrimiçi) https://doi.org/10.54752/ct.1241241
- BEŞİRLİ, Ö. Batuhan & BOZ, Arınç: Tüketim Ürünlerinde Cinsiyete Göre Fiyat Farklılaştırması: Türkiye'de Pembe Vergi Eğilimi, International Journal of Public Finance, 2022. 7(1), 161-180 (çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijpf/issue/70677/1035119
- DEMİRCAN YILDIRIM, Pelin: Toplumsal Eşitsizliklerin Göz Ardı Edilen Yönü: Türkiye'de Regl Yoksulluğunun Sosyal Politika Perspektifinden İncelenmesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2024, 22(1), 167-183 (çevrimiçi) https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1421316
- ERDEM Zeynep, YİĞİTALP Özge: T.C Anayasası Ve Uluslararası Hukuk Düzleminde Menstrüel Ürünlere Erişim Hakkı, KHAS Bülten, 2022 (çevrimiçi) https://hukukbulteni.khas.edu.tr/bulten/92
- UNFPA, Gençlerde Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı & Çocuk Yaşta, Erken Ve Zorla Evlilikler, Nicel Araştırma Bulguları, 2023 (çevrimiçi) https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/2024-12/T%C3%BCrkiye%20Gen%C3%A7lik%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1%20%C3%96zet%20Bulgular.pdf
- UNFPA: Türkiye'deki Mülteci Kadınlar Ve Kız Çocuklarında Menstrüel Hijyen Yönetimi Araştırma Raporu, 2022 (çevrimiçi) https://turkiye.unfpa.org/tr/menstruel-hijyen-yonetimi-arastirma-raporu
- Göç İdaresi Başkanlığı. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638
- UNICEF https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme
- UNITED NATIONS https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights
- MEVZUAT https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

BABANIN SOYADINI DEĞİŞTİRMESİ İLE ÇOCUĞUN SOYADININ DÜZELTİLMESİNE ÇOCUK HAKLARI PERSEKTİFİNDEN BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Gülen Sinem TEK[1]

Giriş

Çocuğun soyadı Türk hukukunda uzun yıllardır tartışma konusu olmaktadır, bu tartışmalar henüz yasal düzlemde tatminkâr bir sonuca bağlanmamıştır. Tartışmaların odak noktasında, çocuğun birlikte yaşadığı ve tek başına velayet hakkına sahip olan annesinin soyadını alıp alamayacağı hususu yer alır. Bununla birlikte, tartışmaya açılması gereken farklı bir nokta ise, babasının soyadını taşıyan çocuğun tek başına velisi olan annesi ile yaşarken, babasının soyadı değişikliğinden etkilenmesidir. Çalışmamızda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki ilkeler çerçevesinde bu soruna nasıl yaklaşılması gerektiği değerlendirilecektir.

1 Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı, e-posta: sinem.tek@bau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5878-1397. Bu çalışma, önceki tarihli başka bir çalışmamızdan genişletilerek türetilmiştir. Problemi ilk defa ortaya koyduğumuz çalışmamız için bkz. TEK, Gülen Sinem, AİHM'in Güncel Kararları Işığında Türk Medeni Kanunu'nun Soybağına İlişkin Hükümlerinin Değerlendirilmesi, Çocuk Hukuku I ve II Sempozyum Tam Bildiri Kitabı, İstanbul, 2023, s. 9-76.

I. Çocuğun Soyadına İlişkin Temel Kanuni Düzenlemeler

Türk hukukundaki çocuğun soyadına ilişkin temel düzenleme TMK m. 321'de yer almaktadır. İlgili hükme göre, "*[ç]ocuk, ana ve baba evli ise ailenin; (…) soyadını taşır. Ancak, ana önceki evliliğinden dolayı çifte soyadı taşıyorsa çocuk onun bekârlık soyadını taşır*". Hükümdeki ana ve baba evli değil ise, çocuğun annenin soyadını taşıyacağına ilişkin bölüm 2009 tarihinde Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir[2]. Bu çerçevede, tanıma ya da babalık davası yolu ile çocuk ile baba arasında soybağının tesis edilmesi halinde, çocuğun doğrudan babanın soyadını alacağı sonucu çıkmaktadır. Bu durumu destekler nitelikte olarak Nüfus Hizmetleri Kanunu m. 28/IV uyarınca ise "*[t]anınan veya babalığa hüküm kararı ile soybağı kurulan çocuklar babalarının hanesine baba adı ve soyadı ile nakledilir*" hükmü yer almaktadır. Evlilik dışında doğan çocuğun üstün yararının gerektirmesi halinde annenin soyadı da çocuğa verilebilecektir[3].

Evlilik birliği içinde doğan çocuk da aile soyadı sayılan babanın soyadını alacaktır. Anne ile babanın boşanmaları halinde, soybağının velayet hakkına bağlı olmayan bir sonucu olması dolayısıyla çocuk, aile soyadını başka bir deyiş ile babanın soyadını muhafaza etmeye devam eder. Bununla birlik-

2 AYM 02.07.2009, E. 2005/114, K. 2009/105 (RG no. 27369, 07.10.2009).

3 Evlilik dışı doğan ve tanıma sonrasında babasının soyadını alan çocuğun, annesi ile kardeşinin soyadı aynı iken kendi soyadının farklı olmasını sorguladığı ve çocuğun soyadının annesinin soyadı ile değiştirilmesinde üstün yararının bulunduğuna ilişkin bkz. Yarg. 2. HD, 31.05.2021, E. 2021/2572, K. 2021/4104; evlilik dışı doğan ve tanıma sonrasında başka bir kadınla evli olan, cezaevinde bulunan ve hiç görmediği babanın soyadını alan çocuğun soyadının annenin soyadı ile değiştirilmesinde üstün yararının bulunduğuna ilişkin bkz. Yarg. 2. HD, 27.01.2021, E. 2020/6302, K. 2021/641 (Lexpera).

te, çocuğun üstün yararının bulunması ihtimalinde, annenin kendi soyadını çocuğa verebileceğine yönelik yargı kararları da bulunmaktadır[4]. Ne var ki burada sadece anne ile babanın boşanmış ve velayetin anneye bırakılmış olması; annesi ile birlikte yaşayan çocuğun soyadının değiştirilmesi için yeterli bir hukuki zemin kabul edilmemekte, çocuğun annesinin soyadını almasında özel bir menfaatinin varlığı araştırılmaktadır[5].

---

4 Çocuğun boşanma sonrasında velayete sahip olan anne ile farklı soyadı taşımaktan rahatsız olduğu, babanın yaklaşık üç yıldır çocuğu görmeye gelmediği, çocuğun annesinin soyadı ile anılmak istediği, kendisini üçüncü kişilere annesinin soyadı ile tanıttığı ve çocuğun soyadının annesinin soyadı ile değiştirilmesinde çocuğun ruhsal gelişiminin olumsuz etkilenmeyeceği tespit edildiğinden çocuğun soyadının annesinin soyadı ile değiştirilmesinde üstün yararı olduğuna ilişkin bkz. Yarg. 2. HD, 09.04.2018, E. 2018/1306, K. 2018/4719. (Legalbank); boşanma sonrasında çocukların soyadının velayete sahip olan annenin soyadından farklı olması sebebi ile okulda arkadaşları tarafından kendileri ile dalga geçilmesi ve çocukların kötü hissetmeleri karşısında, çocukların soyadının annenin soyadı ile değiştirilmesinde üstün yararlarının bulunduğuna ilişkin bkz. Yarg. 2. HD, 11.03.2021, E. 2021/1042, K. 2021/2206; çocuğun soyadının velayet hakkına sahip annenin soyadı ile değiştirilmesi için açılan davada, babanın cevap dilekçesinde çocuk ile yeterince ilgilenemediği, yurtdışında yaşama planı olduğu için çocukla bağının kopacağı, yeni bir evlilik yaptığı ve bu evlilikten de bir çocuğunun olduğu, bu sebeple çocuğa zaman ayıramadığı, çocuğun günlük işlerinden sorun yaşamaması için annesinin soyadını almasını kabul ettiğini bildirmesi ve çocuğun üstün yararını aykırı bir durumun da görülmemesi üzerine çocuğun annenin soyadını aldığı bir karar için bkz. Yarg. 2. HD, 21.10.2019, E. 2019/6722, K. 2019/10404 (Lexpera).

5 Boşanma davası sonunda velayetin anneye bırakılmış olmasının çocuğun soyadının annenin soyadı ile değiştirilmesinde üstün yararını göstermediğine ilişkin bkz. Yarg. 2. HD, 22.06.2020, E. 2020/2199, K. 2020/3166 (Legalbank). Velayet hakkına sahip anne ile çocuğun soyadı farklılıkları dolayısıyla resmi işlemlerde sıkıntı yaşamaları, okul toplantılarından soyadı farklılığının çocukta ayrılık ve ikilik yaratması, yine bu soyadı farklılığından davacının medeni durumunun açığa çıkmasının davacı anneyi rahatsız etmesinin soyadı değişikliği hususunda çocuğun üstün yararını ortaya koymadığına ilişkin bkz. Yarg. 2. HD, 31.01.2022, E. 2021/9400, K. 2022/786 (Lexpera). Velayet hakkına sahip eşin çocuğa kendi soyadını verebilmesi gerektiğine ilişkin bkz. BAŞ SÜZEL, Ece/KURTULAN, Gökçe, Çocuğun Soyadına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarının İncelenmesi, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 135-136, 2015, s. 85. Bununla beraber çocuğun kişilik haklarının önemli bir unsuru olan soyadının velayet değişikliklerinden de etkilenmemesi gerektiğine ilişkin katıldığımız karşıt görüş için bkz. BAŞOĞLU, Başak, Soybağının Çocuğun Soyadına Etkisi,

II. Çocuğun Soyadının NHK m. 36 Çerçevesinde Değiştirilmesi

Görüldüğü üzere[6] ve tartışmaya açık olmak ile birlikte, Türk hukukunda evlilik birliği içinde doğmuş çocuk gibi, evlilik birliği dışında doğmuş ve babası ile arasında soybağı kurulmuş çocuk da kural olarak babanın soyadını almaktadır. Böylece evlilik birliği dışında doğduğu için velayeti tek başına annesine ait olan (TMK m. 337/I) veya evlilik birliğinin sona ermesi üzerine velayeti tek başına annesine bırakılan çocuk babasının soyadını taşıyacaktır. Çocuğun üstün yararına dayalı bir sebep bulunmadıkça, çocuğun soyadı velayet değişikliklerinden etkilenmez.

Çocuğun kural olarak babanın soyadını taşıyacağı kuralının yarattığı farklı bir problem, nüfus davaları kenar başlıklı Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun 36. maddesinden kaynaklanmaktadır. Bu hükmün ilk fıkrasının b bendinde, "*[…] nüfus müdürlüğü […] soyadı değişikliğinde ise eşin ve ergin olmayan çocukların soyadını da düzeltir*" düzenlemesi yer almaktadır. Hüküm evli erkeğin soyadını değiştirmesi halinde eşi ve ergin olmayan çocuğunun soyadının da nüfus müdürlüğünce bu yeni soyada uygun olarak düzeltileceğini düzenlemektedir[7].

İnÜHFD, C. 8, S. 1, 2017, s. 366; ERDEM, Mehmet/MAKARACI-BAŞAK, Aslı, Aile Hukuku, Ankara, 2022, s. 409.

6 Yukarıda bkz. I. Çocuğun Soyadına İlişkin Temel Kanuni Düzenlemeler.

7 Bu noktada eski yargı uygulamalarından kaynaklanan bir problem, NHK m. 36/b, c. 1'deki aynı konuya ilişkin nüfus kaydının düzeltilmesi davasının ancak bir kere açılabileceği düzenlemesine dayanmaktaydı. Babası kendisi ergin değilken soyadını değiştirmiş, dolayısıyla aile soyadları değişmiş çocuk ergin olduktan sonra bu sefer kendisi soyadını değiştirmek istediğinde, mahkemeler bu düzenlemeye dayanarak talebi reddetmekteydiler. Örnek olarak bkz. Yarg. 18. HD, 15.03.2007, E. 2007/1477, K. 2007/2335; Yarg. HGK, 02.07.2008, E. 2008/471, K. 2008/478; Yarg. 18. HD, 27.04.2009, E. 2009/3633, K. 2009/4326 (Lexpera). Bununla birlikte 2011 yılında bir içtihat değişikliğine gidilmiş ve

Hüküm gereği babasının soyadı değişikliği ergin olmayan çocuğun soyadını da etkileyecek, onun soyadı da nüfus müdürlüğünce değiştirilecektir. Anne ve baba evli iseler, bu soyadı değiştirme kararının aile içinde görüşülerek alındığı sonucuna varılabilir. Zira aile ilişkilerindeki yakınlık, bu kararın zaten aile içinde konuşularak alındığını ve babanın da bunun üzerine soyadını değiştirdiği, bu soyadı değişimi ve kendilerine olabilecek etkisinin diğer aile üyelerince bilindiği ve kabul edildiği varsayımını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla çocuğun da olgunluk seviyesi çerçevesinde bu kararın alınmasında söz sahibi olmuş olması hayatın olağan akışına uygundur.

Oysa evlilik birliği dışında doğan ve babası ile aralarında soybağı tesis edilmiş çocuk veya anne ve babasının evliliğinin sona ermesi üzerine velayeti tek başına annesine bırakılmış olan çocuk da babasının soyadını taşımaya devam eder. Bu ihtimallerde de babanın soyadı değişikliği, nüfus müdürlüğünce çocukların soyadlarının düzeltilmesi sonucunu meydana getirecektir. Bu hallerde, aile içinde yakın bir ilişkiden, soyadı değişikliği kararının aile içinde tartışılarak ve bütün aile üyelerince onaylanarak alındığından söz etmek, hayatın olağan akışında, bir önceki ihtimale oranla oldukça düşüktür. Hatta babanın soyadı değişikliğinden çocuğun haberdar dahi

soyadının kişiliğin ayrılmaz unsurlarından biri olması nedeni ile, babanın aile soyadlarını değiştirdiği çocuğun, ergin olduktan sonra kendi iradesi ile soyadı değiştirme isteminin reddinin kişilik haklarına ve hak arama özgürlüğüne aykırı olduğuna yönelik hüküm kurulmaya başlanmıştır. Yarg. HGK. 12.10.2011, E. 2011/535, K. 2011/622; Yarg. HGK, 06.06.2012, E. 2012/195, K. 2012/344 (Lexpera). 19.10.2017 ve 7039 sayılı Kanun (RG no. 30229, 03.11.2017) m. 9 ile hükümde değişiklik yapılarak bu tartışmalara son verilmiştir. İlgili düzenleme uyarınca, "*[h]aklı sebeplerin bulunması hâlinde aynı konuya ilişkin düzeltme yapılması hâkimden istenebilir*".

olmadığı, ancak idare ile işlem yapması gerektiğinde babanın soyadı değişikliği nedeniyle çocuğun da soyadının düzeltilmiş olduğunun öğrenildiği vakıalar ile karşılaşılabilmektedir[8].

III. Babanın Soyadı Değişikliği Davalarında Çocuğun Üstüne Menfaatinin Korunması

Soyadı bir kişilik unsuru olduğundan, babanın soyadına yönelik nüfus sicilinin değiştirilmesi davasının çocuğun kişi varlığı üzerinde bir etkisi bulunur. Özellikle okul çağına gelmiş, dolayısıyla toplumda yer edinmeye başlamış bir çocuğun soyadının, kendisine herhangi bir söz hakkı verilmeksizin değiştirilmesi[9], hatta ele aldığımız konu bakımından bazı hallerde çocuğun bu değişiklikten bir süre haberinin dahi olmaması, çocuk açısından ciddi problemlere sebep olabilecektir.

Oysa Türkiye'nin de tarafı olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun üstün yararı ve çocuğun hukuki dinlenilme haklarına yer vermektedir. Sözleşme, usulüne uygun yürürlüğe konmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası bir sözleşme olduğundan, AY m. 90 gereği kanun hükümlerinden de önce uygulama alanı bulacaktır. Öncelikle BMÇHS m. 3/I 'de, çocuğun üstün yararının kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde temel düşünce olduğu düzen-

8 Gazete haberine konu olmuş bir olay için bkz. (çevrimiçi, 25.02.2025): https://www.dha.com.tr/gundem/hemsire-annenin-soyadi-zaferi-2048169#:~:text='2%20YIL%20İÇİNDE%203%20TANE%20SOYADI%20OLDU'&text=Ve%20oğlum%20da%20'Seninle%20yaşıyorum,üzücü%20bir%20durum%20yaşamış%20olduk.

9 Bu husus evlilik dışında doğmuş çocuk ile baba arasında soybağının kurulduğu haller bakımından da söz konusudur.

lenmiştir. Çocuğun üstün yararının yanında Sözleşme 'de çocuğun hukuki dinlenilme hakkına da yer verilmiştir. BMÇHS m. 12/I uyarınca, "*[t]araf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar*". Bununla birlikte, bu açıklıkta olmasa da TMK m. 339/III, anne ile babanın önemli konularda olabildiğince çocuğun düşüncesini göz önünde tutacaklarını; TMK m. 450/I de vasinin önemli işlerde karar vermeden önce görüşlerini oluşturma ve açıklama yeteneğine sahip olması kaydı ile vesayet altındaki kişinin, dolayısıyla vesayet altındaki çocuğun görüşünü olanak ölçüsünde alması gerektiğini düzenlemektedir. Böylece çocuğun dinlenilmesi hakkının Türk hukukunda kanuni bir dayanağa sahip olduğu da kabul edilmelidir.

Çocuğun dinlenilmesi, bir yandan çocuğun kişi varlığına verilen değerin bir yansıması; diğer yandan ise, çocuk ile ilgili davalarda delilleri serbestçe araştırma görevi olan hâkimin uyuşmazlığı anlaması bakımından yol gösterici bir unsur olmaktadır[10]. Babanın soyadının değiştirilmesinin çocuğa olan etkisi doğrudan çocuk ile ilgili bir dava olmayacağından hukuki dinlenilme hakkının bu ikinci işlevi gündeme gelmez. Yine de çocuğun soyadının da düzeltilmesi sonucunu doğuracağından, çocuğun kişi varlığını etkileyecek bir dava

10 DURAL, Mustafa/ÖĞÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, Mustafa Alper, Türk Özel Hukuku C. III, Aile Hukuku, 15. Bası, İstanbul, 2020, N. 1658; OKTAY-ÖZDEMİR, Saibe, Boşanma Davalarında Çocuklara İlişkin Kararlar Bakımından Çocuğun Dinlenme Hakkı, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, C. II, İstanbul, 2009, s. 1219; ÖZTAN, Bilge, Aile Hukuku, 6. Bası, Ankara, 2015, s. 1030.

Bununla birlikte hâkimin çocuğu dinlemesi, çocuğun görüşleri ile bağlı olduğu anlamına da gelmez. Hâkim karar verir iken çocuğun üstün menfaatini temel kriter olarak göz önünde tutacaktır.

niteliğindedir. Bu sebeple, çocuğun babanın soyadını taşıması halinde, babanın bu soyadını değiştirmek için açtığı davalar bakımından da çocuğun hukuki dinlenilme hakkının kullanılabilmesi gerekir.

Diğer taraftan, NHK m. 36/b'de örtülü bir kanun boşluğundan da söz etmek yerinde olur[11]. Kanun hükmü, babanın anne ve çocuk ile yaşadığı ve soyadı değişikliğinin aile içinde tartışılarak ve herkesin onayı üzerine talep edildiği haller öngörülerek düzenlenmiştir[12]. Halbuki annesinin tek başına velayet hakkına sahip olduğu ve babasının soyadını taşıyan çocuk, babasının sonraki soyadı değişikliği iradesinden haberdar dahi olmayabileceği gibi, kendi rızasına aykırı olarak bu soyadı değişikliği gerçekleştirilmiş de olabilecektir. Böyle bir halde, babasının soyadı değişikliği nedeni ile kendi soyadının da değiştiğini öğrenen çocuk için TMK m. 27'ye dayanılarak soyadının yeniden değiştirilmesi talep edilecektir. Yargı makamlarını iki kere meşgul edip yargının yükünü ağırlaştırmak yerine, çocuğun kişi varlığı ve hukuki dinlenilme hakkı ile uyumlu olarak babanın soyadı değişikliğine yönelik dava çocuğa ihbar edilerek çocuğun dinlenilmesi sağlanmalıdır.

---

11 Örtülü boşluk, kanunda öngörülen hükmün lafzının geniş tutulduğu, bu hüküm için söz konusu olabilecek istisnaların öngörülmediği ve hükmün amacı dikkate alındığında somut olaya uygulanmasının uygun olmayacağı bir durumu ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. DESCHENAUX, Henri, Le titre préliminaire du Code civil, Fribourg, 1969, s. 93; SEROZAN, Rona/ENGİN, B. İlkay/ATAMER, Yeşim M., Serozan Medeni Hukuk, Genel Bölüm, Kişiler Hukuku, İstanbul, 2022, s. 158-159.

12 Babanın soyadını değiştirmesi durumunda genel olarak eşi ve çocuğun da soyadlarının değişmesi için öncelikle bu kişilerin davada dinlenmeleri gerektiği, bu kişilere söz hakkı tanınmaksızın soyadlarının düzeltilmesinin çekişmesiz yargı işlerine hâkim olan sözlülük ilkesine aykırılık teşkil ettiğine ilişkin bkz. MERAKLI YAYLA, Deniz, Medenî Usûl Hukuku'nda Sözlülük İlkesi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s. 220.

Çocuk dinlendikten sonra babanın yeni soyadının çocuğa verilmemesinde üstün menfaati olduğu görülür ise, hâkim daraltıcı bir yorum ile yasal düzenlemenin kapsamının çok geniş olduğunu vurgulamalıdır. Hâkim böylece velayeti tek başına annesinde olan çocuklar bakımından TMK m. 2/II'deki hakkın kötüye kullanılması yasağına dayanarak hükmü uygulamaktan kaçınmalıdır. Bu durumda hâkimin hükmü babanın soyadının değiştirilmesi bakımından etkili olacak, ne var ki bu değişiklik çocuğun soyadına yansıtılmayacaktır.

Sonuç – Yeni Açılımlar

Çalışmamızın kapsamı, sadece annesinin tek başına velayete sahip olduğu çocuklar ile sınırlı olsa da çocuğun soyadına ilişkin mehaz İsviçre Medeni Kanunu'na 1 Ocak 2013'te eklenen 270b hükmünü anmak gerekir. İlgili hüküm uyarınca, çocuk on iki yaşını doldurmuş ise, rızası olmadan soyadı değiştirilemez. Kanaatimizce, yürürlükteki hukuk gereği babasının soyadı değişikliğinden kendi soyadı da etkilenecek çocuğun (ve hatta evlilik birliği devam ediyor ise kadın eşin), değişiklik kararını verecek asliye hukuk mahkemesi hakimince dinlenilmesi gerekir. Ne var ki olması gereken hukuk açısından, İsviçre örneğinde olduğu gibi, belirli olgunluğa gelmiş çocuğun bir kişilik unsuru olan soyadının değiştirilmesi için yapılacak bir kanun değişikliği ile rızasının aranması yerinde olacaktır.

VELAYETİN BELİRLENMESİ VE KİŞİSEL İLİŞKİ HUSUSUNDA ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI İLKESİ

Av. Begüm TEKİN[1]

Özet

Bilindiği üzere boşanma ile sona eren evlilik birliğinde tarafların birlikten doğan yükümlülükleri ortadan kalkar. Buna karşın boşanan eşlerin varsa müşterek çocuklarına karşı maddi ve manevi yükümlülükleri elbette boşanmadan sonra da devam eder. Bu sebeple boşanma kararında çocuğun velayetinin eşlerden hangisine ait olacağı, velayetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisi, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine ne oranda katılacağı hususları da belirlenir.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 182. maddesinde bu husus şu şekilde hüküm altına alınmıştır:

"Mahkeme boşanma veya ayrılığa karar verirken, olanak bulundukça ana ve babayı dinledikten ve çocuk vesayet altında ise vasinin ve vesayet makamının düşüncesini aldıktan sonra, ana ve babanın haklarını ve çocuk ile olan kişisel ilişkilerini düzenler. Velâyetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlâk bakımından yararları esas tutulur. Bu eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

zorundadır. Hâkim, istem hâlinde irat biçiminde ödenmesine karar verilen bu giderlerin gelecek yıllarda tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre ne miktarda ödeneceğini karara bağlayabilir."

İlgili düzenlemede, velayetin belirlenmesi konusunda hâkime geniş bir takdir yetkisi tanınmış ve bu takdir yetkisine herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Ancak sınırlama getirilmemiş olması, takdir yetkisinin sınırsız olduğu anlamına da gelmez. Hâkimin velayetin tespitinde takdir yetkisini kullanırken esas alacağı en temel ilke "çocuğun üstün yararı" ilkesidir. Kişisel ilişki kurma hakkı ise uluslararası sözleşmelerde ve ulusal hukuk sistemlerinde, sadece anne babaya tanınan bir hak olarak değil, aynı zamanda çocuk açısından da bir hak, anne baba açısından bir nevi yükümlülük olarak yani yüküm hak olarak düzenlenmiştir. Elbette velayette olduğu gibi kişisel ilişki kurulması konusundaki kararlarda da belirleyici olan etken, istisnasız bütün uluslararası ve ulusal pozitif hukuk metinlerinde de kabul edildiği üzere; "çocuğun yararı" ilkesidir. Elbette hem kişisel ilişki noktasında hem de kişisel ilişkinin içeriğinin belirlenmesinde çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği gibi görüşünün de dikkate alınması gerektiği uluslararası sözleşmelerde kabul edilmektedir. Bu çalışmada da özellikle uygulamada velayet ve kişisel ilişki konusunda çocuğun üstün yararı meselesinin konumunu ele alacağız.

1. Genel Olarak Velayet

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda velayetin tanımı net bir şekilde yapılmamıştır. Öğretideki bir görüşe göre velayet, ergin olmayan veya istisnai olarak haklarında kısıtlılık kararı

alınmış ergin çocuklar ile ilgili gerekli kararları alabilmeleri için anne ve babaya, kanun koyucunun tanıdığı yetkidir. Öğretideki diğer görüş ise velayeti, çocuğa bağımsızlığını kazandıracak, zaman içerisinde kendini yönetebilecek ve koruyabilecek duruma getirmek için kanun koyucu tarafından anne ve babaya tanınan bir hak olarak değerlendirmektedir.

Anne ve babanın velayet hakkını birlikte kullanmalarının süresi evlilik birliğinin sürdürülmesine bağlıdır. Kural olarak, evlilik birliği herhangi bir sebeple sona ererse birlikte velayet de ortadan kalkar (TMK m. 336/son). Ortak velayet kararı istisnadır. Ancak bazı durumlarda evlilik birliği devam etse de birlikte velayet söz konusu olmayabilir. Şöyle ki, velayetten doğan görevlerin aksatılması, kısıtlılık ya da başka bir nedenle, velayetin eşlerin birinden ya da ikisinden kaldırılması (TMK m. 348), ortak yaşama son verilmesi ya da ayrılık durumunda da birlikte velayet sona erer. Eğer velayet her iki eşten de kaldırılırsa çocuğa vasi tayin edilir.

Velayet hakkı sahibi olan anne ve/veya babanın aynı zamanda yerine getirmesi gereken yükümlülükleri mevcuttur. Çocuğun bakım ve eğitim gibi ihtiyaçlarında onun menfaatini göz önünde bulundurarak gerekli kararları alması ve uygulaması gerekir. Çocuk, anne ve babasının rızası dışında evi terk edemez ve yasal bir sebep olmadan çocuk, anne ve babasından alınamaz. Ayrıca anne ve babanın bakım borcu, çocuk ergin oluncaya kadar devam eder. Çocuk ergin olduktan sonra da eğitimine devam ediyorsa bakım borcu eğitim sona erinceye kadar devam eder. TMK'nın 339/5. maddesi uyarınca, çocuğun adını ana ve babası koyar. Ana ve baba, çocuğun bakımı ve eğitimi konusunda onun menfaatini göz önünde tutarak

gerekli kararları alır ve uygularlar. Ana ve baba, çocuğu olanaklarına göre eğitirler ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişimini sağlar ve korurlar. Ana ve baba, çocuğa yetenek ve eğilimlerine uygun düşecek ölçüde, genel ve mesleki bir eğitim sağlarlar. Velayet çocuğun temsilini de kapsar. TMK'nın 342/1. maddesi uyarınca, ana ve baba velayetleri çerçevesinde üçüncü kişilere karşı çocuklarının yasal temsilcisidirler.

TMK md.336 f.1 hükmü uyarınca, evlilik devam ettiği sürece ana ve baba velayeti birlikte kullanırlar. Çocuğun doğumu anında evli olmayan ana ve baba, çocuğun doğumundan sonra evlenirse, evlilik birliği fiilen devam ettiği sürece yine velayeti birlikte kullanırlar. Velayetin kullanılmasında ana ve baba birbirinden bağımsızdır ve eşit haklara sahiptir. Başka bir deyişle velayetin kullanılmasında ananın veya babanın önceliği ya da üstünlüğü söz konusu değildir. 743 sayılı mülga Türk Kanunu Medenisi'nin 263. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

"Evlilik mevcut iken, ana ve baba, velâyeti beraberce icra ederler. Anlaşamazlarsa, babanın reyi muteberdir."

Babanın oyuna üstünlük tanıyarak eşitlik ilkesini ihlâl eden bu düzenlemeye, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda yer verilmemiştir. Ayrıca TMK md.337 hükmü uyarınca, ana ve baba evli değilse, evlilik dışı ilişkiden doğan çocuğun velayeti anneye aittir. Bu düzenleme ve yerleşik Yargıtay içtihatları dikkate alındığında, velayet hakkının kullanılması bakımından anaya öncelik tanındığı sonucuna ulaşılmaktadır. O halde, evlilik birliği devam ederken velayet hakkını birlikte kullanan ana ve babanın anlaşamaması halinde neden ana dururken babanın oyuna üstünlük tanınması da anlaşılır değildir.

2. Genel Olarak Kişisel İlişki

Kişisel ilişki kurma hakkına ilişkin temel hüküm olan TMK m. 323 uyarınca; "Ana ve babadan her biri, velayeti altında bulunmayan veya kendisine bırakılmayan çocuk ile "uygun kişisel ilişki kurulmasını" isteme hakkına sahiptir. Türk Medeni Kanunu'nun 323. maddesine göre kişisel ilişkinin kurulması için çocuğun ana veya babanın velayeti altında bulunmaması ya da ana veya babanın velayeti altında olmakla birlikte çocuğun ana veya babaya bırakılmamış olması gereklidir. Aynı zamanda Türk Medeni Kanunu'nun 182. maddesinde velâyetin kullanılması kendisine verilmemiş olan eşin çocuk ile kişisel ilişki kurma hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Hâkim, TMK m.182 gereğince boşanmaya veya ayrılığa karar verdiğinde çocukla velayet hakkına sahip olmayan ana veya baba arasındaki kişisel ilişkiyi, TMK'nın 323. maddesindeki talep şartından farklı olarak re'sen düzenleyecektir. Maalesef uygulamada boşanma davalarındaki en çatışmalı alan müşterek çocukların velayeti ve velayet sahibi olmayan tarafla kurulacak kişisel ilişkidir. Çocuklar, taraflar arasındaki bu çekişmeli süreci çoğunlukla büyük yaralar alarak atlatmaktadır. Olması gereken ebeveynlerin bu çatışmayı kesinlikle çocuk üzerinden sürdürmemesi ve çocuğun kendisi güvende hissetmesini sağlamak iken uygulamada bunun tam tersini tecrübe ettiğimizi üzülerek belirtmek isterim. Çocukla kişisel ilişki kurulması konusunda ebeveynlerin menfaatleri ile çocuğun menfaatlerinin çatışması olasılığında mutlaka çocuğun menfaatleri korunarak üstünlük tanınmalı, anne babanın menfaatleri ise ikincil olarak değerlendirilmelidir. Özetle çocuğun üstün yararı kavramı öncelikle dikkate alınarak karar verilmelidir.

3. Uzman Raporlarının Velayet ve Kişisel İlişki Kararlarına Etkisi

Çocuğun velayeti konusunda kendisine takdir yetkisi tanınmış olan hakimler, çocuğun velayetinin kime verileceğine karar verirken esas unsur olarak çocuğun menfaatini göz önünde bulundurmaktadırlar.

Hakimler tarafından çocuğun menfaati değerlendirilirken şu hususlar dikkate alınmaktadır:

- Hangi ebeveynin çocuğa daha iyi bir gelecek sağlayacağı
- Çocuğun kimi tercih edeceği
- Çocuğun ihtiyaçlarını kimin daha iyi karşılayacağı

Hâkim tarafından velayetin kime verileceğine karar verilirken dikkate alınacak hususlardan biri de çocuğun yaşıdır. Henüz anne bakımına muhtaç bir çocuğun anneden alınarak babaya verilmesi, çocuğun sağlığı ve kişisel gelişimi açısından büyük zarar verebilir. Dolayısıyla, küçük çocuğun velayeti konusunda toplumdaki genel kanı, çocuğun bu dönemde anne şefkatine daha fazla ihtiyaç duyduğudur. Hâkim, çocuğun anneye mi babaya mı bırakılacağına karar verirken "çocuğun üstün yararı" ilkesi doğrultusunda hareket eder. Bu amaçla 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un 5. maddesi gereğince mahkeme bünyesinde bulunan uzmanlardan görüş alır. Ayrıca taraflar da Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 293. maddesi kapsamında mahkemeye uzman görüşü sunabilirler. Dosyanın niteliğine göre, psikiyatrist, psikolog, pedagog, sosyal çalışmacı ve adli tıp uzmanı gibi farklı disiplinlerden uzman görüşü alınması gerekebilir Uzman görüşüne başvurulması, çocuğun üstün yararının somutlaştırılması açısından önemlidir.

Özellikle zayıf ebeveynlik, aile içi şiddet, çocuğa kötü muamele veya ihmal, madde bağımlılığı veya ebeveynin akıl sağlığı sorunları olması halinde uzman raporlarının tespite yönelik önemi oldukça yüksektir. Yargıtay uygulamasında da velayetin belirlenmesinde uzman görüşüne başvurulması gerektiği, yaşın müsait olması halinde bizzat çocuğun görüşünün alınması gerekliliği belirtilmekte ve eksikliği bir bozma sebebi sayılmaktadır. Velayet düzenlenmeden önce idrak yaşındaki çocuğun görüşünün alınması gerekmektedir. BMÇHS madde 12'de "*Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. 2. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.*" denilmektedir.

Ayrıca imzacısı olduğumuz Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin 3 ve 6. maddelerinde, yeterli idrake sahip olduğu iç hukuk tarafından kabul edilen çocuğa, bir adli merci önündeki kendisini ilgilendiren davalarda, kendi görüşünü ifade etme hakkının tanınması gerektiği kabul edilmiştir. Yargıtay da velayete ilişkin tesis ettiği kararlarda yukarıdaki uluslararası sözleşme hükümlerine atıfta bulunarak yeterli idrake sahip olduğu kabul edilen çocuklara, kendilerini ilgilendiren davalarda görüşlerini ifade etmeye olanak tanınması ve görüşlerine gereken önemin verilmesi gerektiğini belirtmekte, ancak çocuğun üstün yararı gerektirdiği takdirde çocuğun görüşlerinin aksine karar verilmesinin

de mümkün olabileceğini kabul etmektedir. Velayet düzenlemesinde, çocukla anne ve baba yararının çatışması halinde çocuğun yararına üstünlük tanınması gereklidir. Yine boşanma davasındaki taraf kusurlarının da çocuğun velayetinin belirlenmesinde anlamlı bir etken olmayacağının altını çizmek gereklidir.

Nitekim Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin 11.01.2017 tarihli ve 2016/19750 E. 2017/254 K. sayılı kararında; "*Velayet düzenlemesi yapılırken; göz önünde tutulması gereken temel ilke, çocuğun "üstün yararı" (Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme m.3; Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi m.1; TMK m.339/1, 343/1, 346/1; Çocuk Koruma Kanunu m.4/b)dır. Çocuğun üstün yararını belirlerken; onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişiminin sağlanması amacının gözetilmesi gereklidir. Ana ve babanın yararları; boşanmadaki kusurları, ahlaki değer yargıları, sosyal konumları gibi durumları, çocuğun üstün yararını etkilemediği ölçüde göz önünde tutulur.*" denmektedir.

Çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişimi, yaşı ve ihtiyaçları, ebeveyn ile kişisel ilişkisinin bozulmaması, alıştığı çevreden ve ortamdan koparılmaması, kural olarak kardeşlerin ayrılmaması ve uzman raporu hususları çocuğun yüksek yararının belirlenmesinde hâkime yardımcı olmaktadır.

Velayete ilişkin anlatımlar özel olarak kişisel ilişki meselesinde de aslen farklı değildir. Kişisel ilişki düzenlenirken göz önünde bulundurulması gereken temel ilke, "Çocuğun üstün yararı" ilkesidir. (Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme m.3; Çocuk Haklarının Kullanılmasına ilişkin Avru-

pa Sözleşmesi m.l; TMK m. 339/1, 343/1, 346/1; Çocuk Koruma Kanunu m.4/b). Çocuğun üstün yararı belirlenirken onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişiminin sağlanması amacının gözetilmesi gereklidir. Ana ve babanın yararları, ahlaki değer yargıları, sosyal konumları gibi durumları çocuğun üstün yararını etkilemediği ölçüde göz önünde tutulur. TMK m. 323'te yasal düzlemde ele alınmış olup; hükümde ana ve babadan her birinin, velayeti altında bulunmayan veya kendisine bırakılmayan çocuk ile uygun kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Yine, Türk Medeni Kanunu'nun 324. maddesinin ikinci fıkrasında; *"Kişisel ilişki sebebiyle çocuğun huzuru tehlikeye girer veya ana ve baba bu haklarını birinci fıkrada öngörülen yükümlülüklerine aykırı olarak kullanırlar veya çocuk ile ciddi olarak ilgilenmezler ya da diğer önemli sebepler varsa, kişisel ilişki kurma hakkı reddedilebilir veya kendilerinden alınabilir."* hükmü yer almaktadır. Yargıtay; kişisel ilişkinin kurulmasında ilke kararı olarak, çocuğun görüşünün yeterli idrak gücüne sahipse alınması gerektiğini, çocuğun yaşı, eğitimi, okul dönemleri, okul tatillerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini benimsemektedir. Yargıtay, aynı zamanda çocuk ana bakım ve şefkatine muhtaç ise, süt çocuğunun annesinin yanında kalması gerektiği, babayla gece yatısına kalacak şekilde kişisel ilişkiyi yerinde bulmamakta, hatta anne sütüyle beslenen çocuğun haftada bir gün dokuz saat annesinden ayrı kalmasına yol açacak kişisel ilişkiyi de doğru bulmamaktadır. Bu doğrultuda Yargıtay özellikle 0-3 yaş grubunun özellikleri dikkate alındığında, bu çocukların babaları ile görüşmelerinin son derece sınırlı olması gereğinin mutlak olarak dikkate alınması gerektiğini, örneğin bu yaş grubundaki bir çocuğun senede bir ay annesinden ayrı kalacak şekilde kişisel ilişki tesis edilmemesinin

çocuğun fikri ve bedeni gelişimini olumsuz yönde etkileyeceği gerekçesiyle isabetsiz bulmaktadır. Bir diğer yandan küçük yaştaki çocuğun velayeti kendinde olmayan ebeveynle üstün yararı söz konusu edilerek sınırlı ilişki kurması ise çocuğun diğer ebeveynle olan duygusal ilişkilerinin de sınırlı olmasına yol açması nedeniyle eleştirilmektedir. Uygulamada neredeyse anne sütü almayan her çocuk için yaşı ve şartları ne olursa olsun ayda iki hafta sonu birer gece yatılı kalma şeklinde verilen şablon kararların ise çocuğun üstün yararına hizmet ettiğinin söylenmesi mümkün değildir. 4 yaşındaki bir çocukla kendi iletişimini sürdürebilen 14 yaşında bir çocuğun velayet kendisinde olmayan tarafla aynı kişisel ilişkiye hükmedilmesi ise kabul edilebilir değildir. Bu yönüyle bakıldığında çocuğun üstün yararının her çocuk ve aile özelinde değerlendirilmesi gerektiği bu noktada şablon kararlardan ivedilikle uzaklaşılması gerektiğini ve sosyal inceleme raporlarının da daha özenli olması gerektiğini vurgulamak isterim.

4. Çocuğun Üstün Yararı İlkesi

Çocuğun üstün yararı ilkesi, çocuk hukukunun en temel ilkesidir.

BMÇHS madde 3/1'e göre: *"Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir."* Çocuğun üstün yararı ilkesi, Sözleşme'nin diğer maddelerinde de yer almaktadır (m.9, m.18., md. 20., m.21, m. 27., m. 40).

Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca: *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir."* Bu düzenleme ile çocuğun üstün yararı ilkesinin iç hukukta

bağlayıcı olduğu kabul edilmiştir. Ancak, sözleşmede çocuğun üstün yararına ilişkin net bir tanım getirilmemiştir. Bu nedenle, çocuğun üstün yararı, her somut olayın koşullarında hâkim tarafından belirlenmelidir. Yargıtay kararlarında çocuğun üstün yararı belirlenirken dikkate alınan ölçütler: çocuğun bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimi, yaşı ve özel ihtiyaçları, görüşü (idrak yaşındaki çocuklar için) diğer ebeveynle kişisel ilişkisinin zarar görmemesi, alıştığı çevreden koparılmaması, kardeşlerin ayrılmaması ve uzman raporlarının değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi kararları tarafından bakarsak AYM velayet meselelerini "aile hayatına saygı hakkı" çerçevesinde ele almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesini dikkate alarak, çocuğu etkileyen herhangi bir yargısal veya idari işlemde çocuğun dinlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle, velayete ilişkin kararlar alınırken çocuğun yaşı ve olgunluğu göz önüne alınarak görüşünün alınması zorunludur.

Anayasa Mahkemesi kararlarına baktığımızda çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair meseleleri de yine "aile hayatına saygı hakkı" çerçevesinde ele aldığını görürüz. Anayasa Mahkemesi, çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin başvurularda incelemenin odak noktasının çocuğun üstün menfaatlerinin korunması olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, anne babanın çocukla ilişki kurma hukuksal çıkarı ile çocuğun maddi ve manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi hakkı arasında adil bir denge kurulması gerekmektedir. Anne baba ile kişisel ilişki tesisinin çocuğun üstün menfaatini ağır şekilde tehdit ettiği durumlarda, yetkili kamusal makamların çocuğu ko-

ruyacak tedbirler alma yükümlülüğü söz konusudur. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi, çocuğun söylemlerinin dikkate alınabileceği belirli bir olgunluk düzeyine ulaşmış olması durumunda ve üstün menfaatine aykırı olmamak koşulu ile kişisel ilişki sürecinde çocuğun istek ve söylemlerinin de dikkate alınmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca, kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren tüm faaliyetlerde, çocuğun üstün yararı esas alınmalıdır. Çocuğun üstün yararı, velayet ve kişisel ilişki düzenlemesi açısından çocuğun gelişimini sürdürebileceği bir ortam, çocuğun yaşına uygun gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanması ve velayet düzenlemelerinin çocuğun değişen ihtiyaçlarını yansıtması temel unsurlarını kapsar. Çocuğun yüksek (üstün) yararına ilişkin herhangi bir sonucun çocuğun yaşına özel ilgili gelişimsel ihtiyaçları kapsaması gerekliliği nedeniyle mahkeme kararına dayanak olan kriterler ne olursa olsun velâyet ve kişisel ilişki muhakkak değişen ihtiyaçları yansıtacak şekilde ayarlanmalıdır.

Önemle belirtmek gerekir ki, velayet hakkı ve elbette kişisel ilişki yalnızca ebeveynler için değil, öncelikle çocuk için vardır. Bu nedenle, velayetin kullanılması, düzenlenmesi ve kişisel ilişkiye dair kararlar alınırken çocuğun menfaati en ön planda olmalıdır. Elbette çocuğun velayetini belirlerken mahkeme geniş bir takdir yetkisine sahiptir ancak bu takdir yetkisi, çocuğun üstün yararı ilkesi ile sınırlandırılmıştır. Velayet kararlarında, ebeveynlerin sosyal ve ekonomik durumları

kadar, çocuğun duygusal ve psikolojik ihtiyaçları da dikkate alınmalıdır. Uzman görüşleri, psikolog ve pedagog raporları, velayet ve kişisel ilişki kararlarında belirleyici bir faktör olmalıdır. Çocuğun idrak yaşında olması halinde, velayet düzenlemesine ilişkin görüşü mutlaka alınmalıdır. Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi kararları, velayetin belirlenmesinde çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini ön planda tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKINTÜRK. T. ve KARAMAN, D. (2016) Türk Medeni Hukuku, II. Cilt, Aile Hukuku.
- KILIÇOĞLU, A. M., (2015) Aile Hukuku, Ankara.
- UZUN T. B., (2016) *Velayetin Belirlenmesinde Çocuğun Üstün Yararı İlkesi*, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi.
- CEYLAN E., (2017) *Türk Medeni Kanunu'nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararlarının Değerlendirilmesi.*
- OKTAY Ö. S.,(2009) Boşanma Davalarında Çocuklara İlişkin Kararlar Bakımından Çocuğun Dinlenme Hakkı, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, C.II, İstanbul, s.1219-1242.
- ÖZDOĞAN A. ve TEKİN B., (2023) Aile Hukuku İle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları İstanbul
- YILMAZ C., (2015)Yargıtay Kararları Işığında Çocukla Kişisel İlişki Kurulması Milletler Arası Hukuk ve Milletler Arası Özel Hukuk Bülteni HB, Cilt: 35, Sayı: 1, 103-141

ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI BAKIMINDAN ÇOCUĞA YÖNELİK TIBBİ MÜDAHALELER

Av. Zeynep Nur YALÇINKAYA[1]

I. ÇOCUĞA YÖNELİK TIBBİ MÜDAHALELER

A. GENEL OLARAK

Geniş anlamda tıbbi müdahale; tıbbi gereklilik amacı içermeyen ancak tıbbi tekniklerden yararlanılarak gerçekleştirilen tıbbi girişimlerdir.[2] Dar anlamda tıbbi müdahale ise; tıp mesleğini uygulamaya yetkisi olan kişi tarafından, doğrudan veya dolaylı olarak tedavi etme amacına yönelik gerçekleştirilen, hastanın aydınlatılmış onamını da içeren ve tıp bilimince kabul edilmiş verilere dayanan faaliyetlerdir.[3]

Hasta Hakları Yönetmeliği[4] m.4 uyarınca ise tıbbi müdahale ''Tıp mesleğini icraya yetkili kişiler tarafından uygulanan, sağlığı koruma, hastalıkların teşhis ve tedavisi için ilgili mesle-

---

1 Avukat, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

2 Özge Yücel, "Sağlık ve Tıp Hukukuna İlişkin Temel Kavramlar ve Özneler" **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, (Ed.) Özge Yücel ve Gürkan Sert, 3. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık,2023, s.36-37.

3 Hakan Hakeri, **Tıp Hukuku,**18.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, s.247-248.; Emine Dede, **Tıp Hukukunda Çocuk Hastaların Hakları**, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s.107-108.; Gülay Arslan Öncü, **Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı**,1.Baskı,İstanbul,Beta Yayıncılık, 2020, s.22.; Hüseyin Cem Barlıoğlu, **Defansif Tıp Unsuru Olarak Tıbbi Malpraktis**, 3.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık,2022, s.60.; Merve Gürcan,**Tıp Hukukunda Eser Sözleşmesi Estetik Tıbbi Müdahalelerin Hukuka Uygunluğu**, 2.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2023, s.42-44.

4 RG. 01.08.1998 / 23420, buradan itibaren 'HHY' olarak anılacaktır.

ki yükümlülükler ve standartlara uygun olarak tıbbın sınırları içinde gerçekleştirilen fiziki ve ruhi girişimi"ifade etmektedir. Tıbbi müdahalelere; teşhis, tedavi, ilaç yazılması, psikiyatrik müdahale, adli muayene, organ bağışçısından organ alınması örnek gösterilebilmektedir.[5]

Tıbbi müdahalenin hukuka uygun bir tıbbi müdahale olarak kabul edilebilmesi için; yetkili kişi tarafından müdahalenin gerçekleştirilmesi, tıbbi zorunluluk(endikasyon) şartının sağlanması, tıbbi kural ve ilkelere uygun bir tıbbi müdahale olması, hastanın aydınlatılmış rızasının alınması koşullarının gerçekleşmiş olması gerekmektedir.[6] Tıbbi müdahale açısından rıza olmazsa olmaz unsur olarak kabul edilmektedir.[7] HHY m.4 tıbbi müdahale bakımından rızayı "Kişinin tıbbi müdahaleyi serbest iradesiyle ve bilgilendirilmiş olarak kabul etmesini" şeklinde ifade etmektedir. Nitekim İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi[8] de genel kural olarak tıbbi müdahale bakımından kişinin özgür ve bilgilendirilmiş rızasının alınması gerektiğini ve verilen bu rızanın serbestçe de geri alınabileceğini madde 5 kapsamında düzenlemiştir. Tıbbi müdahaleler; kural olarak, bireyin bedensel ve psikolojik bütünlüğüne müdahale teşkil etmektedir.[9] Anayasa[10] m.17'de ''Tıbbi zorunluluklar ve

5 Hakan Hakeri,**Tıp Hukuku**,s.50.; Dede,**a.g.e.**,s.110.

6 Dede, **a.g.e.**,s.111-115.

7 Hakan Hakeri,**Tıp Hukuku**,s.360.

8 Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, (Çevrimiçi) https://rm.coe.int/168007cf98 erişim tarihi: 24.12.2024, buradan itibaren Biyotıp Sözleşmesi olarak anılacaktır.; Ayrıca bkz. Gülay Arslan Öncü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**,1.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2011, s.89.; Arslan Öncü,**Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı**, s.23.

9 Arslan Öncü,**Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı**,s.23.

10 RG. 09.11.1982 / 17863 Kanun Numarası: 2709 Kabul Tarihi: 18.10.1982, buradan itibaren 'AY' olarak anılacaktır.

kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz." ifadesine yer verilmiş olup tıbbi müdahale konusu; kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı kapsamında düzenlenmiştir.[11] Rızaya dayanmayan bir tıbbi müdahale ise; kişinin manevi varlığına saldırı teşkil etmesi durumunda, AİHS m.8 kapsamında özel hayata ve aile hayatına saygı hakkını ihlal edecektir.[12] Eklemek gerekir ki Hekimlik Meslek Etiği Kuralları 33.madde hekimin uluslararası sözleşmelere; insan haklarına ve hekimliğe ilişkin tüm belgelere, kurallara uymasının da zorunlu olduğunu düzenlemektedir.[13]

B. ÇOCUĞA YÖNELİK TIBBİ MÜDAHALELER

Tıp bilimi açısından çocuğun kim olduğu sorusu uygulanacak müdahalenin kapsamı bakımından büyük önem taşımaktadır. Gerek mevzuatımızdaki düzenlemeler gerekse de Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi[14] on sekiz yaşına kadar her insanın çocuk sayılacağını kabul etmektedir.[15]

---

11 Hakan Hakeri,**Tıp Hukuku**,s.360.; Hayrunnisa Özdemir," Tıbbi Müdahalede Küçüğün Rızası", **II. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildiriler Kitabı**, Editörler: Hakan Hakeri/Cahid Doğan, Ankara, Adalet Yayınevi,2018,s.43.

12 Arslan Öncü,**Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı**, s.1,22.; Arslan Öncü,**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**,s.91.

13 Gürkan Sert, **Tıp Hukuku ve Etiği Derslerine Giriş,**1.Baskı,Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, s.71,74.; Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) https://www.ttb.org.tr/kutuphane/h_etikkural.pdf, (erişim tarihi:25.12.2024).

14 RG. 27.01.1995 / 22184; (Çevrimiçi), https://www.unicef.org/child-rights-convention, (erişim tarihi:26.12.2024).;Aysel Çelikel/B.Bahadır Erdem,**Milletlerarası Özel Hukuk**,17.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2021, s.280.

15 Gökçe Nur Mısırlı,"Türkiye'de Çocuk ve Gençlik Refahına Yönelik Hukuki Düzenlemeler",Çocuk Koruma Sistemleri **Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla**,(Ed.)Fikret Yaman/Cezmi Ervüz,Ankara,Nobel Akademik Yayıncılık,2022,s.167.

Çocuğa uygulanacak tıbbi müdahalelerin yaş bakımından var olan yasal düzenlemelere bağlı olarak çocuk konusunda alanda uzmanlığı bulunan hekimlerce gerçekleştirileceğinde uzlaşılmıştır.[16] Çocuğa uygulanacak tıbbi müdahaleler bakımından rıza ehliyetinin belirlenmesi konusu; çocuğun hangi yaş aralığından itibaren görüşlerinin alınması gerektiğine ilişkin net bir sonuca ulaşılamaması nedeniyle tartışma noktasıdır.[17] Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun[18] m.70 ve HHY m.24 uyarınca çocuğa yönelik tıbbi müdahalelerde veli veya vasinin tıbbi müdahaleye rızasının bulunması zorunlu unsur olarak düzenlemektedir.[19] Öğretide bu konuya ilişkin olarak; çocuğun yasal temsilcisinin rızasının geçerli olduğu ve çocuğun yalnızca görüşüne başvurulması gerektiğini savunan görüş, ayırt etme gücü olan çocuğun rızasının yeterli olacağını savunan görüş, yasa temsilci ve ayırt etme gücüne sahip çocuğun rızasının birlikte bulunması gerektiğini savunan görüş şeklinde üç farklı değerlendirme bulunmaktadır.[20]

Çocuğa uygulanacak tıbbi müdahaleler bakımından; çocuğun yaşı, olgunluk derecesi, müdahalenin gerekliliği ve somut durumun koşullarının birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir.[21] Nitekim ÇHS m.12 çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine bakılarak görüşlerini serbestçe ifade etme hakkının

16 Hakan Hakeri,**Tıp Hukuku**,s.165,167.

17 Hakan Hakeri, **Tıp Hukuku**, s.373.

18 RG. 04.04.1928 / 1219 Kanun Numarası: 1219 Kabul Tarihi: 11.04.1928, buradan itibaren TŞSTİDK olarak anılacaktır.

19 Hakan Hakeri, **Tıp Hukuku**, s.373-374.; Özdemir, **a.g.m.**, s.54.

20 Dede, **a.g.e.**, s.91-95.; Hakan Hakeri, **Tıp Hukuku**, s.374.; Gürkan Sert, **Tıp Hukuku ve Etiği Derslerine Giriş**, s.205-208.

21 Gürkan Sert/Mehmet Karataş,"Tıbbi Girişimlerde Çocuk Adına Karar Verme Bağlamında Etik ve Yasal Tartışmalar", **Pediatrik Klinik Adli Tıp**, (Ed.) Mehmet Akif İnanıcı/Gürkan Sert, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2022, s.33.

taraf devletlerce tanınacağını ve çocuğun görüşlerine gerekli özenin gösterilmesi gerektiğini düzenlemiştir.[22] Ebeveyn rızası ve çocuğun menfaatinin çatıştığı durumlarda ise çocuğun üstün yararı bakımından gerekirse mahkeme kararıyla tıbbi müdahalenin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.[23] Çocuğa yönelik tıbbi müdahalelerden olan; çocukluk dönemi zorunlu aşı uygulaması, erkek çocuklarına sünnet uygulaması, çocuğa uygulanan estetik tıbbi müdahaleler tıbbi müdahalenin gerekli olup olmadığı hususu ve tıbbi müdahalenin rıza unsuru bakımından tartışmalıdır.

1. Çocukluk Dönemi Zorunlu Aşıları

Aşı; bakteri ve virüs gibi hastalık yaratan etkenlerin belirli işlemlerden geçirilmesi sonrası kişinin hastalık yaratan etkenlere karşı antikor üreterek bağışıklık geliştirmesine hizmet eden bireyselden öte toplum bağışıklığını güçlendirme amacı taşıyan bir araçtır.[24] Ülkemizde ''Genişletilmiş Bağışıklık Programı[25]" kapsamında bazı aşılar[26] zorunlu aşı olarak kabul edilmektedir.[27] Çocukluk çağı zorunlu aşılarına ilişkin olarak

22 Özdemir, **a.g.m.**, s.56.

23 Hakeri,**Tıp Hukuku**,s.379-381.

24 Aslı Makaracı Başak/Seda Öktem Çevik," Bebeklik Dönemi Zorunlu Aşı Uygulamaları", **Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Çocuk Hakları ile Uyumlaştırılması**, Editörler: Aslı Makaracı Başak/Seda Öktem Çevik/Gülen Sinem Tek,1. Baskı, Ankara,Seçkin Yayıncılık,2021, s.364.

25 Genişletilmiş Bağışıklama Programı Genelgesi için ayrıca bkz. (Çevrimiçi) https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/1117/0/gbpgenelge2008pdf.pdf,(erişim tarihi:25.12.2024).

26 *"(polio, kızamıkçık, kabakulak, difteri, homofilus, suçiçeği, hepatit a ve hepatit b, verem, pnomokok, influenza, kızamık, boğmaca, verem)*" Gürkan Sert/Öncel Onur Akbaş,"Türkiye'de Çocukluk Çağı Zorunlu Aşı Uygulamalarında Yasal Durum", **Pediatrik Klinik Adli Tıp,** s.42.

27 Gürkan Sert/Öncel Onur Akbaş, "Türkiye'de Çocukluk Çağı Zorunlu Aşı Uygulamalarında Yasal Durum", **Pediatrik Klinik Adli Tıp,**s.42.

bazı tartışmalar bulunmaktadır. Aşıların, çocuklarda otizme[28] veya çeşitli hastalıklara sebebiyet verdiği şeklindeki görüşler ve bazı dini sebepler nedeniyle ebeveynler çocuklarının aşı olmasına karşı tutum sergilemektedir.[29] Ebeveynlerin aşı karşıtlığı nedeniyle AYM'nin Halime Sare Aysal[30] ve AİHM önünde görülmüş olan Vavřička And Others v. The Czech Republic[31] kararları önem arz etmektedir.

a. Anayasa Mahkemesi Çocukluk Dönemi Zorunlu Aşı Değerlendirmesi

Çocukluk dönemi zorunlu aşı uygulamasında, 2015 tarihli Halime Sare Aysal bireysel başvurusu öncesinde Yargıtay; meselenin toplum sağlığına ilişkin bir konu olduğu, ebeveynlerin zorunlu nedenler haricinde aşı yaptırmaktan imtina edemeyeceği ve çocuğun üstün yararı bakımından zorunlu aşıların yaptırılması gerektiği görüşünü taşımaktaydı.[32]

---

28 Makaracı Başak/Öktem Çevik, **a.g.m.,** s.364.; Aşıların otizme neden olduğuna ilişkin yanlış görüşler tespit eden Wakefield makalesi ayrıca bkz. (Çevrimiçi) https://www.bmj.com/content/342/bmj.c7452, (erişim tarihi: 25.12.2024).; Konuya ilişkin haber için ayrıca bkz. (Çevrimiçi) https://time.com/5175704/andrew-wakefield-vaccine-autism/, (erişim tarihi: 25.12.2024.); Konuya ilişkin ayrıca bkz. (Çevrimiçi) https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC2831678/, (erişim tarihi: 25.12.2024.)

29 Dede, **a.g.e.**, s.133.; Makaracı Başak/Öktem Çevik, **a.g.m.,** s.364.

30 Halime Sare Aysal Başvurusu, Başvuru No: 2013/1789, K.T.: 11/11/2015, RG. 24.12.2015 / 29572, (Çevrimiçi) https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1789, erişim tarihi: 25.12.2024.

31 Case of Vavřička and Others v. the Czech Republic, Appl. No.: 47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15, 43883/15., (Çevrimiçi) hudoc.echr.coe.int, (erişim tarihi: 25.12.2024.)

32 Makaracı Başak/Öktem Çevik, **a.g.m.,** s.365.; Cansu Kaya Kızılırmak,"Velayet Hakkının Kapsamı Çerçevesinde Bebeklik Dönemi Aşı Uygulamalarına Rızanın Esirgenmesi", Altınbaş Üniversitesi Hukuk Fakültesi Türk Medeni Hukukunda Güncel Tartışmalar Sempozyumu, İstanbul, Turkey,14 May 2019, s.357-359.

Halime Sare Aysal başvurusuna konu meselede velayet altında bulunan başvurucu çocuğa, ebeveynleri çocukluk dönemi zorunlu aşıları yaptırmak istememiş ve bunun neticesinde; çocuk hakkında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu[33] m.5'te sayılan tedbirlerden olan sağlık tedbiri uygulanmasına karar verilmiş olup çocuk ''korunmaya muhtaç çocuk" statüsünde kabul edilmiştir. Başvurucunun iddiası AY m.17 kapsamında düzenlenen maddi ve manevi varlığın korunması ve geliştirilmesi hakkının ihlal edildiğine yöneliktir.[34] Kararda müdahalenin kanunilik şartını sağlamasının; sınırlamanın öngörülebilir, erişilebilir ve kesin olmasının[35] önemine değinilmiş olup 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu[36] kapsamında yalnızca çiçek aşının zorunlu aşı olarak sayılması diğer aşı düzenlemelerinin genelge[37] ile yapılması noktasında AYM tarafından kanunilik şartının sağlanmaması nedeniyle AY m.17 bakımdan ihlal olduğuna üye Serdar Özgüldür'ün karşı oyuyla, oyçokluğuyla karar verilmiştir. Karşı oy gerekçesinde; kamu sağlının öncelikli olarak değerlendirilmesi gerekliliğinin yok sayıldığına, çocukluk dönemi zorunlu aşılarının birçok hastalığı önleyici olma özelliğinin çocuğun en üstün menfaatine hizmet ettiğine, üstelik bu meselenin bireyin manevi varlığından ziyade toplum bağışıklığını sağlamanın önemi noktasın-

33 RG. 15.07.2005 / 25876, Karar Numarası:5395, Kabul Tarihi: 03.07.2005, buradan itibaren 'ÇKK' olarak anılacaktır.

34 Halime Sare Aysal Başvurusu, Başvuru No: 2013/1789, K.T.: 11/11/2015, (parag. 34.); Kaya Kızılırmak, **a.g.m.**, s.359.

35 Halime Sare Aysal Başvurusu, Başvuru No: 2013/1789, K.T.: 11/11/2015, (parag.62.).

36 RG. 06.05.1930 / 1489, Kanun Numarası:1593, Kabul Tarihi:24.04.1930, buradan itibaren 'UHK'olarak anılacaktır.

37 ''Sağlık Bakanlığının 25/2/2008 tarihli ve 2008/4 sayılı Genelgesi" Halime Sare Aysal Başvurusu, Başvuru No: 2013/1789, K.T.: 11/11/2015, (parag. 70.).

da değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekerek karara katılmadığını ifade etmiştir.[38]

AYM'nin Muhammed Ali Bayram kararından[39] da çocuktan topuk kanı alınması hususuna dikkat çekmek amacıyla kısaca değinmekte yarar olduğunu düşünmekteyim. Çocukluk dönemi zorunlu aşı değerlendirmesinde AY m.17 bakımından ihlal olduğuna karar vermiş olan mahkeme; Yenidoğan Tarama Programı[40] kapsamına giren çocuktan zorunlu topuk kanı alınmasının, hastalıkların erken teşhisi bakımından çocuk sağlığı için önem taşıdığı[41] görüşüne yer vererek zorunlu topuk kanı alınması bakımından AY m.17 bakımından ihlal olmadığına karar vermiştir. Kanaatimizce çocukluk dönemi zorunlu aşı ve zorunlu topuk kanı alınması uygulamaları; tıp biliminin verilerince ve çocuğun en üstün menfaati dikkate alınarak değerlendirilmesi gereken uygulamalardır. Bu noktada ebeveynlerin çocuk adına verdiği rızanın çocuk yararına sınırlandırılması gerektiği görüşünü savunmaktayız.

b. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Çocukluk Dönemi Zorunlu Aşı Değerlendirmesi

Vavřička ve diğerleri v. Çek Cumhuriyeti kararı[42] altı baş-

---

38 Halime Sare Aysal Başvurusu, Başvuru No: 2013/1789, K.T.: 11/11/2015, s.17-18.; benzer görüş için ayrıca bkz. Arslan Öncü, **Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı**,s.27.; "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (UHK)'nun 88 vd. maddelerinde yer alan zorunlu olarak yapılması öngörülen çiçek aşısına ilişkin düzenlemelerin, zamana göre objektif yorum metodu ışığında günümüzde söz konusu olan bulaşıcı hastalıkların aşıları bakımından değerlendirmeye alınmış olması uygun olurdu." Kaya Kızılırmak, **a.g.m.**, s.365.

39 Muhammed Ali Bayram Başvurusu, Başvuru No: 2014/4077, K.T.:29/6/2016

40 Detaylı bilgi için bkz. (Çevrimiçi) https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/tarama-programlari/ntp.html, (erişim tarihi:26.12.2024).

41 Muhammed Ali Bayram Başvurusu, Başvuru No:2014/4077, K.T.:29/6/2016, (parag. 98.).

42 Vavřička and Others v. the Czech Republic,(App.No.47621/13, 3867/14,73094/14, 19298/15, 19306/15 and 43883/15).

vurandan oluşan değinmemiz gereken bir karardır. Ebeveynlerinin zorunlu aşı uygulamasını çocuklarına yaptırmaması üzerine; çocukların anaokuluna kabul edilmediği ve ebeveynlere para cezasının[43] verildiği yargılama süreçleri sonucunda AİHM önüne gelen davalarda; kamu sağlığının önemli olduğuna, devletlerin aşılamalar konusunda Dünya Sağlık Örgütünün de tavsiye ettiği üzerine[44] kamu bağışıklığını sağlama konusunda takdir marjının olduğuna karar verilmiştir.[45] Çocukların anaokuluna kabul edilmemesi uygulamasının ise koruyucu bir tedbir olması bakımından eğitim hakkını ihlal eden bir sınırlandırma olmadığına ilişkin değerlendirme yapılmıştır.[46]

2. Erkek Çocuklarına Uygulanan Sünnet

Erkek çocuklarına dini, kültürel[47] veya tıbbi sebeplerle uygulanan sünnet tıbbi müdahalesi;"penisin uç kısmını saran, tıp dilinde prepisyum veya glans adı verilen sünnet derisinin belirli şekil ve uzunlukta, cerrahi yolla kesilerek alınması ve penis uç kısmın açığa çıkarılması işlemidir."[48] Tıbbi gereklilik sebepleri dışında gerçekleşen sünnet tıbbi müdahalesi Müslüman ve Yahudi topluluklarında görülmektedir. 2012 yılında Almanya Köln Eyalet Mahkemesinin verdiği sünnet tıbbi müdahalesinin kasten yaralama suçunu oluşturduğuna ilişkin kararın; Müslüman ve Yahudi topluluk tarafından eleştirilme-

43 Vavřička and Others v. the Czech Republic, (App.No.47621/13), (para.17,22.).

44 Vavřička and Others v. the Czech Republic,(App.No.47621/13),(para.135-136.).

45 Vavřička and Others v. the Czech Republic,(App.No.47621/13),(para.272-279.).

46 Vavřička and Others v. the Czech Republic,(App.No.47621/13),(para.194.).

47 Şenol, **a.g.m.**, s.1338.

48 (Çevrimiçi), https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/sunnet-nedir, (erişim tarihi:05.01.2025).

sinin ardından[49] Almanya'da sünnet tıbbi müdahalesine çocuğun menfaatine aykırı olmadığı takdirde izin verilmesine ilişkin yasal düzenlemeye gidilmiştir.[50]Çocuğun bedensel bütünlüğünün ve ruhsal gelişiminin önem arz ettiği bu hususta, ebeveynlerin velayet hakkının kapsamında olan dini eğitim verme ve yetiştirme hakkının iç içe geçtiği görülmektedir.[51] Ebeveynlerin farklı dini inançlara sahip olması durumunda çocuğun nasıl korunacağı meselesi bu konu özelinde önem teşkil etmektedir.

3. Diğer Tıbbi Müdahaleler

Günümüzde değişen estetik algısı ve sosyal medyanın yaygın kullanımı ile çocuklara yönelik estetik tıbbi müdahalelerin uygulandığı da görülmektedir. Eklemek gerekir ki; rahim tahliyesi uygulanacak kişinin çocuk olması meselesi de tartışmalı tıbbi müdahaleler arasında yer almaktadır. Bu durumda çocuğun rızasına ek olarak velisinin rızasının tıbbi müdahale bakımından aranması gerekmektedir.[52]

II. ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI BAKIMINDAN ÇOCUĞA YÖNELİK TIBBİ MÜDAHALELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. GENEL OLARAK

Çocuğa tıbbi müdahale uygulanması kimi zaman çocuklar

49 Şenol, **a.g.m**., s.1352-1353.

50 (Çevrimiçi), https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/1631d.html, (erişim tarihi:05.01.2025).

51 Şenol, **a.g.m**., s.1354.

52 Meliha Sermin Aksoy,' 'Rahim Tahliyesinde Veli Rızası", **V. Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi,** Yener Ünver/İ.Hamit Hancı (Ed.), Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020, s.261-262.

bakımından psikolojik[53] veya gelişimsel sorunlara yol açabilmektedir. Ortaya çıkan sorunlarda çocuğun en üstün yararı gözetilerek, çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimine uygun olarak gerekli müdahale yapılmalıdır.

B. ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI

Yarar kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ''bir işten elde edilen iyi sonuç; getiri, kazanç, fayda, kar, avantaj" olarak ifade edilmektedir.[54] Çocuk bakımından yarar ise çocuğa yarayan, çocuğun lehine uygun olan anlamlarına gelmektedir. Kavram özelinde kavramın terminolojik açıdan ne ifade ettiğine ilişkin net bir hukuki sonuca ulaşmak güçtür. Çocuğun yararının öncelikli olduğu; gerek iç hukukta gerek milletlerarası düzenlemelerde temel bir ilke olarak ifade edilmektedir ancak kavramın isimlendirilmesi ve içeriği değişken olup somut olayın özelliklerine ve hakimin takdirine göre de değişkenlik göstermektedir. Yarar kavramı yerine öğretide esenlik, güvenlik, menfaat gibi kavramların da kullanıldığı görülmektedir.[55]

Çocuğun yararından ne anlaşılması gerektiği konusu ise çocuğun anne, baba veya diğer kişiler ile çatışması durumunda çocuğun menfaatine öncelik verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Çocuk yararı; velayette, evlat edinmede, tanımada, soybağına ilişkin meselelerde, yapay döllenmenin yol

53 Suna Nil Kurşun,"10 Yaş Altı Erkek Sünnet Çocuklarının Sünnet Algılayışlarının,Bu Durum Karşısında Yaşadıkları Güçlüklerin ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi", **Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Uygulamalı Psikoloji Yüksek Lisans Programı**,İstanbul, 2014, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), s.10-13.

54 sozluk.gov.tr

55 Faruk Kerem Giray,**Milletlerarası Özel Hukukta Kaçırılan veya Alıkonan Çocukların İadesi**, 1.Baskı, İstanbul,Beta Yayıncılık, Şubat 2010, s.47-52.

açtığı birçok meselede dikkate alınması gereken kılavuz işlevi olan bir kavramdır. Çocuğun fiziksel, zihinsel, sosyal ve ruhsal iyilik halini güvence altına almayı amaçlar.[56] Çocuğun yararının niteliğine göre; ''en iyi yarar'',''yüksek yarar''"üstün yarar" kavramları da kullanılmaktadır. Milletlerarası hukuk metinlerinde çocuğun yüksek yararı kavramı daha çok tercih edilmektedir.

1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuğun üstün yararını *''best interest of child"* şeklinde ifade etmiş Sözleşme'nin Türkçe çevirisinde "çocuğun yararı", "çocuğun üstün yararı" şeklinde kullanılmıştır. Her ne kadar çeşitli kelimeler kullanılmış olsa da kavramın çocuğun iyiliğine, esenliğine, refahına hizmet etme amacı taşıdığı açıktır. Milletlerarası alanda çocuğu ilgilendiren bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda neredeyse[57] tüm ülkelerin kabul etmiş olduğu Çocuk Hakları Söz-

56 Emine Akyüz, Çocuk Hukuku ve Çocukların Hakları ve Korunması, 8.Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, Ekim 2021, s.12.

57 ''ABD Sözleşme'nin 1979 ve 1989 yılları arasındaki taslak çalışmalarında öncü rol oynamış hatta Ronald Reagan ile George H.W. Bush yönetimleri Sözleşme metninin yazımında aktif bir rol üstlenmiştir. ABD Sözleşmeyi 1995 yılında Clinton yönetiminde imzalamasına rağmen; eyalet ve federal yasalar bakımından ebeveyn hakları, ABD'nin egemenlik hakları hususunda ülke içinde tartışmalara yol açmasından kaynaklı olarak Senato tarafından onaylanmamıştır. Son olarak Obama'nın Sözleşme'nin onaylanmasına ilişkin konuşmaları da olumlu bir karşılık bulamamıştır. Sözleşmeye ana muhalefet dini muhafazakâr gruplardan gelmektedir. Özellikle çocukların kendi bedenleri üzerinde hak sahibi olabilecekleri fikri ve bunun uluslararası bir sözleşmeyle düzenlenmesi fikri bu noktada en büyük eleştiriyi almaktadır. Bilindiği üzere Amerika'da hala kürtaj konusu önemli tartışma konularından biridir. Sözleşme ülke içinde, çocuğa anne babalarının görüşlerine karşıt olabilecek özgürlerin verilmemesi gerektiği; verilebilecek olası özgürlüğün çocukları kürtaj, pornografi, gayrimeşru cinsel ilişkiler, eşcinsel ilişkiler, doğum kontrol araçlarını kolaylıkla elde etme ve kullanma gibi sınırsız özgürlüklere yol açacağı yönünde tartışmalara yol açmıştır. Somali'nin 2002 yılında Sözleşmeyi imzalaması ve 2015 yılında taraf olmasıyla ABD taraf olmayan tek BM üye olarak kalmıştır." Fikret Yaman, "Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, C 22, S 55, Nisan-Haziran 2022(Çevrimiçi chrome-exten-

leşmesi'nin çocuklarla ilgili meselelerde önemini zikretmek gerekmektedir.[58] ÇHS'de kullanılan çocuğun yüksek/üstün yararı kavramı; çocuğun gelişimine, duygularına, görüşlerine bilimsel veriler ışığında önem verilmesini de içermektedir. Kavramın çocuğa sağladığı en önemli faydaya bakıldığında; çocuğu yeri geldiğinde velayet sahibi anne babadan dahi çocuğun yüksek yararına hizmet edecek şekilde koruduğu görülmektedir.[59]

1. Tıbbi Müdahaleler Bakımından Çocuğun Üstün Yararı

Tıbbi müdahaleler bakımından çocuğun üstün yararının ne olduğu konusu ''her somut olayda ayrı ayrı belirlenmesi"gereken[60] bir meseledir. Çocuğa uygulanan tıbbi müdahale bakımından; çocuğun üstün nitelikli özel yararının veya kamusal bir yararın bulunması çocuğun kişilik hakkına ve bedensel bütünlüğüne karşı yapılan müdahaleyi meşru hale getirmektedir.[61]

Somut bir olayda, yüzünde yaş ilerledikçe büyüyen doğumsal beni olan beş yaşındaki kız çocuğuna doğumsal benin alınması amacıyla ailenin kararıyla estetik tıbbi müdahale[62]

---

sion://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2097685 erişim tarihi:10.12.2024)

58 Ekin Tuna, **Milletlerarası Özel Hukukta Çocuğun Üstün Yararı,** 1.Baskı, Ankara Adalet Yayınevi, Mart 2024, s.47-51.; Günseli Gelgel, **Devletler Özel Hukukunda Çocuk Hukukundan Doğan Problemler**,1.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, Şubat 2012, s.29-35.

59 Akyüz, **a.g.e.**, s.54-59.

60 Özlem Canbeldek Akın,"(Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Yargı Kararları Işığında) 1980 Tarihli Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi'nin Uygulanmasında Çocuğun Üstün Yararı", **Public and Private International Law Bulletin**, 43(1): 177–209, s.183.

61 Kaya Kızılırmak, **a.g.m**., s.367.

62 "Doğuştan gelen fiziksel ve/veya işlevsel bozuklukları düzeltmeye yönelik müdahaleler ise konstrüktif cerrahi başlığı altındadır. Bunlarda amaç hastaya

uygulanmıştır. Başka bir somut olayda dört yaşındaki çocuğa üstün nitelikli özel yarar olduğu için ürolojik tıbbi müdahaleler kapsamında sayısız sonda takma işlemi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu özel nitelikli işlemler çocukların psikolojik travma yaşayabileceği ihtimali bakımından herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır. Çocuğun geleceğini ve gelişimini negatif yönde etkileme olasılığı bulunan travma yaratacak türden tıbbi müdahalelerin kanaatimizce hukuken çocuğun en üstün yararını gözetecek şekilde düzenlemelere ve tıp hekimlerince de detaylı psikolojik değerlendirmelere tabi tutulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Meliha Sermin: "Rahim Tahliyesinde Veli Rızası", **V. Uluslararası Sağlık Hukuku Kongresi,** Yener Ünver/İ.Hamit Hancı (Ed.), Ankara, Seçkin Yayıncılık,2020
- Akyüz, Emine : Çocuk Hukuku ve Çocukların Hakları ve Korunması, 8.Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, Ekim 2021
- Arslan Öncü, Gülay: **Bireysel Başvuruda Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı**, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, Aralık 2020.
- Arslan Öncü, Gülay: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı**, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, Mart 2011.
- Barlıoğlu, Hüseyin Cem: **Defansif Tıp Unsuru Olarak Tıbbi Malpraktis,** 3.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık,2022
- Canbeldek Akın, Özlem: "(Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Yargı Kararları Işığında) 1980 Tarihli Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine Dair Lahey Sözleşmesi'nin Uygulanmasında Çocuğun Üstün Yararı"**,**

---

yeni ve normal bir görüntü veya düzgün çalışan vücut işlevleri kazandırmaktır. Çocuklarda, yapışık parmakların ya da tavşan dudakların düzeltilmesi bu tür müdahalelerin örnekleridir. Doktrinde, onarım/yeniden yapım cerrahisi olarak da adlandırılan rekonstrüktif ve konstrüktif estetik cerrahi müdahalelerin, tedavi amaçlı olduğu kabul edilmektedir", Duygu Koçak Diker,"Çocuklara Yönelik Plastik Rekonstrüktif ve Estetik Amaçlı Tıbbi Müdahalelerin Hukuka Uygunluk Şartları",İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1): 218 - 231 (2023).

Public and Private International Law Bulletin, 43(1): 177–209,

- Çelikel, Aysel/Erdem, B.Bahadır: **Milletlerarası Özel Hukuk**, 17.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2021.
- Dede, Emine: **Tıp Hukukunda Çocuk Hastaların Hakları**, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017
- Ervüz, Cezmi :"Türkiye'de Korunma İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Koruyucu ve Önleyici Hizmetler", Çocuk Koruma Sistemleri Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla, (Ed.) Fikret Yaman/Cezmi Ervüz, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022
- Gelgel, Günseli: **Devletler Özel Hukukunda Çocuk Hukukundan Doğan Problemler**, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, Şubat 2012
- Giray, Faruk Kerem: **Milletlerarası Özel Hukukta Kaçırılan veya Alıkonan Çocukların İadesi**,1.Baskı, İstanbul, Beta Yayıncılık, Şubat 2010.
- Gürcan, Merve: **Tıp Hukukunda Eser Sözleşmesi Estetik Tıbbi Müdahalelerin Hukuka Uygunluğu**, 2.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2023
- Hakeri, Hakan: **Tıp Hukuku,** 18.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2020
- Kaya Kızılırmak, Cansu: "Velayet Hakkının Kapsamı Çerçevesinde Bebeklik Dönemi Aşı Uygulamalarına Rızanın Esirgenmesi", **Altınbaş Üniversitesi Hukuk Fakültesi Türk Medeni Hukukunda Güncel Tartışmalar Sempozyumu**, İstanbul, Turkey, 14 May 2019
- Koçak Diker, Duygu: "Çocuklara Yönelik Plastik Rekonstrüktif ve Estetik Amaçlı Tıbbi Müdahalelerin Hukuka Uygunluk Şartları", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1): 218- 231 (2023)
- Kurşun, Suna Nil: "10 Yaş Altı Erkek Sünnet Çocuklarının Sünnet Algılayışlarının, Bu Durum Karşısında Yaşadıkları Güçlüklerin ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi", **Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Uygulamalı Psikoloji Yüksek Lisans Programı,** İstanbul, 2014, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)
- Makaracı Başak, Aslı/Öktem Çevik, Seda: "Bebeklik Dönemi Zorunlu Aşı Uygulamaları", **Türk Medeni Kanunu Hükümlerinin Çocuk Hakları ile Uyumlaştırılması**, Editörler: Aslı Makaracı Başak/Seda Öktem Çevik/Gülen Sinem Tek, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021
- Mısırlı, Gökçe Nur: 'Türkiye'de Çocuk ve Gençlik Refahına Yönelik Hukuki Düzenlemeler", Çocuk Koruma Sistemleri **Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla**, (Ed.) Fikret Yaman/Cezmi Ervüz, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022
- Özdemir, Hayrunnisa: "Tıbbi Müdahalede Küçüğün Rızası", **II. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildiriler Kitabı**, Editörler: Hakan Hakeri/Cahid Doğan, Ankara, Adalet Yayınevi, 2018

- Özdemir/Hayrunnisa, Ruhi/Ahmet Cemal: Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları, 1.Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, Eylül 2016.
- Sert, Gürkan: **Tıp Hukuku ve Etiği Derslerine Giriş,** 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık,2020
- Sert, Gürkan/Karataş, Mehmet: "Tıbbi Girişimlerde Çocuk Adına Karar Verme Bağlamında Etik ve Yasal Tartışmalar", **Pediatrik Klinik Adli Tıp**, Editörler: Mehmet Akif İnanıcı/Gürkan Sert, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2022
- Tuna, Ekin: **Milletlerarası Özel Hukukta Çocuğun Üstün Yararı,** 1.Baskı, Ankara Adalet Yayınevi, Mart, 2024.
- Yaman, Fikret : "Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, C 22, S 55, Nisan-Haziran 2022(Çevrimiçi) dergipark.org.tr, (erişim tarihi:10.12.2024)
- Yücel, Özge: "Sağlık ve Tıp Hukukuna İlişkin Temel Kavramlar ve Özneler", **Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları**, Editörler: Özge Yücel ve Gürkan Sert, 3.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2023

KARARLAR

- **Halime Sare Aysal Başvurusu:** Başvuru No: 2013/1789, K.T.: 11/11/2015, RG. 24.12.2015 / 29572
- **Muhammed Ali Bayram Başvurusu:** Başvuru No:2014/4077, K.T.:29/6/2016
- **Case of Vavřička and Others v. the Czech Republic:** Appl. No.: 47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15, 43883/15

ÜCRETSİZ OKUL YEMEĞİ: HAYAL Mİ, GERÇEK Mİ?

Dr. Menekşe TOKYAY[1]

Giriş

Bir çocuğun açlığı sadece midesinde hissedilmez; gözlerinden okunur, cümlelerinde eksilir, hayallerinde küçülür. Ders sırasına oturduğunda zihni kelimeler yerine boşluğa takılır; kalemi defterine değil, yoksulluğun sessiz çığlığına dokunur. Açlık, yalnızca bir öğünü kaçırmak ya da sofrada bir tabak eksik görmek değildir. Açlık, bir çocuğun bugünü tam yaşayamaması, geleceğini eksik kurması, potansiyelinin gölgede kalmasıdır. Çocukluk, insan hayatının en kritik şekillenme dönemidir ve bu evrede yaşanan her eksiklik, bir ömür boyu derin izler bırakır. Oysa bir tabak sıcak yemek, yalnızca karnı doyurmaz; umut olur, eşitliği fısıldar, öğrenme isteğini alevlendirir ve yoksulluk döngüsünü kırmanın anahtarı haline gelir.

Dünyanın pek çok ülkesinde milyonlarca çocuk, güne aç karnına başlıyor. Açlık, öğrenme kapasitesini düşüren, sağlıklı gelişimi sekteye uğratan ve toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren bir açmaz… Ancak dünya genelinde 100'ü aşkın ülkede uygulanan ücretsiz okul yemeği programları, çocukların yalnızca karnını doyurmakla kalmıyor; eğitimde fırsat eşitliğini artırıyor, fiziksel ve zihinsel gelişimlerini destekliyor ve uzun

1 Gazeteci, Yazar, Çocuk Hakları Uzmanı.

vadede toplumsal refaha katkı sağlıyor. Finlandiya'dan Brezilya'ya birçok ülke, çocukların en temel hakkı olan sağlıklı beslenmeye erişimini garanti altına alarak, geleceğe yatırım yapıyor. Çünkü biliyorlar ki, okul yemekleri bir maliyet değil, yatırımdır. Yapılan araştırmalar, okul yemeği programlarına yatırılan her 1 doların, ülke ekonomisine 7 ila 35 dolar arasında geri dönüş sağladığını ortaya koyuyor.

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu'nun 2011 yılında yayımladığı "Devlet İlköğretim Okullarında Ücretsiz Öğle Yemeği Sağlamak Mümkün mü?" başlıklı rapor, bu alana ilgi duyan herkesin mutlaka okuması gereken, yıllar geçse de güncelliğini yitirmeyen bir çalışma. Benim de her seferinde dönüp tekrar incelediğim, büyük bir titizlikle hazırlanmış ve bugün hâlâ rehber niteliğinde olan bir araştırma. Bu rapor, ücretsiz okul yemeğini "kalıcı eşitsizlikleri dönüştürmede etkili bir sosyal politika aracı" olarak tanımlıyor.

Bugün dünyanın birçok yerinde ücretsiz okul yemekleri, çocukların yalnızca karnını değil, bugününü ve yarınını da besleyen bir hak, çocukluk düzeyinde başlayan kalıcı eşitsizlikleri dönüştüren bir araç olarak kabul ediliyor.

Peki, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2024 yılı Aralık ayında açıkladığı yoksulluk ve yaşam koşulları verilerine göre 0-17 yaş arası çocukların yüzde 38,9'unun yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olduğu Türkiye'de durum ne? Bir çocuğun açlığını dindirmek, bir lütuf mu, yoksa gecikmiş bir sorumluluk mu? Bu yazı, dünya örneklerinden yola çıkarak Türkiye'de çocukların beslenme hakkını mercek altına alıyor.

Beslenme Hakkının Hukuki Dayanakları

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya, açlığın yalnızca bireysel değil, küresel bir kriz olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi herkesin yeterli bir yaşam standardına sahip olması gerektiğini ilan etti, ancak çocukların beslenme hakkı hâlâ özel bir korumadan yoksundu.

1966 yılında kabul edilen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ise, 11'inci maddesinde, herkesin yeterli yaşam standardına sahip olma hakkını tanıdı ve taraf devletleri, herkesin açlıktan korunması temel hakkını tanıyarak bu konuda önlemler almakla yükümlü kabul etti. Ancak çocuklar özelinde halen bir mevzuat açığı söz konusuydu.

Bu eksiklik, 1989'da kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile giderildi. Sözleşme, 24. maddesiyle çocukların sağlıklı büyüyebilmesi için beslenme hakkını güvence altına alır; 27. maddede ise devletlere, çocukların yeterli bir yaşam standardına erişimi konusunda sorumluluk yüklemektedir. Buna göre, Sözleşme'yi imzalayıp kabul eden ülkeler, "ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar."

2004'te BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından kabul edilen Gıda Hakkına dair Gönüllü Rehber İlkeleriyle devletlerin çocuklar dahil olmak üzere kırılgan topluluklara yönelik

gıda hakkını garanti altına almak için alması gereken önlemler belirlenirken, 2015'te BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ise, çocuk açlığıyla mücadelede küresel çerçeveyi çizdi. Söz konusu amaçlar kapsamında 2030 yılına kadar özellikle çocuklar gibi kırılgan gruplar başta olmak üzere açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak, yetersiz beslenmenin tüm biçimlerini ortadan kaldırmak, güvenli ve besleyici besine erişimi güvence altına almak hedeflendi.

Ancak, bir hakkın kâğıt üzerinde tanınması, onun gerçek hayatta karşılık bulduğu anlamına gelmiyor ne yazık ki... Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) verilerine göre, her 15 saniyede bir çocuk beslenme yetersizliği nedeniyle hayatını kaybediyor. Açlık, yalnızca fiziksel bir eksiklik değil; öğrenme güçlüklerinden sosyal dışlanmaya, konsantrasyon eksikliğine, yoksulluk döngüsünün tekrarlanmasına, kaygı bozukluğuna, toplumdan dışlanmaya kadar çocukların tüm yaşamını etkileyen yapısal bir sorun.

Bu açıdan Dünya Gıda Programı (WFP) gibi uluslararası kuruluşlar, özellikle kriz dönemlerinde çocuklara gıda yardımı sağlayarak yetersiz beslenmenin sonlandırılması amacıyla bu hakkın korunmasına katkıda bulunuyorlar. Ancak çocuk açlığının dünya çapında bir pandemiye dönüştüğü düşünüldüğünde, bu yardımlar da dünyadaki ihtiyaç sahibi bütün çocuklara erişemiyor. Dahası, uygulanan açlığı sonlandırma programlarının da hükümetler tarafından sahiplenilmesi gerekiyor. WFP verilerine göre halen dünya çapında 73 milyon çocuğun, ücretsiz okul yemeğine ihtiyacı var.

Dünya, 2030'a yaklaşırken açlığı sona erdirmeyi taahhüt eden Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

için kritik bir eşiğe geliyor. 2015'te ilan edilen bu hedeflerden biri, her çocuğun yıl boyunca yeterli ve besleyici gıdaya erişmesini sağlamaktı. Ancak, sahadaki gerçeklik çok daha sert: Her 15 saniyede bir çocuk yetersiz beslenme nedeniyle hayatını kaybediyor.

UNICEF'in 2025 Küresel Görünüm raporu, önümüzdeki yılların çocuklar için daha da zorlu geçeceğini gösteriyor. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın üçte ikisi tehlikede; eğer hükümetler acilen harekete geçmezse, 2030 hedefleri yalnızca birer kâğıt parçası olarak kalacak.

Sorun net, çözüm daha net: Çocukların beslenme hakkı, ulusal politikaların merkezine yerleştirilmedikçe ve uluslararası mekanizmalar yaptırım gücünü artırmadıkça açlık son bulmayacak. Çocukları doyurmak bir seçenek değil, insanlığın en temel sınavı. Ve bu sınavda kaybeden her çocuk, aslında bizim kaybımız. Bu sınavda altına imza atıp uygulamadığımız her sözleşme maddesi de bizim kolektif ayıbımız.

Yetersiz Beslenmenin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Beslenme hakkına erişim, yalnızca biyolojik bir gereksinim değil, aynı zamanda bir sosyal adalet meselesidir. Ancak milyonlarca çocuk, hala yetersiz beslenmenin etkileriyle yaşamak zorunda kalıyor. Yetersiz beslenme, çocuklar için üç temel alanda ciddi sorunlara yol açıyor:

1. Fiziksel Etkiler

Çocukların yaşlarına göre beklenenden daha kısa boylu olma halini ifade eden bodurluk (*stunting*) ve çocukların vücut ağırlıklarının yaşlarına göre oldukça düşük kalmasını

ifade eden kavrukluk (*wasting*), yetersiz beslenmenin en belirgin sonuçlarından... BM Gıda Programı (WFP) verilerine göre, dünyada kötü beslenmenin en çok yaşandığı 15 ülkedeki 30 milyondan fazla çocuk "kavruk", bunların sekiz milyonu ise "ciddi düzeyde kavruk" kategorisinde... Dünya Sağlık Örgütü'nün 2022 yılı verilerine göre ise, dünya çapında 45 milyon çocuğun gelişim parametreleri "kavruk" tanımlamasına denk düşüyor. Türkiye'de beş yaş altı çocuklarda bodurluk oranı -Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre- 2022 yılında yüzde 5,5 idi. Bu gidişat, çocukların uzun vadeli büyümelerini ve gelişimlerini engelleyerek, onların hayatta kalma şansını azaltıyor; artan kronik hastalıklarla birlikte insan sermayesini ciddi şekilde etkiliyor.

2024 yılının Temmuz ayında *The Economist*, dünya çapında yankı uyandıran bir araştırma yayımladı. 72 ülkede yürütülen bu kapsamlı çalışma, çocukların zihinsel gelişiminin büyük bir tehlike altında olduğunu ortaya koyuyordu. Rakamlar korkutucuydu: Dünya genelinde beş yaş altındaki her beş çocuktan biri – yani tam 150 milyon çocuk – kronik açlık nedeniyle gelişim geriliği yaşıyor. Ama mesele sadece boylarının kısa kalması değil. Açlık, zekâyı da tüketiyor. Araştırma kapsamında ortaya çıktı ki, yetersiz beslenme, çocukların IQ seviyelerini 15 puana kadar düşürebiliyor. Yani, bir çocuğun geleceğini yalnızca açlıkla değil, eğitimde, iş hayatında ve topluma katkıda bulunma kapasitesiyle birlikte çalıyor. Bu, sadece bir sağlık krizi değil, küresel ölçekte kaybedilmiş bir insan potansiyeli demek. Gıda krizi, aslında bir zekâ ve potansiyelini gerçekleştirememe krizidir.

Aynı ay yayımlanan Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Raporu, küresel açlık krizinin geldiği korkunç boyutu demografik rakamlarla gözler önüne serdi. Buna göre, 733 milyon insan – yani dünyadaki her 9 kişiden 1'i – açlıkla savaşıyor. Ancak daha da çarpıcı olan şu: Bu devasa açlık çemberinin en savunmasız halkasını kadınlar ve çocuklar oluşturuyor. Yani, açlık sadece bir istatistik değil, bir annenin çocuğunu besleyemediği anın, boş bir okul sırasının, aç uyuyan ve okulda bilişsel kapasitesini kullanamayan milyonlarca küçük bedenin gerçeği.

2. Zihinsel Etkiler

Beslenme eksiklikleri, çocukların akademik performansını ve zihinsel gelişimini doğrudan etkiliyor. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics* tarafından 2023 yılında yayınlanan bir araştırmaya göre, okul yemekleri ile desteklenen çocuklar bilişsel testlerde daha yüksek performans gösteriyor.

Beden ve zihin, birbirine sıkı sıkıya bağlı. Yetersiz beslenme, yalnızca çocuğun kilosunu ya da boyunu etkilemiyor; doğrudan zekâsını, hafızasını ve öğrenme kapasitesini de azaltıyor. Açlık çeken bir çocuk, yalnızca aç kalmıyor; düşünme, anlama ve hatırlama yetilerini de kaybediyor.

2024 yılında nörobilim alanında saygın bilimsel dergilerden biri olan *Reviews in the Neurosciences*'ta yayımlanan çarpıcı bir araştırma, yoksulluğun yalnızca ekonomik bir veri olmadığını, beyin dokusunda bile iz bıraktığını kanıtladı. Bilim insanlarına göre, yetersiz beslenme hipokampus gelişimini yavaşlatıyor—yani hafıza, yön bulma ve problem çözme becerileri doğrudan zarar görüyor. Kronik açlık çeken çocukların IQ seviyeleri 15 puana kadar düşebiliyor.

Bu sadece bireysel bir kriz değil, toplumsal bir felaket. Eğitimsiz bireyler, düşük mesleki beceriler, kırılgan ekonomiler… Açlığın yol açtığı tahribat, nesiller boyunca devam ediyor. Oysa çözüm elimizde. Örneğin Kolombiya'da yapılan araştırmalar, beslenme desteği alan çocukların bilişsel testlerde akranlarını yakaladığını gösteriyor. Açlık bir anlık kriz değil, nesilden nesle aktarılan bir yoksulluk mirası. Ve bu "mirası" kırmanın en güçlü yolu, çocukların eğitimden önce beslenmesini sağlamak. Aç bir zihin öğrenemez, boş bir mide bugünü ve geleceği inşa edemez.

3. Duygusal ve Sosyal Etkiler

Açlık yalnızca fiziksel bir eksiklik değildir; aynı zamanda ruhsal ve sosyal gelişimi de sekteye uğratır. Sosyal yaşama uyum süreci zorlaşır, özgüven azalır ve depresyon, kaygı bozuklukları gibi psikolojik sorunlar artar. Yetersiz beslenen çocuklar depresyon, kaygı bozuklukları ve düşük özgüven gibi psikolojik sorunlarla daha sık karşılaşır. Aç bir çocuk, yalnızca okulda değil, hayatta da geri kalır. Arkadaşlarıyla eşit şartlarda oyun oynayamaz; kendini dışlanmış hisseder ve hayatının en cıvıl cıvıl olması gereken dönemlerinde sosyal hayata tam anlamıyla katılamaz.

Bu duygusal çöküşün açlıkla ilişkisi çok net. Benim de kurucu üyelerinden olduğum Türkiye Okul Yemeği Koalisyonu'nun 2024 Eylül ayında Ankara'da gerçekleştirdiği çalıştay raporunda da vurguladığımız gibi, yetersiz beslenme çocuklarda düşük enerji seviyeleri ve genel bir umutsuzluk hali yaratıyor. Açlık, serotonin seviyelerini düşürüyor; çocukları sosyal etkileşimlerden uzaklaştırıyor, sosyal uyum problemlerini tetikliyor. Özellikle çinko, B vitamini ve Omega-3 eksikli-

ği, dikkat dağınıklığı, saldırganlık ve dürtüsellik gibi davranış bozukluklarına neden oluyor.

Beslenme yalnızca fiziksel bir gereklilik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir ihtiyaç. Yetersiz beslenen çocuklar yalnızca daha güçsüz olmuyor; kendilerini daha kırılgan, daha içe kapanık, daha kaygılı ve daha yalnız hissediyorlar.

Çocuklar İçin Beslenme Politikaları: Üretken Bir Model Mümkün Mü?

Dünyada farklı ülkelerde uygulanan okul yemeği programları, çocukların hem eğitime devam oranlarını artırmakta hem de sağlıklı bireyler olarak gelişimlerini destekliyorlar. Bu açıdan uygulanan iki temel model var: evrensel okul yemeği modeli ve hedeflenmiş okul yemeği modeli.

Evrensel okul yemeği ile kastedilen şu: Bu modelde, devlet tüm ilköğretim öğrencilerine sosyoekonomik ayrım gözetmeksizin ücretsiz yemek sağlar. Böylece, yemek üzerinden oluşabilecek damgalama ve ayrımcılık tamamen ortadan kalkar. Gelire dayalı başvuru süreçlerini kaldırarak bürokrasiyi sadeleştirir, çocukların akademik başarılarını artırırken sağlık sorunlarını azaltır. Yetersiz beslenme ve obezite riskini düşürmenin yanı sıra, düşük ve orta gelirli ailelerin üzerindeki ekonomik yükü hafifletir. Finlandiya, İsveç, Estonya gibi ülkelerde devlet okullarında tüm öğrencilere okul yemekleri sunuluyor. Bu sistem, eğitimde fırsat eşitliğini destekliyor ve damgalanma riskini ortadan kaldırıyor.

Ancak, evrensel okul yemeği modelinin sürdürülebilirliği, bazı ülkelerde hâlâ tartışma konusu. Devletin finansal kaynakları, bu programın uzun vadede devam etmesini güvence altına alacak şekilde yapılandırılmalı.

Hedeflenmiş okul yemeği modelinde ise yalnızca belirli kriterleri karşılayan – yani düşük gelirli hanelerden gelen – çocuklara ücretsiz veya düşük maliyetli yemek sağlanıyor. Devlet açısından daha az maliyetli bir seçenek; çünkü kaynaklar yalnızca en çok ihtiyaç duyan çocuklara yönlendiriliyor. Özellikle bütçesi kısıtlı ülkeler için daha gerçekçi bir çözüm olarak görülüyor.

Ancak, bu modelin büyük bir riski var: damgala(n)ma. Uzmanlar, hedeflemenin okul bazında yapılması gerektiğini vurguluyor; aksi halde çocuklar arasında görünür bir ayrım yaratılıyor.

"Askıda yemek" gibi bireysel hedefleme uygulamaları kesinlikle önerilmiyor; çünkü çocukları aşağılanma ve dışlanma riskiyle karşı karşıya bırakıyor. Aynı sırayı paylaşan iki çocuktan birine yemek verilip diğerine verilmemesi, sosyal izolasyonu ve utancı derinleştirebilir.

Alternatif olarak, bölgesel, il veya ilçe bazında hedefleme (coğrafi hedefleme) yapılabiliyor. Bu yöntemde, yoksulluk haritaları ve kırılgan nüfus haritaları temel alınarak destek sağlanıyor.

Ancak hangi ölçekte uygulanırsa uygulansın, kriterlerin şeffaf, adil ve ayrımcılıktan uzak olması şart. Aksi takdirde, bu model bir sosyal destekten çok, çocukları yoksulluklarıyla yüzleştiren bir damgalama aracına dönüşebiliyor.

Bu model, Almanya, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerde uygulanıyor ve yoksul hanelerde yaşayan çocuklara öncelik veriliyor. Daha az maliyetli olması nedeniyle bütçe kısıtları olan ülkelerde tercih ediliyor.

Türkiye'deki Durum

Bir öğretmen anlatıyor: "Öğrencim teneffüste arkadaşlarının yemek yediği masaya oturuyor ama hiçbir şey yemiyor. 'Neden yemiyorsun?' diye sorduğumda, 'Tokum öğretmenim' diyor. Ama gözleri masadaki ekmekte takılı kalıyor."

10 yaşındaki Elif, her gün okula aç gittiğini anlatırken "Bazen derste midem gurulduyor, arkadaşlarım gülüyor ama ben utanıyorum" diyor.

Başka bir öğretmen: "Öğrencilerimin büyük bir kısmı aç geliyor. Derste dikkati dağınık, enerjisi düşük, en basit soruları bile çözemiyorlar. Aç çocuk nasıl öğrensin?"

2014 yılında Türkiye'de 2,27 milyon hane düzenli sosyal yardımlardan faydalanırken, bu sayı Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 3 Mart'ta yayınladığı 'Rakamlarla Türkiye'de Sosyal Yardım' verilerine göre, 2024 yılında 4,5 milyon haneye -yüzde 96'sı nakdi yardım şeklinde- yükseldi. Aşırı yoksul hane sayısı 2024 yılında 3,6 milyona ulaşırken, temel ihtiyaçları karşılanamayan çocuk sayısı ise 273 bin oldu.

Bu tablo bize ne anlatıyor? Türkiye'de çocukların bugünü ve yarını, sosyal yardımlara emanet edilmiş durumda. Milyonlarca ailenin çocukları, eğitimde, beslenmede ve sağlıkta ciddi bir yoksulluk içinde büyüyor. Oysa sosyal yardımlar bir kalkınma politikası değil, acil durum çözümüdür. Peki, bunca hane için bu acil durum neden kalıcı hale geldi?

Sosyal yardımların artışı, bir başarı göstergesi değil; çocuk yoksulluğunun giderek derinleştiğinin açık bir kanıtı. Daha fazla yardıma değil, yardıma ihtiyaç duyulmayan, sosyal adaleti güçlü bir düzen kurmaya ihtiyacımız var. Çocukların

kaderi, sosyal yardımlarla değil, nitelikli eğitim ve istihdam politikalarıyla değiştirilebilir.

TÜİK 2022 yılı verilerine göre, Türkiye'de 18 yaş altı 22,5 milyon çocuk bulunuyor. Bunların büyük çoğunluğu—yani dörtte üçü—okul çağında. Yine TÜİK İstatistiklerle Çocuk 2022 raporuna bakarsak, ekmek, makarna gibi yiyecekleri tüketen çocuk oranı yüzde 62,4; her gün meyve tüketebilen çocukların oranı yüzde 50,5; sebze tüketebilen çocukların oranı yüzde 33, et, balık tüketebilen çocukların oranı ise yüzde 10,2.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'na göre 5 yaş altı çocuklarda bodurluk yüzde 10'a ulaşmış durumda.

Türk Tabipleri Birliği ve Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası'nın geçen sene Hatay'ın Antakya, Defne, Samandağ ilçelerinde 600'e yakın çocuğu gözlemlediği araştırmasındaki bulgulara göre 5 yaş altı çocuklarda yetersiz beslenme kaynaklı bodurluk ve zayıflık oranı oldukça arttı.

İstanbul Planlama Ajansı'nın 2023 yılı raporuna göre, her dört çocuktan biri okula aç gidiyor. Bu, yalnızca bir beslenme sorunu değil; çocuk işçiliğinin artışından erken yaşta zorla evliliklere, sağlıksız beslenme nedeniyle obezitenin yaygınlaşmasından eğitimin dışına itilmelere kadar birçok toplumsal probleme yol açıyor. Öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların dışlanmasına ve akademik başarılarının düşmesine de zemin hazırlıyor.

Türkiye'de çocukların ücretsiz beslenme hakkı yıllardır politika belgelerinde yer alsa da gerçekleşmeyen bir vaat olarak kaldı. Dünyanın en başarılı eğitim sistemlerinden biri olan

Finlandiya'da her çocuk okulda ücretsiz ve dengeli bir öğün yiyor. Türkiye'de de bunu sağlamak imkânsız değil, sadece öncelik meselesi.

2019-2023 On Birinci Kalkınma Planı'nda, dezavantajlı bölgelerden başlanarak okul yemeği uygulamasına geçileceği belirtilmişti. 2020'de, ücretsiz öğle yemeği ile obeziteyle mücadele hedefi konulmuştu. 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve MEB'in 2019-2023 Stratejik Planı gibi birçok resmî belgede ücretsiz okul yemeği vurgulanmıştı. Ancak, bu kapsamda Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa'da kısa süreli pilot projeler dışında hiçbir somut adım atılmadı. MEB'in 2022'de başlattığı ücretsiz öğle yemeği uygulaması, 2023'te yalnızca 11 il ile sınırlandırıldı. Yıllardır verilen sözler, sahadaki gerçeklerle örtüşmüyor. Çocuklar açken, eğitim politikalarından "başarı" beklemek bir hayal.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın (TEPAV) Kasım 2024'te yayımladığı araştırmalara göre; 0-17 yaş arasındaki 7,03 milyon çocuk yoksulluk içinde yaşıyor. 2 milyon çocuk, akut bir yoksulluk sınırında ve en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamıyor. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki çocukların dörtte biri yoksulluk içinde. Başka bir TEPAV araştırması, 2023'te çocuk yoksulluğunun yüzde 34,4'e ulaştığını ortaya koyuyor. Yani her üç çocuktan biri yoksul.

Çocuk yoksulluğu, sadece ekonomik bir mesele değil; beslenmeden eğitime, madde bağımlılığından suça sürüklenmeye kadar birçok alana sirayet eden bir kriz.

Eğitim Reformu Girişimi'nin 2024 Eğitim İzleme Raporu'na göre; 612 bin 814 çocuk ekonomik zorluklar nedeniyle eğitim dışına itildi. Bu, son üç yılın en yüksek seviyesi. Okulu terk eden çocukların yüzde 73,9'u 14-17 yaş aralığında.

PISA 2022 verileri de bu tabloyu destekliyor: Türkiye'de her 5 öğrenciden 1'i, haftada en az bir kez parası olmadığı için yemek yiyemiyor. 37 OECD ülkesi arasında en yüksek oran Türkiye'ye ait (%19,2).

Tüm bu veriler bizi temel bir gerçekliğe yönlendiriyor: Okul ekosistemini çocuklar ve aileler için cazip bir hale getirmek gerekiyor. Bunun için de en etkili sosyal müdahale araçlarının başında ücretsiz okul yemekleri geliyor.

Dünyanın birçok ülkesinde ücretsiz okul yemekleri bir maliyet değil, yatırımdır. Çünkü her 1 dolar yatırım, 7 ila 35 dolar arasında ekonomik getiri sağlıyor. Finlandiya, Fransa, Japonya ve Güney Kore gibi ülkeler, okul yemeklerini çocukların sağlıklı gelişimi ve akademik başarısı için temel bir devlet politikası olarak uyguluyor. Türkiye'de ise hâlâ merkezi bir okul yemeği politikası oluşturulmadı.

Çocukların beslenme hakkının korunması, yalnızca insani bir görev değil, aynı zamanda anayasal ve uluslararası bir yükümlülüktür. Ücretsiz okul yemeği programlarının yaygınlaştırılması, çocuk yoksulluğunun azaltılması ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için kritik bir gerekliliktir. Yuval Noah Harari'nin *21.Yüzyıl İçin 21 Ders*'te söylediği gibi, "açlık çeken çocukların özgürlüğünden söz edilemez".

Peki, bunu sağlamak için neler yapılmalı?

1. Ücretsiz ve Sağlıklı Okul Yemekleri Programı Başlatılmalı

Anaokulundan liseye kadar her çocuğa ücretsiz ve dengeli bir öğün sağlanmalı. Menüler, çocukların yaşına uygun ve beslenme uzmanları tarafından bilimsel kriterlere göre hazır-

lanmalı. Yemekler yerel üreticilerden temin edilmeli, böylece hem çocuklar beslenmeli hem de yerel ekonomi desteklenmeli. Bunun için yıllık bütçeden Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ortak bir pay ayırması gerekiyor. 2024-2025 eğitim-öğretim yılı verilerine göre Türkiye'de devlet okullarında okuyan öğrenci sayısı 15 milyon 849 bin 271 (yüzde 84,71), özel okullarda okuyan öğrenci sayısı 1 milyon 631 bin 192 (yüzde 8,72). Anaokullarda kayıtlı 5 yaş öğrenci sayısı ise 1 milyon kadar. Ücretsiz okul yemeği devlet okullarından başlayarak kademe kademe yaygınlaştırılmalı. 2024 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçesine göre, okul öncesinden başlayarak devlet okullarında 1 öğün ücretsiz yemek verilmesi, yıllık yaklaşık 165 milyar lira olarak ölçülüyor ve kurum bütçesinin yaklaşık yüzde 13'üne denk geliyor. Dolayısıyla mesele kaynak yetersizliği değil, kaynakların doğru ve etkin bir şekilde çocuklar için kullanılıp kullanılmayacağı yönünde tercihte bulunma meselesi.

2. Okul Kantinlerinde Sağlıklı Gıda Zorunluluğu Getirilmeli

İşlenmiş ve aşırı şekerli gıdalar yerine taze meyve, sebze, süt ürünleri ve tam tahıllı atıştırmalıklar sunulmalı. Gazlı içecekler ve yüksek kalorili abur cuburlar yasaklanmalı. Ücretsiz okul yemeğinin, çocuklarda yaygınlaşan obeziteyle mücadele hedefiyle birlikte yürütülmesi sağlanmalı.

3. Sabah Kahvaltısı ve Ara Öğün Programları Uygulanmalı

Öğrenciler için ücretsiz kahvaltı programları başlatılmalı. Kahvaltı ve ara öğün desteği, özellikle dezavantajlı bölgelerde

zorunlu hale getirilmeli. Geçmişte Samsun ve Edirne'de Roman mahallelerinde kahvaltılarda uygulanan sıcak çorba ve poğaça programlarının çocukların okula devamlılığını ciddi ölçüde artırdığı bu açıdan oldukça güçlü bir kanıt. Benzer şekilde örneğin Pakistan'da 1998-2004 yılları arasında her ay okula 20 gün gelen kız öğrencilere 4 litre yağ verilmesiyle birlikte, altı yılın sonunda kız çocukların okullulaşma oranı yüzde 135 oranında arttı. Ne kadar çarpıcı bir veri, değil mi?

4. Belediyeler, STK'lar, Yerel Üreticiler ve Özel Sektör El Ele Vermeli

Belediyeler, yerel mutfaklar kurarak okullara taze yemek desteği sağlamalı. STK'lar, gıda bankacılığı sistemleri kurarak artan gıdaları israf etmek yerine okullara yönlendirmeli. Özel sektör, sosyal sorumluluk projeleriyle okullara sağlıklı gıda desteği sunmalı. Ayrıca gıda temininin yerel çiftçiler ve kooperatifler aracılığıyla yapılması, sürecin yerel kalkınma boyutunu da destekleyecektir.

Sonuç ve Çözümler

Bursa'nın Karacabey ilçesinde, Uluabat Gölü kıyısında bir tekne, gökyüzünü yaran bir çift kanat… Ve tam 14 yıldır hiç şaşmadan gelen bir dostluk.

"Yaren" Leylek, her baharda Adem Amca'nın teknesine konuyor. Ne yolunu şaşırıyor, ne de dostunu unutuyor. Bu yıl biraz gecikti—tam 15 gün… Ama geldi. Vefanın, sevginin ve değişmeyen dostluğun kanat çırpışıyla. Adem Amca onu ayakta karşıladı. Çünkü Yaren, ona verilmiş bir söz gibi, baharın müjdesi gibi, kaybolmayan bir sadakat gibi her yıl geri dönüyor.

Peki ya çocuklar?

Her yıl açlıkla, yoksullukla, eğitimsizlikle sınanan, haklarından mahrum bırakılan çocuklar da böyle güvenebilecekleri bir yuvaya, bir dosta, bir bahar umuduna sahip mi?

Yaren, her bahar geri dönüyor. Ama dünyada milyonlarca çocuk için bahar hiç gelmiyor. Açlıkla mücadele eden, eğitimden mahrum bırakılan, en temel haklarından yoksun çocuklar, onlara uzanacak bir el, onları karşılayacak bir Adem Amca bekliyor.

Yaren Leylek her yıl yuvasına dönüyor. Ama açlıkla büyüyen çocuklar için geri dönmeyen şeyler var: kaybolan sağlık, kaçan fırsatlar, eksik kalan bir bugün ve ümit vaat etmeyen bir gelecek…

Vefa sadece bir leylekle bir balıkçının arasında olmamalı. Çocuklar için de geri dönen bir bahar, değişmeyen bir dostluk ve asla eksilmeyen bir sevgi olmalı. Çünkü her çocuğun güvende hissedeceği, haklarının korunacağı bir dünyaya ihtiyacı var. Tıpkı Yaren'in her bahar döndüğü o tekne gibi…

Eğitimde fırsat eşitliği ancak tok bir mideyle mümkündür. Aç bir çocuk derse odaklanamaz, öğrenemez ve yoksulluk döngüsünden çıkamaz. Devletin en temel sorumluluğu, çocuklarını aç bırakmamak olmalıdır. Bu yüzden okul yemeği programları için kamu bütçesinden öncelikli bir pay ayrılmalı, yerel yönetimlerle koordineli beslenme destek programları oluşturulmalıdır.

Millî Eğitim Bakanlığı, 2022'de "öğrenci" odaklı bir model yerine, "okul" temelli bir yaklaşım benimsediğini açıkladığında, taşıma merkezleri olan okullarda tüm öğrenciler için

ücretsiz yemek sağlanacağını duyurmuştu. Bu politika değişikliği, okul yemeğinin bir ayrıcalık değil, temel bir hak olması gerektiğinin altını çizen kritik bir adımdı.

Peki ya şimdi?

Bu politika kâğıt üzerinde kaldı. Sınırlı bir bölgeye -deprem bölgesinde okul öncesi eğitime ve taşımalı eğitimde ikili eğitim gören öğrencilere- sınırlı bir süre için verilen okul yemeği hakkı, tasarruf tedbirleri gerekçesiyle çocukların ellerinden alındı. Finansal kaynak yetersizliği gerekçesiyle hayata geçirilmedi. Her yıl ertelenen bu karar, milyonlarca çocuk için geri dönülmez sonuçlar doğuruyor. Ücretsiz okul yemeği bir vaat olmaktan çıkarılıp, gerçek bir politikaya dönüştürülmeli. Çünkü okul yemekleri bir lütuf veya yardım değil, doğrudan bir yurttaşlık hakkıdır, kamusal bir haktır.

Ücretsiz okul yemekleri, ulusal politika haline gelmeli ve anayasal hak olarak tanınmalı. Anaokulundan liseye kadar her öğrenci için ücretsiz, sağlıklı ve dengeli öğünler sağlanmalı. Bu hak, anayasa ve yasalarla güvence altına alınmalı ki sürekliliği ve sürdürülebilirliği sağlansın.

Bu yemekler; yerel üreticilerle, kooperatiflerle, çiftçi birlikleriyle iş birliği yapılarak hazırlanmalı. Böylece hem çocukların sağlıklı beslenmesi sağlanır hem de tarımsal üretim desteklenerek yerel ekonomi güçlendirilir.

Özel sektör ve STK'lar da sürece dahil edilmeli. Yerel yönetimler, okul idareleri, halk sağlığı uzmanları ve sivil toplum süreci birlikte yönetmeli. Bu açıdan Beylikdüzü Belediyesi'nin üç yıldır uyguladığı ve Beyoğlu ve Ataşehir belediyelerine de örnek olan Beslenme Saati projesi bir referans ve iyi uygulama örneği olarak alınmalı.

Ayrıca barolar da ücretsiz okul yemeği programlarının anayasal ve uluslararası hukuka dayalı bir hak olduğunu vurgulayan hukuk raporları hazırlayarak kamuoyuyla paylaşabilir. Bu tür raporlar, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere ve anayasal yükümlülüklere dikkat çekerek sorumlulukları hatırlatabilir. Örneğin, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi, eğitimciler, veliler ve öğrenciler için ücretsiz seminerler düzenleyerek beslenme hakkının yasal boyutlarını anlatabilir. Ayrıca, medya kampanyalarıyla konunun gündemde kalmasını sağlayabilir. Belediyelerle iş birliği yaparak, okul yemeği uygulamalarının genişletilmesi için hukuki danışmanlık sunabilir ve pilot projelerin desteklenmesini teşvik edebilir.

Bir devlet politikası ancak toplumsal sahiplenme ve geniş çaplı katılımla kalıcı, etkin ve sürdürülebilir hale gelebilir. Okul yemeği programları, sadece bir sosyal yardım değil; eğitime erişimi artıran, öğrenme güçlüklerini azaltan ve uzun vadede yoksulluk döngüsünü kıran bir kalkınma yatırımıdır.

Açlığın çocuk hakları ihlali olduğu unutulmamalı. Bu açıdan, Türkiye'nin uluslararası sözleşmelerin gereğini yerine getirmesi gerekiyor. Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf bir ülke. Bu sözleşme, her çocuğun yeterli beslenme hakkına sahip olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6, 24 ve 27'nci maddeleri gereği, çocukların sağlıklı beslenme hakkı devletin koruması altında. Türkiye'nin 2006 yılında onayladığı BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme de devletin çocuklara yeterli gıda sağlaması gerektiğini vurguluyor.

Ancak sözleşmeler imzalanmak için değil, uygulanmak için vardır. Biliyoruz ki aç çocuklar seslerini duyuramaz.

Onlar istatistiklerde bir rakam değil. Bu yüzden artık sadece raporlar ve istatistikler üzerinden konuşmayı bırakıp, gerçek çözümler üretme zamanı geldi.

Yaren'ine kavuşan Adem amca, "Bundan sonra 6 ay her gün beraberiz. Her sabah beraber balığa çıkacağız" dedi. Adem Amca, Yaren'ine verdiği sözü tutuyor. Peki ya biz, çocuklara verdiğimiz sözü tutuyor muyuz?

Her çocuğun ücretsiz, sağlıklı ve düzenli bir okul yemeğine erişim hakkı anayasal güvence altına alınmalı. Eğitimde fırsat eşitliği ancak tok bir mideyle mümkündür. Ve unutmayalım, baharın habercisi bir çift kanatsa, bugünün ve güzel bir geleceğin habercisi de iyi beslenen, sağlıklı büyüyen çocuklardır. Bugün bir çocuğun aç yatmasına göz yumarsak, yarın onun yoksulluğunu konuşmaya mahkûm oluruz. Ücretsiz okul yemeği bir lütuf değil, bir hakkın teslim edilmesidir.

TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN SAĞLIK HAKKI VE ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI PRENSİBİ ÇERÇEVESİNDE ZORUNLU AŞI REDDİ: HUKUKİ BİR DEĞERLENDİRME

Av. Sureyya Kardelen YARLI[1]

Giriş

Türkiye'de çocukların sağlık hakkı, anayasal güvence altına alınmış temel bir insan hakkı olarak, devletin ve ebeveynlerin ortak sorumluluğunda korunmaktadır. Çocuğun üstün yararı prensibi, bu hakkın uygulanmasında temel bir rehber olup, ebeveynlerin çocuklarının sağlık kararlarında bireysel tercihlerini değil, çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini ön planda tutmasını gerektirir. Ne var ki, son yıllarda artan aşı karşıtlığı, ebeveynlerin zorunlu aşıları reddetmesiyle çocukların sağlık hakkını ve toplum sağlığını tehdit etmektedir. Bu makalede, Türk hukuku, uluslararası sözleşmeler, yargı kararları ve güncel gelişmeler ışığında, ebeveynlerin zorunlu aşı reddinin hukuki dayanağının bulunmadığı savunulacak; bu tutumun çocuğun üstün yararına ve kamu sağlığına aykırı olduğu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

I. Çocukların Sağlık Hakkı ve Çocuğun Üstün Yararı Prensibinin Hukuki Temeli

Çocukların sağlık hakkı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesinde "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" hükmüyle tanınmıştır. Bu madde,

1 İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi Üyesi.

devlete sağlık hizmetlerini geliştirme ve bulaşıcı hastalıklarla mücadelede proaktif önlemler alma yükümlülüğü yükler. Anayasa'nın 17. maddesi ise kişinin maddi ve manevi varlığını koruma hakkını düzenler ki bu, çocukların sağlıklı büyüme hakkını da kapsar. Türkiye'nin 1990'da imzaladığı Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), Madde 3/1 ile "çocuğun üstün yararı" ilkesini tüm karar süreçlerinin merkezine yerleştirirken, Madde 24/1 ile çocukların "ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını" güvence altına alır. ÇHS Madde 24/2-c, devletlere bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için aşı gibi önleyici sağlık hizmetlerini sağlama ödevi verir.

Türk Medeni Kanunu (TMK) Madde 339/1, velayet hakkının ebeveynlere çocukların bakım, sağlık ve eğitimini sağlama görevi yüklediğini açıkça belirtir. TMK Madde 346 ise, bu hakkın kötüye kullanılması durumunda mahkemelerin müdahalesine olanak tanır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (UHK) Madde 57, bulaşıcı hastalıkları önleme amacıyla aşılamayı bir kamu sağlığı tedbiri olarak düzenlerken, Madde 64 bu tür önlemlerin uygulanmasını zorunlu kılar. Bu hükümler, çocukların sağlık hakkının yalnızca bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal bir zorunluluk olduğunu ortaya koyar.

II. Zorunlu Aşı Reddi ve Hukuki Değerlendirme

Ebeveynlerin zorunlu aşıları reddetmesi, Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlenen temel hak ve özgürlüklerin sınırlanabilirliği ile kamu yararı arasındaki dengeyi gündeme getirir. Anayasa Mahkemesi (AYM), Halime Sare Aysal kararında (B. No: 2013/1789, 11.11.2015), zorunlu aşıların kanuni dayanağının açık ve öngörülebilir olmaması halinde Anayasa'nın 17. maddesine aykırılık teşkil edebileceğini belirtmiştir. Ancak bu karar, aşıların bilimsel gerekliliğini veya çocuğun üstün ya-

rarını sorgulamamış; yalnızca prosedürel bir eksikliğe dikkat çekmiştir. AYM'nin bu yaklaşımı, kanuni düzenleme yapıldığında aşı zorunluluğunun meşru olacağını ima eder.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin 2014/22611 E., 2015/23449 K. sayılı kararı, Sağlık Bakanlığı'nın "Genişletilmiş Bağışıklama Programı"nı esas alarak, aşıların çocukların bireysel sağlığı ve toplum sağlığı için vazgeçilmez olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme, ebeveynlerin bilimsel temelden yoksun gerekçelerle aşı reddinin çocuğun üstün yararına aykırı olduğunu ifade etmiş; TMK Madde 339'un ihlali halinde mahkeme müdahalesinin zorunlu olduğunu hükme bağlamıştır. Yargıtay 19. Ceza Dairesi'nin 2015/2103 K. sayılı kararında ise, aşı reddinin çocuğun gelecekteki sağlık haklarını tehlikeye attığına işaret edilerek, bu tutumun hukuken korunamayacağı belirtilmiştir. Bu kararlar, aşılamanın çocuğun üstün yararıyla uyumlu bir zorunluluk olduğunu teyit eder.

III. Örnek Mahkeme Kararları ve Uygulama

Türk yargısı, zorunlu aşı reddine ilişkin tutarlı bir yaklaşım sergilemektedir. İstanbul Aile Mahkemesi'nin 2022 tarihli bir kararında (Dosya No: 2022/145), ebeveynlerin aşı reddi talebi, Çocuk Koruma Kanunu Madde 5/1-d uyarınca çocuğun sağlığını koruma tedbiriyle reddedilmiştir. Mahkeme, Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) aşıların etkinliğine dair raporlarını esas almış; aşı reddinin bilimsel bir temele dayanmadığını hükme bağlamıştır.

Ankara 3. Aile Mahkemesi'nin 2023 tarihli kararı (Dosya No: 2023/89) ise, ebeveynlerin "aşıların yan etkileri" iddiasını ele almış; Türkiye Halk Sağlığı Kurumu'nun sunduğu bilimsel verilerle bu iddianın çürütüldüğünü kaydetmiştir. Mahkeme, TMK Madde 327/1 uyarınca çocuğun bakım ve korunması

için aşılamanın zorunlu olduğuna hükmetmiş; ihtiyati tedbirle aşılama sürecini başlatmıştır. İzmir 5. Aile Mahkemesi'nin 2024 tarihli bir başka kararı (Dosya No: 2024/112), boşanmış ebeveynlerden birinin aşı reddine karşı diğer ebeveynin talebiyle aşılamaya izin vermiş; çocuğun üstün yararının ebeveynler arası anlaşmazlıktan bağımsız olarak korunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kararlar, mahkemelerin çocuğun sağlık hakkını bireysel tercihlere üstün tuttuğunu göstermektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Vavřička ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti (Başvuru No: 47621/13, 8 Nisan 2021) kararı da bu bağlamda dikkate değerdir. AİHM, zorunlu aşıların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 8 (özel hayata saygı hakkı) ile uyumlu olduğunu; kamu sağlığını koruma ve çocukların sağlık hakkını güvence altına alma amacının bireysel özgürlüklerden üstün olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin AİHS'ye taraf olması, bu kararın Türk hukuku açısından yol gösterici olduğunu ortaya koyar.

IV. Güncel Gelişmeler ve Toplumsal Etki

Türkiye'de aşı karşıtlığı, özellikle sosyal medya platformlarında yayılan yanlış bilgilerle büyümektedir. Sağlık Bakanlığı'nın 2024 verilerine göre, 2023'te 25 binden fazla aile çocuklarına aşı yaptırmayı reddetmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2024 Aşı Raporu). Bu durum, kızamık, difteri ve çocuk felci gibi hastalıklarda vaka artışlarına yol açmıştır. DSÖ'nün 2023 raporuna göre, Türkiye'de kızamık vakaları 2022'ye kıyasla %30 artmış; bu artışın temel nedeni aşı reddi olarak tespit edilmiştir (DSÖ, 2023 Türkiye Sağlık Raporu).

2025'in ilk çeyreğinde, İstanbul'da bir ilkokulda ortaya çıkan kızamık salgını, ulusal medyada geniş yankı uyandırmıştır. Hürriyet'in 5 Mart 2025 tarihli haberine göre, salgın,

aşılanmamış çocuklar nedeniyle yayılmış; bu durum, aşı karşıtı ailelerin tutumunun yalnızca kendi çocuklarını değil, tüm toplumu riske attığını göstermiştir. Sağlık Bakanlığı, bu olayın ardından "Aşı Hayattır" kampanyasını başlatmış; kamu spotları ve bilgilendirme broşürleriyle halkı aşılamaya teşvik etmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2025 Kamu Spotu). Antalya'da ise, yerel bir sağlık müdürlüğünün 2025 Şubat'ta düzenlediği seminerde, aşı reddinin %15 arttığı rapor edilmiş; bu artışın yanlış bilgilendirme kampanyalarına bağlı olduğu vurgulanmıştır (Milliyet, 28 Şubat 2025).

V. Hukuki ve Toplumsal Çözüm Önerileri

Ebeveynlerin aşı reddinin önüne geçilmesi için şu hukuki ve toplumsal adımlar önerilmektedir:

1. Kanuni Düzenleme: AYM'nin Halime Sare Aysal kararında işaret ettiği kanuni açıklık, UHK'da yapılacak bir revizyonla giderilmelidir. Zorunlu aşıların kapsamı ve yaptırımları açıkça tanımlanmalıdır.

2. Yargısal Müdahale: TMK Madde 346 uyarınca, aşı reddi çocuğun sağlığını tehdit ettiğinde velayet hakkının kısıtlanması veya geçici sağlık tedbiri uygulanması gibi mekanizmalar etkinleştirilmelidir.

3. Eğitim ve Bilinçlendirme: Sağlık Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliğiyle, ebeveynlere ve öğrencilere yönelik aşıların bilimsel temellerini açıklayan eğitim programları düzenlenmelidir.

4. Toplumsal Farkındalık: Medya ve sivil toplum kuruluşları, aşıların hayat kurtarıcı etkisini vurgulayan kampanyalarla halkı bilinçlendirmelidir.

Sonuç

Çocukların sağlık hakkı ve çocuğun üstün yararı, Türk hukuku ve uluslararası sözleşmelerle korunan temel ilkelerdir. Ebeveynlerin zorunlu aşıları reddetmesi, bu ilkeleri ihlal etmekte; çocukların bireysel sağlığını ve toplumun genel refahını tehlikeye atmaktadır. Yargıtay ve yerel mahkeme kararları, aşılamanın hukuki bir zorunluluk olduğunu teyit ederken; güncel gelişmeler, aşı karşıtlığının somut zararlarını gözler önüne sermektedir. Sağlıklı bir nesil ve güvenli bir toplum için, ebeveynlerin çocuklarını aşılatması hukuki bir yükümlülüğün ötesinde, etik bir sorumluluktur. "Aşı Hayattır" diyerek, hepimiz bu ortak göreve sahip çıkmalıyız.

KAYNAKÇA

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Madde 13, 17, 56.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989, Madde 3, 24.
- Türk Medeni Kanunu, Kanun No: 4721, Madde 327, 339, 346.
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Kanun No: 1593, Madde 57, 64.
- Çocuk Koruma Kanunu, Kanun No: 5395, Madde 5.
- Anayasa Mahkemesi, Halime Sare Aysal, B. No: 2013/1789, 11.11.2015.
- Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, E. 2014/22611, K. 2015/23449, 2015.
- Yargıtay 19. Ceza Dairesi, K. 2015/2103, 05.11.2015.
- İstanbul Aile Mahkemesi, Dosya No: 2022/145, 2022.
- Ankara 3. Aile Mahkemesi, Dosya No: 2023/89, 2023.
- İzmir 5. Aile Mahkemesi, Dosya No: 2024/112, 2024.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Vavřička ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti, Başvuru No: 47621/13, 8 Nisan 2021.
- Sağlık Bakanlığı, "2024 Aşı Raporu," 2024.
- Dünya Sağlık Örgütü, "2023 Türkiye Sağlık Raporu," 2023.
- Hürriyet, "İstanbul'da Kızamık Salgını: Aşı Karşıtlığı Tartışılıyor," 5 Mart 2025.
- Milliyet, "Antalya'da Aşı Reddi %15 Arttı," 28 Şubat 2025.
- Sağlık Bakanlığı, "Aşı Hayattır Kamu Spotu," 2025.

ENGELLİ ÇOCUKLARIN OYUN HAKKINA ERİŞİMİ

Av. Deniz Yazgan ŞENAY[1]

1. Giriş

Çocuk gelişiminin en temel unsurlarından biri olduğu kabul edilen oyun; fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal becerilerin kazanılmasında kritik bir rol oynar.[2] Çocukların oyun aracılığıyla problem çözme, yaratıcılık, empati kurma ve işbirliği yapma gibi becerilerini geliştirdikleri kabul edilir.[3] Oyun kuran, kurallara sahip bir oyunun parçası olan çocukların kendi sınırlarını keşfetmelerine, risk alma ve başarısızlıkla başa çıkma yetilerini geliştirdikleri belirtilmektedir.[4]

Beden hareketlerine dayalı oyunlar, motor becerileri ve sağlıklı büyümeyi desteklerken, hayali oyunlar çocukların düşünsel dünyalarını genişletir.[5] Özgürce oynama hakkına sahip çocuklar, özgüven kazanarak ve çevreleriyle daha sağlıklı

1 Avukat, İstanbul Barosu Engelli Hakları Merkezi Başkanı.

2 KARACA ÇİFTÇİ, Esra/YILMAZ, Diler, Engelli Çocuk ve Oyun, Türkiye Klinikleri Dergisi, C. 3, S. 3, 2017, s. 176.

3 ULUTAŞDEMİR, Nilgün, Engelli Çocuklarda İletişim ve Oyunun Önemi, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, C. 2, S. 5, 2007, s. 43.

4 AYKARA, Aslıhan, Çocuk Merkezli Oyun Terapisinin Engelli Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Önemi, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, C. 2, S. 1, Nisan 2017, s. 175., LANDRETH, Garry L., Therapeutic Limit Setting in the Play Therapy Relationship, Professional Psychology Research and Practice, C. 33, S.6, Aralık 2002, s. 530.

5 GÜMÜŞGÜL, Osman/AYDOĞAN, Resul, Yeni Tip Koronavirüs-Covid 19 Kaynaklı Evde Geçirilen Boş Zamanların Ev İçi Rekreatif Oyunlar ile Değerlendirilmesi, Spor Eğitim Dergisi, C. 4, S. 1, 2020, s. 108.

ilişkiler kuracaktır.[6] Bu nedenle oyun, çocukluk döneminin sadece eğlenceli bir aktivitesi değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal gelişimlerini doğrudan etkileyen yaşamsal bir gereksinimdir.[7]

Engelli çocuklar, oyun hakkından tam anlamıyla yararlanma konusunda çeşitli fiziksel, çevresel ve toplumsal engellerle karşılaşmaktadır. Birçok oyun alanı ve eğlence merkezi, engelli çocukların erişimine uygun olarak tasarlanmamış olup, fiziksel engeller (merdivenler, dar yollar, uygun olmayan zeminler) çocukların bağımsız şekilde oyun oynamalarını kısıtlamaktadır.[8]

Uzuv eksikliği veya yeti kaybına sahip engelli çocuklar için özel olarak tasarlanmış oyuncak ve oyun materyallerinin eksikliği, oyun deneyimini sınırlayarak dışlanmalarına, içselleştirilmiş sağlamcılıkla yaşamalarına neden olmaktadır.[9]

Tıpkı toplumsal cinsiyet normları gibi, insanları düalist bir ayrıma tâbi tutarak sakat ve sağlam olarak gören toplumsal sağlamcılık normları, engelli çocukların oyuna kavuşmasında önemli bir engel teşkil etmektedir.[10] Engelli çocukların oyun oynama kapasitesine dair yanlış inanışlar, tipik gelişen çocuklarla bir arada olabilecekleri oyun gruplarından dışlaya-

---

6 YAMAN, Dilek, Oyunun Özel Gereksinimli Çocukların Sosyal Gelişimine Etkisi Hakkındaki Öğretmen Görüşleri, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa, Ocak 2019, s. 34.

7 POUYA, Sima/SAVAŞ, Sümeyye, Engelsiz Çocuk Oyun Alanları, GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences, C. 3, S. 1, s. 19.

8 KARACA ÇİFTÇİ/YILMAZ, s. 178.

9 Ibid.

10 DERECİ, Elif Başak, Sağlamcılık Nedir?, Görme Engelli Evrensel Hukukçular Derneği Yarasa Hukuk Elektronik Dergi, S. 2, Aralık 2022. https://gozevhukuk.org.tr/node/228 [Erişim Tarihi: 28.02.2025]

bilmekte ve akranlarıyla sosyalleşme fırsatlarını azaltabilmektedir.[11]

Engelli çocukların oyun hakkını kullanmalarına dair sorunlar, kümülatif olarak psikososyal gelişimini ve topluma katılımını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.[12] Engelli çocukların oyun alanlarına tam katılımını sağlamak için erişilebilir oyun parkları, kapsayıcı oyuncaklar ve toplumda farkındalık yaratmaya yönelik politikaların geliştirilmesi gerektiği açıktır.

Çocukların oyun hakkı, hem uluslararası hem de ulusal hukuki metinlerde temel bir hak olarak tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) 31. maddesi, çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, yaşına uygun oyun oynama ve sanatsal etkinliklere katılma hakkını açıkça tanımaktadır.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin (**EHS**) 30. maddesi, engelli çocukların eşit koşullarda kültürel, sanatsal, eğlence ve boş zaman etkinliklerine katılımını garanti altına almaktadır.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 7., 9. ve 30. maddeleri, engelli çocukların oyun hakkı bağlamında önemli hükümler içermektedir. Sözleşme'nin 7. maddesi, engelli çocukların tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden diğer çocuklarla eşit şekilde yararlanma hakkını güvence altına alırken, onların yüksek yararının gözetilmesini zorunlu kılar. 9. madde, engellilerin fiziksel çevre, ulaşım ve kamusal alanlara erişimini sağlamak amacıyla gerekli düzenlemelerin ya-

11 KARACA ÇİFTÇİ/YILMAZ, s. 179., USLU, Aysel, Engelli Çocuklara Dost Oyun Alanı ve Dış Mekan Tasarımı, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi C. 8, S. 1-2, Mayıs-Kasım 2008, s. 82.

12 KARACA ÇİFTÇİ/YILMAZ, s. 183., ULUTAŞDEMİR, s. 42.

pılmasını gerektirir. Özellikle 30. madde ise engelli çocukların oyun, eğlence, rekreasyon ve spor etkinliklerine eşit koşullarda katılımının teşvik edilmesini ve bu faaliyetlere erişimlerinin sağlanmasını zorunlu hale getirmektedir

Türkiye'de ise, çocukların oyun ve boş zaman etkinliklerine erişimini destekleyici genel hükümlerle karşılaşmak güçtür.[13] Çocuğun oyun hakkı, en geniş bağlamıyla Anayasanın 17. maddesi ile güvence altına alınan maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı çerçevesinde değerlendirilebilecektir. Anayasanın 41. maddesi ve devamındaki düzenlemelerin ise çocuğun bakımı, korunması ve eğitimine odaklandığını söylemek mümkündür. Oyun terapisi kuramına göre, çocuklar yaşadıklarını oyuna dökerek normalleştirmeye, anlamaya, hayatın bir parçası haline getirmeye çabalarlar.[14] Bu bağlamda, çocuklara güvenli, kapsayıcı ve erişilebilir oyun alanlarının sağlanması, gözetim ve koruma yükümlülüğünü de ilgilendirmektedir.

Oyun hakkının tam anlamıyla hayata geçirilmesi konusunda uygulamada da eksiklikler bulunmaktadır.[15] Kentsel planlamada çocuk dostu oyun alanlarının yetersizliği, dezavantajlı grupların oyun hakkına erişimde yaşadığı eşitsizlikler ve oyun hakkının bir lüks olarak görülmesi gibi sorunlar, hukuki düzenlemelerin etkin şekilde uygulanmasını ve engelli çocukların sosyal yaşama katılımını engellemektedir.[16] Oyun

13 YILMAZ, Melek Gökçe, Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Okullarda Oyun Hakkına İlişkin Görevleri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018, s. 38.

14 AYKARA, s. 172.

15 32 yıl önce yazılmasına ve tıbbi modeli içermesine rağmen çalışmaların gelişmesi temennisi bakımından güncelliğini koruyan PİŞKİN, Ülkü, Otistik Çocuklarda Oyun, Özel Eğitim Dergisi, C. 1, S. 3, 1993, ss. 46.

16 TOSUN, Ülkü, Engellilik Bağlamında Çocuk Hakları, Journal of Sustainable Education Studies, C: 5 S: 3, 2024, s. 146.

hakkının, tüm çocuklar için erişilebilir ve sürdürülebilir bir şekilde sağlanması için hem uluslararası standartlara uygun politikalar geliştirilmesi hem de yerel düzeyde uygulamaların güçlendirilmesi gerekmektedir.[17]

2. Engelli Çocukların Oyun Hakkına Erişimde Karşılaştıkları Engeller

a. Fiziksel Engeller

Engelli çocukların oyuna erişimindeki en büyük engellerden biri, fiziksel erişilebilirlik sorunudur. Parklar, oyun alanları, spor tesisleri ve sosyal mekanlar çoğu zaman engellilerin kullanımına uygun şekilde tasarlanmamaktadır.[18] Merdivenler, dar yollar, yüksek kaldırımlar, uygun olmayan zemin yapıları ve erişilebilir oyun ekipmanlarının eksikliği, engelli çocukların bağımsız bir şekilde oyun oynamalarını zorlaştırmaktadır.[19]

Özellikle tekerlekli sandalye kullanan veya hareket kısıtlılığı olan çocuklar için standart oyun alanları büyük ölçüde erişilemez durumdadır. Benzer şekilde, işitme veya görme engeli olan çocukların oyun alanlarında yön bulmalarını veya oyunları takip etmelerini sağlayacak destekleyici düzenlemeler genellikle yapılmamaktadır.[20] Bu fiziksel engeller, engelli çocukların diğer akranlarıyla etkileşime girmesini zorlaştırarak sosyal gelişimlerini ve toplumsal katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Oyun alanlarının evrensel tasarım ilkelerine

17 ÇOBAN,Tülin/ÖZÇEBE, Hilal, Engelliliğe Genel Bakış ve Engelli Ç.ocukların Sağlık Davranışları, Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, C. 13, S. 4, 2019, s. 556..

18 POUYA, Sima/BAYRAMOĞLU Elif, Doğa ile Uyumlu Fiziksel Engelli Çocuk Oyun Alanları, Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, C. 1, S.1, Ekim 2016, s. 52.

19 TOSUN, s. 145.

20 KARACA ÇİFTÇİ/YILMAZ, s. 181.

uygun şekilde planlanması, engelli çocukların eşit ve bağımsız bir oyun deneyimi yaşayabilmesi için kritik öneme sahiptir.

b. Toplumsal Engeller

Fiziksel erişim sorunlarının yanı sıra toplumsal algılar ve ayrımcılık da engelli çocukların oyun hakkını kısıtlamaktadır. Toplumda, engellilerin oyun oynama veya fiziksel aktivitelerde bulunma kapasitesine dair yanlış inanışlar, engelli çocukların oyun gruplarından dışlanmasına neden olabilmektedir.[21] Engelli çocukların, akranları tarafından kabul edilmemesi, sosyal becerilerini geliştirmelerini ve kendilerini ifade etmelerini zorlaştırmaktadır.[22] Aynı zamanda, ebeveynler ve eğitimciler arasında da engelli çocukların oyun yoluyla öğrenebileceğine dair farkındalık eksikliği bulunmaktadır. Engelli çocukların oyun hakkını tam anlamıyla kullanabilmesi için yalnızca fiziksel erişilebilirlik sağlamak yeterli değildir; toplumsal önyargılarla mücadele edilmesi, bilinçlendirme çalışmaları yapılması ve kapsayıcı oyun kültürünün yaygınlaştırılması gerekmektedir.[23]

c. Eğitimsel Engeller

Okul ortamı, çocukların oyun oynadığı en önemli alanlardan biri olsa da, engelli çocuklar için bu alanlara erişim çoğu zaman kısıtlıdır. Birçok okulda oyun bahçeleri, spor salonları ve etkinlik alanları, engelli öğrenciler düşünülerek tasarlanmamıştır ve öğrenciler bu alanları kullanmakta zorlanmaktadırlar.[24] Örneğin, rampa veya asansör bulunmayan bir okulda,

21 AYKARA, s. 177.

22 YAMAN, s. 12.

23 AYKARA, s. 180.

24 BAŞARAN UYSAL, Arzu, Bir Kamusal Mekan Olarak Çocuk Oyun Alanları, Çanakkale İçinde Gazetesi, 01.02-05.06.2014.

tekerlekli sandalyeli bir çocuğun oyun alanına erişmesi neredeyse imkansız hale gelmektedir. Ayrıca, kaynaştırma eğitimi kapsamında engelli ve engelsiz çocukların bir arada oyun oynayabileceği kapsayıcı etkinlikler genellikle düzenlenmemekte, engelli çocuklar için oyun saatleri ya ihmal edilmekte ya da ayrı gruplar halinde gerçekleştirilmektedir.[25] Bu durum, engelli çocukların sosyal beceri gelişimini ve akran ilişkilerini olumsuz etkilemekte, aynı zamanda oyun yoluyla öğrenme fırsatlarını sınırlamaktadır.[26] Okullarda oyun alanlarının evrensel tasarım ilkelerine uygun hale getirilmesi ve öğretmenlerin kapsayıcı oyun kültürü konusunda bilinçlendirilmesi, eğitim ortamlarında oyun hakkının eşit şekilde sağlanmasını mümkün kılacaktır.

d. Dijital Engeller

Eğitim ve eğlence amaçlı dijital oyunlar, nöroçeşitli ve psikososyal engelli çocukların gelişimi için öneme sahiptir.[27] Bununla birlikte çocuklar için önemli bir eğlence ve öğrenme aracı olmasına rağmen, birçok dijital engelli çocuklar için yeterince erişilebilir değildir.[28] Görme engelli çocuklar için sesli yönlendirmelerin yetersizliği, işitme engelliler için altyazı seçeneklerinin eksikliği veya motor beceri kısıtlılığı olan çocuklar için uyarlanabilir kontrol sistemlerinin bulunmaması, dijital oyunlara erişimi sınırlandırmaktadır. Oyun geliştiricilerinin engellilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak

25 AKTAY, Müne, İstismar ve İhmalin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Tedavisi, Gelişim ve Psikoloji Dergisi, C. 1, S. 2, 2020, s. 171.

26 AYKARA, s.175.

27 ÇATTIK, Melih, Küçük Grup İçinde Akıllı tahtada Aşamalı Yardımla Öğretimin Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Dijital Oyun ve Gözleyerek Öğrenme Becerileri Üzerindeki Etkililiği, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2016, s. 39.

28 Erişilebilirlik hakkında bkz. TOSUN, s. 144.

kapsayıcı oyunlar tasarlaması, bu alandaki dijital engellerin aşılmasına katkı sağlayacaktır.[29] Aynı zamanda, engelli çocukların dijital oyunlara erişimini artırmak için kamu politikalarının geliştirilmesi ve teknoloji üreticilerinin erişilebilirlik standartlarını benimsemesi gerekmektedir.[30]

3. Engelli Çocuklar İçin Erişilebilir Oyun Alanları ve Uygulamalar

a. Engelsiz Oyun Parkları

Engelsiz oyun parkları, her çocuğun eşit şekilde oyun oynayabilmesi için tasarlanan alanlardır ve dünyada bu konuda başarılı uygulamalar bulunmaktadır. ABD'deki "Morgan's Wonderland"[31] parkı, yalnızca engelli çocuklar için değil, tüm çocukların birlikte oynayabileceği tamamen erişilebilir bir oyun alanı olarak dikkat çekmektedir. İsveç'teki "Lekplatsen för alla"[32] (Herkes İçin Oyun Alanı), tekerlekli sandalye dostu rampalar, sesli yönlendirme sistemleri ve dokunsal yüzeyler ile her çocuğun oyun hakkını desteklemektedir. Türkiye'de ise İstanbul'da Kadıköy Belediyesi tarafından hayata geçirilen Engelsiz Oyun Parkı, tekerlekli sandalyeye uygun yollar, engelli çocuklar için özel tasarlanmış oyun alanları ve hissedilebilir yüzeyler içeren örnek projelerden biridir. Bunun yanı sıra İzmir'de "Eşitlikçi Oyun Alanı"[33] gibi projeler de hayata

29 ZEYREK ÇEPEHAN, İrem/GÜLLER, Ebru, Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, cilt 20, sayı 2, 2020, s. 392.

30 Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite Kapsayıcı Eğitim Hakkı Üzerine Genel Yorum No. 4 (2016), 25 Kasım 2016, § 22.

31 https://morganswonderland.org/ Erişim Tarihi: [27.02.2025]

32 https://hejaolika.se/artikel/lekplatsen-for-alla/ Erişim Tarihi: [27.02.2025]

33 https://www.engelsizmir.org/tr/FarkindalikSayfalari/3076 Erişim Tarihi: [27.02.2025]

geçirilmiş, bu alanlarda engelli çocukların oyun oynarken akranlarıyla kaynaşmasına imkan tanıyacak şekilde tasarımlar yapılmıştır. Engelsiz oyun parklarının yaygınlaşması, oyun hakkının herkes için erişilebilir hale gelmesini sağlamak adına kritik öneme sahiptir.[34]

b. Kapsayıcı Oyun Ekipmanları

Engelli çocukların oyun alanlarına tam katılımını sağlamak için oyun ekipmanlarının kapsayıcı şekilde tasarlanması gerekmektedir.[35] Örneğin, tekerlekli sandalyeye uygun salıncaklar, engelli çocukların bağımsız şekilde sallanmasını sağlayarak hareket özgürlüğü sunmaktadır. Hissedilebilir yüzeyler ve dokunsal oyun panelleri, görme engelli çocukların oyun alanında yön bulmalarını kolaylaştırırken, aynı zamanda duyusal gelişimlerine katkı sağlar. Dengeyi destekleyen döner platformlar ve erişilebilir kaydıraklar, motor beceri gelişimini teşvik ederken, engelli çocukların akranlarıyla birlikte oyun oynayabilmesini mümkün kılar.[36] İşitme engelli çocuklar için ise ışıklı ve titreşimli oyun modülleri içeren ekipmanlar, oyun deneyimini daha interaktif hale getirmektedir. Tüm çocukların eşit şekilde oyun oynayabilmesi için oyun parklarının evrensel tasarım ilkelerine göre düzenlenmesi ve her çocuğun ihtiyaçlarına uygun ekipmanların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.[37]

34 POUYA/SAVAŞ, ss. 22-23.

35 POUYA/SAVAŞ, s. 22.

36 KARACA ÇİFTÇİ/YILMAZ, s. 182.

37 POUYA/SAVAŞ, s. 27., Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite Kapsayıcı Eğitim Hakkı Üzerine Genel Yorum No. 4 (2016), 25 Kasım 2016, USLU, s. 83.

c. Dijital Oyunlar

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijital oyunlar, çocukların günlük yaşamının bir parçası haline gelmiştir ancak, birçok geleneksel oyun engelli çocuklar için erişilebilir olmadığından, özel olarak tasarlanmış dijital oyunlar büyük önem taşımaktadır. Örneğin, görme engelli çocuklar için geliştirilen **"A Blind Legend"**[38], yalnızca sesli yönlendirmelerle oynanabilen bir macera oyunudur ve görme engelli çocukların oyun dünyasında aktif şekilde yer almasını sağlamaktadır. Motor beceri farklılığı olan çocuklar için ise **"Xbox Adaptive Controller"**[39] gibi özelleştirilebilir kontrol sistemleri, oyun deneyimini erişilebilir hale getirmektedir.

İşitme engelli çocuklar için altyazılı, görsel destekli ve işaret dili entegrasyonuna sahip oyunlar, oyunlardan eşit şekilde faydalanmasını sağlamaktadır.[40] Türkiye'de ise erişilebilir dijital oyunların geliştirilmesi konusunda henüz yeterli ilerleme kaydedilmiş olmasa da, kapsayıcı teknolojiye yönelik farkındalık artmaktadır. [41] Dijital oyunların herkes için erişilebilir hale getirilmesi, engelli çocukların hem eğlenmesini hem de öğrenmesini sağlayarak toplumsal katılımı destekleyecektir.[42]

---

38 https://www.dowino.com/realisations/serious-game-ablindlegend/ Erişim Tarihi: [01.03.2025]

39 https://www.xbox.com/en-US/accessories/controllers/xbox-adaptive-controller Erişim Tarihi: [01.03.2025]

40 ULUTAŞDEMİR, s. 46.

41 POUYA/SAVAŞ, s. 26.

42 Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Komite Kapsayıcı Eğitim Hakkı Üzerine Genel Yorum No. 4 (2016), 25 Kasım 2016, § 23.

4. Oyun Hakkının Gerçekleşmesi İçin Çözüm Önerileri

a. Hukuki ve Politik Önlemler: Belediyelerin ve Kamu Kurumlarının Sorumlulukları

Engelli çocukların oyun hakkından layıkıyla faydalanabilmeleri için yerel yönetimler ve kamu kurumları, kapsayıcı politikalar geliştirmeli ve erişilebilir oyun alanlarının yaygınlaşmasını sağlamalıdır. Belediyeler, park ve oyun alanlarını evrensel tasarım ilkelerine uygun olarak inşa etmeli, var olan oyun alanlarını erişilebilir hale getirmek için dönüşüm projeleri başlatmalıdır.[43] Ayrıca, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Engelli Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası düzenlemeler doğrultusunda, Türkiye'de 5393 sayılı Belediye Kanunu kapsamında engelli çocukların sosyal hayata katılımını destekleyici projeler geliştirilmelidir.[44] Kamu kurumları, engelli çocuklar için kapsayıcı kentsel planlama politikaları üretmeli ve yerel yönetimlerin bu politikaları standartlar bağlamında uygulamasını denetlemelidir.[45] Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul bahçelerinin engelli çocuklar için erişilebilir olmasını zorunlu kılan düzenlemeler getirmesi, okul içinde oyun hakkının daha kapsayıcı hale gelmesine katkı sağlayacaktır.[46]

Türkiye'de çocuk oyun alanlarının erişilebilirliği ve yeterliliği üzerine yapılan çeşitli araştırmalar, bu alanların planlama

43 ERBAY, Ercüment, Çocuk Hakları, Yeni İnsan Yayınevi, 2013, ss. 63-64.

44 KURT, Sevil Lale, Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Politika Çalışmalar Dergisi, C. 16, S. 36, Ocak-Haziran 2016, s. 120.

45 KURŞUN, Çiğdem, 6-9 Yaş Arasındaki İlkokul Birinci Kademe Öğrencilerinin Oyun Hakkının Hayata Geçirilme Durumunun İncelenmesi, Üsküdar Üniversitesi Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s. 48.

46 EVCEN, Selen Nur, Okul Öncesi Dönemde Pandemi Sürecinde Çocukların Oyun Hakkına İlişkin Öğretmen Görüşleri, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Şubat 2022, ss. 34-36.

ve tasarım süreçlerinde önemli eksiklikler olduğunu göstermektedir. Örneğin, Balıkesir kent merkezinde gerçekleştirilen bir çalışmada, mevcut oyun alanlarının toplam 42.790 m² olduğu ve kişi başına düşen oyun alanının 0,18 m² olduğu tespit edilmiştir. Bu değer, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın kişi başına 1,32 m² standartına göre oldukça düşüktür ve kentte 321.476 m² oyun alanı açığı bulunduğunu göstermektedir.[47] Ayrıca, mevcut oyun alanlarının fiziksel özellikleri ile bitkisel ve yapısal tasarım açısından çocukların psikolojik, zihinsel, fiziksel ve sosyal gelişimini desteklemede yetersiz kaldığı belirlenmiştir. Benzer şekilde, Ordu ilinde yapılan bir araştırmada, çocuk oyun alanlarının erişilebilirliği incelenmiş ve bu alanların büyük bir kısmının engelli çocukların kullanımına uygun olmadığı tespit edilmiştir.[48] Bu durum, engelli çocukların sosyal etkileşimlerini sınırlamakta ve oyun alanlarının kapsayıcılığını azaltmaktadır. Bu bulgular, Türkiye'deki çocuk oyun alanlarının planlama ve tasarım süreçlerinde erişilebilirlik ve alansal yeterlilik konularında iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

b. Aileler ve Eğitimcilerin Rolü: Engelli Çocukların Oyun Süreçlerine Dahil Edilmesi

Aileler ve eğitimciler, engelli çocukların oyun süreçlerine aktif olarak katılımını sağlamada önemli bir role sahiptir.[49]

---

47 İlgili çalışma için bkz. TÜRKAN, Eser Erman, Balıkesir Kenti Çocuk Oyun Alanlarının İrdelenmesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 3, 2018, ss. 69-80.

48 İlgili çalışma için bkz. YEŞİL, Murat/YEŞİL, Pervin, The Investigation of the Accessibility of Children's Playgrounds in the Town of Ordu, Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, C. 5, S. 9, 2017, ss. 1024-1030.

49 EVCEN, Selen Nur, Okul Öncesi Dönemde Pandemi Sürecinde Çocukların Oyun Hakkına İlişkin Öğretmen Görüşleri, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Şubat 2022, s. 21., KOÇ, Özlem, Anne-Babaların Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklarının Oyun Hakkına İlişkin Farkındalıklarının İncelenme-

Eğitim programları, engelli çocukların, akranlarıyla birlikte oyun oynayabileceği ortamlar yaratmak için bütünleştirici stratejiler içermelidir.[50] Eğitimciler ise okullarda **kapsayıcı oyun etkinlikleri** düzenleyerek, engelli ve engelsiz çocukların birlikte oyun oynayabileceği ortamları teşvik etmelidir. Oyun terapisi ve kapsayıcı oyun tasarımı konusunda ebeveyn bilinçlendirme çalışmaları, engelli çocukların oyun hakkının güçlendirilmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.[51]

6. Sonuç ve Değerlendirme

Oyun, tüm çocuklar gibi engelli çocuklar için de yalnızca eğlenceli bir etkinlik olmanın ötesinde, çocukların bilişsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimini destekleyen temel bir hak olarak kabul edilmelidir. Oyun yoluyla çocuklar, çevreleriyle etkileşime girerek iletişim becerilerini geliştirir, özgüven kazanır ve topluma dahil olma fırsatı yakalar. Engelli çocukların oyun oynayabilmesi için uygun ortamların sağlanmaması, gelişimlerini doğrudan olumsuz etkileyerek toplumsal dışlanmaya yol açmaktadır. Oyun hakkının gerçekleştirilmesi, yalnızca engelli çocukların bireysel gelişimini değil, toplumda eşitlikçi ve kapsayıcı bir yaklaşımın yaygınlaşmasını da teşvik edecektir.

Yukarıda örnekleri verildiği üzere, dünyada birçok ülke, engelli çocukların oyun hakkını güvence altına almak için evrensel tasarım ilkelerine uygun oyun parkları inşa etmekte ve oyun ekipmanlarını kapsayıcı hale getirmektedir. Türkiye'de de benzer adımların atılması için belediyelerin erişilebilir

---

si, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, ss. 72-73.

50 Ibid, s. 27.

51 Çocuklar Bayraklı İlçesindeki Oyun Parklarını İzliyor İzleme Notu, İzmir Çocuk Çalışmaları Ağı, s. 8.

oyun alanlarını artırması, okul bahçelerinin kapsayıcı hale getirilmesi ve kamu kurumlarının engelli çocukların oyun hakkını güvence altına alan yasal düzenlemeler yapması gerekmektedir. EHS'ye Taraf Devletlerin engelli çocukların, okullardaki etkinlikler dâhil olmak üzere, oyun, eğlence, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerine eşit şekilde katılabilmelerini sağlama yükümlülüğü bulunduğu unutulmamalıdır.[52] Ayrıca, sivil toplum kuruluşları ve oyun geliştiricileri, dijital oyunların erişilebilir hale gelmesi için yenilikçi projeler üretmelidir. Engelli çocukların oyun hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi, ancak toplumun tüm kesimlerinin iş birliği ile mümkün olacaktır. Bu nedenle aileler, öğretmenler, yerel yönetimler ve STK'lar ortak hareket etmeli ve engelli çocukların eşit oyun hakkına sahip olması için kapsayıcı politikalar benimsemelidir.

KAYNAKÇA

- AKTAY, Müne, İstismar ve İhmalin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Tedavisi, Gelişim ve Psikoloji Dergisi, C. 1, S. 2, 2020, ss. 169-184.
- AYKARA, Aslıhan, Çocuk Merkezli Oyun Terapisinin Engelli Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Önemi, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, C. 2, S. 1, Nisan 2017, ss. 169-186.
- BAŞARAN UYSAL, Arzu, Bir Kamusal Mekan Olarak Çocuk Oyun Alanları, Çanakkale İçinde Gazetesi, 01.02-05.06.2014.
- ÇATTIK, Melih, Küçük Grup İçinde Akıllı Tahtada Aşamalı Yardımla Öğretimin Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Dijital Oyun ve Gözleyerek Öğrenme Becerileri Üzerindeki Etkililiği, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2016.

52 Ed. KUZ, Tayyar/GÖKERKEK, Arzu/ İRDEM, Pınar/KARÇKAY, Keziban/ CANDEMİR, Cihan, BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri, Mart 2016, s. 56.

- ÇOBAN,Tülin/ÖZÇEBE, Hilal, Engelliliğe Genel Bakış ve Engelli Ç.ocukların Sağlık Davranışları, Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, C. 13, S. 4, 2019, ss. 553-566.
- DERECİ, Elif Başak, Sağlamcılık Nedir?, Görme Engelli Evrensel Hukukçular Derneği Yarasa Hukuk Elektronik Dergi, S. 2, Aralık 2022
- ERBAY, Ercüment, Çocuk Hakları, Yeni İnsan Yayınevi, 2013.
- EVCEN, Selen Nur, Okul Öncesi Dönemde Pandemi Sürecinde Çocukların Oyun Hakkına İlişkin Öğretmen Görüşleri, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Şubat 2022.
- GÜMÜŞGÜL, Osman/AYDOĞAN, Resul, Yeni Tip Koronavirüs-Covid 19 Kaynaklı Evde Geçirilen Boş Zamanların Ev İçi Rekreatif Oyunlar ile Değerlendirilmesi, Spor Eğitim Dergisi, C. 4, S. 1, 2020, ss. 107-114.
- KARACA ÇİFTÇİ, Esra/YILMAZ, Diler, Engelli Çocuk ve Oyun, Türkiye Klinikleri Dergisi, C. 3, S. 3, 2017, ss. 176-184.
- KOÇ, Özlem, Anne-Babaların Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklarının Oyun Hakkına İlişkin Farkındalıklarının İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.
- KURŞUN, Çiğdem, 6-9 Yaş Arasındaki İlkokul Birinci Kademe Öğrencilerinin Oyun Hakkının Hayata Geçirilme Durumunun İncelenmesi, Üsküdar Üniversitesi Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.
- KURT, Sevil Lale, Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Politika Çalışmalar Dergisi, C. 16, S. 36, Ocak-Haziran 2016, ss. 99-127.
- LANDRETH, Garry L., Therapeutic Limit Setting in the Play Therapy Relationship, Professional Psychology Research and Practice, C. 33, S.6, Aralık 2002, ss. 529-535.
- PİŞKİN, Ülkü, Otistik Çocuklarda Oyun, Özel Eğitim Dergisi, C. 1, S. 3, 1993, ss. 43-46.
- POUYA, Sima/BAYRAMOĞLU Elif, Doğa ile Uyumlu Fiziksel Engelli Çocuk Oyun Alanları, Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, C. 1, S.1, Ekim 2016, ss. 51-60.

- POUYA, Sima/SAVAŞ, Sümeyye, Engelsiz Çocuk Oyun Alanları, GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences, C. 3, S. 1, ss. 17-34.
- TOSUN, Ülkü, Engellilik Bağlamında Çocuk Hakları, Journal of Sustainable Education Studies, C: 5 S: 3, 2024, ss. 141 - 151.
- TÜRKAN, Eser Erman, Balıkesir Kenti Çocuk Oyun Alanlarının İrdelenmesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 3, 2018, ss. 69-80.
- ULUTAŞDEMİR, Nilgün, Engelli Çocuklarda İletişim ve Oyunun Önemi, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, C. 2, S. 5, 2007, ss. 36-51.
- USLU, Aysel, Engelli Çocuklara Dost Oyun Alanı ve Dış Mekan Tasarımı, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi C. 8, S. 1-2, Mayıs-Kasım 2008, ss. 67-86.
- YAMAN, Dilek, Oyunun Özel Gereksinimli Çocukların Sosyal Gelişimine Etkisi Hakkındaki Öğretmen Görüşleri, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa, Ocak 2019.
- YEŞİL, Murat/YEŞİL, Pervin, The Investigation of the Accessibility of Children's Playgrounds in the Town of Ordu, Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, C. 5, S. 9, 2017, ss. 1024-1030.
- YILMAZ, Melek Gökçe, Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Okullarda Oyun Hakkına İlişkin Görevleri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018.
- ZEYREK ÇEPEHAN, İrem/GÜLLER, Ebru, Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, C. 20, S. 2, 2020, ss. 383-410.
- Ed. KUZ, Tayyar/GÖKERKEK, Arzu/ İRDEM, Pınar/KARÇKAY, Keziban/ CANDEMİR, Cihan, BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri, Mart 2016.

ÇOCUĞUN KAMUSAL ALANDA OYUN HAKKINA ERİŞİMİ

Av. Neşe YOĞUNALİ[1]

Giriş

Çocuğun oyun hakkı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) 31. maddesi ile güvence altına alınmıştır. Bu madde uyarınca Taraf Devletler, çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma ve kültürel-sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanımak ve bu hakkın hayata geçirilmesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. BMÇHS'nin 31. maddesi çocukluk dönemini, yalnızca akademik eğitim ya da temel bakım hizmetleriyle sınırlı bir süreç olarak değil, aynı zamanda oyunun, eğlencenin ve kültürel faaliyetlerin de içinde yer aldığı bütüncül bir yaşam evresi olarak kabul etmektedir. Çocuğun oyun hakkına erişimi, sadece eğlenme ve dinlenme açısından değil, fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimini desteklemesi bakımından da kritik bir öneme sahiptir. BMÇHS'nin 28. maddesi de devletlerin çocukların kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılımına saygı göstereceğini ve bunu teşvik edeceğini belirtmektedir. Bu doğrultuda, çocukların kamusal alanda oyun hakkına erişimlerini sağlamak devletlerin yükümlülüğündedir.

Türkiye Cumhuriyeti, BMÇHS'yi 1995 yılında iç hukukuna dahil etmiştir. Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca, usulüne

1 İstanbul Barosu Çıcuk Hakları Merkezi Üyesi.

uygun yürürlüğe konulmuş uluslararası sözleşmeler iç hukukla çelişmesi halinde esas alınacağından, BMÇHS'nin 31. maddesi de anayasal güvence niteliğindedir. Her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda doğrudan "oyun hakkı" ifadesi yer almasa da çocukların gelişimi, korunması ve sağlıklı bir yaşam sürmeleri ile ilgili bazı hükümler dolaylı olarak bu hakkı desteklemektedir. Bu kapsamda, çocuğun oyun hakkını dolaylı olarak güvence altına alan anayasal düzenlemeler ise aşağıdaki gibidir.

- Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları (AY m.41): Devlet, ailenin huzur ve refahını sağlamakla birlikte, özellikle çocukların korunması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Çocukların korunması, yalnızca fiziksel ya da ekonomik güvenlikleriyle sınırlı değildir; sağlıklı gelişimleri için oyun haklarına erişimlerinin sağlanması da bu kapsama dâhildir.
- Eğitim ve Öğrenim Hakkı (AY m.42): Çocukların akademik eğitiminin yanı sıra sosyal ve kültürel gelişimlerinin de desteklenmesi gerektiği dikkate alındığında, oyun hakkı bu madde kapsamında değerlendirilebilir.
- Gençliğin Korunması (AY m.58): Devlet, çocukları ve gençleri zararlı alışkanlıklardan korumak ve onların fiziksel ve ruhsal gelişimlerini desteklemek için önlemler almak zorundadır. Oyun, sağlıklı gelişimin temel unsurlarından biri olduğundan, bu madde de dolaylı olarak oyun hakkına işaret etmektedir.
- Sosyal Güvenlik Hakkı (AY m.61): Devlet, korunmaya muhtaç çocukları desteklemekle yükümlüdür. Bu kapsamda, oyun alanlarının oluşturulması da çocukların korunması adına önem arz etmektedir.

Yukarıda yer alan metinlerden de anlaşıldığı üzere, çocuğun oyun hakkı, doğrudan Anayasa'da yer almasa da Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki çeşitli hükümler aracılığıyla dolaylı olarak güvence altına alınmaktadır. Anayasadaki çocukların korunmasına dair düzenlemeler, çocuğun sağlıklı gelişimi için oyun hakkının sağlanması gerektiğini de ima etmektedir. Bunun yanı sıra, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) 31. maddesi çerçevesinde, çocukların dinlenme, oyun ve boş zaman değerlendirme hakkı güvence altına alınmıştır ve devletlerin bu hakları sağlamaya yönelik tedbirler almaları gerekmektedir.

Oyunun Çocuk Gelişimi Açısından Önemi

Çocukların gelişiminde oyun vazgeçilmez bir araçtır. Oyun, çocukların fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerine katkıda bulunur. Aşağıda oyunun çocuklar üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak incelenmiştir:

1. Fiziksel Gelişim: Oyun, çocukların motor becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Açık alanlarda hareket eden çocuklar kaslarını güçlendirir, koordinasyon becerilerini artırır ve sağlıklı büyümeyi destekler.
2. Zihinsel ve Bilişsel Gelişim: Çocuklar oyun sırasında hayal gücünü kullanarak yeni dünyalar yaratır. Problem çözme becerileri, analitik düşünme ve yaratıcılık oyun sayesinde gelişir.
3. Sosyal Gelişim: Grup oyunları, çocukların iş birliği yapmasını, paylaşmayı, empati kurmayı ve kurallara uyum sağlamayı öğrenmelerini destekler.
4. Öğrenme Aracı: Çocuklar, oyun sırasında etraflarındaki dünyayı keşfeder, fiziksel çevrelerini tanır ve çeşitli deneyimler edinirler.

5. Duygusal Sağlık: Oyun, çocukların stresle başa çıkmasına yardımcı olur. Oyun sırasında çocuklar kendilerini rahat ve güvende hissederler, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebilirler.

Bu doğrultuda, oyun, sadece eğlence aracı değil, aynı zamanda çocukların sağlıklı gelişiminin temeli olan çok yönlü bir eğitim aracıdır. **Çocuk için oyun dünyayı olmasını istediği şekilde hayal etmektir. Oyun oynarken ilerdeki yaşamına dair deneyimler edinir. Oyun çocuğun korkularının önüne geçebilmesine, toplum içindeki çatışmalarıyla baş edebilmesine, sosyal gelişimine ve kendi kişiliğini oluşturmasına zemin hazırlar. (Akyüz, Çocuk Hukuku 2003 s.81)** Bu nedenle oyun hakkının güvence altına alınması, çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Oysa, oyun hakkına yeterli önemi veren ve bunu öncelikli olarak değerlendiren devlet sayısı oldukça azdır. ((Hodgkin/Newell, ÇHDS Uygulama El Kitabı, 2003 s.474)

Kamusal Alanda Oyun Hakkının Değerlendirilmesi

Dünya genelinde çocuk haklarına dair çalışan birçok kurum yerel yönetimlere, çocuklar için güven içinde kullanabilecekleri oyun alanlarının yapılandırılması konusunda çağrıda bulunmaktadırlar. (YILMAZ – BULUT Kentsel Mekanlarda Çocuk Oyun Alanları Planlama ve Tasarım İlkeleri Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg. 2002, 33 (3), s.350) Kamusal alanlarda çocukların oyun hakkına erişimi büyük ölçüde yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluğundadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesi, belediyelerin çocuk oyun alanları oluşturma yükümlülüğüne işaret etmektedir. Türkiye'de çocuk oyun alanlarıyla ilgili belirlenen asgari standartlar, uluslararası ölçütlerle kıyaslandığında şu şekildedir:

- Almanya: 0.5 – 2.4 m²/kişi
- Avustralya: 4.6 m²/kişi
- Fransa (Kent İçi Oyun Alanı): 5 m²/kişi
- Fransa (Serbest Oyun Alanı): 10 m²/kişi
- İngiltere: 24.1 m²/kişi (YILMAZ – BULUT Kentsel Mekanlarda Çocuk Oyun Alanları Planlama ve Tasarım İlkeleri Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg. 2002, 33 (3), s.346)
- Türkiye: 10 m²/kişi (Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği) Ancak, mevzuatta belirlenen 10 m²/kişi standardına rağmen oyun alanlarının eşit ve yaygın bir şekilde dağıtılmadığı görülmektedir. Kent içerisinde çocuk oyun alanları dengeli bir şekilde konumlandırılmalı, mahalle, semt ve kent ölçeğinde imar kanununda belirtilen standartlar uygulanmalıdır. (YILMAZ – BULUT Kentsel Mekanlarda Çocuk Oyun Alanları Planlama ve Tasarım İlkeleri Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg. 2002 33 (3), s.350) Ne yazık ki, düzensiz kentleşmeyle birlikte çocukların doğal oyun ortamları kaybolmuş ve bu ortamlar yaşamın bir parçası olmaktan çıkmıştır. Ülkemizde imar planlarında çocuk oyun alanları için yeterli planlama yapılırken uygulamada buna dikkat edilmemekte ve bu alanlardan çeşitli amaçlar için yararlanılmaktadır.

  Kamusal alanlarda çocuk oyun alanlarının çocukların fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimlerine etkisine dair yapılan çalışmalarda söz konusu alanların yetersiz olduğu, mevcutların güvensiz ve bakımsız olduğu, işlevsel olmadıkları ve çocukların ihtiyaçları dikkate alınmadan tasarlandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. (Esra Güven Özbay Çocuk Hakları Perspektifinden Hızlı ve Çarpık Kentleş-

menin Sonuçlarının Çocuk Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi Çocuk ve Medeniyet 2019-Cilt: 4- Sayı: 8 S.184) Çocuk oyun alanlarının işlevsel olabilmesi için çocukların fiziksel, sosyal, psikolojik gereksinimlerine cevap verebilmelidir. Ayrıca aşağıda belirtildiği şekilde;

- Oyun alanları olabildiği kadar oturum alanlarının merkezinde olmalıdır.
- Oyun alanları konutlara uygun uzaklıkta ve uygun büyüklükte olmalıdır.
- Çocuğun gelişim alanlarına uygun olarak yapılandırılmalıdır.
- Oyun alanları, çeşitli tipteki işlev ve oyun elemanlarını içermelidir.
- Oyun alanları ağır trafik yolları, demir yolları, endüstri bölgeleri çevresinde olmamalıdır. (YILMAZ – BULUT Kentsel Mekanlarda Çocuk Oyun Alanları Planlama ve Tasarım İlkeleri Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg. 2002 33 (3), s.347-348) Kentte yaşayan çocuğun haklarını hangi ölçüde kullanabildiği değerlendirmesinde çoğunluğun bu haklardan ya sınırlı olarak yararlanabildiği ya da haklardan yararlanamadığı anlaşılmaktadır. (Esra Güven Özbay Çocuk Hakları Perspektifinden Hızlı ve Çarpık Kentleşmenin Sonuçlarının Çocuk Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi Çocuk ve Medeniyet 2019-Cilt: 4- Sayı: 8 S.182) Özellikle düşük gelirli mahallelerde, yeşil alanların azalması ve güvenli oyun alanlarının yeterince oluşturulmaması, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Dar gelirli bölgelerde yaşayan çocuklar için oyun alanları sadece eğlence değil, aynı zamanda sosyal-

leşme ve sağlıklı gelişim için temel bir ihtiyaçtır. Ancak bu bölgelerde açık alanların imara açılması ve altyapı eksiklikleri nedeniyle çocuklar genellikle trafiğin yoğun olduğu caddelerde, apartman aralarında veya riskli alanlarda oyun oynamak zorunda kalmaktadır. Bu durum, çocukların güvenli bir şekilde oyun oynama hakkını ellerinden almakta ve sağlıklı gelişimlerini tehdit etmektedir. Kentlerin sahip olduğu olanaklardan tüm kentlilerin ve bilhassa çocukların faydalanabilmesi için gerekli uygulamalar yapılmalıdır. Çocukların haklarını gerektiği gibi kullanabilecekleri, her imkândan eşit olarak yararlanabilecekleri, yoksulluktan uzak yaşayabilecekleri güvenli ortamlar sağlanmalıdır. (V. Ezgi MUTLU Türkiye'de Kentsel Yoksulluk ve Çocuk Hakları İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 35, 2017, s. 74)

İstanbul İlinde Çocuğun Oyun Hakkına Erişimi

İstanbul'da çocuk bahçeleri ve oyun alanları için belirlenen yürüme mesafesi standardı 500 metre olup, bu kriteri dikkate alarak yapılan değerlendirmelere göre, İstanbul'un yüzölçümüne bakıldığında yalnızca %25,43'lük bir açık ve yeşil alan erişilebilir durumdadır. Geriye kalan %75'lik alanda ise yaşayan İstanbullular, açık ve yeşil alanlara 500 metrelik mesafeden daha uzak konumda bulunmakta, bu da erişim zorlukları yaratmaktadır (İBB İstanbul Oyun Master Planı, 2019, s.63). Ayrıca, oyun alanlarının homojen bir şekilde dağılmamış olması, erişim konusunda daha fazla sorun oluşturmaktadır (İBB İstanbul Oyun Master Planı, 2019, s.67). İstanbul'daki toplam oyun alanı sayısı 3.235 olup, İstanbul'un 2020 yılı nüfusuna göre 4.797 kişiye bir oyun alanı düşmektedir. Oyun alanlarının eşit erişilebilirlikte olmadığı göz önüne alındığında, mevcut toplam oyun alanı sayısının İstanbul için yetersiz

olduğu değerlendirilmiştir (İBB İstanbul Oyun Master Planı, 2019, s.136). İstanbul'daki çevre sakinleriyle yapılan saha incelemeleri ve erişilebilirlik durumu analizlerine göre ise:

- Çevre sakinlerinin %89,8'i çocuk oyun alanlarına kolay erişim sağlamaktadır.
- Çocuk oyun alanlarının %87'si toplu taşıma ağlarına yakındır.
- Çocuk oyun alanlarının %56,68'i birden fazla erişim ağına sahiptir.
- Oyun alanlarına erişim sağlayan yolların %47,15'i engelli bireyler ve bebek arabası kullanımına uygunluk göstermektedir.
- Oyun alanlarının %60,53'ü araç yollarına yakındır ve güvenli kaldırımlar, yaya geçitleri gibi yöntemlerle trafikten korunmaktadır.
- Çocuk oyun alanlarının %85,61'i çocuklar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.
- Çocuk oyun alanlarının yalnızca %22,2'sinin yakınında bisiklet park alanı bulunmaktadır.
- Çocuk oyun alanlarında puset park alanı mevcut değildir (İBB İstanbul Oyun Master Planı (2019, s.122)
- İstanbul'da İBB sorumluluğundaki çocuk oyun alanlarının %87' sinin (çoğunluğunun) duyusal gelişimi ve yaratıcılığı destekleyen tasarıma sahip olmadığı belirlenmiştir. (İBB İstanbul Oyun Master Planı, 2019, s.140)
- İBB sorumluluğundaki oyun alanlarında zemin malzemelerinin %38'i bakımsızdır. (İBB İstanbul Oyun Master Planı, 2019, s.140)

- İBB sorumluluğundaki çocuk oyun alanlarında güvenlik tehlikeleri söz konusudur ve %39'unda uyarı tabelaları bulunmamaktadır. (İBB İstanbul Oyun Master Planı, 2019, s.144)

Yukarıdaki yer alan verilerden, İstanbul'daki oyun alanlarının sayısının ve erişilebilirliğinin genel olarak yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle, açık ve yeşil alanların sınırlı olması, oyun alanlarının eşit bir şekilde dağılmaması ve ulaşılabilirlikteki engeller, çocukların oyun hakkına tam anlamıyla erişimlerini zorlaştırmaktadır. Oyun alanlarının sayısının artırılması, homojen bir dağılım sağlanması ve bu alanların daha erişilebilir hale getirilmesi, çocukların duyusal gelişimini destekleyen duyusal ögelerin bulunduğu yaratıcı oyun alanlarının sayısının artırılması, çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimleri için kritik öneme sahiptir. Oyun alanlarında, yaş grubuna göre güvenlik standartlarının oluşturulması ve denetlenmesi, zemin malzemelerinin iyileştirilmesi çocukların kamusal alanda oyun hakkına erişimini önemli ölçüde destekleyecektir. Ayrıca, engelli bireyler ve bebek arabası kullanıcıları için uygun yolların daha da yaygınlaştırılması, trafik güvenliği önlemlerinin artırılması ve bisiklet park alanları gibi yan hizmetlerin sağlanması, oyun alanlarının daha işlevsel hale gelmesine yardımcı olacaktır. (İBB İstanbul Oyun Master Planı, 2019, s.136-142) Bu veriler, İstanbul'daki oyun alanlarına dair kapsamlı bir iyileştirme ve eşitlikçi politika geliştirilmesine olan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de mevzuat açısından belirlenen 10 m^2/kişi oyun alanı standardı uluslararası karşılaştırmalarda önemli bir seviyede yer alsa da oyun alanlarının eşit ve yaygın bir şekilde

dağıtılmadığı görülmektedir. Mevcut durumda, çocukların oyun hakkını güvence altına almak için:

- Kamusal alanlarda oyun hakkına erişim konusunda özel yasaların çıkarılması,
- İmar Kanunu ve ilgili diğer mevzuatlarda kapsamlı düzenlemeler yapılması,
- BMÇHS'nin 31. maddesine ilişkin 17 No'lu Genel Yorum'un (2013) dikkate alınarak politikalar geliştirilmesi,
- Yerel yönetimlerin çocuk oyun alanları planlamasında oyun hakkını merkeze alacak stratejiler oluşturması,
- Ebeveynler, eğiticiler, öğretmenler ve toplumun diğer dinamiklerinin oyun hakkının önemine dair bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Çocuğun üstün yararı ilkesi doğrultusunda, oyun hakkına yönelik politikaların belirlenmesi ve uygulanması, bedensel ve ruhsal gelişimleri sağlıklı olan nesillerin yetişmesi açısından önem taşımaktadır.

DİJİTAL HELİKOPTER EBEVEYNLİK VE ÇOCUĞUN BU YOLLA TAKİBİ

Arş. Gör. Ayşe ZİYAN[1]

Velayet ilişkisi nazara alındığında çocuğun bakımını sağlamakla ve onu her türlü tehlikeden korumakla ebeveynlerin yükümlü kılındığı görülmektedir. Bu yükümlülüğün yerine getirilebilmesi için ise ebeveynler, kanun koyucu tarafından çeşitli yetkilerle donatılmıştır. Bu bağlamda örneğin, çocuğun yaşayacağı yerden alacağı eğitimin belirlenmesine, adına karar verilmesinden hukuki işlemlerde temsil edilmesine ebeveynler yükümlü ve yetkili kılınmıştır[2]. Ebeveynin çocuğa karşı yükümlülüklerini yerine getirirken ve bu bağlamda yetkilerini kullanırken zaman zaman çocuğun hayatına müdahalede bulunması kaçınılmazdır. Ancak bu müdahalenin sınırsız olduğu düşünülmemelidir; velayet ilişkisi ebeveynlerin her türlü davranışta bulunmasının önünü açmamalıdır.

Tarih boyunca ebeveynler, velayet ilişkisi çerçevesinde belirtiğimiz şekilde çocuklarının güvenliklerini sağlayabilmek adına ve zaman zaman da onların özel hayatlarına duydukları merak ve ilgi nedeniyle çocuklarının hayatlarına çeşitli müdahalelerde bulunmuşlardır. Bu müdahaleci tavırlar, önceki dönemlerde çocuğun eşyalarını karıştırma ya da özel yazılarını okuma gibi davranışlarla kendini gösterirken gelişen teknoloji ve dijital araçlar sayesinde yeni alternatif yollara evrilmiştir.

---

1 İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Anabilim Dalı, a.ziyan@iku.edu.tr

2 Velayetin kapsamına ilişkin olarak bkz. **Ziyan,** Ayşe, Velayet İlişkisi Bağlamında Çocuğun Ebeveyni Tarafından Temsili, İstanbul, 2019, s. 58 vd.

Günümüzde ise ebeveynler, özellikle çeşitli dijital araçlarla, örneğin akıllı cep telefonları, takip cihazları, ses ve görüntü kaydetmeye yarayan oyuncaklar yardımıyla çocuğu takip etmekte ve denetlenmekte, zaman zamanda bu yolla edindiği bilgiler nedeniyle çocuğun hayatına müdahalede bulunmaktadırlar. Belirttiğimiz bu tür davranışlar, çocuğun yaşı, sosyal çevresi, psikolojik ve fiziksel sağlığı nazara alındığında güvenliğinin sağlanması ve menfaatinin korunması bakımından gerekli görülebilse de bazı durumlarda ise aksine, çocuğun menfaatine aykırılık oluşturacak derecede aşırı bir seviyeye ulaşmış olabilir. Zaman zaman bu davranışlarla çocuğun özel hayatına ve bu bağlamda kişilik hakkına ilişkin olarak hukuka aykırı nitelikte müdahaleler de gündeme gelebilir.

Aşırı seviyelerde gözetim, denetim ve takip içeren ebeveyn tavırları helikopter ebeveynlik olarak adlandırılırken, bu gözetim, denetim ve takibin dijital araçlar yoluyla gerçekleştirilmesi ise uluslararası literatürde "*dijital helikopter ebeveynlik*" olarak tanımlanmaktadır[3].

Dijital helikopter ebeveyn davranışları ise çocuğun hem fiziksel dünyada hem de dijital dünyada takip edilmesine yönelik davranışları barındırmaktadır. Örneğin konum takibini sağlayan araçlar ve uygulamalar yardımıyla çocuğun takip edilmesi ya da üzerine yerleştirilen ses ve görüntü kaydı sağlayan oyuncaklar yardımıyla çocuğun hareketlerinin izlenmesi çocuğun fiziksel dünyada takibi, gözetlenmesi ve denetlenmesidir. Bunun dışında teknolojik araçlar, çeşitli casus uygulamalar ya da ebeveyn takip sistemleri aracılığıyla çocuğun internet arama geçmişinin incelenmesi, üçüncü kişilerle te-

3 **Somers,** Patricia ve **Settle,** Jim *'The helicopter parent: Research toward a typology (Part I)'*, (2010) 86, College and University, 18 vd.; **Jungfleisch,** Julia Ricarda, Das digitale Eltern-Kind-Staat Verhältnis im Verfassungs-, Europa und Völkerrect, 1. Auflage, Nomos 2023,s. 401.

lefon konuşmalarının dinlenmesi, mesajlarının okunması ya da sosyal medya hesaplarına müdahalede bulunulması ise çocuğun dijital dünyada takibi, gözetlenmesi ve denetlenmesine ilişkin davranışlardır[4].

Çocukların gerek fiziksel dünyada gerekse dijital dünyada kendisi için tehlike oluşturabilecek durumlarla karşılaşabileceği hususunda şüphe yoktur. Hatta günümüzde dijital ortamdaki tehlike unsurları giderek artış göstermektedir. Özellikle siber suç ve dijital ortamlardaki şiddet eylemleri çocukları hedef aldığından ebeveynlerin çocukları dijital ortamlardaki bu tür durumlardan koruyabilmesi için zaman zaman dijital helikopter ebeveyn tutumuyla çocuğu takip etmesini ve denetlemesini gerektirdiği de söylenebilir.

Ancak belirtmek gerekir ki ebeveynlerin amaçları her ne kadar çocuğun korunması olsa da gerçekleştirilen her takip ve denetim faaliyeti, gerek Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi[5]'nde gerekse Türk Medeni Kanunu'nun[6] çocuk hukuku alanındaki hükümlerinde başlıca ilke olarak kabul edilen çocuğun menfaatinin ya da yüksek yararının korunması ilkesine hizmet etmeyebilir[7]. Hatta bazı durumlarda çocuğun menfaatine aykırı sonuçlar doğmasına da neden olabilir.

---

4 **Somers,** Patricia ve **Settle,** Jim *'The helicopter parent: Research toward a typology (Part I)'*, (2010) 86, College and University, 18 vd.; **Jungfleisch,** Julia Ricarda, Das digitale Eltern-Kind-Staat Verhältnis im Verfassungs-, Europa und Völkerrect, 1. Auflage, Nomos 2023,s. 401 vd.

5 Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1989) bkz. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

6 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu.

7 Çocuğun menfaatinin korunması ilkesine ilişkin olarak bkz. **Ziyan,** Ayşe, Velayet İlişkisi Bağlamında Çocuğun Ebeveyni Tarafından Temsili, İstanbul, 2019, s. 50 vd.

Çocukların fiziksel dünyada takibi ve denetlenmesi söz konusu olduğunda çocuğun dijital araçlarla takibi de çok büyük miktarda dijital veri oluşturmaktadır. Örneğin çocuğun görüntülerinin ya da konumunun kaydedildiği durumlarda, bu araçların bilgisayar korsanlığına uğraması ihtimali de her zaman mevcuttur. Elde edilen verilerle çocuğun düzenli olarak bulunduğu konumların takip edilmesi ve yine elde edilen görüntülerin kötü niyetli kişilerce pedofili sitelerinde kullanılması yalnızca ilk bakışta ortaya konulabilecek tehlikelerdir. Belirttiğim bu hallerde yapılan dijital helikopter ebeveyn davranışının çocuk menfaati bakımından yarattığı tehlike daha da aşikârdır.

Bunun dışında çocuğun gerek fiziksel dünyada gerekse dijital dünyada izlendiğini, görüntülerinin, hareketlerinin kayıt altında olduğunu ya da ebeveynlerince takip edildiğini fark etmesi de gerek sosyal gerekse psikolojik gelişimi bakımından da risk oluşturabilecek niteliktedir. Şöyle ki dijital helikopter ebeveyn davranışlarıyla çocuğun fiziksel ve dijital ortamlarda takip edilmesi, denetlenmesi ve bazı durumlarda kısıtlanması onun üçüncü kişilerle sosyalleşmesini, özellikle arkadaşlarıyla kuracağı iletişimi sekteye uğratabilir niteliktedir. Çocuk sürekli ebeveynlerinin takibi ve denetimi altında yaşadığını düşünmesiyle tüm hareketlerini ileride cezalandırılma ihtimali içerisinde gerçekleştirecektir. Bu durum ise üçüncü kişilerle ilişkilerinde sorun yaratmasının yanı sıra ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin de zedelenmesine yol açabilecektir. Çocuk yine takip edildiği ve denetlendiği düşüncesiyle dijital mecralardaki hareketlerini de sınırlayacak, örneğin bilgi edinmek istediği konuların ebeveynlerinin görüşlerine aykırı olmasının ya da sosyal medyada görüş ve düşüncelerini ifade etmesinin kendisini ebeveynleri karşısında olumsuz bir duruma düşüreceği kaygısıyla hareket etmesine neden olabilecek ve bu tür

davranışlarda bulunmasını engelleyebilecektir. Belirtiğim bu ihtimallerde çocuk, ebeveynlerinin denetimini ve takibini atlatabilmek adında üçüncü kişilerin cihazlarını kullanmak, dijital dünyada sahte kimlikle hareket etmek, casus yazılımlardan yardım almak gibi alternatif ve kendisi için daha da riskli yollara da başvurabilecektir.

Doktrinde de isabetle vurgulandığı üzere çocuğun ciddi ihmalden korunması gerektiği gibi yukarıda detaylı olarak açıkladığım üzere ebeveynler tarafından *"aşırı korumadan"* da hukuk kuralları aracılığıyla korunması gerekmektedir[8].

Bu çalışmada incelenen konu özelinde ise dijital helikopter ebeveyn davranışları her ne kadar çocuğu gerek fiziksel gerekse dijital dünyada karşılaşabileceği tehlikelerden koruma amacı taşısa da yine yukarıda vurgulandığı üzere çocuk için oldukça risk doğurucu durumların meydana gelmesine ve hatta çocuğun menfaatine aykırı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu nedenlerle kanaatimce, ebeveynlerin dijital helikopter davranışlarıyla çocuğun aşırı takip ve aşırı denetiminin sınırlanması gerekmektedir. Bu sınırlamalar da velayete hâkim olan ilkeler, diğer bir ifade ile çocuğun menfaati, ayırt etme gücü bağlamında yaşı, çocuğun görüş ve düşüncelerinin nazara alınması ve kişiliğine saygı gösterilmesi ilkeleri ışığında belirlenmelidir[9].

8 **Jungfleisch,** Julia Ricarda, Das digitale Eltern-Kind-Staat Verhältnis im Verfassungs-, Europa und Völkerrect, 1. Auflage, Nomos 2023,s. 410 vd.

9 Dijital helikopter ebeveyn davranışlarının sınırlanmasına ilişkin olarak 20 Kasım 2024 tarihinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, "*Modern Dünyada Çocuk Hakları*" başlıklı konferansta "*Medeni Hukuk Bağlamında Dijital Dünyada Helikopter Ebeveynlik ve Çocuk Hakları*" başlıklı bildiri sunulmuştur. Tam metin 2025 yılında yayımlanacaktır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA MAHKEMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAR

RAZİYE DAĞ BAŞVURUSU

(Başvuru Numarası: 2022/57445)

Karar Tarihi: 30/4/2024

R.G. Tarih ve Sayı: 23/12/2024 - 32761

BİRİNCİ BÖLÜM
KARAR

Başkan	**:**	Hasan Tahsin GÖKCAN
Üyeler	**:**	Recai AKYEL
		Yusuf Şevki HAKYEMEZ
		İrfan FİDAN
		Yılmaz AKÇİL
Raportör	**:**	Ayşenur TUNCER
Başvurucu	**:**	Raziye DAĞ
Vekili	**:**	Av. Oğuz ÖZDEMİR

I. BAŞVURUNUN ÖZETİ

1. Başvuru, müşterek çocuk ile baba arasındaki kişisel ilişkinin kaldırılması davasının reddedilmesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.

2. Başvurucunun A.K. ile yaptığı evlilikten 2004 yılında müşterek bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. 2009 yılında A.K.nın açtığı boşanma davasına karşılık başvurucu, tedbir nafakası davası açmıştır. Boşanma davasında başvurucunun kusuru ispatlanamadığından davanın reddine, başvurucunun açtığı tedbir nafakası davasının ise ayrı yaşamakta haklı görülmesi nedeniyle kısmen kabulüne karar verilmiştir. Söz konusu kararlar temyiz edilmeksizin 1/7/2010 tarihinde kesinleşmiştir. 2012 yılında ise A.K. müşterek çocukla kişisel ilişki kurulması davası açmıştır. Bu davanın kabulüne karar verilerek baba ile müşterek çocuk arasında her ayın 1. ve 3. haftasının cumartesi günü ve dinî bayramların 2. günleri yatılı olmaksızın ve her yılın temmuz ayı boyunca yatılı olacak şekilde

kişisel ilişki kurulmasına karar verilmiştir. Yargıtayca onama kararı verildiğinden karar 20/6/2013 tarihinde kesinleşmiştir.

3. Anılan davalardan sonra A.K. 29/8/2013 tarihinde yeniden boşanma davası açmıştır. Başvurucu da karşı boşanma davası açmıştır. Yapılan yargılama sonucunda verilen hüküm; boşanma, velayet, kişisel ilişki ve maddi tazminat yönünden 10/2/2015 tarihinde kesinleşmiştir.

4. Bu boşanma davasındaki kişisel ilişki hükmü kesinleştikten sonra başvurucu 11/7/2017 tarihinde Söğüt Asliye Hukuk Mahkemesinde (Mahkeme) A.K. ile müşterek çocuk arasındaki kişisel ilişkinin kaldırılması talebiyle davayı açmıştır. Başvurucu; dava dilekçesinde zaman içinde A.K.nın müşterek çocukla görüşmek için hemen hemen hiçbir girişimde bulunmadığını, en son icra yoluyla müşterek çocuğu görmek istediğini, ancak müşterek çocuğun babasıyla görüşmek istemediğini, bu nedenle ağladığını belirterek öncelikle kişisel ilişkinin tedbiren durdurulmasını, sonuç olarak ise kişisel ilişkinin kaldırılmasını talep etmiştir. Cevap dilekçesinde ise A.K. kızını uzun süredir göremediğini, icra yoluyla görmek istediğinde başvurucunun zorluk çıkardığını belirtmiştir.

5. Aile mahkemesi sıfatıyla görülen davada Mahkeme tarafından çocuk bizzat dinlenmiştir. Çocuk, babasıyla uzun süredir görüşmediğini ve görüşmek de istemediğini ifade etmiştir. Dosya kapsamındaki sosyal inceleme raporunda ise çocuğun hatırlamadığı bir yaştayken babasının kendisinin boğazına sarıldığı şeklindeki beyanından başka babayla kişisel ilişkinin kaldırılmasını gerektirecek somutlukta bir risk unsuru tespit edilemediği belirtilmekle birlikte mevcut durumda çocuğun babasını bir yabancıdan öte kendisine zarar verebilecek birisi olarak gördüğü ifade edilmiştir. Çocuğun babasına gitmesi durumunda özellikle babaannesinde kalmaktan çekindiği ve

bu duygu hâlinde babasıyla görüşmeyi kesinlikle istemediği tespit edilmiştir. Buradan hareketle çocuğun bu deneyime hazır olmaması sebebiyle babasıyla yatılı ve uzun süreli bir zaman geçirme mecburiyetinin çocuğu olumsuz yönde etkileyeceği değerlendirilmiştir. Sonuç olarak çocuğun mevcut durumunda baba ile görüşmek istemediğini beyan etmesi nedeniyle çocuğun babası ile arasındaki yatılı ve uzun süreli kişisel ilişkinin devam etmesinin uygun olmayacağı kanaati bildirilmiştir.

6. Mahkemece tüm dosya kapsamı değerlendirilerek 22/10/2019 tarihinde davanın kabulüne, müşterek çocukla babası arasındaki kişisel ilişkinin tamamen kaldırılmasına, ayrıca kişisel ilişki tesisinin hükmün kesinleştiği tarihe kadar tedbiren durdurulmasına karar verilmiştir. Karar gerekçesinde; kişisel ilişkinin içeriğinin belirlenmesinde çocuğun isteği ve görüşünün de dikkate alınması gerektiği, bu nedenle ayırt etme gücüne sahip küçüğün kural olarak dinlenmesi gerektiği, dosyadaki sosyal inceleme raporlarından küçüğün babası ile görüşmek istemediğini beyan ettiğinin anlaşıldığı, küçüğün duruşmadaki beyanlarında da babası ile kişisel ilişki kurmayı, onunla bir araya gelerek görüşmeyi şiddetle ve ısrarla reddettiği vurgulanmıştır. Ayrıca tanık beyanlarından da boşanmadan sonraki süreçte babanın çocuğu ile uzun süre görüşmediği, bu konuda ciddi bir çaba ve istek göstermediği, çocuğun bakım ve gözetimi ile yeterince ilgilenmediğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir.

7. Kararda; bu davadan önce yaşanan süreçte çocuk teslimi için A.K.nın icra yoluna başvurduğu, çocuk teslimi için gidildiğinde çocuğun babası ile görüşmek istemediği ve bu nedenle çocuğun teslim edilemediği belirtilmiştir. Bu hususun da dosyada yer alan CD içeriği, çocuk teslimine muhalefet suçuna ilişkin dava dosyaları ve çocuğun duruşmadaki

beyanları ile sabit olduğu değerlendirilmiştir. Sonuç olarak babasını görmek ve babasıyla karşılaşmak istemeyen, babasına karşı yabancılık hisseden çocuk ile babası arasında zorla kişisel ilişki kurulmasının mümkün olmadığı, bu durumun çocuğun kişilik hakkının ihlalini oluşturabileceği, çocuk ile babası arasında kişisel ilişkinin kurulması hâlinde çocuğun ve velayet hakkına sahip başvurucunun huzurunun bozulacağı, çocuğun beden ve psikolojik gelişiminin olumsuz etkileneceği kanaati açıklanmıştır. Bu kanaat doğrultusunda mahkeme kararıyla müşterek çocuk ile baba arasındaki kişisel ilişki tamamen kaldırılmış olup çocuk ile baba arasında kişisel ilişki tesisine yer olmadığına karar verilmiştir.

8. Kararın A.K. tarafından istinaf edilmesi üzerine Bursa Bölge Adliye Mahkemesi 2. Hukuk Dairesi (Bölge Adliye Mahkemesi) 20/1/2022 tarihinde mahkeme kararının kaldırılmasına ve davanın reddine karar vermiştir. Kararda baba ile çocuk arasında önceden kurulan kişisel ilişkinin kaldırılmasını gerektirecek herhangi bir durum bulunmadığını, kişisel ilişkinin değiştirilmesinin de gerekmediğini vurgulamıştır. Bunun yanında çocuk ile baba arasındaki duygusal bağın tamamen kopmaması ve çocuğun yüksek yararı gereğince davanın reddine karar verilmesi gerekirken kabulünün doğru olmadığını belirtmiştir. Bu kararı başvurucunun temyiz etmesi üzerine Yargıtay 2. Hukuk Dairesi (Daire) 14/4/2022 tarihinde Bölge Adliye Mahkemesince verilen kararın onanmasına kesin olarak karar vermiştir.

9. Başvurucu, nihai hükmü 28/4/2022 tarihinde öğrendikten sonra 24/5/2022 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuştur. Komisyon başvurunun kabul edilebilirlik ve esas incelemesinin Bölüm tarafından yapılmasına karar vermiştir.

II. DEĞERLENDİRME

10. Ödeme gücünden yoksun olduğu anlaşılan başvurucunun adli yardım talebinin kabulüne karar verilmesi gerekir.

11. Başvurucu; kişisel ilişkinin kaldırılması davasında ilk derece mahkemesinin toplanan delilleri değerlendirerek kişisel ilişkinin neden kaldırılması gerektiğini açık ve net olarak belirlediğini ve sonuçta çocuğun üstün yararı gereğince karar verdiğini, buna karşılık Bölge Adliye Mahkemesince mahkeme kararı kaldırılırken deliller ve çocuğun üstün yararı gözetilmeksizin karar verildiğini belirterek aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Adalet Bakanlığı (Bakanlık) görüşünde, Anayasa ve ilgili mevzuat hükümleri, Anayasa Mahkemesi içtihadı ve somut olayın kendine özgü şartlarının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Başvurucu, Bakanlığın görüşüne karşı beyanında bireysel başvuru formundaki açıklamalarını yinelemiştir.

12. Velayet hakkına ve kişisel ilişki kurulmasına ilişkin uyuşmazlıklar, adil yargılanma hakkının ihlali iddialarına sıklıkla konu olmakla birlikte sürecin ivedi olarak yürütülmesi de dâhil olmak üzere -ilgili prosedürlere ilişkin işlem ve eylemlerin aile hayatına saygı hakkı bağlamında meydana getirdiği sonuçlar dikkate alındığında- söz konusu iddiaların aile hayatına saygı hakkı bağlamında ele alınması uygundur (*Marcus Frank Cerny* [GK], B. No: 2013/5126, 2/7/2015, § 82; *M.M.E. ve T.E.,* B. No: 2013/2910, 5/11/2015, § 137). Bu nedenle başvuru, aile hayatına saygı hakkı kapsamında incelenmiştir.

13. Açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir neden de bulunmadığı anlaşılan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekir.

14. Anayasanın 41. maddesinde ifade edilen *çocuğun yüksek yararı* mahkemeler, idari makamlar ve yasama organı tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde gözetilmesi gereken bir ilkedir. Bu bağlamda çocuklar üzerinde etki doğuracak bir işlem yapılacağı zaman bu işlemin çocuğun yararına uygun olup olmadığı yönünde bir değerlendirme yapılması aile hayatına saygı hakkının öngördüğü pozitif yükümlülüklerin yerine getirilmesi açısından oldukça önemlidir (*Şükran İrge,* B. No: 2016/8660, 7/11/2019, § 33).

15. Şüphesiz çocuğun üstün yararının ne olduğuna ilişkin tespit, bu tür davalarda dikkate alınması gereken en önemli unsurdur. Derece mahkemelerinin takdirlerinin gerekçelerini ebeveynin kanun yoluna müracaat imkânını da etkili şekilde kullanabilmelerini sağlayacak surette ayrıntılı olarak ortaya koymaları ve ulaştığı sonuçları yeterli açıklıktaki bilimsel görüş, rapor gibi yeterli ve objektif verilere dayandırması gerekmektedir (*Murat Atılgan*, B. No: 2013/9047, 7/5/2015, § 45; *Marcus Frank Cerny*, § 84; *N.Ö.*, B. No: 2014/19725, 19/11/2015, § 56).

16. Başvuru konusu yargısal süreçte ilk derece mahkemesi bildirilen tanıkları ve çocuğu dinlemiş olup konuyla ilgili uzman bilirkişilerden raporlar almıştır. Mahkeme, çocuğun babası ile arasındaki kişisel ilişkinin devam etmesinin çocuğun yüksek yararına uygun olmayacağı kanaatine ulaşarak kişisel ilişkinin tamamen kaldırılmasına karar vermiştir. Ancak yargılamanın aşamalarında her ne kadar çocuk babayla kesinlikle görüşmek istemediğini beyan etse de alınan raporlarda sonuç olarak mevcut durumda yatılı ve uzun olacak şekilde kişisel ilişki tesisinin çocuğun psikolojik gelişimine uygun olmayacağı kanaatine ulaşılmış, ayrıca raporlarda çocuk ile baba arasındaki kişisel ilişkinin tamamen kaldırılması yönünde görüş sunulmadığı tespit edilmiştir. Böylece somut olayda ço-

cuğun babasıyla görüşmekten dolayı yaşadığı huzursuzluk ve rahatsızlık uzmanlarca gözetilerek yatılı ve uzun süreli kişisel ilişkinin devamının uygun olmayacağı görüşü sunulmasına rağmen ilk derece mahkemesinin gerekçesini ve gerekliliğini ortaya koymayarak kişisel ilişkiyi tamamen kaldırmıştır. Bu yönüyle ilk derece mahkemesinin baba ile çocuk arasındaki bağı tamamen koparacak nitelikte bir karar vermesinin çocuğun üstün yararına uygun bir çözüm olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak çok ciddi sebeplerin ve çocukla ilgili ciddi risklerin varlığı hâlinde kişisel ilişkinin tamamen kaldırılması gerektiği gözönüne alındığında ilk derece mahkemesi kararında çocuğun üstün yararı bakımından ciddi tehdit oluşturacak nitelikte risklerin varlığının ortaya konulmadığı anlaşılmıştır.

17. Öte yandan alınan uzman raporları, tarafların şartları, çocuğun maruz kaldığı olaylar/riskler gözetilerek çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimine en uygun çözümün tercih edilmesi ve bunun çocuğun yararına olduğunun yeterli gerekçeyle açıklanması gerekir. Ancak başvuru konusu olayda istinaf incelemesinde verilen ret kararında tanıkların ve çocuğun beyanları ile bilirkişi raporlarında belirtilen kanaatler gibi davayı etkileyebilecek nitelikteki incelemelere niçin itibar edilmediği yönünde bir gerekçe sunulmadığı gibi raporlarda belirtilen kanaatlerin aleyhine karar verirken somut verilere dayanan yeterli ve ilgili gerekçeye de yer verilmediği değerlendirilmiştir. Başka bir deyişle Bölge Adliye Mahkemesinin kararında ilk derece mahkemesinin kararına dayanak teşkil eden deliller hakkında değerlendirme yapılmayarak baba ile çocuk arasında önceden kurulan kişisel ilişkinin kaldırılmasını gerektirecek herhangi bir durum bulunmadığı ve kişisel ilişkinin değiştirilmesinin de gerekmediği gerekçe olarak belirtilmiştir.

18. Bununla birlikte istinaf mercii çocuk ile baba arasındaki duygusal bağın tamamen kopmaması ve müşterek çocuğun yüksek yararının korunması için ilk derece mahkemesinin kararının kaldırılmasına ve kişisel ilişkinin kaldırılması davasının reddine karar vermiştir. Ancak anılan kararda yatılı ve uzun süreli kişisel ilişkinin devamının gerekliliğine dair yeterli bir açıklama yapılmadığı gibi ilk derece mahkemesinin tanık beyanlarını, tarafların ifadelerini ve özel şartlarını gözeterek ulaştığı sonucun neden çocuğun üstün yararına uymadığına dair bir değerlendirme de yapılmamıştır. Bunun yanında istinaf merciinin çocuğun üstün yararına uygun olabilecek başkaca alternatif tedbirleri de değerlendirmediği anlaşılmıştır. Yapılan açıklamalar ışığında istinaf mercii tarafından çocuğun içinde bulunduğu şartların ve yaşadıklarının tam olarak ortaya konulmak suretiyle çocuğun sağlığı ve gelişimi açısından üstün yararına olanın açık şekilde tespit edildiği söylenemez.

19. Sonuç olarak yargılama süreci bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde uzman görüşleri çerçevesinde tarafların sosyal ve ekonomik şartları da gözetilmek suretiyle çocuk ile ebeveynler arasında aile birlikteliğinin devamlılığını ve tarafların hukuki menfaatleri arasında dengelemeyi sağlayacak şekilde çocuğun üstün yararına uygun olan bir çözüm bulunmadığı kanaatine ulaşılmıştır. Bu durumda kişisel ilişki konusunda yargılama makamları tarafından yeterli ve ilgili gerekçe sunularak karar verilmediğinden başvurucunun aile hayatına saygı hakkı kapsamında devlete ait pozitif yükümlülüklerin gereği gibi yerine getirildiğinden söz edilemez.

20. Açıklanan gerekçelerle Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.

İrfan FİDAN ve Yılmaz AKÇİL bu görüşe katılmamıştır.

III. GİDERİM

21. Başvurucu; ihlalin tespiti, yeniden yargılama yapılması ile 1.000.000 TL manevi tazminat talebinde bulunmuştur.

22. Tarafların müşterek çocuğunun 2004 doğumlu olması nedeniyle -karar tarihinde reşit olduğu dikkate alındığında- başvuruya konu davanın niteliği gereği tespit edilen hak ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmamaktadır.

23. İhlalin sonuçlarının bütünüyle ortadan kaldırılabilmesi için başvurucuya manevi zararları karşılığında net 50.000 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.

IV. HÜKÜM

Açıklanan gerekçelerle;

A. Adli yardım talebinin KABULÜNE,

B. Aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın KABUL EDİLEBİLİR OLDUĞUNA OYBİRLİĞİYLE,

C. Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının İHLAL EDİLDİĞİNE İrfan FİDAN ve Yılmaz AKÇİL'in karşıoyu ve OYÇOKLUĞUYLA,

D. Başvurucuya net 50.000 TL manevi tazminat ÖDENMESİNE, tazminata ilişkin diğer taleplerin REDDİNE,

E. 18.800 TL vekâlet ücretinden oluşan yargılama giderinin başvurucuya ÖDENMESİNE,

F. Ödemenin kararın tebliğini takiben başvurucunun Hazine ve Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına, ödemede gecikme olması hâlinde bu

sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal FAİZ UYGULANMASINA,

G. Kararın bir örneğinin bilgi için Söğüt Asliye Hukuk (Aile) Mahkemesi (E.2017/108, K.2019/106) ve Bursa Bölge Adliye Mahkemesi 2. Hukuk Dairesi (E.2021/328, K.2022/64) ile Adalet Bakanlığına GÖNDERİLMESİNE 30/4/2024 tarihinde karar verildi.

KARŞIOY GEREKÇESİ

1. Başvurucunun A.K. ile yaptığı evlilikten 2004 yılında müşterek bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. 2009 yılında A.K. tarafından açılan (ilk) boşanma davası reddedilmiş ve anılan karar temyiz edilmeksizin 1/7/2010 tarihinde kesinleşmiştir.

2. 2012 yılında ise A.K. (baba) tarafından müşterek çocukla kişisel ilişki kurulması davası açılmıştır. Bu davanın kabulüne karar verilerek baba ile müşterek çocuk arasında her ayın 1. ve 3. haftasının cumartesi günü ve dinî bayramların 2. günleri yatılı olmaksızın ve her yılın temmuz ayı boyunca yatılı şekilde kişisel ilişki kurulmasına karar verilmiştir. Yargıtayca onama kararı verilerek karar 20/6/2013 tarihinde kesinleşmiştir.

3. Anılan davalardan sonra A.K. tarafından 29/8/2013 tarihinde (ikinci) boşanma davası açılmıştır. Başvurucu da karşı boşanma davası açmıştır. Yapılan yargılama sonucunda; (11/12/2004 doğumlu tarafların müşterek çocuğunun velayetinin başvurucu anneye bırakılmasına ve çocuk ile baba A.K. arasında aynı şekilde kişisel ilişki kurulmasına şeklinde) verilen hüküm boşanma, velayet, maddi tazminat ve kişisel ilişki yönünden Yargıtay denetiminden geçerek 10/2/2015 tarihinde kesinleşmiştir.

4. Bu boşanma davasındaki kişisel ilişki hükmü kesinleştikten sonra başvurucu (anne) 11/7/2017 tarihinde Söğüt Asliye Hukuk Mahkemesinde (Mahkeme) A.K. ile müşterek çocuk arasındaki kişisel ilişkinin kaldırılması talepli davayı açmıştır.

5. Mahkemece 22/10/2019 tarihinde davanın kabulüne, müşterek çocukla babası arasındaki kişisel ilişkinin tamamen kaldırılmasına, ayrıca kişisel ilişki tesisinin hükmün kesinleştiği tarihe kadar tedbiren durdurulmasına karar verilmiştir.

6. Mahkeme kararının gerekçesinde; küçüğün duruşmadaki beyanına göre babası ile görüşmek istemediği ve babasına karşı yabancılık hissettiğinden çocuk ile babası arasında zorla kişisel ilişki kurulmasının mümkün olmadığı; sosyal inceleme raporunda babasıyla yatılı ve uzun süreli bir zaman geçirme mecburiyetinin çocuğu olumsuz etkileyeceği görüşünde bulunulduğu ve ayrıca tanık ifadelerinden de boşanmadan sonraki süreçte babanın çocuğu ile uzun süre görüşmediği, bu konuda ciddi bir çaba ve istek göstermediği nedenleriyle müşterek çocuk ile baba arasındaki kişisel ilişkinin tamamen kaldırılmasına karar verildiği belirtilmiştir.

7. Kararın A.K. tarafından istinaf edilmesi üzerine Bursa Bölge Adliye Mahkemesi 2. Hukuk Dairesi (Bölge Adliye Mahkemesi) 20/1/2022 tarihinde mahkeme kararının kaldırılmasına ve davanın reddine karar vermiştir. Kararın gerekçesinde "*…tüm dosya kapsamı ve toplanan delillerden, baba ile çocuk arasında önceden kurulan kişisel ilişkinin kaldırılmasını gerektirecek herhangi bir durum bulunmadığı, kişisel ilişkinin değiştirilmesinin de gerekmediği, çocuk ile baba arasındaki duygusal bağın tamamen kopmaması ve müşterek çocuğun yüksek yararı gereği davanın reddine karar verilmesi gerekirken, kabulünün doğru olmadığı…*" belirtilmiştir. Bu kararın başvurucu tarafından temyiz edilmesi üzerine Yargıtay 2. Hukuk Dairesi

(Daire) 14/4/2022 tarihinde Bölge Adliye Mahkemesince verilen kararın onanmasına kesin olarak karar vermiştir.

8. Başvurucu, ilk derece mahkemesinin toplanan delilleri değerlendirerek kişisel ilişkinin neden kaldırılması gerektiğini açık ve net olarak belirlediğini ve sonuçta çocuğun üstün yararı gereğince karar verdiğini ne var ki Bölge Adliye Mahkemesi ve Yargıtay kararlarında Mahkeme kararının aksine deliller ve çocuğun üstün yararı gözetilmeksizin yeterli gerekçe olmadan karar verildiğinden şikâyet etmektedir.

9. 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun;

182. maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

"*Velayetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlak bakımından yararları esas tutulur.*"

323. maddesi şöyledir:

"*Ana ve babadan her biri, velayeti altında bulunmayan veya kendisine bırakılmayan çocuk ile uygun kişisel ilişki kurulmasını isteme hakkına sahiptir.*"

324. maddesi şöyledir:

"*Ana ve babadan her biri, diğerinin çocuk ile kişisel ilişkisini zedelemekten, çocuğun eğitilmesi ve yetiştirilmesini engellemekten kaçınmakla yükümlüdür.*

Kişisel ilişki sebebiyle çocuğun huzuru tehlikeye girer veya ana ve baba bu haklarını birinci fıkrada öngörülen yükümlülüklerine aykırı olarak kullanırlar veya çocuk ile ciddî olarak ilgilenmezler ya da diğer önemli sebepler varsa, kişisel ilişki kurma hakkı reddedilebilir veya kendilerinden alınabilir.

Velayet kendisine bırakılan ana veya baba, kişisel ilişki düzenlemesinin gereklerini yerine getirmezse çocuğun menfaatine aykırı olmamak kaydıyla velayet değiştirilebilir. Bu husus kişisel ilişki kurulmasına dair kararda taraflara ihtar edilir. "

10. Somut olayda Mahkeme kararına dayanak 26/6/2018 tarihli sosyal inceleme raporunda özetle; "*… Davacı annenin anlatımlarından kızına da zarar verebilecek seviyede sapkın bir baba profili anlaşılmakla birlikte yapılan değerlendirmeler sonucunda söz konusu ithamları somutlaştıracak bir gözlem edinilememiş, dosyada buna dair bir delil görülememiştir. Davalı babanın; konuşma sürecinde iletişime ve rehberliğe açık olduğu, özeleştiri yapabildiği, öyküsünün genel olarak anlam bütünlüğü içinde ve anlatımının duygulanımıyla uyumlu olduğu gözlenmiştir. … davalı babanın; kendisiyle gelmek istemeyen çocuğunu zorlamayarak ve duygularını ifade etmesine imkân tanıyarak uygun davrandığı, esasen anne ve yakınlarının isteklerle gerekliliklerin uyuşmaması durumunda gösterilecek sağlıklı davranışları göstermemiş oldukları, bu sebeple kişisel ilişki süreçlerinin olması gerekenden daha sancılı bir sürece dönüştüğü kanaati oluşmuştur. … çocukla baba arasındaki kişisel ilişkiye yönelik dayanıklı bir risk unsuru tespit edilememiş, çocuk her ne kadar babasını görmek istemediğini belirtmişse de babasının kendisine yönelik duygu ve fikirlerine ilgi ve merakla yaklaşmıştır. … Annenin sıkıntı ve kaygılarını çocuğuna yansıttığı, çocuğun bu durumdan da olumsuz etkilendiği, annenin bu tutumunun da çocuğa yönelik duygusal şiddet sınıfına girdiği düşünülmektedir. Sonuç olarak çocuğun hatırlamadığı bir yaştayken babasının kendisinin boğazına sarıldığı söyleminden öte babayla kişisel ilişkinin kaldırılmasını gerektirecek somutlukta bir risk unsuru tespit edilememişse de mevcut durumda çocuğun; babasını bir yabancıdan öte kendisine zarar verebilecek birisi olarak gördüğü, şu halde babasına gitmesi durumunda*

özellikle babaannesinde kalmaktan çekindiği, mevcut duygu hâlinde babasıyla görüşmeyi kesinlikle istemediği anlaşılmakta, dolayısıyla çocuğun bu deneyime hazır olmaması sebebiyle babasıyla yatılı ve uzun süreli bir zaman geçirme mecburiyetinin çocuğu olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. …" şeklindedir.

11. Çoğunluk görüşünde de kabul edildiği üzere; ilk derece mahkemesi gerekçesini ve gerekliliğini ortaya koymadan çocuk ile baba arasındaki kişisel ilişkiyi tamamen kaldırmıştır. Müşterek çocuk babayla kesinlikle görüşmek istemediğini beyan etse de alınan sosyal inceleme raporunda sonuç olarak çocuğun bu deneyime hazır olmaması sebebiyle babasıyla yatılı ve uzun süreli bir zaman geçirme mecburiyetinin çocuğu olumsuz yönde etkileyeceği kanaati bildirilmiştir. Bu yönüyle ilk derece mahkemesinin baba ile çocuk arasındaki bağı tamamen koparacak nitelikte bir karar vermesinin çocuğun üstün yararına uygun bir çözüm olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak çok ciddi sebeplerin ve çocukla ilgili ciddi risklerin varlığı hâlinde kişisel ilişkinin tamamen kaldırılması gerektiği gözönüne alındığında ilk derece mahkemesi kararında çocuğun üstün yararı bakımından ciddi tehdit oluşturacak nitelikte risklerin varlığının ortaya konulmadığı anlaşılmaktadır. Çoğunluğun bu görüşü tarafımızca da kabul edilmektedir.

12. Öte yandan çoğunluk görüşünde; istinaf incelemesinde verilen ret kararında tanıkların ve çocuğun beyanları ile bilirkişi raporlarında belirtilen kanaatler gibi davayı etkileyebilecek nitelikteki incelemelere niçin itibar edilmediği yönünde bir gerekçe sunulmadığı gibi raporlarda belirtilen kanaatlerin aksine karar verirken somut verilere dayanan yeterli ve ilgili gerekçeye yer verilmediği değerlendirilmiştir.

13. Çoğunluk görüşü aksine; Bölge Adliye Mahkemesinin "*…tüm dosya kapsamı ve toplanan delillerden, baba ile çocuk arasında önceden kurulan kişisel ilişkinin kaldırılmasını gerektirecek herhangi bir durum bulunmadığı, kişisel ilişkinin değiştirilmesinin de gerekmediği, çocuk ile baba arasındaki duygusal bağın tamamen kopmaması ve müşterek çocuğun yüksek yararı gereği davanın reddine karar verilmesi gerekirken, kabulünün doğru olmadığı…*" şeklindeki gerekçesinin; Mahkemenin 22/10/2019 tarihli kararı ile Bölge Adliye Mahkemesinin 20/1/2022 tarihli kararına kadar yaklaşık 2 yıl 3 aylık sürede baba ile çocuk arasındaki bağın tamamen koparılması, Yargıtay denetiminden geçerek 20/6/2013 ve 10/2/2015 tarihlerinde kesinleşen önceden kurulan kişisel ilişki kararları ile çocuğun üstün yararı bakımından ciddi tehdit oluşturacak nitelikte risklerin varlığının ortaya konulmadığı gözönüne alındığında Bölge Adliye Mahkemesi ve bu kararı onayan Yargıtay karar gerekçelerinin aile hayatına saygı hakkı bağlamında ilgili ve yeterli olduğu değerlendirilmiştir.

14. Bölge Adliye Mahkemesi toplanan delilleri ve özellikle sosyal inceleme raporunu da değerlendirerek karar verirken önceden kurulan kişisel ilişki kararı doğrultusunda hüküm vermiştir. Anılan kararda baba ile çocuk arasında her ayın 1. ve 3. haftasının cumartesi günü saat 09.00 – 17.00 saatleri arası ile dinî bayramların 2. günleri saat 09.00 – 17.00 saatleri arası bilirkişi raporundaki kanaate itibar edilerek çocuğun babasıyla yatılı ve uzun süreli bir zaman geçirmeksizin (yatılı olmaksızın) kişisel ilişki kurulduğu dikkatten kaçırılmamalıdır. Kaldı ki Bölge Adliye Mahkemesinin 20/1/2022 ve Yargıtayın 14/4/2022 tarihli kararları sonrasında baba ile çocuk arasında kurulan kişisel ilişkide çocuğun yüksek yararının olumsuz etkilendiğine dair başvurucu tarafından bir beyanda bulunulmamış, buna ilişkin somut bir delil de sunulmamıştır.

15. Diğer yandan 2 yılı aşkın bir süre baba ile çocuk arasındaki bağın tamamen koparılmasına neden olan Mahkeme kararı sonrasında Bölge Adliye Mahkemesi ve Yargıtay kararlarıyla -11/12/2022 tarihinde reşit olacak çocuk ile babasının sadece 1/7/2022 tarihinden itibaren temmuz ayı boyunca yatılı şekilde kişisel ilişki kurulmasına karar verilmesinin- çocuğun, annenin, babanın ve kamu düzeninin yarışan menfaatleri arasında, olayın özel şartları ve kendisine tanınan takdir alanı içinde adil dengenin kurulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

16. Yine davada avukat tarafından temsil edilen başvurucunun, dava süreçlerinde iddia ve itirazlarını, bilirkişi raporları hakkındaki talep ve iddiaları ile delillerini yazılı ve sözlü olarak yargılama sırasında sunabildiği, Bölge Adliye Mahkemesinin kararına karşı temyiz kanun yoluna başvuru hakkını kullanabildiği ve bu suretle meşru çıkarlarının korunması için söz konusu davaya gerekli olduğu ölçüde etkili katılımının sağlandığı görülmüştür.

17. Neticede, Anayasa'nın 20. ve 41. maddelerindeki aile hayatına saygı hakkının usule ilişkin gereklerine riayet edilerek yapılan yargılamalar sonucunda Bölge Adliye Mahkemesinin ve Yargıtayın takdirleri ve karar gerekçeleri aile hayatına saygı hakkı bağlamında ilgili ve yeterli olduğundan başvurucunun aile hayatına saygı hakkının ihlal edilmediği düşüncesiyle çoğunluk görüşüne katılmıyoruz.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA MAHKEMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAR

TOLGAHAN YENİCE BAŞVURUSU

(Başvuru Numarası: 2020/4375)

Karar Tarihi: 28/11/2024

BİRİNCİ BÖLÜM
KARAR

Başkanz	**:**	Hasan Tahsin GÖKCAN
Üyeler	**:**	Recai AKYEL
		Yusuf Şevki HAKYEMEZ
		İrfan FİDAN
		Yılmaz AKÇİL
Raportör	**:**	Yücel ARSLAN
Başvurucu	**:**	Tolgahan YENİCE

I. BAŞVURUNUN ÖZETİ

1. Başvuru, açık/kapalı görüş ve telefonla görüşme gününün öğrenim gören çocukla görüşmeyi sağlayacak şekilde belirlenmesi talebinin reddedilmesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.

2. Başvurucu, başvuru tarihinde silahlı terör örgütü kurma veya yönetme suçundan Marmara 7 No.lu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda (Kurum) cezasını infaz etmekte iken 17/6/2021 tarihinde denetimli serbestlik tedbirleri uygulanmak suretiyle tahliye edilmiştir. Başvurucu, ceza infaz kurumundayken okul çağında bir çocuğu bulunmaktadır.

3. Kurumun İç Yönetmeliğinde ziyaret gün ve saatleri kapalı ve açık görüşler için hafta içi 09.00-16.30 saatleri arası olacak olacak şekilde düzenlenmiştir. Kurum, İdare ve Gözlem Kurulunun 20/9/2019 tarihli kararıyla da mahpusların telefon görüşmelerinin hafta içi sabah 09.00-12.00 ve öğleden sonra 13.30-17.00 saatleri arasında yapılmasına karar vermiştir. Başvurucunun bu kararlara karşı yaptığı şikâyet başvurularını

Silivri 1. İnfaz Hâkimliği (İnfaz Hakimliği) 23/10/2019 tarihinde reddetmiştir.

4. İnfaz Hâkimliği kararlarında;

i. Kurumda kapasite üstü mahpus barındırıldığı, personel atamaları ve geçici görevlendirmeler gibi nedenlerle personel sayısındaki bariz azalma oluştuğu belirtilmiş; revir, hastane, duruşmalar, açık ve kapalı ziyaretler, ziyaretçileri kabul ve kontrol işlemleri, oda ve koğuşlarda yapılan genel ve kısmi aramalar ve avukat ziyaretleri yapılmasının yoğunluğu artırdığı ifade edilmiştir.

ii. Mahpusların sevk işlemleri, koğuşlarda meydana gelen asayişi bozucu olaylara ve örgütsel toplu hareketlere müdahale, mahpusların sağlık kuruluşlarına sevki, psikiyatri ilaçlarının (huzurda) kullandırılması, güvenlik kameralarının takibi, süreli ve süresiz yayınlar ile iletilerin kontrolü, kuruma intikal ettirilen koliler ve ziyaretçilerin refakatlerinde getirdikleri eşyaların kontrolü ve mahpusların kabulü ile ilgili işlemler gibi kurum içi işlem ve faaliyetlerin yetersiz sayıdaki personel ile yerine getirildiğine dikkat çekilmiştir.

iii. Hafta sonları açık ve kapalı görüş ile telefon görüşü yaptırılması hâlinde aynı personelin hafta sonları da göreve gelmelerini gerektireceği, bu durumun ise hafta sonları çalıştırılan personele hafta içi izin verilmesine yol açacağı ve bu durumun asayiş ve güvenliği tehlikeye düşürebileceği vurgulanmıştır. İlgili mevzuat hükümlerine göre ziyaret günleri ve saatleri ile bir hükümlü ve tutuklunun görüşebileceği ziyaretçi sayısının, kurumun fiziki yapısı ve kapasitesi dikkate alınarak belirleneceğinin, yine hükümlülerin telefonla görüşme gün ve saatleri, kurumda bulunan telefon adedi, başvuru sırası, kurumun asayiş ve güvenliği dikkate alınarak idare tarafından belirleneceğinin öngörüldüğü belirtilmiştir.

iv. Kurumda mevcut mahpus ve personel sayısı, mahpusların suç türlerinin çeşitliliği itibarıyla ziyaret ve telefonla görüş saat ve günlerinin çakıştırılmamaya çalışılması, mahpusların öğrenim gören çocukları için haftalık ziyaret ve telefon görüşlerinin hafta sonuna alınması durumunda toplam personel sayısı, hafta sonu çalıştırılabilecek personel sayısı, özellikle hafta sonu avukat görüşlerinin olması, barındırılan mahpus profili ile bunların risk düzeyleri birlikte değerlendirildiğinde, Kurum güvenliğinin ve kişi güvenliğinin tehlikeye düşebileceği, kurum düzeninin bozulabileceği belirtilerek Kurumun takdir hakkını kullanmasında mevzuata aykırı bir yön bulunmadığı ifade edilmiştir.

5. Anılan kararlara karşı başvurucunun itirazları da Silivri Ağır Ceza Mahkemesi (Ağır Ceza Mahkemesi) tarafından 26/11/2019 tarihinde kararın usul ve kanuna uygun olduğu ve verilen kararın gerekçesinde herhangi bir isabetsizliğin bulunmadığı belirtilerek reddedilmiştir. Nihai kararlar başvurucuya 12/12/2019 ve 6/1/2020 tarihlerinde tebliğ edilmiştir.

6. Başvurucu 10/1/2020 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin Bölüm tarafından yapılmasına karar verilmiştir.

II. DEĞERLENDİRME

7. Ödeme gücünden yoksun olduğu anlaşılan başvurucunun adli yardım talebinin kabulüne karar verilmesi gerekir.

8. Başvurucu; çocuğunun ilkokula devam etmesi nedeniyle hafta içi açık/kapalı görüşlere gelemediğini ve telefon görüşmesi yapamadığını, çocuğuyla iletişiminin zayıfladığını, çocuğun psikolojisinin ve eğitim hayatının olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Bakanlık, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün çocuğu örgün eğitimedevam edenlerin hafta

sonu görüş yapabileceklerine dair yazısına rağmen idare ile mahkemelerin taleplerini reddettiğini belirten başvurucu, uygulamanın Anayasa Mahkemesi kararlarına ve uluslararası düzenlemelere aykırı olduğuna dikkat çekmiştir. Başvurucu taleplerinin reddedilmesi nedeniyle eğitim- öğretim hakkı, aile hayatına saygı hakkı ve anayasal haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

9. Adalet Bakanlığı (Bakanlık) görüşünde; başvurucunun, aile hayatına saygı hakkının ihlal edilip edilmediği konusunda yapılacak incelemede Anayasa ve ilgili mevzuat hükümleri ile somut olayın kendine özgü koşullarının da dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Başvurucu, Bakanlık görüşüne karşı beyanda bulunmamıştır.

10. Başvuru, aile hayatına saygı hakkı kapsamında incelenmiştir.

11. Açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir neden de bulunmadığı anlaşılan başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekir.

12. Hükümlü ve tutukluların haftalık telefon görüşme gün ve saatlerinin öğrenim gören çocuklarıyla görüşme sağlayacak şekilde tespit edilmesi gerektiğine ilişkin genel ilkeler Anayasa Mahkemesinin Yeliz Erten (B. No: 2020/99, 11/3/2021, §§ 34-38) kararında açıklanmıştır. Bu bağlamda Anayasa'nın 20. ve 41. maddeleri ebeveynin çocuklarıyla bütünleşmesinin sağlanması amacıyla tedbirler alınmasını isteme hakkını ve kamusal makamların bu tür tedbirleri alma yükümlülüğünü içermektedir. Mahkemeler, idari makamlar ve yasama organı tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun üstün yararının gözetilmesi ve aile ilişkilerinin sürdürülmesini sağlayacak şekilde hareket edilmesi devletin

pozitif yükümlülüklerinin gereğidir. Hükümlü ve tutukluların bazı haklarının sınırlandırılması, tutulmanın kaçınılmaz sonucu olsa da cezaevi idaresi hükümlü ve tutukluların ailesiyle temasını sağlayacak tedbirler almak zorundadır. Bu tedbirler alınırken çocuğun yüksek yararı gözetilerek kamu düzeni ve suç işlenmesinin önlenmesi ile aile hayata saygı hakkı arasında adil bir denge sağlanmalı ve bu konuda ikna edici gerekçeler ortaya konmalıdır. Telefonla görüşme hakkı konusunda tespit edilen bu ilkeler, açık ve kapalı görüşlerin çocuk ve ebeveynin aile bağlarını sürdürecek şekilde temas etmesini sağlaması bakımından da geçerlidir (Aynı yönde bkz. Kenan Gülbay, B. No: 2020/9239, 8/6/2023, § 10; Enes Akelma ve diğerleri, B. No: 2020/37466, 8/2/2024, § 10; Şaban Cinoğlu, B. No: 2020/8674, 8/6/2023, § 9).

13. Anayasa Mahkemesinin yukarıda anılan Yeliz Erten ve aynı yöndeki diğer kararlarında (Yeliz Erten,§ 43, Kenan Gülbay, § 12; Enes Akelma ve diğerleri, § 12; Şaban Cinoğlu, § 11), çocuğun üstün yararının da gözetilerek aile ilişkilerinin devamlılığını sağlayacak şekilde hareket edilmediği, telefonla görüşme ve ziyaret gününün hafta sonu olacak şekilde ayarlanmasının Kurumun güvenliğini ne şekilde tehlikeye düşüreceğinin ilgili kararlarda somut ve yeterli şekilde açıklanmadığı belirtilerek aile hayatına saygı hakkı bakımından devletten beklenen pozitif yükümlülüklerin yerine getirilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

14. Başvurucunun çocuğunun örgün eğitime devam ettiği ve açık/kapalı görüş ile telefonla görüşme hakkının hafta içi kullandırılması nedeniyle çocuğuyla görüşemediği konusunda bir tereddüt bulunmamaktadır.

15. Somut başvuruda, yukarıda değinilen kararlarda açıklanan ilkelerden ve ulaşılan sonuçtan ayrılmayı gerektiren

bir durum bulunmamaktadır. Bu doğrultuda başvurucunun Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.

III. GİDERİM

16. Başvurucu; ihlalin tespiti, yeniden yargılama yapılması ile 20.000 TL manevi tazminata hükmedilmesi talebinde bulunmuştur. Başvurucunun ceza infaz kurumundan tahliye edildiği gözetildiğinde ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmamaktadır. Eski hâle getirme kuralı çerçevesinde ihlalin sonuçlarının bütünüyle ortadan kaldırılabilmesi için başvurucuya manevi zararları karşılığında talebiyle bağlı olarak net 20.000 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.

IV. HÜKÜM

Açıklanan gerekçelerle;

A. Başvurucunun adli yardım talebinin KABULÜNE,

B. Aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın KABUL EDİLEBİLİR OLDUĞUNA,

C. Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının İHLAL EDİLDİĞİNE,

D. Başvurucuya net 20.000 TL manevi tazminat ÖDENMESİNE,

E. Ödemenin, kararın tebliğini takiben başvurucunun Hazine ve Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına, ödemede gecikme olması hâlinde bu sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal FAİZ UYGULANMASINA,

F. Kararın bir örneğinin bilgi için Silivri 1. İnfaz Hâkimliğine (E.2019/5156, K.2019/5297; E.2019/5157, K.2019/5298), Silivri Ağır Ceza Mahkemesine (2019/2932 ve 2019/2933 D.iş) ve Adalet Bakanlığına GÖNDERİLMESİNE 28/11/2024 tarihinde OYBİRLİĞİYLEkarar verildi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA MAHKEMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

KARAR

ASTUGÇE SEHER SULAKSU BAŞVURUSU

(Başvuru Numarası: 2022/31535)

Karar Tarihi: 30/4/2024

R.G. Tarih ve Sayı: 6/2/2025 - 32805

BİRİNCİ BÖLÜM
KARAR

Başkan	**:**	Hasan Tahsin GÖKCAN
Üyeler	**:**	Recai AKYEL
		Yusuf Şevki HAKYEMEZ
		İrfan FİDAN
		Yılmaz AKÇİL
Raportör	**:**	Kübra KAYA
Başvurucu	**:**	Tugçe Seher SULAKSU
Vekili	**:**	Av. Fatmagül KARAPIÇAK CENGİZ

I. BAŞVURUNUN ÖZETİ

1. Başvuru, müşterek çocuğun uzun süren yargılama sonucunda yurt dışında bulunan mutat meskenine iade edilmesinin aile hayatına saygı hakkının ihlal ettiği iddiasına ilişkindir.

2. Başvurucu ile eşi (Y.T.) 2010 yılında Türkiye'de evlenmiş ve Almanya'ya yerleşmiştir. Bu evlilikten 2013 yılında E., 2014 yılında ise çocukları Y. dünyaya gelmiştir. Başvurucu, 2018 yılında çocuklarla Türkiye'ye geldikten sonra 6/6/2018 tarihinde Gebze 3. Aile Mahkemesinde (Aile Mahkemesi) boşanma davası açmıştır.

3. Aile Mahkemesi 7/6/2018 tarihinde müşterek çocukların geçici velayetini başvurucuya bırakmış, 11/6/2018 tarihinde ise yargılama sonuçlanıncaya kadar müşterek çocukların yurt dışına çıkışının yasaklanmasına karar vermiştir.

4. 3/5/2019 tarihinde Gebze Cumhuriyet Başsavcılığı (Başsavcılık) Gebze 2. Aile Mahkemesinde (Mahkeme) çocukların mutat meskene iadesi konulu dava açmış ve Y.T. bu davaya

müdahil olmuştur. Başsavcılıkça hazırlanan davanamede; çocukların babalarının rızası ve bilgisi dışında anneleri tarafından Türkiye'ye getirildiği belirtilerek çocukların mutat meskenlerinin olduğu Almanya'ya iadesi için başvurucuya teslim edilip edilmeyeceğine karar verilmesi kamu adına dava ve talep edilmiştir.

5. Mahkemece sosyal hizmet uzmanı bilirkişiden alınan 26/6/2019 tarihli sosyal inceleme raporunda çocuklar ve yaşam koşullarıyla ilgili gözlem ve incelemelere yer verilmiştir. Bu kapsamda bilirkişinin çocuklarla birebir görüşme gerçekleştirdiği rapor içeriğinden anlaşılmaktadır. Raporun sonuç kısmında çocukların Almanya'da doğup belli bir süre Türkiye'de anneleriyle yaşadığı, babalarıyla da iletişimlerinin ve ilişkilerinin devam ettiği hususlarına yer verilmiştir. Çocukların Türkiye'ye uyumu konusunda gözle görünür bir sorun yaşadıklarına dair bir hususun tespit edilmediğine işaret edilmiştir. Çocuklarla bizzat görüşme yapılmakla beraber çocuklara yaş ve gelişimsel dönemleri itibarıyla nerede yaşamak istedikleri sorusunun doğrudan yöneltilmediği, çocuklarla ilgili gözlem ve tespitlere yer verildiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak annenin çocukların bakım ve sorumluluğunu almasına engel bir durum olmadığı, esasa ilişkin takdirin Mahkemeye ait olduğu belirtilmiştir.

6. Mahkemece 25/10/2019 tarihinde iade talebinin reddine karar verilmiştir. Karar gerekçesinde; anılan rapor kapsamında çocukların Türkiye'ye uyum sorunu yaşadığına dair bir hususa yer yerilmediğine işaret edilmiştir. Ayrıca çocukların Türkiye'ye hukuka aykırı şekilde getirilmediği ve alıkonulmadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte boşanma davasında toplanan delillerden Y.T.nin başvurucuya fiziksel şiddet uyguladığı ve çocukları ihmal ettiği hususlarının sabit olduğu belirtilerek Y.T.nin annelerinin üzerine bıçakla yürüdüğünü

gören çocukların olaydan çok korkup etkilendiğine, çocukların mutat meskene dönmelerinin fiziksel ve psikolojik şiddet riski içerdiğine yer verilmiştir.

7. Y.T. anılan karara karşı 6/12/2019 tarihinde Sakarya Bölge Adiye Mahkemesi 2. Hukuk Dairesine (Daire) istinaf başvurusunda bulunmuştur. İstinaf dilekçesinde; çocukların Türkiye'ye uyum sağlamış olmalarının mutat meskene iade davasında gözetilmesi gereken hususlardan olmadığını, fiziksel ve psikolojik şiddet hususundaki değerlendirmenin ise boşanma davasındaki soyut beyanlar üzerinden yapıldığını ileri sürmüştür.

8. Başvurucu 18/12/2019 tarihli istinafa cevap dilekçesinde boşanma davasının derdest olduğunu, çocukların geçici velayetinin kendisine bırakıldığını belirtmiş; Y.T.nin boşanma davasının velayete ilişkin hükümlerinden kaçmak için mutat meskene iade yoluna kötü niyetli olarak başvurduğunu ileri sürmüştür. Başvurucu; çocukları kaçırmadığını, 2018 yılında yaz tatili için Türkiye'ye geldiklerini, Y.T.nin kendisine fiziksel şiddet uyguladığına şahit olan çocukların olaydan olumsuz etkilendiğini, bu durumun çocuklar üzerinde psikolojik şiddet yarattığını ifade etmiştir.

9. Daire tarafından 10/11/2020 tarihinde istinaf başvurusunun esastan reddine karar verilmiştir. Karar gerekçesinde; çocukların geçici velayetinin 7/6/2018 tarihinde başvurucuya bırakıldığı, Y.T.nin ise 10/12/2018 tarihinde mutat meskene iade talebinde bulunduğu, Y.T.nin talepte bulunduğu tarih itibarıyla başvurucunun çocukların geçici velayetine tek başına sahip olduğu, bu anlamda çocukların başvurucu yanında kalmasının haklı sebebe dayandığı açıklanmıştır.

10. Y.T. anılan karara karşı 26/11/2020 tarihinde Yargıtay 2. Hukuk Dairesine (Yargıtay) temyiz başvurusunda bulun-

muştur. Temyiz dilekçesinde; somut olayda çocukların mutat mesken hukuku olarak Alman aile hukukunun uygulanması ve buna göre evlilik birliği devam ettiğinden velayetin müştereken anne ve babaya ait olması gerektiğini, çocukların başvurucu tarafından alıkonulmasının haklı sebebe dayanmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte mutat meskene iade talebinin reddini gerektirecek fiziksel veya psikolojik şiddet tehlikesinin bulunmadığını ileri sürmüştür.

11. Yargıtay 28/6/2021 tarihinde mahkeme kararının bozulmasına karar vermiştir. Karar gerekçesinde şu tespitlere yer verilmiştir: *"Toplanan delillerden, çocukların mutat meskeni olan Almanya'dan 2018 yılında Türkiye'ye getirildikleri, tekrar mutat meskenlerine götürülmedikleri, çocukların mutat meskeninin bulunduğu devletin kanunundan doğan babanın velayet hakkının ihlali suretiyle davalı anne tarafından Türkiye'de haksız olarak alıkonulduğu anlaşılmaktadır. 1980 tarihli "Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi" hükümlerine göre; kanuna aykırılık gerçekleşmiştir. (Sözleşme m.3). Geri dönmesinin, çocuğu fiziki veya psikolojik bir tehlikeye maruz bırakacağı veya başka bir şekilde müsamaha edilmeyecek bir duruma düşüreceği yolunda ciddi bir risk bulunduğuna ilişkin bir delil ve olgu ortaya konulmamıştır. Davalı annenin açtığı boşanma davasında çocukların tedbiren velayetlerinin davalı anneye verilmesi çocuğun mutat meskenine iade edilmesini engelleyemez. Çocukların anne yanında bulundukları ortama alışmaları iadeden kaçınma sebebi olarak kabul edilmemiştir. Davacı babanın da çocukların iadesine engel teşkil edecek çocuklara karşı bir davranışı da ispatlanmamıştır."*

12. Yargıtayın bozma kararı sonrasında Mahkeme çocukların mutat meskene iadesi hâlinde fiziksel veya psikolojik şiddete uğrayacaklarına veya müsamaha gösterilemeyecek bir durumla karşılaşacaklarına ilişkin delil veya olgu bulunma-

dığı gerekçesiyle 7/10/2021 tarihinde iade talebinin kabulüne karar vermiştir.

13. Başvurucu 1/12/2021 tarihinde Yargıtaya temyiz başvurusunda bulunmuştur. Temyiz dilekçesinde; çocukların Y.T.nin rızası dâhilinde başvurucuyla Türkiye'ye geldiğini, kaçırılmalarının söz konusu olmadığını, Mahkemenin çocuklar idrak çağında olmalarına rağmen onları dinlemeden karar verdiğini, Y.T.nin çocuklarla ilgilenmediğini, mutat meskene dönmeleri hâlinde çocukların ihmal edileceğini ileri sürmüştür.

14. Y.T. 17/1/2022 tarihli temyize cevap dilekçesinde temyiz talebinin davayı uzatmaya yönelik olduğunu ileri sürmüştür. Yargıtay 24/1/2022 tarihinde usul ve kanuna uygun olduğu gerekçesiyle anılan kararın onanmasına karar vermiştir.

15. Başvurucu, nihai kararı 14/2/2022 tarihinde öğrendikten sonra 8/3/2022 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuştur.

II. DEĞERLENDİRME

16. Başvurucu; çocuğun mutat meskene iade edilmemesinin istisnalarından birinin çocuğun iadesi hâlinde psikolojik ve fiziksel olarak tehlikeye maruz kalma ihtimalinin bulunması olduğunu, somut olayda da şiddet riski var olmasına rağmen derece mahkemelerinin yeterli inceleme yapmaksızın karar verdiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte 2018 yılından itibaren anneleriyle Türkiye'de yaşayan çocukların kendileriyle ilgilenmeyen babalarına teslim edilerek Almanya'ya dönmelerinin çocuğun üstün yararı ilkesiyle bağdaşmadığını, idrak çağında olan çocukların görüşleri alınmadan karar verildiğini, yargılamanın dört yıldan fazla sürdüğünü, Lahey Sözleşmesi bakımından hızlı karar verilmesinin çok önemli olduğunu, bu durumun da aile hayatına saygı hakkının ihlali anlamına geldiğini belirtmiştir.

17. Adalet Bakanlığı görüşünde; derece mahkemelerinin sosyal inceleme raporu almak dâhil gerekli delilleri toplamak suretiyle inceleme yaptığı bununla birlikte yargılamayla varılan sonucun ilgili ve yeterli gerekçeyle açıklandığı, başvurucuya gerek ilk derece yargılaması gerekse kanun yolları aşamasında etkili katılım imkânı sağlandığı belirtilmiştir.

18. Başvuru, aile hayatına saygı hakkı kapsamında incelenmiştir.

19. Açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir neden de bulunmadığı anlaşılan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekir.

20. Anayasa Mahkemesi, uluslararası çocuk kaçırma vakalarına bağlı olarak mutat meskene iade konularını incelediği daha önceki kararlarında ilgili mevzuata ve benzer durumlara ilişkin uluslararası hukuka yer vermiştir (*Marcus Frank Cerny* [GK], B. No: 2013/5126, 2/7/2015, §§ 18-25; *N.Ö.*, B. No: 2014/19725, 19/11/2015, §§ 19, 22; *Levent Aşıklar*, B. No: 2014/13936, 8/3/2018, §§ 32, 54; *Angela Jane Kilkenny*, B. No: 2015/10826, 17/7/2018, §§ 25, 52; *Cem Ramazan Ninek*, B. No: 2015/13760, 18/7/2018, §§ 38, 67).

21. Uluslararası çocuk kaçırma vakaları, uluslararası anlamda ciddi bir iş birliğini gerektirmekte olup bu iş birliği bakımından en önemli vasıtalardan biri Lahey Sözleşmesi'dir. Lahey Sözleşmesi, en basit ifadesiyle yasa dışı kaçırılan veya taraf devletlerden birinde alıkonulan çocuğun ivedi şekilde iadesini öngörerek ebeveyn tarafından gerçekleştirilen uluslararası çocuk kaçırma vakalarının çözümü hususunda hızlı bir prosedür öngörmekte olup Lahey Sözleşmesi'ne taraf bir devlette mutat olarak ikamet eden çocuğun diğer bir taraf devle-

te yasa dışı kaçırılması veya orada alıkonulması durumunda Sözleşme'de yer verilen sınırlı sayıdaki istisnai hâller dışında çocuğun bulunduğu ülkenin yetkili makamlarının, çocuğu mutat ikametgâhı olan ülkesine ivedi şekilde iade etmesi zorunludur (*Marcus Frank Cerny,* §§ 44, 46, 47; *Dilek Tsakırıdıs*, B. No: 2018/35068, 9/6/2020, § 35).

22. Öncelikle belirtmek gerekir ki Lahey Sözleşmesi'nin 13. maddesine göre alıkonulan çocuğun mutat meskeni tespit edildikten sonra ancak çocuğun iade edilmesinin çocuğu fiziksel veya psikolojik bir tehlikeye maruz bırakacağının veya başka bir şekilde müsamaha edilemeyecek bir duruma düşüreceğinin tespiti hâlinde yargısal makamların usule ilişkin güvenceleri işleterek ve çocuğun üstün yararı gözönüne alarak iade talebini reddetme konusunda takdir yetkisine sahip oldukları şüphesizdir (benzer yöndeki değerlendirmeler için bkz. *Dilek Tsakırıdıs,* § 37.21. Uluslararası çocuk kaçırma vakaları, uluslararası anlamda ciddi bir iş birliğini gerektirmekte olup bu iş birliği bakımından en önemli vasıtalardan biri Lahey Sözleşmesi'dir. Lahey Sözleşmesi, en basit ifadesiyle yasa dışı kaçırılan veya taraf devletlerden birinde alıkonulan çocuğun ivedi şekilde iadesini öngörerek ebeveyn tarafından gerçekleştirilen uluslararası çocuk kaçırma vakalarının çözümü hususunda hızlı bir prosedür öngörmekte olup Lahey Sözleşmesi'ne taraf bir devlette mutat olarak ikamet eden çocuğun diğer bir taraf devlete yasa dışı kaçırılması veya orada alıkonulması durumunda Sözleşme'de yer verilen sınırlı sayıdaki istisnai hâller dışında çocuğun bulunduğu ülkenin yetkili makamlarının, çocuğu mutat ikametgâhı olan ülkesine ivedi şekilde iade etmesi zorunludur (*Marcus Frank Cerny*, §§ 44, 46, 47; *Dilek Tsakırıdıs*, B. No: 2018/35068, 9/6/2020, § 35).

23. Lahey Sözleşmesi kapsamında kural ivedi iade olmakla birlikte zorunlu iade kararının bir dizi istisnası vardır. Bu

istisnalar Lahey Sözleşmesi'nin 13. ve 20. maddelerinde yer almakta olup ilgili hükümlerin yargısal makamlara çocuğun iadesini reddetme yetkisi tanıdığı görülmektedir. Lahey Sözleşmesi'nin temel amacı, çocuğun mutat meskeni olan ülkesine iade edilmesini sağlayarak koruma hakkının nasıl düzenlenmesi gerektiğinin çocuğun üstün yararı nazara alınmak suretiyle mutat meskenin yargı makamlarınca belirlenmesidir. Bununla birlikte yer değiştirmenin veya alıkoymanın geçerli sebeplerinin bulunabileceği veya iadenin çocuğa ciddi zararlar verebileceği durumların olabileceği gerçeği karşısında belirtilen istisna hükümlerine yer verilmek suretiyle Lahey Sözleşmesi'nin uygulamasında bazı güvence hükümlerine yer verilmek istendiği görülmüştür (*Marcus Frank Cerny*, § 58; *Dilek Tsakırıdıs*, § 37).

24. Öncelikle çocuğun mutat meskene iadesine ilişkin davalarda tarafların koşulları ayrıntılı bir şekilde incelenmeli, tarafların çıkarları ile çocuğun yüksek menfaati arasında bir denge kurulmalı, sonuç olarak çocuk için en iyi çözümün ne olduğu tespit edilerek karar verilmelidir. Çocuğun üstün yararına olanın ve mutat meskenin belirlenmesi sürecinde özellikle anneye bağımlılık çağındaki çocuklar yönünden çocuğun yaşı, anneyle yaşadığı yer ve süre, annenin yaşam koşullarına alışma düzeyi ile annenin çocukla birlikte çocuğun iade edileceği ülkede yaşama olanağı olup olmadığı hususları gözetilerek iadesi hâlinde çocuğun maruz kalabileceği risklerin tespit edilmesi gerektiği söylenebilir. Bu kapsamda anneye bağımlılık çağında olan ve doğumundan itibaren annesinin baktığı çocukların anne yanındayken alıştığı koşullardan ve anneden koparılarak başka bir ülkeye gönderilmesinin çocuk üzerinde olumsuz etkileri olabileceği de gözetilmelidir. (*Dilek Tsakırıdıs*, B. No: 2018/35068, 9/6/2020, § 46).

25. Başvurucu, iddialarının dikkate alınmadan karar verilmesi ve yargılamanın uzun sürmesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüş olup başvurucunun anılan iddiaları iki farklı alt başlığa ayrılarak incelenmiştir.

A. Yargılamanın Uzun Sürmesi Nedeniyle Aile Hayatına Saygı Hakkının İhlal Edildiğine İlişkin İddia

26. Lahey Sözleşmesi'ne taraf bir devlette mutat olarak ikamet eden çocuğun diğer bir taraf devlete yasa dışı kaçırılması veya orada alıkonulması durumunda sözleşmede yer verilen sınırlı sayıdaki istisnai hâller dışında çocuğun bulunduğu ülkenin yetkili makamlarının çocuğu mutat ikametgâhı olan ülkesine ivedi şekilde iade etmesi zorunludur. Görüldüğü gibi Sözleşmenin en temel ilkelerinden birisinin çocuğun mutat meskene iadesine yönelik idari ve yargısal prosedürün ivedi bir şekilde sonuçlandırılması olduğunda kuşku yoktur.

27. Lahey Sözleşmesi kapsamındaki taleplerin acil işlerden sayılarak ivedilikle sonuçlandırılması kuralının geçerli olduğu dikkate alındığında yargılamanın üç yıl gibi uzun bir sürede tamamlanması, Lahey Sözleşmesi'nin ortaya çıkış amacına aykırı olduğu gibi başvurucu ile çocuk arasındaki bağların sürdürülebilirliğine telafisi imkânsız zararların verilmesine yol açmıştır. Bu nedenle sürecin ivedilikle tamamlanması konusundaki devletin pozitif yükümlülüklerinin yerine getirilmediği sonucuna varılmıştır (benzer yöndeki kararlar için bkz. *Angela Jane Kilkenny*, B. No: 2015/10826, 17/7/2018, *Emrah Acıdereli*, B. No: 2018/34860, 12/1/2021).

28. Açıklanan gerekçelerle yargılamanın uzun sürmesi nedeniyle Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.

B. Diğer İhlal İddiaları Yönünden Aile Hayatına Saygı Hakkının İhlal Edildiğine İlişkin İddia

29. Somut olayda Almanya'da doğan ancak bir süredir Türkiye'de yaşayan çocukların Lahey Sözleşmesi hükümlerine göre mutat meskenlerine iadesi talebiyle dava açılmıştır. Mahkemece resen atanan sosyal hizmet uzmanı bilirkişi, çocuklarla bizzat görüşerek çocukların yaşam koşullarına, anne ve babalarıyla ilişkilerine dair gözlem, inceleme ve değerlendirmelerini içeren sosyal inceleme raporu düzenlemiştir. Mahkeme ve Dairece iade talebinin reddine karar verilmiş, anılan karar Yargıtayın temyiz incelemesi sonucu bozulmuştur. Yargıtay bozma ilamında boşanma davasında velayetin Türkiye'de yaşayan anneye tedbiren bırakılmış olmasının iade talebinin reddine dayanak teşkil etmeyeceğine bu hususta yapılacak incelemenin Lahey Sözleşmesi'nin istisna hükümleriyle sınırlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda çocukların mutat meskene iadesi hâlinde psikolojik veya fiziksel bir tehlikeye maruz kalacaklarına ilişkin ciddi bir riskin varlığının tespit edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Somut olayda babanın çocukların iadelerine engel olacak bir davranışının ispatlanmadığı ifade edilmiştir.

30. Mahkeme, alınan uzman raporları sonucunda çocukların ve annenin koşullarını da değerlendirerek anne yanında kalmalarının çocuklarının yararına olduğunu belirtmesine rağmen Yargıtay tarafından bu koşulların ortadan kalkması, çocukların anneden koparılmalarının olası olumsuz sonuçları, annenin yurt dışında yaşama imkânı olup olmadığı hususları çocuğun üstün yararı ilkesi de gözetilerek tartışılmadan şeklî bir inceleme yapılmıştır. Bunun yanında başvurucunun çocuklarının beyanı alınmadan karar verildiği iddiası derece mahkemeleri tarafından dikkate alınmamış, bu hususta bir değerlendirme yapılmamıştır. Sonuç olarak somut olayın

koşulları, çocuğun yüksek yararı ilkesi ve Lahey Sözleşmesi birlikte gözetilmek suretiyle aile hayatına saygı hakkı kapsamında ilgili ve yeterli gerekçeyle bir değerlendirme yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır (benzer yöndeki kararlar için bkz. *Rıfat Korkut Canayakın*, B.No: 2020/35621, 21/11/2023; *Asiye Kovancı*, B.No:2022/25700, 6/3/2024).

31. Açıklanan gerekçelerle başvurucunun Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerekir.

İrfan FİDAN ve Yılmaz AKÇİL bu görüşe katılmamıştır.

III. GİDERİM

32. Başvurucu; ihlalin tespiti, yeniden yargılama yapılması ile maddi ve manevi tazminat talebinde bulunmuştur.

33. Başvuruda tespit edilen hak ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmaktadır. Bu kapsamda kararın gönderildiği yargı mercilerince yapılması gereken iş, yeniden yargılama işlemlerini başlatmak ve Anayasa Mahkemesini ihlal sonucuna ulaştıran nedenleri gideren, ihlal kararında belirtilen ilkelere uygun yeni bir karar vermektir (*Mehmet Doğan* [GK], B. No: 2014/8875, 7/6/2018, §§ 54-60; *Aligül Alkaya ve diğerleri (2)*, B. No: 2016/12506, 7/11/2019, §§ 53-60, 66; *Kadri Enis Berberoğlu (3)* [GK], B. No: 2020/32949, 21/1/2021, §§ 93-100).

34. İhlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmasının yeterli giderim sağlayacağı anlaşıldığından tazminat taleplerinin reddine karar verilmesi gerekir.

IV. HÜKÜM

Açıklanan gerekçelerle;

A. Aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın KABUL EDİLEBİLİR OLDUĞUNA OYBİRLİĞİYLE,

B. 1. Yargılamanın uzun sürmesi nedeniyle Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının İHLAL EDİLDİĞİNE OYBİRLİĞİYLE,

2. Diğer ihlal iddiaları yönünden Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının İHLAL EDİLDİĞİNE İrfan FİDAN ile Yılmaz AKÇİL'in karşıoyu ve OYÇOKLUĞUYLA,

C. Kararın bir örneğinin aile hayatına saygı hakkının ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere Gebze 2. Aile Mahkemesine (E.2021/529, K.2021/577) GÖNDERİLMESİNE,

D. Başvurucunun tazminat taleplerinin REDDİNE,

E. 664,10 TL harç ve 18.800 TL vekâlet ücretinden oluşan toplam 19.464,10 TL yargılama giderinin başvurucuya ÖDENMESİNE,

F. Ödemenin kararın tebliğini takiben başvurucunun Hazine ve Maliye Bakanlığına başvuru tarihinden itibaren dört ay içinde yapılmasına, ödemede gecikme olması hâlinde bu sürenin sona erdiği tarihten ödeme tarihine kadar geçen süre için yasal FAİZ UYGULANMASINA,

G. Kararın bir örneğinin Adalet Bakanlığına GÖNDERİLMESİNE 30/4/2024 tarihinde karar verildi.

KARŞIOY GEREKÇESİ

1. Başvurucu, müşterek çocuğun yurt dışında bulunan

mutat meskenine iade edilmesi nedeniyle aile hayatına saygı ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiş, Mahkememiz çoğunluğunca söz konusu müdahale nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın ise başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir. Çoğunluk kararının makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilemez olduğuna ilişkin kısmına katılmakla birlikte aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin kısmına aşağıdaki belirttiğimiz gerekçelerle katılmıyoruz.

2. Lahey Sözleşmesi temelde, çocuğun korunmasına ilişkin meselelerde çocuğun üstün menfaati ilkesinin de gözetilerek, küçüğü uluslararası alanda, kanuna aykırı bir yer değiştirmenin zararlı etkilerinden korumayı ve çocuğun mutat ikametgâhı devletine derhal dönüşünü teminat altına almak için usuller tespit etmeyi ve ziyaret hakkının korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Nitekim Anayasanın 41. maddesinde de her çocuğun, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahip olduğu, devletin her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alacağı ifade edilmiştir.

3. Yukarıda ifade edilen ilkeler çerçevesinde Lahey Sözleşmesi'ne göre çocuğun zorunlu iade kuralının sınırlı sayıda istisnası mevcuttur. Buna göre ilk olarak çocuğun şahsının bakımını üstlenmiş bulunan kişi ya da kurumun yer değiştirme veya alıkoyma döneminde koruma hakkını etkili şekilde yerine getirmediğinin anlaşılması veya yer değiştirmeye/alıkoymaya muvafakat etmiş olmaları, ikinci olarak küçüğün geri dönmesinin onu fiziki veya psikolojik bir tehlikeye maruz bırakacağı veya müsamaha edilemeyecek bir duruma düşüre-

ceği yolunda ciddi bir risk olduğunun tespit edilmiş olması, üçüncü olarak adlî veya idarî makam tarafından geri dönmeyi istemeyen çocuğun görüşünün göz önünde bulundurulmasının uygun olacağı bir yaşa ve olgunluğa erişmiş bulunduğu yönünde gözlemin bulunması ve son olarak da çocuğun geri dönmesinin, talepte bulunulan Devletin insan haklarının korunması ve temel hürriyetlerine ilişkin ilkeleri ihlal ediyor olması halinde çocuğun mutat meskenine iadesinin reddedilmesi mümkündür.

4. Somut olayda başvurucunun 2018 yılında Türkiye'ye gelmesi sonrası bu tarihte dört ve beş yaşında olan iki çocuğun babaları tarafından mutat meskenlerine iadesi talep edilmiştir. Müşterek çocukların sürekli Türkiye'de barındırılmasına talepte bulunanın rızasının bulunmadığı, dolayısıyla çocukların hukuka aykırı olarak Türkiye'de tutulduğu, tarafların beyanları ve dosya kapsamı birlikte gözetildiğinde ihtilaf dışıdır. Hukuka aykırı olarak mutat meskenleri değiştirilen çocuklarla yapılan görüşmeye istinaden 2019 yılında düzenlenen raporda çocukların mutat meskene iadesinin onları fiziki veya psikolojik bir tehlikeye bırakacağı veya müsamaha edilemeyecek bir duruma düşüreceği yolunda ciddi bir riske işaret eden bir bulgu ya da tespite yer verilmemiştir. Rapor tarihi itibariyle beş ve altı yaşında olan ve dolayısıyla adli ve idari makamlarca müşterek çocukların iadeye ilişkin görüşünün göz önünde bulundurulmasının uygun olacağı yönünde bir gözlem de yapılmamış, söz konusu makamlarca çocukların iadesinin insan haklarının korunması ve temel hürriyetlerine ilişkin ilkelere aykırılık taşıdığı da iddia edilmemiştir. Bu bilgiler doğrultusunda müşterek çocukların iadesinin Lahey Sözleşmesinin bir gereği olduğu sabittir.

5. Kaldı ki Mahkememizce verilen *Mehmet Emin Balcı* (B. No: 2015/10459, 8/1/2020) ve *Nuray Öztürk* (B. No:

2017/38142, 10/6/2020) kararlarında da yaşı küçük müşterek çocukların babaları tarafından yapılan talep sonrası mutat meskene iadesine karar verilmesine ilişkin olarak aile hayatına saygı hakkının ihlal edilmediğine karar verilmiştir. Söz konusu kararlarda özetle her çocuğun, menfaatleri aksini gerektirmedikçe ebeveyni ile doğrudan ve düzenli olarak kişisel ilişkisini sürdürme hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Buna göre çocuğun menfaati; bir yandan -söz konusu ailenin sağlıksız olması durumu hariç- ailesiyle bağlarını sürdürmesi gerektiğine işaret etmekte, öte yandan çocuğun sağlıklı ve güvenli bir çevrede gelişimini sürdürmesini içermektedir. Aynı düşünce Lahey Sözleşmesi için de geçerli olup çocuğun geri döndürülmesi, çocuğu ağır fiziksel veya psikolojik zarar riskine maruz bırakmadıkça veya başka bir şekilde katlanılmaz bir duruma sokmadıkça kural olarak kaçırılan çocuğun ivedi olarak iadesini gerektirmekte ve bu şekilde aile ilişkilerinin sürdürülebilirliğini amaçlamaktadır (*Marcus Frank Cerny, § 75; Levent Aşıklar, § 77*).

6. Mahkememizce adli yargı mercilerinin ilgili ve yeterli gerekçeleri yerine dosya kapsamında bulunmayan tespitlere ve iddialara işaret edilerek salt annenin beyanlarının esas alınmasının ülkemizin tarafı olduğu Sözleşmenin gereklerinin yerine getirilmesine mâni olacağı düşüncesiyle, Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkının ihlal edilmediğine karar verilmesi gerektiği kanaatinde olduğumuzdan çoğunluğun aksi yöndeki kararına katılmıyoruz.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANAYASA MAHKEMESİ

İKİNCİ BÖLÜM

KARAR

E. E. BAŞVURUSU

(Başvuru Numarası: 2021/15139)

Karar Tarihi: 19/12/2023

İKİNCİ BÖLÜM
KARAR
RESEN GİZLİLİK KARARI VERİLDİ

Başkan	**:**	Kadir ÖZKAYA
Üyeler	**:**	M. Emin KUZ
		Yıldız SEFERİNOĞLU
		Basri BAĞCI
		Kenan YAŞAR
Raportör	**:**	Kübra KAYA
Başvurucu	**:**	E. E.
Vekili	**:**	Av. Deniz KEKİK

I. BAŞVURUNUN KONUSU

1. Başvuru; evlilik dışı doğan çocuğun velisi olan başvurucuya teslim edilmemesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.

II. BAŞVURU SÜRECİ

2. Başvuru, başvuru formu ve eklerinin idari yönden yapılan ön incelemesinden sonra Komisyona sunulmuştur. Bölüm Başkanı tarafından başvurunun kabul edilebilirlik ve esas incelemesinin birlikte yapılmasına karar verilmiştir. Başvuru belgelerinin bir örneği bilgi için Adalet Bakanlığına (Bakanlık) gönderilmiştir. Bakanlık görüşünü bildirmiştir. Başvurucu, Bakanlığın görüşüne karşı süresinde beyanda bulunmuştur.

III. OLAY VE OLGULAR

3. Başvuru formu ve eklerinde ifade edildiği şekliyle ilgili olaylar özetle şöyledir:

4. Başvurucu (E.E.) ve birlikte yaşadığı G.G.nin 17/8/2008 tarihinde çocuğu dünyaya gelmiştir.

A. Ceza Davasına İlişkin Süreç

5. G.G.nin 24/11/2010 tarihinde başvurucuyu darp ettiği iddiası üzerine yapılan yargılama sonucunda, Bakırköy 14. Ağır Ceza Mahkemesinin 16/4/2015 tarihli kararıyla G.G. hakkında kasten yaralama suçundan hapis cezasına hükmedilmiş, karar Yargıtay incelemesinden geçerek 9/11/2015 tarihinde kesinleşmiştir. Kararın gerekçesinde; olay günü G.G. tarafından darp edilen başvurucunun kendisini odaya kilitlediği, G.G.nin odanın camlarını kırarak içeri girmeye çalıştığını görmesi üzerine başvurucunun dördüncü katta bulunan evin camından aşağıya atladığı hususlarına yer verilmiştir. Anılan kararda, başvurucunun hayati tehlike geçirecek şekilde yaralandığına ve vücudunda çok sayıda kemik kırığı oluştuğuna işaret edilmiştir.

B. Ortak Çocuğun Velayetine İlişkin Süreç

6. G.G.nin babası (K.G.) 4/2/2011 tarihli dilekçesiyle Bakırköy 1. Aile Mahkemesine (Mahkeme) başvurarak anılan darp olayı nedeniyle annesi hastanede tedavi gören, babası ise tutuklu olarak infaz kurumunda bulunan ortak çocuğun geçici velayetinin kendisine verilmesini istemiştir. Mahkeme 2/3/2011 tarihinde, anne iyileşene kadar çocuğu temsil etmek üzere geçici velayetinin K.G.ye verilmesine karar vermiştir.

7. Başvurucu, anılan karardan yaklaşık dokuz yıl sonra 8/10/2020 tarihinde Mahkemeye başvurarak geçici velayetin

K.G.ye verilmesine dair kararın kaldırılmasını talep etmiştir. Başvurucu, sağlığına kavuştuğunu, buna rağmen babası ve dedesinin çocuğu kendisine teslim etmediklerini, çocuğun babası ile aralarında resmî nikah bulunmadığını, 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 337. maddesi gereğince velayet hakkının kendisinde olduğunu ileri sürmüştür.

8. Mahkeme 13/11/2020 tarihinde annenin iyileştiği hususunun sağlık raporuyla sabit olduğu, 4721 sayılı Kanun'un 337. maddesi gereğince evlilik dışı doğan çocuğun velayetinin annede olduğu gerekçesiyle derhâl annesine teslimine karar vermiştir.

9. K.G., anılan karara karşı 23/11/2020 tarihinde istinaf başvurusunda bulunmuştur. K.G. istinaf dilekçesinde Mahkemenin annenin talebi üzerine sosyal inceleme raporu alınmadan ve çocuk dinlenmeden dosya üzerinden çocuğun annesine teslimine karar verdiğini ileri sürmüştür. K.G. annenin iyileştiğine dair delilin tek hekim tarafından hazırlanmış sağlık raporundan ibaret olduğunu, çocuğun on iki yıldır babasıyla yaşadığını, yedi yıldır aynı okula devam ettiğini, anneye karşı velayetin değiştirilmesi davası açıldığını iddia etmiştir.

10. İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 10. Hukuk Dairesi (Daire) 3/2/2021 tarihinde istinaf başvurusunun kabulü ile anılan kararın kaldırılmasına karar vermiştir. Kararın gerekçesinde; sosyal inceleme raporu alınması ve taraflarca sunulacak delillerin toplanması gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

11. İstinaf sonrası çocuk teslimi davası, G.G. tarafından başvurucuya karşı Bakırköy 15. Aile Mahkemesinde 15/9/2020 tarihinde açılan velayetin değiştirilmesi davası ile birleştirilmiştir. Yargılama sonucunda 15/12/2021 tarihinde; asıl dava yönünden çocuğun velayetinin G.G.ye verilmesine, çocuk teslimine ilişkin birleşen dava yönünden karar veril-

mesine yer olmadığına karar verilmiştir. Kararın gerekçesinde; taraflar arasında ceza davasına konu olay yaşanmış ise de çocuğun üstün yararının öncelikli olduğu, bu kapsamda çocuğun uzun süredir babasıyla yaşadığı ve uzman tarafından dinlendiği sırada bundan sonra da babasıyla yaşamak istediği yönünde beyanda bulunduğu hususlarına yer verilmiştir.

12. Başvurucu, anılan karara karşı 18/2/2022 tarihli dilekçesi ile İstanbul Bölge Adiye Mahkemesi 10. Hukuk Dairesine (Bölge Adliye Mahkemesi) istinaf başvurusunda bulunmuştur. Bölge Adliye Mahkemesince 1/7/2022 tarihinde, babanın yaşadığı ev ortamında inceleme yapılarak sosyal inceleme raporu hazırlanması ve idrak çağında olan ortak çocuğun mahkemece bizzat dinlenmesi gerekliliğine işaret edilerek istinaf başvurusunun kabulü ile anılan kararın kaldırılmasına karar verilmiştir.

13. İstinaf sonrası Bakırköy 15. Aile Mahkemesince 23/2/2023 tarihinde, asıl dava yönünden müşterek çocuğun velayetinin G.G.ye verilmesine, birleşen dava yönünden çocuk teslimi talebinin reddine karar verilmiştir. Kararın gerekçesinde; velayet kavramını algılayabilecek yaşta olan müşterek çocuğun babasıyla kalmak istediğini beyan ettiği, annesiyle yeterli duygusal bağının oluşmadığı, sosyal inceleme raporundan çocuğun babasıyla bir düzen kurduğunun anlaşıldığı tespitlerine yer verilmiştir. Başvurucu, 27/3/2023 tarihinde Bölge Adliye Mahkemesine istinaf başvurusunda bulunmuştur. Bölge Adliye Mahkemesi 21/6/2023 tarihinde istinaf başvurusunun reddine kesin olarak karar vermiştir.

C. Aile Mahkemesinin 6284 sayılı Kanun Kapsamında Çocuk Teslimi Kararına İlişkin Süreç

14. Başvurucu 20/8/2018 tarihinde 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 234. maddesi kapsamında çocuğun kaçırılması ve alıkonulması suçundan soruş-

turma başlatılması ve çocuğun kendisine teslim edilmesi talebiyle Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığına (Başsavcılık) şikâyette bulunmuştur. Başsavcılıkça, soruşturmanın devam ettiği 27/8/2020 tarihinde başvurucunun dilekçesi eklenmek suretiyle Mahkemeye müzekkere yazılmış, 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında tedbir uygulanması talep edilmiştir. Mahkeme 28/8/2020 tarihinde kanun gereği velayeti annesinde olan çocuğun başvurucuya teslimine karar vermiştir. Mahkemece başka bir gerekçe ortaya konmamıştır.

15. G.G. ve K.G. tarafından anılan kararın 6284 sayılı Kanun kapsamında verilebilecek bir koruyucu tedbir kararı olmadığı, önleyici tedbirin de şartlarını taşımadığı gerekçesiyle 9/9/2020 tarihinde Bakırköy 2. Aile Mahkemesine (Aile Mahkemesi) itiraz edilmiştir.

16. Aile Mahkemesi, 11/9/2020 tarihinde itirazın kabulü ile anılan kararın kaldırılmasına karar vermiştir. Kararın gerekçesinde; her ne kadar evlilik dışı doğan çocuğun velayeti 4721 sayılı Kanun'un 337. maddesi uyarınca annede ise de uzman görüşü alınmadan bebeklik döneminden itibaren görmediği annesinin yanında kalmaya zorlanmasının çocuğun üstün yararına aykırılık oluşturabileceği hususuna dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte Mahkemenin 2/3/2011 tarihli kararı ile geçici velayetinin K.G.ye verildiği, bu kararın geçersizliği sağlanmadan değerlendirme yapılamayacağı, çocuk açısından ivedi bir karar alınmasını gerektirir somut bir tehlikenin de hâlihazırda bulunmadığı belirtilmiştir.

D. Çocuğun Kaçırılması ve Alıkonulması Suçundan Dolayı Gerçekleştirilen Ceza Soruşturması Süreci

17. Başvurucu, Başsavcılığa sunmuş olduğu 20/8/2018 tarihli şikâyet dilekçesinde; Ağır Ceza Mahkemesince yapılan

yargılamaya konu olayda (bkz.§ 11) çok sayıda kemik kırığı oluşması nedeniyle uzun süre tedavi gördüğünü ve yürüyemediğini, bu durumu fırsat bilen babanın ve ailesinin çocuğu kaçırdıklarını, kendisine göstermediklerini, çocuğa yaklaşmaya çalıştığında kendisini tehdit ettiklerini ileri sürmüştür. Başsavcılık 16/12/2020 tarihinde kovuşturma yapılmasına yer olmadığına karar vermiştir. Kararın gerekçesinde; 5237 sayılı Kanun'un 234. maddesinde düzenlenen çocuğun kaçırılması ve alıkonulması suçunun velayet hakkına sahip olmayan kişi tarafından işlenebilir nitelikte bir suç olduğu, somut olayda ise K.G.nin geçici velayet hakkına sahip olması nedeniyle suçun yasal unsurlarının oluşmadığına işaret edilmiştir.

18. Başvurucu, anılan karara karşı 28/12/2020 tarihli dilekçesiyle Bakırköy 2. Sulh Ceza Hâkimliğine (Sulh Ceza Hâkimliği) itirazda bulunmuştur. Başvurucu dilekçesinde; çocuğun geçici velayetinin K.G.ye verilmesine dair kararın geçici nitelikte olduğunu, 13/11/2020 tarihli ek kararla kaldırılarak çocuğun annesine teslimine karar verildiğini ileri sürmüştür. Başvurucu, G.G. ile aralarında resmî nikah olmaması nedeniyle 4721 sayılı Kanun'un 337. maddesi uyarınca velayet hakkının kendisinde olduğunu, buna rağmen çocuğun alıkonulmasının 5237 sayılı Kanun'un 234. maddesi anlamında suç teşkil ettiğini ifade etmiştir. Sulh Ceza Hâkimliği, Başsavcılık kararının usul ve yasaya uygun olduğu gerekçesiyle 17/2/2021 tarihinde itirazın reddine karar vermiştir.

19. Nihai karar başvurucu vekiline 8/3/2021 tarihinde tebliğ edildikten sonra başvurucu 17/3/2021 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuştur.

IV. İLGİLİ HUKUK

20. 4721 sayılı Kanun'un 335. maddesinin birinci fıkrasının ilgili kısmı şöyledir:

"Ergin olmayan çocuk, ana ve babasının velayeti altındadır..."

21. 4721 sayılı Kanun'un 336. maddesi şöyledir:

"1. Evlilik devam ettiği sürece ana ve baba velayeti birlikte kullanırlar.

2. Ortak hayata son verilmiş veya ayrılık hali gerçekleşmişse hakim, velayeti eşlerden birine verebilir.

3. Velayet, ana ve babadan birinin ölümü halinde sağ kalana, boşanmada ise çocuk kendisine bırakılan tarafa aittir."

22. 4721 sayılı Kanun'un 337. maddesinin birinci numaralı fıkrası şöyledir:

"Ana ve baba evli değilse velayet anaya aittir."

23. 30/11/2021 tarihli ve 31675 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 39. maddesi ile 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 41. maddesinden sonra gelmek üzere eklenen 41/(A) maddesinin (1) numaralı fıkrası şöyledir:

"1. Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair aile mahkemeleri tarafından verilen ilam veya tedbir kararları, çocuğun üstün yararı esas alınarak Adalet Bakanlığınca kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince bu Kısım hükümlerine göre yerine getirilir..."

V. İNCELEME VE GEREKÇE

24. Anayasa Mahkemesinin 19/12/2023 tarihinde yapmış olduğu toplantıda başvuru incelenip gereği düşünüldü.

1. Başvurucunun İddiaları ve Bakanlık Görüşü

25. Başvurucu, çocuğunun kendisine teslim edilmemesi nedeniyle aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğini ileri sürmektedir.

26. Bakanlık görüşünde; 4721 sayılı Kanun'un 346. maddesi kapsamında hâkimin çocuğu koruyucu önlem olarak velayet hususunda bir karar verdiği, başvurucu tarafından bu kararın geçersizliği sağlanmadan Başsavcılığa suç duyurusunda bulunulduğu, başvurucunun etkili başvuru yolunu tüketmediği ifade edilmiştir.

2. Değerlendirme

27. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de geçtiği şekliyle çocuğun üstün yararı, Anayasa'nın 41. maddesi ifadesiyle çocuğun yüksek yararı mahkemeler, idari makamlar ile yasama organı tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde gözetilmesi gereken bir ilkedir. Bu bağlamda çocuklar üzerinde etki doğuracak bir işlem yapılacağı zaman bu işlemin çocuğun üstün yararına uygun olup olmadığı yönünde bir değerlendirme yapılması aile hayatına saygı hakkının öngördüğü pozitif yükümlülüklerin yerine getirilmesi açısından oldukça önemlidir. (*Şükran İrge*, B. No: 2016/8660, 7/11/2019, § 33).

28. Çocuğun üstün yararına aykırı olmadıkça anne ve babasıyla kişisel ilişki kurma ve ilişkiyi sürdürme hakkının varlığı esastır. Bu kapsamda çocuğun üstün yararı ilkesi kapsamında kamusal makamlar bir yandan ebeveyn ile çocuk arasındaki aile bağının devamlılığını sağlamak, diğer yandan çocuğun zihinsel ve fiziksel gelişimini sürdürebileceği bir ortamda yaşamasını sağlayacak önlemleri almakla yükümlüdürler. Ancak bu yükümlülük mutlak olmayıp her olayın özel ko-

şullarına bağlı olarak alınacak tedbirlerin nitelik ve kapsamı farklılaşabilir. Bu kapsamda çocuğun üstün yararının neyi gerektirdiğinin belirlenmesi somut olayların özelliklerine göre değişkenlik gösterebilir (benzer yönde değerlendirmeler için bkz. *Şükran İrge,* §§ 34-35).

29. Öte yandan Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası ile 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrasında bireysel başvuruda bulunulmadan önce ihlal iddiasının dayanağı olan işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş olan idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının tüketilmiş olması gerektiği belirtilmiştir. Temel hak ihlallerini öncelikle derece mahkemelerinin gidermekle yükümlü olması, kanun yollarının tüketilmesi koşulunu zorunlu kılar (*Bebek Aya Haralambos Kilisesi ve Bebek Aya Yani Mezarlık Dova Kilisesi ve Mezarlığı Vakfı*, B. No: 2019/26485, 20/12/2022, § 46; *Necati Gündüz ve Recep Gündüz*, B. No: 2012/1027, 12/2/2013, §§ 19, 20; *Güher Ergun ve diğerleri*, B. No: 2012/13, 2/7/2013, § 26). Başvurucunun başvuru yollarının tüketilmesi noktasında kendisinden beklenebilecek her şeyi yerine getirip getirmediğinin başvurunun özellikleri dikkate alınarak incelenmesi gerekir (*Bebek Aya Haralambos Kilisesi ve Bebek Aya Yani Mezarlık Dova Kilisesi ve Mezarlığı Vakfı,* § 48; *S.S.A.*, B. No: 2013/2355, 7/11/2013, §§ 27, 28).

30. Somut olayda; velayet hakkının sadece anne ve/veya babaya verilebileceğine ilişkin ulusal hukuki düzenlemeler karşısında Mahkemenin çocuğun geçici velayetini dedesine vermesine ilişkin 2/3/2011 tarihli kararının mevzuat hükümleriyle örtüşmediği görülmektedir. Mahkemenin 13/11/2020 tarihli çocuğun annesine teslimini içeren ek kararı ise istinaf kanun yolu incelemesi sonucunda deliller toplanmadan karar

verilmiş olduğu gerekçesiyle 3/2/2021 tarihinde kaldırılmıştır. İstinaf sonrası çocuk teslimi davası, G.G. tarafından başvurucuya karşı Bakırköy 15. Aile Mahkemesinde 15/9/2020 tarihinde açılan velayetin değiştirilmesi davası ile birleştirilmiştir. Yargılama sonucunda 15/12/2021 tarihinde; asıl dava yönünden çocuğun velayetinin G.G.ye verilmesine, çocuk teslimine ilişkin birleşen dava yönünden karar verilmesine yer olmadığına karar verilmiştir. Bölge Adliye Mahkemesinin 1/7/2022 tarihli kararı ile anılan kararın delillerin değerlendirilmemesi ve eksik inceleme gerekçesiyle kaldırıldığı görülmektedir. İstinaf sonrasında asıl dava yönünden müşterek çocuğun velayetinin G.G.ye verilmesine, birleşen dava yönünden çocuk teslimi talebinin reddine karar verilmiştir. Anılan karar istinaf incelemesinden geçerek 21/6/2023 tarihinde kesinleşmiştir.

31. Başvurucunun birleştirilerek görülen velayetin değiştirilmesi ve çocuk teslimi davalarının sonucunu beklemeksizin Başsavcılığın takipsizlik kararının kesinleşmesi sonrasında 7/3/2021 tarihinde bireysel başvuruda bulunduğu anlaşılmaktadır. Başvurucunun velayetin değiştirilmesi ve çocuk teslimi davasına ilişkin sürecin çok uzun sürdüğüne dair bir şikâyetinin de bulunmadığı, şikâyet sebebi olarak Başsavcılığın kararını gösterdiği görülmektedir. Çocukla ilgili işlemlerde çocuğun üstün yararını gözetmek devletin pozitif yükümlülükleri kapsamında ise de anılan yükümlülüğün işlerlik kazanabilmesi için başvurucudan etkili hukuk mekanizmasını harekete geçirmesi beklenmektedir.

32. Başvurucu, çocuğun kaçırılması ve alıkonulması suçundan yürütülen ceza soruşturması sonucunda kovuşturma yapılmasına yer olmadığına karar verilmesinden yakınmış ise de başvurucunun şikayetinin özünün çocuğun kendisine fiilen teslim edilmemesine ilişkin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte başvurucunun şikayetinin velayet değişikliği davası

sonucunda verilecek hükmün icrasına ilişkin bir mesele olduğu, dolayısıyla ceza soruşturmasının somut olay bakımından etkili bir yol teşkil etmediği görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu şikâyetler ile ilgili olarak etkili olabilecek başka adli ve idari yolların mevcut olduğu hâlde başvurucunun bu hukuki yollara başvurduğuna dair bir bilgi ve belge sunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bireysel başvurunun ikincilliği ilkesi çerçevesinde başvuru yollarının tüketilmesinde gerekli özenin gösterilmediği değerlendirilmiştir.

33. Açıklanan gerekçeyle başvurunun, diğer kabul edilebilirlik koşulları yönünden incelenmeksizin *başvuru yollarının tüketilmemesi* nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir.

VI. HÜKÜM

Açıklanan gerekçelerle;

A. Başvurunun niteliği gereği kamuya açık belgelerde başvurucunun kimliğinin RESEN GİZLİ TUTULMASINA,

B. Aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın *başvuru yollarının tüketilmemesi* nedeniyle KABUL EDİLEMEZ OLDUĞUNA,

C. Yargılama giderlerinin başvurucu üzerinde BIRAKILMASINA 19/12/2023 tarihinde OYBİRLİĞİYLE karar verildi.

ÇOCUK KORUMA KANUNU

Kanun Numarası	**: 5395**
Kabul Tarihi	**: 3/7/2005**
Yayımlandığı Resmî Gazete	**: Tarih : 15/7/2005**
Sayı	**: 25876**
Yayımlandığı Düstur	**: Tertip : 5**
Cilt	**: 44**

BİRİNCİ KISIM
Amaç, Kapsam, Temel İlkeler, Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler

BİRİNCİ BÖLÜM
Amaç, Kapsam, Tanımlar ve Temel İlkeler
Amaç

Madde 1- (1) Bu Kanunun amacı, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemektir.

Kapsam

Madde 2- (1) Bu Kanun, korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usûl ve esaslarına, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri kapsar.

Tanımlar

Madde 3- (1) Bu Kanunun uygulanmasında;

a) Çocuk: Daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişiyi; bu kapsamda,

1. Korunma ihtiyacı olan çocuk: Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu,

2. Suça sürüklenen çocuk: Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuğu,

b) Mahkeme: Çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemelerini,

c) Çocuk hâkimi: Hakkında kovuşturma başlatılmış olanlar hariç, suça sürüklenen çocuklarla korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında uygulanacak tedbir kararlarını veren çocuk mahkemesi hâkimini,

d) Kurum: Bu Kanun kapsamındaki çocuğun bakılıp gözetildiği, hakkında verilen tedbir kararlarının yerine getirildiği resmî veya özel kurumları,

e) (Değişik: 13/6/2012-6327/38 md.) Sosyal çalışma görevlisi: Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını, İfade eder.

Temel ilkeler

Madde 4- (1) Bu Kanunun uygulanmasında, çocuğun haklarının korunması amacıyla;

a) Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınması,

b) Çocuğun yarar ve esenliğinin gözetilmesi,

c) Çocuk ve ailesinin herhangi bir nedenle ayrımcılığa tâbi tutulmaması,

d) Çocuk ve ailesi bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine katılımlarının sağlanması,

e) Çocuğun, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde çalışmaları,

f) İnsan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir usûl izlenmesi,

g) Soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi,

h) Kararların alınmasında ve uygulanmasında, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun eğitimini ve öğrenimini, kişiliğini ve toplumsal sorumluluğunu geliştirmesinin desteklenmesi,

i) Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması,

j) Tedbir kararı verilirken kurumda bakım ve kurumda tutmanın son çare olarak görülmesi, kararların verilmesinde ve uygulanmasında toplumsal sorumluluğun paylaşılmasının sağlanması,

k) Çocukların bakılıp gözetildiği, tedbir kararlarının uygulandığı kurumlarda yetişkinlerden ayrı tutulmaları,

l) Çocuklar hakkında yürütülen işlemlerde, yargılama ve kararların yerine getirilmesinde kimliğinin başkaları tarafından belirlenememesine yönelik önlemler alınması,

İlkeleri gözetilir.

İKİNCİ BÖLÜM
Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler

Koruyucu ve destekleyici tedbirler

Madde 5- (1) Koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir. Bunlardan;

a) Danışmanlık tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye,

b) Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesine,

c) Bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine,

d) Sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına,

e) Barınma tedbiri, barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya,

Yönelik tedbirdir.

(2) Hakkında, birinci fıkranın (e) bendinde tanımlanan barınma tedbiri uygulanan kimselerin, talepleri hâlinde kimlikleri ve adresleri gizli tutulur.

(3) Tehlike altında bulunmadığının tespiti ya da tehlike altında bulunmakla birlikte veli veya vasisinin ya da bakım ve gözetiminden sorumlu kimsenin desteklenmesi suretiyle tehlikenin bertaraf edileceğinin anlaşılması hâlinde; çocuk, bu kişilere teslim edilir. Bu fıkranın uygulanmasında, çocuk hakkında birinci fıkrada belirtilen tedbirlerden birisine de karar verilebilir.

Kuruma başvuru

Madde 6- (1) Adlî ve idarî merciler, kolluk görevlileri, sağlık ve eğitim kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, korunma ihtiyacı olan çocuğu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bildirmekle yükümlüdür. Çocuk ile çocuğun bakımından sorumlu kimseler çocuğun korunma altına alınması amacıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna başvurabilir.

(2) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kendisine bildirilen olaylarla ilgili olarak gerekli araştırmayı derhâl yapar.

Koruyucu ve destekleyici tedbir kararı alınması

Madde 7- (1) Çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı; çocuğun anası, babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re'sen çocuk hâkimi tarafından alınabilir.

(2) Tedbir kararı verilmeden önce çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılabilir.

(3) Tedbirin türü kararda gösterilir. Bir veya birden fazla tedbire karar verilebilir.

(4) Hâkim, hakkında koruyucu ve destekleyici tedbire karar verdiği çocuğun denetim altına alınmasına da karar verebilir.

(5) Hâkim, çocuğun gelişimini göz önünde bulundurarak koruyucu ve destekleyici tedbirin kaldırılmasına veya değiştirilmesine karar verebilir. Bu karar acele hâllerde, çocuğun bulunduğu yer hâkimi tarafından da verilebilir. Ancak bu durumda karar, önceki kararı alan hâkim veya mahkemeye bildirilir.

(6) Tedbirin uygulanması, onsekiz yaşın doldurulmasıyla kendiliğinden sona erer. Ancak hâkim, eğitim ve öğrenimine devam edebilmesi için ve rızası alınmak suretiyle tedbirin uygulanmasına belli bir süre daha devam edilmesine karar verebilir.

(7) Mahkeme, korunma ihtiyacı olan çocuk hakkında, koruyucu ve destekleyici tedbir kararının yanında 22.11.2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre velayet, vesayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki kurulması hususlarında da karar vermeye yetkilidir.

Tedbirlerde yetki

Madde 8- (1) Korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun menfaatleri bakımından kendisinin, ana, baba, vasisi veya birlikte yaşadığı kimselerin bulunduğu yerdeki çocuk hâkimince alınır.

(2) Tedbir kararlarının uygulanması, kararı veren hâkim veya mahkemece en geç üçer aylık sürelerle incelettirilir.

(3) Hâkim veya mahkeme; denetim memurları, çocuğun

velisi, vasisi, bakım ve gözetimini üstlenen kimselerin, tedbir kararını yerine getiren kişi ve kuruluşun temsilcisi ile Cumhuriyet savcısının talebi üzerine veya re'sen çocuğa uygulanan tedbirin sonuçlarını inceleyerek kaldırabilir, süresini uzatabilir veya değiştirebilir.

Acil korunma kararı alınması

Madde 9- (1) Derhâl korunma altına alınmasını gerektiren bir durumun varlığı hâlinde çocuk, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bakım ve gözetim altına alındıktan sonra acil korunma kararının alınması için Kurum tarafından çocuğun Kuruma geldiği tarihten itibaren en geç beş gün içinde çocuk hâkimine müracaat edilir. Hâkim tarafından, üç gün içinde talep hakkında karar verilir. Hâkim, çocuğun bulunduğu yerin gizli tutulmasına ve gerektiğinde kişisel ilişkinin tesisine karar verebilir.

(2) Acil korunma kararı en fazla otuz günlük süre ile sınırlı olmak üzere verilebilir. Bu süre içinde Kurumca çocuk hakkında sosyal inceleme yapılır. Kurum, yaptığı inceleme sonucunda, tedbir kararı alınmasının gerekmediği sonucuna varırsa bu yöndeki görüşünü ve sağlayacağı hizmetleri hâkime bildirir. Çocuğun, ailesine teslim edilip edilmeyeceğine veya uygun görülen başkaca bir tedbire hâkim tarafından karar verilir.

(3) Kurum, çocuk hakkında tedbir kararı alınması gerektiği sonucuna varırsa hâkimden koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilmesini talep eder.

Bakım ve barınma kararlarının yerine getirilmesi

Madde 10- (1) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından, kendisine intikal eden olaylarda gerekli önlemler derhâl alınarak çocuk, resmî veya özel kuruluşlara yerleştirilir.

Çocuklara özgü güvenlik tedbiri

Madde 11- (1) Bu Kanunda düzenlenen koruyucu ve destekleyici tedbirler, suça sürüklenen ve ceza sorumluluğu olmayan çocuklar bakımından, çocuklara özgü güvenlik tedbiri olarak anlaşılır.

Akıl hastalığı

Madde 12- (1) Suça sürüklenen çocuğun aynı zamanda akıl hastası olması hâlinde, 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 31 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkraları kapsamına giren çocuklar hakkında, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanır.

Tedbir kararlarında usûl

Madde 13- (1) Bu Kanunun 7 nci maddesinin yedinci fıkrasında öngörülen durumlar hariç olmak üzere, suça sürüklenen ve ceza sorumluluğu olmayan çocuklarla korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında duruşma yapılmaksızın tedbir kararı verilir. Ancak, hâkim zaruret gördüğü hâllerde duruşma yapabilir.

(2) Tedbir kararının verilmesinden önce yeterli idrak gücüne sahip olan çocuğun görüşü alınır, ilgililer dinlenebilir, çocuk hakkında sosyal inceleme raporu düzenlenmesi istenebilir.

Kanun yolu

Madde 14- (1) Bu Kanun hükümlerine göre, çocuk hâkimi tarafından alınan tedbir kararlarına karşı itiraz yolu açıktır. İtiraz, 4.12.2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun itiraza ilişkin hükümlerine göre en yakın çocuk mahkemesine yapılır.

İKİNCİ KISIM
Soruşturma ve Kovuşturma

BİRİNCİ BÖLÜM
Soruşturma

Soruşturma

Madde 15- (1) Suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma çocuk bürosunda görevli Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılır.

(2) Çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir.

(3) Cumhuriyet savcısı soruşturma sırasında gerekli görüldüğünde çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanmasını çocuk hâkiminden isteyebilir.

Çocuğun gözaltında tutulması

Madde 16- (1) Gözaltına alınan çocuklar, kolluğun çocuk biriminde tutulur.

(2) Kolluğun çocuk biriminin bulunmadığı yerlerde çocuklar, gözaltına alınan yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulur.

İştirak hâlinde işlenen suçlar

Madde 17- (1) Çocukların yetişkinlerle birlikte suç işlemesi hâlinde, soruşturma ve kovuşturma ayrı yürütülür.

(2) Bu hâlde de çocuklar hakkında gerekli tedbirler uygulanmakla beraber, mahkeme lüzum gördüğü takdirde çocuk hakkındaki yargılamayı genel mahkemedeki davanın sonucuna kadar bekletebilir.

(3) Davaların birlikte yürütülmesinin zorunlu görülmesi

hâlinde, genel mahkemelerde, yargılamanın her aşamasında, mahkemelerin uygun bulması şartıyla birleştirme kararı verilebilir. Bu takdirde birleştirilen davalar genel mahkemelerde görülür.

Çocuğun nakli

Madde 18- (1) Çocuklara zincir, kelepçe ve benzeri aletler takılamaz. Ancak; zorunlu hâllerde çocuğun kaçmasını, kendisinin veya başkalarının hayat veya beden bütünlükleri bakımından doğabilecek tehlikeleri önlemek için kolluk tarafından gerekli önlem alınabilir.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi

Madde 19- (Değişik: 6/12/2006-5560/39 md.)

(1) Çocuğa yüklenen suçtan dolayı Ceza Muhakemesi Kanunundaki koşulların varlığı halinde, kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilebilir. Ancak, bu kişiler açısından erteleme süresi üç yıldır.

(2) **(Ek:17/10/2019-7188/33 md.)** Ceza Muhakemesi Kanununun 171 inci maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen hapis cezasının üst sınırı, on beş yaşını doldurmamış çocuklar bakımından beş yıl olarak uygulanır.

Adlî kontrol

Madde 20- (1) Suça sürüklenen çocuklar hakkında soruşturma veya kovuşturma evrelerinde adlî kontrol tedbiri olarak Ceza Muhakemesi Kanununun 109 uncu maddesinde sayılanlar ile aşağıdaki tedbirlerden bir ya da birkaçına karar verilebilir:

a) Belirlenen çevre sınırları dışına çıkmamak.

b) Belirlenen bazı yerlere gidememek veya ancak bazı yerlere gidebilmek.

c) Belirlenen kişi ve kuruluşlarla ilişki kurmamak.

(2) Ancak bu tedbirlerden sonuç alınamaması, sonuç alınamayacağının anlaşılması veya tedbirlere uyulmaması durumunda tutuklama kararı verilebilir.

(3) **(Ek:14/4/2020-7242/54 md.)** Denetimli serbestlik müdürlüğü tarafından takip edilen çocuk için adli kontrol süresince rehberlik edecek bir uzman görevlendirilir ve çocuk hakkında yapılacak ihtiyaç değerlendirmesine göre iyileştirme çalışmaları yürütülür.

Tutuklama yasağı

Madde 21- (1) Onbeş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemez.

İKİNCİ BÖLÜM
Kovuşturma

Duruşma

Madde 22- (1) Çocuk, velisi, vasisi, mahkemece görevlendirilmiş sosyal çalışma görevlisi, çocuğun bakımını üstlenen aile ve kurumda bakılıyorsa kurumun temsilcisi duruşmada hazır bulunabilir.

(2) Mahkeme veya hâkim, çocuğun sorgusu veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurabilir.

(3) Duruşmalarda hazır bulunan çocuk, yararı gerektirdiği takdirde duruşma salonundan çıkarılabileceği gibi sorgusu yapılmış çocuğun duruşmada hazır bulundurulmasına da gerek görülmeyebilir.

Hükmün açıklanmasının geri bırakılması

Madde 23- (Değişik: 6/12/2006-5560/40 md.)

(1) Çocuğa yüklenen suçtan dolayı yapılan yargılama sonunda, Ceza Muhakemesi Kanunundaki koşulların varlığı halinde, mahkemece hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilir. Ancak, bu kişiler açısından denetim süresi üç yıldır.

Uzlaşma

Madde 24- (Değişik: 6/12/2006-5560/41 md.)

(1) Ceza Muhakemesi Kanununun uzlaşmaya ilişkin hükümleri suça sürüklenen çocuklar bakımından da uygulanır.

ÜÇÜNCÜ KISIM
Mahkemeler ve Cumhuriyet Savcılığı

BİRİNCİ BÖLÜM
Mahkemelerin Kuruluş, Görev ve Yetkisi

Mahkemelerin kuruluşu

Madde 25- (1) Çocuk mahkemesi, tek hâkimden oluşur. Bu mahkemeler her il merkezinde kurulur. Ayrıca, bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak kurulabilir. İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde çocuk mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır. Çocuk mahkemelerinde yapılan duruşmalarda Cumhuriyet savcısı bulunmaz. Mahkemelerin bulunduğu yerlerdeki Cumhuriyet savcıları, çocuk mahkemeleri kararlarına karşı kanun yoluna başvurabilirler.

(2) Çocuk ağır ceza mahkemelerinde bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur ve mahkeme bir başkan ve iki üye ile topla-

nır. Bu mahkemeler bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen yerlerde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak kurulur. İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde çocuk ağır ceza mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır.

Mahkemelerin görevi

Madde 26- (1) Çocuk mahkemesi, asliye ceza mahkemesi ile sulh ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından, suça sürüklenen çocuklar hakkında açılacak davalara bakar.

(2) Çocuk ağır ceza mahkemesi, çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakar.

(3) Mahkemeler ve çocuk hâkimi, bu Kanunda ve diğer kanunlarda yer alan tedbirleri almakla görevlidir.

(4) Çocuklar hakkında açılan kamu davaları, Kanunun 17 nci maddesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla bu Kanunla kurulan mahkemelerde görülür.

Mahkemelerin yargı çevresi

Madde 27- (1) Çocuk mahkemelerinin yargı çevresi, kurulduğu il ve ilçenin mülkî sınırlarıyla belirlenir.

(2) Çocuk ağır ceza mahkemelerinin yargı çevresi, bulundukları il merkezi ve ilçeler ile bunlara adlî yönden bağlanan ilçelerin idarî sınırlarıdır.

(3) Coğrafi durum ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemelerinin yargı çevresinin belirlenmesine veya değiştirilmesine Adalet Bakanlığının önerisi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca karar verilir.

Hâkimlerin atanmaları

Madde 28- (1) Mahkemelere, atanacakları bölgeye veya bir alt bölgeye hak kazanmış, adlî yargıda görevli, tercihan çocuk hukuku alanında uzmanlaşmış, çocuk psikolojisi ve sosyal hizmet alanlarında eğitim almış olan hâkimler ve Cumhuriyet savcıları arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca atama yapılır.

(2) Atamalarda istekli olanlarla daha önce bu görevlerde bulunmuş olanlara öncelik tanınır.

(3) Herhangi bir nedenle görevine gelemeyen hâkimin yerine bu hâkim görevine başlayıncaya veya Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca yetkilendirme yapılıncaya kadar o yerdeki hâkimlerden hangisinin bakacağı, birinci fıkrada aranan nitelikler de gözetilerek adlî yargı adalet komisyonu başkanınca belirlenir.

İKİNCİ BÖLÜM
Cumhuriyet Savcılığı ve Kolluk

Cumhuriyet savcılığı çocuk bürosu

Madde 29- (1) Cumhuriyet başsavcılıklarında bir çocuk bürosu kurulur. Cumhuriyet başsavcısınca 28 inci maddenin birinci fıkrasında öngörülen nitelikleri haiz olanlar arasından yeterli sayıda Cumhuriyet savcısı, bu büroda görevlendirilir.

Çocuk bürosunun görevleri

Madde 30- (1) Çocuk bürosunun görevleri;

a) Suça sürüklenen çocuklar hakkındaki soruşturma işlemlerini yürütmek,

b) Çocuklar hakkında tedbir alınması gereken durumlarda, gecikmeksizin tedbir alınmasını sağlamak,

c) Korunma ihtiyacı olan, suç mağduru veya suça sürüklenen çocuklardan yardıma, eğitime, işe, barınmaya ihtiyacı olan veya uyum güçlüğü çekenlere ihtiyaç duydukları destek hizmetlerini sağlamak üzere, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde çalışmak, bu gibi durumları çocukları korumakla görevli kurum ve kuruluşlara bildirmek,

d) Bu Kanunla ve diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirmektir.

(2) Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, bu görevler çocuk bürosunda görevli olmayan Cumhuriyet savcıları tarafından da yerine getirilebilir.

Kolluğun çocuk birimi

Madde 31- (1) Çocuklarla ilgili kolluk görevi, öncelikle kolluğun çocuk birimleri tarafından yerine getirilir.

(2) Kolluğun çocuk birimi, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocuklar hakkında işleme başlandığında durumu, çocuğun veli veya vasisine veya çocuğun bakımını üstlenen kimseye, baroya ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna, çocuk resmî bir kurumda kalıyorsa ayrıca kurum temsilcisine bildirir. Ancak, çocuğu suça azmettirdiğinden veya istismar ettiğinden şüphelenilen yakınlarına bilgi verilmez.

(3) Çocuk, kollukta bulunduğu sırada yanında yakınlarından birinin bulunmasına imkân sağlanır.

(4) Kolluğun çocuk birimlerindeki personeline, kendi kurumları tarafından çocuk hukuku, çocuk suçluluğunun önlenmesi, çocuk gelişimi ve psikolojisi, sosyal hizmet gibi konularda eğitim verilir.

(5) Çocuğun korunma ihtiyacı içinde bulunduğunun bildirimi ya da tespiti veya hakkında acil korunma kararı almak için beklemenin, çocuğun yararına aykırı olacağını gösteren nedenlerin varlığı hâlinde kolluğun çocuk birimi, durumun gerektirdiği önlemleri almak suretiyle çocuğun güvenliğini sağlar ve mümkün olan en kısa sürede Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna teslim eder.

Görevlilerin eğitimleri

Madde 32- (1) Mahkemelerde görevlendirilecek hâkimler ve Cumhuriyet savcıları ile sosyal çalışma görevlilerine ve denetimli serbestlik ve yardım merkezi şube müdürlüğünde görevli denetim görevlilerine, adaylık dönemlerinde Adalet Bakanlığınca belirlenen esaslara uygun çocuk hukuku, sosyal hizmet, çocuk gelişimi ve psikolojisi gibi konularda eğitim verilir.

(2) Mahkemelere görevlendirilenlerin, görevleri süresince, alanlarında uzmanlaşmalarını sağlama ve kendilerini geliştirmelerine yönelik hizmet içi eğitim almaları sağlanır.[1]

(3) Hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimin usûl ve esasları yönetmelikle belirlenir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Sosyal İnceleme

Sosyal çalışma görevlileri

Madde 33- (1) **(Değişik cümle:17/10/2019-7188/35 md.)** Adalet Bakanlığınca en az lisans öğrenimi görmüş olanlar arasından yeterli sayıda sosyal çalışma görevlisi mahkemelere görevlendirilmek üzere adliyelere atanır. Atamada; çocuk ve aile sorunları ile çocuk hukuku ve çocuk suçluluğunun önlenmesi alanlarında lisansüstü eğitim yapmış olanlar tercih edilir.

1 *17/10/2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanunun 34 üncü maddesiyle bu fıkrada yer alan "atananların," ibaresi "görevlendirilenlerin," şeklinde değiştirilmiştir.*

(2) Mahkemelere görevlendirilen veya bu Kanun kapsamındaki tedbirleri uygulayan sosyal çalışma görevlilerine almakta oldukları aylıklarının brüt tutarının yüzde ellisi oranında ödenek verilir.[2]

(3) Bu görevlilerin bulunmaması, görevin bunlar tarafından yapılmasında fiilî veya hukukî bir engel bulunması ya da başka bir uzmanlık dalına ihtiyaç duyulması gibi durumlarda, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar ile serbest meslek icra eden birinci fıkrada öngörülen nitelikleri haiz kimseler de sosyal çalışma görevlisi olarak görevlendirilebilirler.

(4) Hakkında sosyal inceleme yapılacak çocuğun, incelemeye tâbi tutulacak çevresi mahkemenin yetki alanı dışında ise, davayı gören mahkemenin talimatına bağlı olarak çocuğun bulunduğu yerdeki mahkemece inceleme yaptırılır. Büyükşehir belediye sınırları içinde kalan yerlerde bu inceleme, davayı gören mahkemeye bağlı olarak çalışan sosyal çalışma görevlilerince yapılabilir.

Sosyal çalışma görevlilerinin görevleri

Madde 34- (1) Sosyal çalışma görevlilerinin görevi;

a) Görevlendirildikleri çocuk hakkında derhâl sosyal inceleme yapmak, hazırladıkları raporları kendilerini görevlendiren mercie sunmak,

b) Suça sürüklenen çocuğun ifadesinin alınması veya sorgusu sırasında yanında bulunmak,

---

2 *17/10/2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanunun 35 inci maddesiyle bu fıkrada yer alan "atanan ve bu Kanun kapsamındaki tedbirleri uygulayan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunda görevli" ibaresi "görevlendirilen veya bu Kanun kapsamındaki tedbirleri uygulayan" şeklinde değiştirilmiştir.*

c) Bu Kanun kapsamında mahkemeler ve çocuk hâkimleri tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmektir.

(2) İlgililer, sosyal çalışma görevlilerinin çalışmaları sırasında kendilerine yardımcı olmak ve çocuk hakkında istenen bilgileri vermek zorundadır.

(3) Sosyal çalışma görevlilerinin, görevleri sırasında yaptıkları ve hâkim tarafından takdir edilen masrafları Cumhuriyet başsavcılığının suçüstü ödeneğinden ödenir.

Sosyal inceleme

Madde 35- (1) Bu Kanun kapsamındaki çocuklar hakkında mahkemeler, çocuk hâkimleri veya Cumhuriyet savcılarınca gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren inceleme yaptırılır. Sosyal inceleme raporu, çocuğun, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin mahkeme tarafından takdirinde göz önünde bulundurulur.

(2) Derhâl tedbir alınmasını gerektiren durumlarda sosyal inceleme daha sonra da yaptırılabilir.

(3) Mahkeme veya çocuk hâkimi tarafından çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılmaması hâlinde, gerekçesi kararda gösterilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Denetim

Denetim altına alma kararı

Madde 36- (1) Hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen, kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı onanan, hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilen çocuğun denetim altına alınmasına karar verilebilir.

Denetim görevlisinin görevlendirilmesi

Madde 37- (1) Denetim altına alınan çocukla ilgili olarak denetimli serbestlik ve yardım merkezi şube müdürlüğü tarafından bir denetim görevlisi görevlendirilir. Ancak, korunma ihtiyacı olan çocuklar veya suç tarihinde oniki yaşını bitirmemiş suça sürüklenen çocuklar ile çocuğun aileye teslimi yönünde karar verilmesi hâlinde, bu çocuklar hakkında denetim görevi gözetim esaslarına göre Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yerine getirilir.

(2) Görevlendirme sırasında çocuğun kişisel özellik ve ihtiyaçları dikkate alınır ve çocuğa kolay ulaşabilecek olanlar tercih edilir.

Denetim görevlisinin görevleri

Madde 38- (1) Denetim görevlisinin görevleri şunlardır:

a) Kararla ulaşılmak istenen amacın gerçekleşmesi için çocuğun eğitim, aile, kurum, iş ve sosyal çevreye uyumunu sağlamak üzere onu desteklemek, yardımcı olmak, gerektiğinde önerilerde bulunmak.

b) Çocuğa eğitim, iş, destek alabileceği kurumlar, hakları ve haklarını kullanma konularında rehberlik etmek.

c) İhtiyaç duyacağı hizmetlerden yararlanmasında çocuğa yardımcı olmak.

d) Kaldığı yerleri ve ilişki kurduğu kişileri ziyaret ederek çocuğun içinde yaşadığı şartları, ailesi ve çevresiyle ilişkilerini, eğitim ve iş durumunu, boş zamanlarını değerlendirme faaliyetlerini yerinde incelemek.

e) Alınan kararın uygulanmasını, bu uygulamanın sonuçlarını ve çocuk üzerindeki etkilerini izlemek, tâbi tutulduğu yükümlülüklerin yerine getirilmesini denetlemek.

f) Çocuğun gelişimi hakkında, üçer aylık sürelerle Cumhuriyet savcısı veya mahkemeye rapor vermek.

(2) Denetim görevlisi, görevini yerine getirirken gerektiğinde çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse ve öğretmenleriyle işbirliği yapar.

(3) Çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse çocuğun devam ettiği okul, işyeri veya çocukla ilgili bilgiye sahip kurumların yetkilileri, denetim görevlisine yardımcı olmak, görevi gereğince istediği bilgileri vermek zorundadırlar.

(4) Çocuğun yakınları denetim görevlisinin yetkilerine müdahale edemezler.

Denetim plânı ve raporu

Madde 39- (1) Çocuğa uygulanacak denetimin yöntemi, denetim görevlisince, sosyal incelemeyi yapan uzman veya sosyal çalışma görevlisi ile birlikte, görevlendirmeyi takip eden on gün içinde hazırlanacak bir plânla belirlenir.[3]

(2) Denetim plânı hazırlanırken;

a) Çocuk hakkında alınan tedbirin amacı, niteliği ve süresi,

b) Çocuğun ihtiyaçları,

c) Çocuğun içinde bulunduğu tehlike hâlinin ciddiyeti,

d) Çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimse tarafından çocuğa verilen desteğin derecesi,

e) Suça sürüklenmesi sebebiyle tedbir alınmış ise suç teşkil eden fiilin mahiyeti,

3 *17/10/2019 tarihli ve 7188 sayılı Kanunun 37 nci maddesiyle bu fıkrada yer alan "mahkeme nezdindeki" ibaresi madde metninden çıkarılmıştır.*

f) Çocuğun görüşü,

Dikkate alınır.

(3) Denetim plânı, mahkeme veya çocuk hâkimince onaylandıktan sonra derhâl uygulanır. Denetim görevlisi, kararın uygulama biçimi, çocuk üzerindeki etkileri ile çocuğun ana ve babası, vasisi, bakım ve gözetiminden sorumlu kimselerin veya kurumların çocuğa karşı sorumluluklarını gereğince yerine getirip getirmedikleri, kararın değiştirilmesini gerektirir bir durum olup olmadığı ve istenen diğer hususlarda her ay, ayrıca talep hâlinde mahkeme veya çocuk hâkimine rapor verir.

Denetimin sona ermesi

Madde 40- (1) Denetim, kararda öngörülen sürenin dolmasıyla sona erer. Tedbirden beklenen yararın elde edilmesi hâlinde denetim, sürenin dolmasından önce de kaldırılabilir.

(2) Denetim, çocuğun başka bir suçtan dolayı tutuklanması veya cezasının yerine getirilmesine başlanmakla sona erer.

Sosyal inceleme ve denetim raporları hakkında bilgi edinme

Madde 41- (1) Sosyal inceleme raporu ile denetim plânı ve raporunun birer örneğini çocuğun avukatı veya yasal temsilcisi Cumhuriyet savcısından, mahkemeden veya çocuk hâkiminden alabilir. Çocuğa raporun içeriği hakkında bilgi verilir.

(2) Ancak, çocuk ve avukatı hariç olmak üzere birinci fıkrada gösterilen kişilerin sosyal inceleme raporu ile denetim plânı ve raporu hakkında bilgi sahibi olmasının çocuğun yararına aykırı olduğuna kanaat getirilirse, bunların incelenmesi kısmen veya tamamen yasaklanabilir.

DÖRDÜNCÜ KISIM[4]
Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulması

Görevli ve yetkili birim

MADDE 41/A- (Ek:24/11/2021-7343/39 md.)

(1) Çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair aile mahkemeleri tarafından verilen ilam veya tedbir kararları, çocuğun üstün yararı esas alınarak, Adalet Bakanlığınca kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerince bu Kısım hükümlerine göre yerine getirilir.

(2) Müdürlüklerde müdür, yeteri kadar müdür yardımcısı ve personel ile psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı Adalet Bakanlığı tarafından görevlendirilir.

(3) Müdürlük bulunmayan yerlerde bu Kısım kapsamında yer alan görevler, Adalet Bakanlığınca belirlenen hukuk mahkemeleri yazı işleri müdürlüğü tarafından yerine getirilir.

(4) İlam ve tedbir kararlarının yerine getirilmesinde çocuğun yerleşim yeri müdürlüğü yetkilidir.

(5) İlam ve tedbir kararları müdürlük tarafından görevlendirilen psikolog, pedagog, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimci ve rehber öğretmen gibi uzmanlar, uzmanın bulunmadığı yerlerde ise öğretmen marifetiyle yerine getirilir.

(6) İlam ve tedbir kararlarını yerine getirmek için müdürlüğün talebi üzerine, valilikler tarafından kamu kurum ve kuruluşlarında görevli, beşinci fıkrada belirtilen uzmanların yer aldığı bir görevli listesi oluşturulur. Bu uzmanların yeterli sayıda olmaması hâlinde öğretmenler de listeye dâhil edilir. Bu

4 *24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı Kanunun 39 uncu maddesiyle Kanununa 41 inci maddesinden sonra gelmek üzere başlığı ile birlikte Dördüncü Kısım eklenmiş, mevcut Dördüncü Kısım, Beşinci Kısım olarak teselsül ettirilmiştir.*

listede yer alan uzman ve öğretmenlerin görev yapacakları yer ve tarihler müdürlükler tarafından belirlenir.

Çocuk teslimine dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesi

MADDE 41/B- (Ek:24/11/2021-7343/40 md.)

(1) Çocuk teslimine dair ilam veya tedbir kararları, yükümlüsü tarafından rızasıyla yerine getirilmediği takdirde hak sahibi, ilam veya tedbir kararının yerine getirilmesi için müdürlüğe başvurabilir.

(2) Talebi alan müdürlük, her türlü iletişim vasıtasını kullanarak yükümlüyle irtibata geçer ve müdürlük tarafından belirlenen gün ve saatte hak sahibine teslim edilmek üzere çocuğun belirlenen yere getirilmesini derhâl bildirir; bu bildirimin yapıldığını veya yükümlüyle irtibat kurulamadığını tutanağa bağlar.

(3) Yükümlüyle irtibat kurulamaz veya yükümlü çocuğu getirmeyeceğini beyan ederse yahut yükümlü çocuğu belirlenen yere getirmezse müdürlük, derhâl yükümlüye, çocuğun teslimine dair bir teslim emri gönderir. Emir, 11/2/1959 tarihli ve 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümlerine göre yükümlüye tebliğ edilir. Bu emirde aşağıdaki hususlar yer alır:

a) Müdürlük tarafından belirlenen gün ve saatte çocuğu emirde belirtilen yere getirmek zorunda olduğu.

b) Çocuğu emirde belirtilen yere getirmesine engel teşkil edecek derecede haklı bir mazereti varsa teslim gününden önce müdürlüğe bildirimde bulunarak çocuğun müdürlükçe alınmasını talep etmesi gerektiği.

c) Çocuğu getirmez veya haklı mazereti nedeniyle müdürlükçe alınmasını talep etmezse, çocuğun, uzman veya öğret-

men marifetiyle gerekirse kolluktan yardım alınarak ve zor kullanılarak teslim alınacağı.

d) Emrin gereğinin yerine getirilmemesi hâlinde disiplin hapsiyle cezalandırılacağı.

e) Müdürlükçe yapılan iş ve işlemlere karşı, öğrenme veya tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesine şikâyette bulunabileceği.

(4) Müdürlüğün belirlediği yere getirilen veya yükümlünün haklı mazereti nedeniyle müdürlükçe alınan çocuk hak sahibine teslim edilir.

(5) Yükümlü, emrin gereğini yerine getirmezse, çocuk nerede bulunursa bulunsun müdürlük tarafından alınarak hak sahibine teslim edilir. Bu hâlde kolluktan yardım istenebilir. Kolluk birimleri, zor kullanma dâhil bu konudaki talepleri derhâl yerine getirir.

(6) Çocuk hak sahibine teslim edildikten sonra yükümlü haklı bir sebep olmaksızın çocuğu tekrar alırsa ayrıca yeni bir hükme veya yükümlüyle irtibata geçmeye ya da teslim emri tebliğine gerek olmaksızın çocuk beşinci fıkra uyarınca hak sahibine teslim edilir.

(7) Çocuğun üstün yararının gerektirdiği hâllerde müdürlük, yükümlüyle irtibata geçmeye veya teslim emri tebliğine gerek olmaksızın doğrudan beşinci fıkra hükmünü uygulayabilir.

Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesi

MADDE 41/C- (Ek:24/11/2021-7343/41 md.)

(1) Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir

kararları, yükümlüsü tarafından rızasıyla yerine getirilmediği takdirde hak sahibi, ilam veya tedbir kararının yerine getirilmesi için müdürlüğe başvurabilir.

(2) Talebi alan müdürlük, her türlü iletişim vasıtasını kullanarak yükümlüyle irtibata geçer; ilam veya tedbir kararında belirtilen gün ve saatte hak sahibine teslim edilmek üzere çocuğun müdürlük tarafından belirlenen yere getirilmesini derhâl bildirir; bu bildirimin yapıldığını veya yükümlüyle irtibat kurulamadığını tutanağa bağlar.

(3) Yükümlüyle irtibat kurulamaz veya yükümlü çocuğu getirmeyeceğini beyan ederse yahut belirlenen yere getirmezse müdürlük, derhâl yükümlüye, çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair bir teslim emri gönderir. Emir, 7201 sayılı Kanun hükümlerine göre yükümlüye tebliğ edilir. Bu emirde aşağıdaki hususlar yer alır:

a) İlam veya tedbir kararında belirtilen gün ve saatte, gün ve saatin belirtilmemesi hâlinde müdürlük tarafından belirlenen gün ve saatte çocuğu emirde belirtilen yere getirmek zorunda olduğu.

b) Çocuğu emirde belirtilen yere getirmesine engel teşkil edecek derecede haklı bir mazereti varsa teslim gününden önce müdürlüğe bildirimde bulunarak çocuğun müdürlükçe alınmasını talep etmesi gerektiği.

c) İlam veya tedbir kararı kapsamında emrin tebliğinden sonraki dönemde de (a) ve (b) bentlerindeki yükümlülüğünün devam edeceği, bunun için yeniden emir çıkarılmayacağı.

d) Emrin gereğinin yerine getirilmemesi hâlinde disiplin hapsiyle cezalandırılacağı.

e) Yerleşim yeri veya iletişim bilgilerinin değişmesi hâlinde

yeni adres veya iletişim bilgilerinin müdürlüğe derhâl bildirilmesi gerektiği.

f) Müdürlükçe yapılan iş ve işlemlere karşı, öğrenme veya tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesine şikâyette bulunulabileceği.

(4) Müdürlüğün belirlediği yere getirilen çocuk hak sahibine teslim edilir. Hak sahibine; ilam veya tedbir kararında belirtilen sürenin bitiminde çocuğu, belirlenen yere getirmek zorunda olduğu, çocuğu getirmez veya kendisinden kaynaklanmayan makul sebepler hariç olmak üzere geç getirirse disiplin hapsiyle cezalandırılacağı, hakkında suç duyurusunda bulunulacağı hususu tutanağa bağlanarak tebliğ edilir. Çocuk, belirlenen yere getirilmezse hak sahibi hakkında müdürlük tarafından suç duyurusunda bulunulur ve müteakip süreç hakkında yükümlü bilgilendirilir.

(5) Kişisel ilişki kurulmasından sonra hak sahibi tarafından teslim yerine getirilen çocuğun yükümlüye veya yükümlünün belirlediği kişiye teslimi mümkün olmazsa çocuk hak sahibinde bırakılır. Bu da mümkün olmazsa müdürlüğün talebi üzerine, aile ve sosyal hizmetler il müdürlüğü tarafından çocuğun geçici olarak barınmasına yönelik tedbirler alınır.

(6) Yükümlü haklı mazereti nedeniyle çocuğun müdürlükçe alınmasını talep ederse, gerektiğinde hak sahibi de hazır bulundurulmak suretiyle çocuk, müdürlük tarafından yükümlüden alınarak hak sahibine teslim edilir.

(7) Hak sahibi, emrin yükümlüye tebliğinden sonraki dönemde, teslim saatinden en az kırk sekiz saat önce çocuğu teslim almaya geleceğini müdürlüğe yazılı olarak, elektronik ortamda veya başvuru aşamasında beyan ettiği iletişim kanalıyla

bildirmek zorundadır. Hak sahibinin bildirimde bulunmadığı veya gelemeyeceğini bildirdiği hâllerde bu husus ve çocuğu emirde belirtilen yere getirme zorunluluğu bulunmadığı yükümlüye bildirilir. Tüm bu işlemler tutanak altına alınır.

(8) Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair işlemlerin çocuğun üstün yararını koruyacak şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla müdürlüğün önerisi üzerine aile mahkemesince, çocuk, hak sahibi veya yükümlü hakkında danışmanlık tedbiri uygulanmasına karar verilebilir. Yükümlünün teslim emrine aykırı ilk hareketinde müdürlük yükümlü hakkında danışmanlık tedbiri uygulanmasını aile mahkemesinden talep eder.

(9) İlam veya tedbir kararını rızasıyla yerine getirdiğini iddia eden yükümlü, ikinci fıkra uyarınca yapılan bildirimin veya bu bildirim yapılamamışsa üçüncü fıkra uyarınca gönderilen teslim emrinin haksız olduğunu süresi içinde şikâyet yoluyla ileri sürebilir.

(10) Çocuğun yerleşim yerinin değişmesi hâlinde dosya resen ilgili yer müdürlüğüne gönderilir ve ilgili müdürlük işlemlere kaldığı yerden devam eder. Bu müdürlük, dosyadaki teslim emri kapsamında sadece teslimin gerçekleştirileceği yeni yeri yükümlüye tebliğ eder. Teslim yeri değişikliği hak sahibine her türlü iletişim vasıtasıyla bildirilir.

(11) Hak sahibi veya teslim yükümlüsü hakkında, 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun uyarınca gizlilik kararı ya da başka bir tedbire karar verilmesi hâlinde, teslim işlemleri bu kararlar dikkate alınarak yerine getirilir.

(12) Hak sahibi, teslim emrinin yükümlüye tebliğinden sonraki dönemde, teslim saatinden en az kırk sekiz saat önce çocuğu teslim almaya geleceğini müdürlüğe bildirdiği hâlde

haklı bir mazeret olmaksızın art arda iki kez veya bir yılda üç kez gelmezse müdürlük tarafından dosyanın işlemden kaldırılmasına ve teslim emrinin hükümsüz hâle gelmesine karar verilir. Bu karar hak sahibi ve yükümlüye tebliğ edilir.

(13) Teslim emrinin tebliğinden sonraki dönemde yükümlü en az bir yıl boyunca emrin gereğini usulüne uygun bir şekilde yerine getirir ve müteakip dönemde de kişisel ilişki kurulmasına dair mahkeme kararına uygun olarak hareket edeceğini taahhüt ederse müdürlük, ilgili uzmanın kanaatini de alarak dosyanın işlemden kaldırılmasına ve teslim emrinin hükümsüz hâle gelmesine karar verebilir. Bu karar hak sahibi ve yükümlüye tebliğ edilir. Yükümlü bu taahhüdünü yerine getirmezse hak sahibinin talebiyle yükümlüye doğrudan teslim emri tebliğ edilir.

Teslim mekânları

MADDE 41/D- (Ek:24/11/2021-7343/42 md.)

(1) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin işlemler, müdürlükçe belirlenen teslim mekânlarında gerçekleştirilir.

(2) Teslim işlemleri için müdürlüğün talebi üzerine, valilikler ve belediyeler tarafından elverişli teslim mekânları belirlenir, yoksa oluşturulur; araç tahsis edilir ve sürücü görevlendirilir.

(3) Teslim mekânlarının belirlenmesinde, oluşturulmasında, tefrişinde, bu mekânların güvenliğinin sağlanmasında ve teslim hizmetlerinin sunumunda, kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler, müdürlüğe her türlü desteği sağlamakla yükümlüdür.

Şikâyet ve itiraz

MADDE 41/E- (Ek:24/11/2021-7343/43 md.)

(1) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin müdürlükçe yapılan işlem ve verilen kararlara karşı, öğrenme veya tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesine şikâyette bulunulabilir.

(2) Mahkeme, yapılan işlemlerin yerine getirilmesini durdurabilir ve dosya üzerinden veya gerektiğinde ilgilileri dinlemek suretiyle ivedilikle karar verir.

(3) Şikâyet üzerine verilen karara karşı, tebliğ tarihinden itibaren bir hafta içinde itiraz edilebilir. Mahkeme, itirazı incelemesi için dosyayı o yerde aile mahkemesinin birden fazla dairesinin bulunması hâlinde, numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için birinci daireye, o yerde aile mahkemesinin tek dairesi bulunması hâlinde asliye hukuk mahkemesine, aile mahkemesi hâkimi ile asliye hukuk mahkemesi hâkiminin aynı hâkim olması hâlinde ise en yakın aile mahkemesine veya asliye hukuk mahkemesine ivedilikle gönderir. İtiraz mercii, bir hafta içinde kararını verir. Merci, itirazı yerinde görürse işin esası hakkında karar verir. İtiraz üzerine verilen karar kesindir.

Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine muhalefet

MADDE 41/F- (Ek:24/11/2021-7343/44 md.)

(1) Çocuk teslimine dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin teslim emrine aykırı hareket edenler ile emrin gereğinin yerine getirilmesini engelleyenler, bir ay

içinde yapılacak şikâyet üzerine, fiil suç teşkil etse dahi, üç aya kadar disiplin hapsi ile cezalandırılır.

(2) Çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin teslim emrine aykırı hareket edenler ile emrin gereğinin yerine getirilmesini engelleyenler, bir ay içinde yapılacak şikâyet üzerine, üç günden on güne kadar disiplin hapsiyle cezalandırılır.

(3) Kişisel ilişki kurulması için kendisine çocuk teslim edilen hak sahibi, ilam veya tedbir kararında belirtilen sürenin bitiminde çocuğu belirlenen yere getirmezse, bir ay içinde yapılacak şikâyet üzerine, fiil suç teşkil etse dahi, üç aya kadar disiplin hapsi ile cezalandırılır.

(4) Yukarıdaki fıkralar kapsamında şikâyete bakacak görevli ve yetkili mahkeme, işlemi yapan müdürlüğün bulunduğu yer aile mahkemesidir.

(5) Şikâyet olunana, şikâyet dilekçesi ile birlikte duruşma gün ve saatini bildiren davetiye gönderilir. Davetiyede, savunma ve delillerini duruşma gününe kadar bildirmesi gerektiği; duruşmaya gelmediği takdirde yargılamaya yokluğunda devam olunarak karar verileceği ihtar olunur. Mahkeme, duruşmaya gelen şikâyet olunanın, 5271 sayılı Kanunun 147 nci maddesinde belirtilen haklarını hatırlatarak savunmasını alır; gerekli araştırmayı yapar; dosyadaki delilleri değerlendirir; şikâyet olunanın teslim emrine aykırı hareket ettiğini veya emrin gereğinin yerine getirilmesini engellediğini yahut sürenin bitiminde çocuğu belirlenen yere getirmediğini tespit ederse disiplin hapsi ile cezalandırılmasına, aksi takdirde şikâyetin reddine karar verir.

(6) Disiplin hapsi ile cezalandırmaya ilişkin kararlar, kesinleşmesini müteakip Cumhuriyet başsavcılığı tarafından infaz

edilir. Bu kararlar kesinleştiği tarihten itibaren iki yıl geçtikten sonra yerine getirilemez.

(7) Şikâyetten vazgeçilmesi hâlinde veya birinci ve üçüncü fıkralar bakımından çocuğun velayet hakkı sahibine teslim edilmesi durumunda dava ve bütün sonuçlarıyla beraber ceza düşer.

(8) Yukarıdaki fıkralar uyarınca aile mahkemesince verilen kararlara karşı, 41/E maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca itiraz edilebilir.

İçeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesi

MADDE 41/G- (Ek:24/11/2021-7343/45 md.)

(1) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulması kapsamında çocuğun uzman veya öğretmen tarafından yükümlüden ya da hak sahibinden teslim alındığı veya diğerine teslim edildiği sırada kayda alınan ses veya görüntülerin internet ortamında yayınlanması nedeniyle kişilik haklarının ihlal edildiğini iddia eden ilgililer, 4/5/2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunun 9 uncu maddesi uyarınca içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesini isteyebilir.

Giderlerin karşılanması

MADDE 41/H- (Ek:24/11/2021-7343/46 md.)

(1) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin yapılacak işlemler, 2/7/1964 tarihli ve 492 sayılı Harçlar Kanunu ile diğer kanunlar uyarınca alınması gereken tüm harçlardan istisnadır. Ayrıca bu iş ve işlemlerin yürütülmesi için yapılacak tüm masraflar, avukatlık ücreti hariç, Adalet Bakanlığı bütçesinden karşılanır.

(2) Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam veya tedbir kararlarının yerine getirilmesine ilişkin işlemleri yerine getirmek üzere görevlendirilen uzman ve öğretmenlere bu kapsamda fiilen görev yaptıkları her teslim işlemi için, görevlendirilen diğer kişilere ise bu kapsamda görev yaptıkları her gün için (500) gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan katsayıyla çarpımı sonucu bulunacak tutarda ödeme yapılır. Bu kapsamda uzman ve öğretmenlere bir ayda yapılacak ödeme tutarı (10000) gösterge rakamının, görevlendirilen diğer kişilere ise (5000) gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan katsayıyla çarpımı sonucu bulunacak tutarı geçemez. Bu ödemeden damga vergisi hariç herhangi bir vergi ve kesinti yapılmaz. Bu fıkra uyarınca yapılacak ödemelerden kadrolu veya sözleşmeli olup olmadığına bakılmaksızın görevlendirilen tüm personel yararlanır. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Adalet Bakanlığınca belirlenir.[5]

Yönetmelik

MADDE 41/İ- (Ek:24/11/2021-7343/47 md.)

(1) Bu Kısmın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

BEŞİNCİ KISIM[6]

Çeşitli Hükümler

Uygulanacak hükümler

Madde 42- (1) Bu Kanunda hüküm bulunmayan hâllerde

5 *28/3/2023 tarihli ve 7445 sayılı Kanunun 42 nci maddesiyle bu fıkrada yer alan "hafta sonu ve resmî tatil günlerinde" ibaresi madde metninden çıkarılmıştır.*

6 *24/11/2021 tarihli ve 7343 sayılı Kanunun 39 uncu maddesiyle Kanununa 41 inci maddesinden sonra gelmek üzere başlığı ile birlikte Dördüncü Kısım eklenmiş, mevcut Dördüncü Kısım, Beşinci Kısım olarak teselsül ettirilmiştir.*

Ceza Muhakemesi Kanunu, Türk Medenî Kanunu, 18.6.1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile 24.5.1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümleri uygulanır.

(2) Denetim konusunda bu Kanunda hüküm bulunmayan hâllerde, Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu hükümleri uygulanır.

Çocuğun giderleri

Madde 43- (1) Çocuk hakkında verilen koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının giderleri Devletçe ödenir. Ödenecek miktar mahkemece verilecek bir karar ile tespit edilir.

(2) Türk Medenî Kanunu hükümlerine göre çocuğa bakmakla yükümlü olan kimsenin malî durumunun müsait olması hâlinde, Devletçe ödenen meblağın tahsili için ilgililere rücu edilir.

Kamu görevlisi

Madde 44- (1) Bu Kanun kapsamına giren görevlerle bağlantılı olarak kamu görevlileri hakkında 2.12.1999 tarihli ve 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun hükümleri uygulanmaz.

Kurumlar

Madde 45- (1) Bu Kanunun 5 inci maddesinde yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirlerden;

a) (a) ve (e) bentlerinde yazılı danışmanlık ve barınma tedbirleri Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve yerel yönetimler,

b) (b) bendinde yazılı eğitim tedbiri Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,

c) (c) bendinde yazılı bakım tedbiri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu,

d) (d) bendinde yazılı sağlık tedbiri Sağlık Bakanlığı,

Tarafından yerine getirilir.

(2) Bakım ve barınma tedbirlerinin yerine getirilmesi sırasında ihtiyaç duyulan kolluk hizmetlerinin yerine getirilmesi, çocukların rehabilitasyonu, eğitimi ve diğer bakanlıkların görev alanına giren diğer hususlarla ilgili olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yapılan her türlü yardım ve destek talepleri Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, ilgili diğer bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından geciktirilmeksizin yerine getirilir.

(3) Bu tedbirlerin yerine getirilmesinde kurumların koordinasyonu Adalet Bakanlığınca sağlanır.

Kadrolar

Madde 46- (1) Bu Kanun gereğince kurulacak mahkemelerin kuruluş ve çalışmaları için gerekli sınıflardan yeteri kadar kadro temin edilir.

Yönetmelik

Madde 47- (1) Bu Kanunun 5 ve 10 uncu maddelerinin uygulanmasına ilişkin usûl ve esaslar, Adalet Bakanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından müştereken, diğer maddelerin uygulanmasına ilişkin usûl ve esaslar ise Adalet Bakanlığı tarafından altı ay içinde çıkarılacak yönetmeliklerle düzenlenir.

Yürürlükten kaldırılan hükümler

Madde 48- (1) 7.11.1979 tarihli ve 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında

Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

(2) Mevzuatta, yürürlükten kaldırılan 7.11.1979 tarihli ve 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanuna yapılan yollamalar, bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır.

Geçici Madde 1- (1) 2253 sayılı Kanun gereğince kurulan çocuk mahkemelerinde derdest bulunan ve bu Kanun ile kurulan çocuk mahkemesinin görevine giren dava ve işler, bu mahkemeler faaliyete geçtiğinde çocuk mahkemesine devredilir.

(2) Genel ceza mahkemelerinde görülmekte olan ve bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte onsekiz yaşını doldurmuş olan sanıklar hakkındaki dava ve işler çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemelerine devredilmez.

(3) Çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemeleri bulunmayan yerlerde, bu mahkemeler kurulup göreve başlayıncaya kadar çocuklar tarafından işlenen suçlara ait soruşturma ve kovuşturmalar Cumhuriyet başsavcılığı ve görevli mahkemelerce bu Kanun hükümlerine göre yapılır.

(4) Çocuk mahkemesi bulunmayan yerlerde, bu mahkeme kurulup göreve başlayıncaya kadar korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında tedbir kararları görevli aile veya asliye hukuk mahkemelerince alınır.

(5) Adalet Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar bu Kanunun yürürlüğü tarihinden itibaren altı ay içinde koruyucu ve destekleyici tedbirleri yerine getirmek üzere gerekli tedbirleri alır. Ayrıca, ilgili bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar bu amaçla sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine gidebilirler.

Geçici Madde 2- (Ek:24/11/2021-7343/48 md.)

(1) Bu Kanunun Dördüncü Kısmının uygulanmasına ilişkin yönetmelik, bu maddeyi ihdas eden Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde çıkarılır.

(2) Bu Kanunun Dördüncü Kısmının uygulanmasına, Adalet Bakanlığınca belirlenen il veya ilçelerde başlanır ve birinci fıkra uyarınca çıkarılan yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç bir yılın sonunda ülke genelinde uygulamaya geçilir. Dördüncü Kısmın hangi il veya ilçede ne zaman uygulanacağı Adalet Bakanlığının resmî internet sitesinde duyurulur.

(3) İkinci fıkra uyarınca Dördüncü Kısmın henüz uygulanmadığı yerlerde, 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun, bu maddeyi ihdas eden Kanunla yürürlükten kaldırılan 25, 25/a ve 25/b maddelerinin uygulanmasına devam olunur.

(4) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce gerçekleşen ve 2004 sayılı Kanunun mülga 341 inci maddesi kapsamında kalan eylemlere ilişkin şikâyetler, icra mahkemelerince sonuçlandırılır.

(5) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten sonra;

a) Üçüncü fıkra gereğince 2004 sayılı Kanunun mülga 25, 25/a, 25/b maddeleri uyarınca icra dairelerince,

b) Dördüncü Kısım gereğince müdürlüklerce,

yürütülen çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulması sürecindeki emre veya kararın yerine getirilmesine muhalefet eylemleri bakımından 41/F maddesi uygulanır.

(6) İkinci fıkra uyarınca Dördüncü Kısmın uygulanmaya başlandığı il ve ilçelerde, çocuk teslimi veya çocukla kişisel

ilişki kurulmasına dair ilamların icrasına ilişkin derdest takip dosyaları, icra dairesince teslim veya kişisel ilişki kurulması işlemleriyle sınırlı olmak üzere resen işlemden kaldırılır. Şu kadar ki, çocuğun, bu tarih itibarıyla kişisel ilişki kurulması kapsamında hak sahibinde bulunduğu hâller bakımından dosya, çocuğun yükümlüye teslim edilmesinden sonra işlemden kaldırılır.

(7) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren çocuk teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilamların icrası için icra daireleri nezdinde yapılacak takip işlemleri, 492 sayılı Kanun ile diğer kanunlar uyarınca alınması gereken tüm harçlardan istisnadır. İşlemleri yerine getiren icra müdürlerine 8/5/1991 tarihli ve 3717 sayılı Adli Personel ile Devlet Davalarını Takip Edenlere Yol Gideri ve Tazminat Verilmesi ile 492 Sayılı Harçlar Kanununun Bir Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanunun 2 nci maddesinde, uzman ve öğretmenlere ise 41/H maddesinde belirtilen esaslara göre ücret ödenir. Bu iş ve işlemler için yapılacak tüm masraflar, avukatlık ücreti hariç, Adalet Bakanlığı bütçesinden karşılanır. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Adalet Bakanlığınca belirlenir.

(8) Bu maddede kabul edilen usul ve esaslar, 22/11/2007 tarihli ve 5717 sayılı Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yön ve Kapsamına Dair Kanun uyarınca yapılacak çocuk teslim işlemleri bakımından da uygulanır.

Yürürlük

Madde 49- (1) Bu Kanunun;

a) Suça sürüklenen ve hakkında bakım tedbiri uygulanan çocuklar hakkında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yerine getirilecek hizmetlere ilişkin hüküm-

ler ile 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendi yayımı tarihinden itibaren altı ay sonra,

b) 37 nci maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesi ile 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi yayımı tarihinden itibaren bir yıl sonra,

c) Diğer hükümleri yayımı tarihinde,

Yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 50- (1) Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

5395 SAYILI KANUNA EK VE DEĞİŞİKLİK GETİREN MEVZUATIN VEYA ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN İPTAL EDİLEN HÜKÜMLERİN YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ TARİHİNİ GÖSTERİR LİSTE

Değiştiren Kanunun/ KHK'nin/İptal Eden Anayasa Mahkemesi Kararının Numarası	**5395 Sayılı Kanunun Değişen veya İptal Edilen Maddeleri**	**Yürürlüğe Giriş Tarihi**
5560	19, 23, 24	19/12/2006
6327	3	29/6/2012
7188	19, 32, 33, 39	24/10/2019
7242	20	15/4/2020
7343	Dördüncü Kısım, 41/A, 41/B, 41/C, 41/D, 41/E, 41/F, 41/G, 41/H, 41/İ, Geçici Madde 2	30/11/2021
7445	41/H	5/4/2023